

SARUSI MIHÁLY

MAGYAR KRISZTUS

© SARUSI MIHÁLY, 1986

TARTALOM

PUSZTA ZSILLÉRFALU

ZSILLÉR BANDÉRIUM

SZENTASSZONY ÉVIBE

GAZDÁÉK ROMÁNBA, ZSILLÉR AZ ANYJÁBA

DÓZECSE CSINCS

EMBÖRÉNEK

MAJD A DÁKOK

PUSZTA ZSILLÉRFALU

A bocskor, csak a bocskor bírja! Meg az asszony, az én áldott Örzsikém, hasában már az újabb kis Zsótér! Ha gyerök lösz, Anti lösz, mint én, ha lány lösz, csakis Örzsike! Akár az anyja. Istenöm.

Mert mén az avantgárda, szamarakon jött az avantgárda, meg lú mög ökör a szekér előtt, Zsótérnak csak csacsira futja, ennyit kapott az apjátul, öreg Zsótér Janitul, testvérei se többet, ennyire futja a dohánkertész zsöllérnek, ha meneszti családját szerte az országba, neki Alföldnek, le Bánságba, csak emide Csanádba, Aradba, mink éppen oda mögyünk, Aradba, valami Iratosi Pusztába, Szögedébül, Tisza mellül, Godó Örzsike ősei meg Makóruul való, az Öreg Zsótér azt mondi: Íráttam nektök numerust, házatok lösz, ha építettök, mindenetök lösz, ha dógoztok, ennyit töhetök. Csak ez a csacsi, ez a két számár lenne legalább öszvér, szégyellni persze nincs mit, ilyen szögén ez a telepes népség, jön errül, arrul, amarrul, neki Aradnak, Iratos Puztának, annak is a még lakatlan harmadába, Szálbek és Forrai Iratosi melletti Puszta Hatházának, hat ház, hát ott már van valami, nagy baj nem lösz, ott már él embör, ott már van ház, élet, s kapunk numerust, három kishold belsőséget, arra a ház mög a dohán, a külsőségből mög tizenhét hold szántónak, mög öt hold a legelőbül, bár most még mind gyöp lehet. Lögyön, lösz az még más is. Otthon, majdnem a magunké.

A család a szekér mellett halad. Legelőbb is az embör, Zsótér Anti, neki meg se kottyán, mögötte igyekszik öthónapos állapotban Örzsikéje, csak valahogy már kibírja, a kétéves fiuk, Jani pedig hol itt, hol ott: időnként körbefutja a csacsifogatot, aztán csak hamar, föl a betyár-bútor tetejibe. Fölül a tulipános ládára, ez a tulipánt a vagyonkájuk egyetlen dísze, benne a mönyecske szűtte vászonnemű, néhány karajcár legalul, a szél el ne fújja, és már lassan Batonya, nem az Ország Útján, csakis düllőutakon, majd Tornya, Varnyas, és! És otthon! Otthon? Odahaza? Ott lösz eztán a haza?! Tizenhat magyar évig, míg az Egyező Levél mutati, aztán mög az Úr lögyön kegyelmes ! Verzár Uraság. Csak nem csap be minket? Nem zavar szét bennünket tizenhat esztendő után? Hát én nem hagyom, ha én eccör mögvetöm a lábam, az Isten se ver ki.

Mög persze a némi szerszám még a szekeren, hogy lögyön mivel a földet művelni: földből ház, földből dohánlevél, búza, élet. Ha lösz itt élet. Ott az idegenben, de ott csak haszonbér lösz, tized semmi, kutya teremtetten, robot alig, máris gazdának érzem magam.

Bő gatyája, vállát verő haja, zsíros süvege alól kinéz Anti. Az már ottan Tornya. Kinek a toronya, magyaré, olájé, némöté? Ki lösz a szomszéd? Tót? Rác? Összeférhetünk-e? Csak élni hagyjon. Én se töszök ellene, vergődik vele a nyavalya! Kurtics, az biztos nem magyar, kimondani is nehéz, tán bunyevác!

Magyar Pista most csatlakozott, batonyai embör. Kása három is gyün. Trencsénbül egy, az öreg Szöged óta fújja: Amikor mi kigyüttünk Trencsénbül. A másik tiszta szögedi, az mög, aki vezeti az avantgárdát, megjárta Zimándot, üsmerős neki e vidék. Neki könnyű. De ha engedik, nekünk is az lösz! Én édös Istenöm. Mög a többi. Almási, Kis, Varga, Hajós, Gyöngé, Faragó, Fekete, Lantos, Pölle, Andó, ú Nógrádból való, a felit otthonról üsmerem! Teljesen mégsem lösz idegen, együtt mögyünk, szinte tiszta szögedi nemzet. Szécsényi Nógrádbul, hát. Ha ezt látná a perzekútor öregapád, ránkduflázna! Fia csak les, perzekútor, az mög mi fán termett? A nagyöregapád lovon járt, míg mög nem lútték, ezörhétszáznyócvan-hétbe összeakaszkodott a zshiványokkal, Aradbul gyűttek Csongorád-Csanád-Békés várme-

gyébe, hajtották őket, a nagytatám otthagya a fogát, valahol erre. Hát, fiam, csak az ne lögyél, katona!

Az aradi, csanádi puszták jobbadán örmény bérlői az ezörfőccázás években még marha-hízalással foglalkoztak, aztán a tízes években, hogy a francia háború miatt magosra szőkött a dohány ára, kertészfalvakat kezdtek telepíteni. Verzár Jakab Erdélyből most, az Úr 1819-dik évében telepít falut iratosi pusztájára, hogy valahogy megszédje magát. Küldi szerződött népét a Göbőlyhajtó Úton neki a Pusztának, hogy fogja eke alá, fogná termőbbre! Mit neki mán a göbőly, gyűjön a levél, a dohány! És otthon a szegénysoron csak az öreg marad, vele szőmefénye, kisleánya, majd ő gondoskodik rulla, szőroz neki olyan dohányos legényt! Ű marad, a többi hét mén, szanaszét a hazában, Anti igényőst Hatháznak.

Az öregje majd mindenütt otthon marad. Kőti sok minden. Leginkább a vén csontja. Anti után már csak a húga, Katica születőtt, a többi mán kész embő, mőnyecske mőg asszony, szanaszét a szőgedi határban, majd le a Dunáig, s föl Makraajjáig. Ű mán minek mőnne, vágjon csak neki a fiatalja, ő már mire föl kezdjen új életet? Külőnben is a szekér út már agyonrázná. Elég, neki már őlege van az egészből. Majd a család, a gyerekek! Nekik tán jobb lesz, könnyebb. Ott túl a mőgyehatáron, Aradban, Torontálban, Tömősbén, Csanádban. Csak néha, fiam, hazagyűjjetők! Legalább a Havibúcsúra.

Hát, apám, gyűvünk, de azt mondják, arrafelé közelebb van a Mária-Radna. Ha búcsú köll, oda is mehetünk! De ezt csak magába mondta, nem akart tengelyt akasztani az őreggel. Csak egyszer érjen Hatházra, vissza se néz Szőgedre. Verzár Uraság. Azt mondják, szép asszonya van, fiatalabb nála jó tíz évvel. Legalább nem mászik az asszonyainkra. Tudja mőg.

Csillagos ég, merre van az én szép hazám, Merre sirat, engem az édesanyám! Apám nem, de az anyám elsiratott, engem is megrikatott. Ha ő velünk gyűhetőtt vőna!

A bocskor már leszakadt, akkor tovább mezítláb!

Varnyason lassan együtt a kétszáz telepes. Még Aradbul néhány család, űk már a pusztán lőhetnek, tán már földel van a fejük fölőtt. Csupa szegény embő, csupa senki zsillér, mennyi szegényház lősz! Szinte falvanként beáll néhány új telepes a hatházi avantgárdába, éppen kétszázan lőszünk! Az mán szép falu, nagy falu. Hatház, akkor az már nem hat lősz, kétszázhat. Kétszázhat meg egy, mert odavalősi az Uraság is! Hát.

Rongyos csapat, micsoda avantgárda! Az fut velük, kinek semmije sincs, akitől az Uraság elvőtte házát, földig rombolta, hogy újra győp legyen, vagy földszánthassa, avagy mást telepítsen a helyibe, olyat, ki fizeti a tartozását, aki nem megy tőnkre, mint ez meg az a szőrőncsétlen zsillérje! Két éve, hogy itt éhőnhaltak az embőrok, akkora ínség, Istenem, hogy fizethettek volna, jóval új előtt búzát kértek az Uraságtól, adott, aztán ezt is törleszthették; nem a felit, mind oda köllött adni, aki nem adósodik el, könnyen beszél, de hát kímélet nincsen, az Uraság a vérünket szívja, és ha már kiszívta valamennyit a nyomor, hát szélnek ereszt! Letőtt a szerződés? Mehetsz! Csak ez ne, csak ez a sors ne érjen utol, sajog Anti szíve, inkább magam hasítom ketté, mint hogy éhőzni hagyjam a családom, inkább felkőtőm magam a fára, családotul, mint hogy szenvedni lássam az enyéimet, inkább a Marusba ugrom, beálllok betyárnak, útonállőnak, kapcabetyárnak, zshiványnak, akárminek, csak élhessünk! Amíg engőm látsz, Őrzsikém, kincsem, de ne beszélj ilyen csűnyán, az Istent ne káromolja, majd ő mőgád nekünk mindőnt, hát, majd az Isten, majd ha én! Jaj, Anti, kend elvesztőtte az eszit, ne beszéljen így, mőghallja a Teremtő! Hallja, ha hallani akari. Szőgén embő így nem beszél. Nem, Őrzsé, a Zsótérok másképpen beszélnek. Ez a Godó familia mindig ilyen istenfélő volt. Na persze éppen úgy, mint Zsótérék: a fehércseléd, az asszonynép. Anti, Anti lelkem, kedves uram.

Hát amikor így szól hozzá az ű párja, elcsöndesedik, mögjuházik. Elhallgat, abbahagyja az istenkáromlást. Hát, majd a jó Isten mögsegél. Úgy lögyön. S ű is köröszöt vet a köröszötútnál álló útkörösztnél. Dicsértessék a Jézus Krisztus, az ottan Pusztairatos?

Verzár emböre magyarázta: Kurtics, a két Iratos, Varnyas, és Szentpál Pusztá éppen egy mérföld, Kurtics annyi se, arra alá még két mérföld Arad, ez lönne az. Az a hat ház. Melyik? Hát az. Az hat? Hát! Se ez, se az, akkor hogyhogy?

Hát, ez mán az. Amott legel a Verzár-gulya, a hodály, s lám, a hat ház, ami már negyvenhét! Ne számold, úgyse tudod, némelyik még csak nem is putri, most ássa a dohánkertész! A fene, ezek meg kicsodák, gyütt-mönt népség, még hogy a gyöp nekik gyp! Uramisten, hova vezéreltél?

Még hogy ezek a máshunna gyütttek. Majd csak összeboronál minket a Teremtő. De ezek a betyárok kifélék, mifélék? Orrod előtt ustort durrogatnak, huj-hujoznak, úgy hull a szitok a baromra, mint a záporosó, a szöröncsétlen jószág halálra rémul, ilyet űk még nem láttak. Én se. Olájok?

Nem azok, csak úgy néznek ki. Ez lönne a Hatház népe? Majd csak elférünk, elég tágas ez a határ. Csak Örszike nyugtalan, templom tornyát lesi. Nincs, se égön, se földön. Hát itt még pap se lösz? Amott látok egyet! Nem egy az, kettő, az löhet Kurtics. Akkor nincs baj. Az nincs, Örszikém. Az a kicsi: magyar, a nagyobb: oláj, tódítja a szomszédbul gyütt telepes. Van magyar pap is? Az nincs, Szentmártonybul jár. Majd mi állítunk! Állítunk, Örzse, hogy az istenbe ne állítanánk, de most más dolgunk van! És ha mögszületik a kislányom? Ne féljen, köröszötletlen nem marad. Előbb a Boldogasszony ágya, aztán gyühet a pap! Vagy ha nem, hát én viszem a világ végire is, ne féljen már!

Ez az asszony-nép nem nyugszik, míg papot nem lát. Mintha az lönne az első. A pap nem épít neked házat! Mi fogunk neki. De én fogok, és olyan ágyat vetek neköd! A Boldogasszony is mögírigyli! Istenkáromló, elhallgasson! Ez a legszívesebben elsőnek egyházat építene, és csak aztán magának putrit. Lássunk neki.

De hun?

Kijelölték, hát, de valahogy nem tetszik. Csak ezek az aradiak már kiásták a házukat, azt köll nekünk toldani.

Valóság, ez jó kút, innivaló a vize. Mellette a hat nádtetős kunyhó, itt lakik a pásztornép. Körül némi szántó, szinte semmi, csak hogy möglögyön a kinyérnekvaló. A göbolyösöknek. Hát ettől akár éhön is löhet veszni. Szentpál felé a hodály, három hosszú épület, s körbe Verzár Uraság eddigi szöme-fénye, a gulya. A két gulyából egyet már eladott, most készülnek elhajtani ezek a rác tekintetű pásztorok, de a másik marad, mi lesz itt, lelegelik a vetésünket! Előbb vessünk, majd möglátjuk. Eltérünk! Elég nagy ez a pusztá. Neköd, de nekünk?

Verzár emböre a Hatház mellé rakná a kertészöket. A szögediek húzódoznak, igyeköznek arrább telepedni. Még jó, hogy nem lösznek tőszomszédok evvel a zshivány néppel, ögyék mög az aradiak, amit főztek, ök köztünk lösznek. A félszáz aradi után gyünnek a fölsőmagyar-országiak, akad néhány család, aztán a szögediek. Csak arrébb, s együtt maradni. Az asszony-nép rémuldözök, ök félnek a pásztoroktól, mert hogy olyan csúnya beszédűek. Magyarok, magyarok, nem rácok vagy olájok, de ezek nem római katolikusok, hát, kálomisták, az anyjuk istenit.

Na, ezt jól kifogtuk. Ezek aztán se Istent, se embert nem üsmernek!

Azok is tartanak tőlük, messziről lerí róluk, hogy minket tekintenek gyűttmöntnek. Mert hogy ez a föld az üvék! Mi az isten faszát gyűttünk mi ide, elvösszük a kinyerüket, a legelőjüket, odaszömtelenkedünk a szállásuk mellé, nincsen már nyugtuk, milyen jól megvoltak eddig! Övék a végenincs határ, gyöp ez itt Aradtól Gyuláig, vagy még azon is túl Szalontáig, csak itt-ott néhány zsöllérfalu, most kezdik azok is föltörni a gyöpöt, igyekeznek, túrják a földet, micsoda szerencsétlen nép, az ő szemükben mi nem vagyunk magyarok! Koszos paraszt népség, gyáva pápista banda. Na majd adunk mi nekik dohánföldet.

Nem úgy van az, hallja, mi vagyunk többen! Vagy mögszoknak minket, vagy möhetnek, amerre látnak! Istentelen korcs nép.

Ha nagy ritkán megpihennek, ilyesmi foglalkoztatja őket. Mert idő a fejtörésre éppen hogy nincs: fészket kell rakni! És a semmiből hamarosan ott éktelenkedik a pásztorokétól semmiben sem különböző földgunyhó. Reá nád, még zöd nád helyett az első napon kaszált fűből támadt széna oly kellemes meleget varázsol a sárból vert falak közé. Így már nagy baj nem érheti őket. Örzsike ágyat vethet a drága anyaföldre, Boldogasszony is megnézheti, oly puha. S micsoda föld a verzáiratosi! Ahogy törik a gyöpöt, oly zsíros, hogy akár kinyerre kenhetnék! Már ha lönne könnyük. Lesz, ne félj, ebből lösz! Nézd, milyen fekete! Anti lehasal a földre, átöleli, csókolja, az övé. Azt hiszi, hogy az üvé, mindörökké. Jaj, Istenem, ammen? Csak a faeke bírja, törje ezt a tenger földet! Ha nem is mind, valamit már az idén be kell vetni. S húzza számár, ökör, lú, tehén, embör, asszony, gyerök, leány a borozdát a verzáiratosi pusztán. Szűz földbe dohánt! Ha szöröncsénk lösz, hat mázsát is ad, és a fele a mienk. Segít az Uraság. Segítsen is, csak velünk boldogul. Az Uraság Pécskárul hozat nekik kenyeret, pécskai pillés kinyér! Majd oly finom, mint a szögedi.

Benne van a levélben, ide igazi házat köll építeni. Addig ez a putri is megteszi. Meg pajtát, színt a dohánnak, istállót a jószágnak! Ha ez nekünk mind meglesz, kotárka, kotreca. Az Uraságnak is érdeke, fizetni csak akkor tudunk, ha gyarapodunk. Majd ha megerősödünk. A dohánt csak ide, a ház mellé ültetjük.

Árenda egymást követő tizenhat esztendőkre. Verzár Jakab Uraság haszonbérbe ad a dohánytermesztő kertészeknek verzáiratosi Pusztájából ötezer holdat, ezerszáz négyszögölével számolva minden holdat két forint húsz krajcárban olyképpen, hogy a haszonbér felét mindenkor őszkor a dohánysinor felolvasása alkalmából, másik felét mindenkor dohány általadás alkalmával készpénzben lefizettessen, ezenfelül minden egyes numerussal bíró gazda tartozik két mázsa dohányt, egy pár csirkét és hat pár tojást az Uraságnak adni. Aztán még fuvar, magyarul forspont az Uraságnak, a többi gyepet feltörni tilos, évenként hat nyári nap szolgálat az Uraságnak, minden úri jogot, úgymint malom, korcsma, mészárszék bolt az Uraság magának fenntartja. A tunya, rest s nem alkalmas kertész az árendából kitöröltetik, s tizenhat évek múltán újabb szerződés nélkül a kertészek tovább nem maradhatnak, tartoznak házukat elbontani. A kétszáz kertész gazda egyik a másikért jól áll.

Mindnyájan egyért, egy mindnyájért.

Van miért igyekezni, gyűrközik Anti.

Az éjszaki szomszéd, Szálbekiratos fizetni képtelen kertészét az Uraság kifosztja. Elveszi lovát, kocsiját, hámot, gyeplőt, hat köbölről való búzavetését szalmástul, kétszázhusz kéve virágos kendőrt, ötven véka életöt, Kevermesen az Uraság elszedi az adósságot hátrahagyó kertész özvegyétől vasas kocsiját, két fejöstehenét, és ezenkívül is több földönfutó kertész-család kéreget Nagyaluban. Verzáiratos, ez nem, az a pásztorszállás, a Hatház, az Verzáiratos! Mert a nép csak így mondi, ez Nagyalu.

Röttenetös.

Az eke alól cserép, malomkő, csont, embörkoponya, régi pénz fordul ki. Hát itt már volt élet. Magyar élet. Mi is idejutunk? Ez a nép se tud itt végleg megmaradni? Mert én innen sehova se mögyök. Gyühet Verzár, leszárom, esetleg agyonüt.

Mert gyün az Uraság, gyüvöget, gyakran kinéz pusztájára, hogy halad a telepítése. Örül a lelke, jól számított. Ezt a jó darab földet kapta hadiszállításaiért. És jó népet választott, úgy dolgoznak, majd beleszakadnak. Ha így haladnak, majd emelni fogja az árendát, s kastélyt építhet. Valahol ott, azon a jókora gyöpon, amely még töretlen. A csorda nem nyugszik, letapossa, lelegeli a vetést. Ezt is el kell adni. Még egy kicsit vár, míg ez a zsellérfalu mögerősödik, s egymaga el bírja ötet tartani, túlad a pásztorain, marháin.

Nem rácsudátá Annuskára? Hát, Örzsike erős mönyecske, lassan igazi asszony, Jani után a kis Bözsi, már itt, s most Mariska! A komaasszony mondi, hogy Örzsike rácsudát az ő lányára, mer mintha az üvé lönne. Hát, hogy jól mögnézhető. Pedig Anti se tehet róla, nem nézett ő senkire, csak a földre meg asszonyára. Csak azt csudáta, ezt a kettőt. Mert hogy úgy bele-szeretött mindkettőbe. És nem is most.

Almásiné mögköpködi, rá nem nézne, nehogy megverje, a szemével, hát, a szömvivel, s hozza a hírt, jön a szentmártonyi némöt pap, készülhetnek a körösztlőre!

Nem rajtuk múltott. Másnap elszállt a kis lélek. Pedig Almásiné mögköpködködt, mégse lött szöröncséje. És nem is verte meg! Pedig milyen szúrós szöme van. Azért nem nézett rá, féltötte. Féltethné most már magát ez az Anti, mert az asszony a legszívesebben maga is beletemetkezne a kicsikéje sírgödrébe. Akkor Anti inkább magának is ás, nagyobb sírt, hogy mindnyájan beletérjenek. Örzsike nélkül mire menne? Majd a következőnek semmi baja se lösz, hallja!

Mert évente jön. Évente egy. S mindön második meg is marad.

Otthon, Szöged mellett a homokon finom sárga dohány lött, itt meg zöldessárga, erős és dús dohán! Már ahol, mert a dohánkert ajja lapos, s azt valahogy nem szereti: zsíros, éghetetlen, rossz szagú a levél. Hát, az Uraság választ: a javát viszi, a többiért meg alig fizet. Jól fejbe kéne verni.

Egymást lesik, nehogy valamelyikük lopva elhagyja a falut. Meglesik egymást, kémlelik azt, akinek rosszul áll a szénája, mert hogy egymásért is felelnek. A Mártony család úgy szökött meg, hogy este a házban égve hagyták a mécset, hogy a szomszédok azt higgyék, késő éjszakáig dolgoznak, vagy beteg miatt virrasztanak. Mártonyék kis motyójukkal a hátukon kisurrantak a kert alatt a faluból. Hát, az ő adósságát a falu állja. Mire hajnalban föltűnt a mécsvilág, és az aggódó szomszéd beköszönt, Dicsértessék a Jézus Krisztus, a Mindörökkét az üres ház válaszolta, addig ők már túl voltak a vármegye határán, Csanádban jártak. Krisztusát.

A pap türelemről, belenyugvásról beszél, de senki se érti. Néhány szót magyarra fordít a Nagyfaluban élő obsitos, ki a tokos alatt volt fegyver alatt, de hát éppen a katonaságot járt emberek nem teszik be sűrűn a lábukat a kis templomba. Ha nagyon kell, hát isten neki, de inkább elnézik az árokparton a vasárnapi misére siető szép gányó lányokat. Anti se siet a misére, csak az asszonya veszi rá. Még ha magyarul prédikálna az a némöt! Az anyja jó Istenit, mögtanulhatott volna már a mi nyelvünkön, az ármádiában én megtanultam az üvét!

Előbb a nagyfalusi putrisor közepén az úcán misézett a tokos, már amikor nagyon küldte a káplánját a szentmártonyi plebánus, meg amikor már beleunt a verzáratosi öregasszonyok, szám szerint tizenkilenc vénység sirámaiba, hogy mi lesz így a faluval, pap szava nélkül istentelenné válik a kálomista pásztorok mellett a falu valamennyi gazdája! A szentmártonyi

plebánus erre többnyire megrémült, még hogy a nyája az öbolygók uralma alá kerüljön, együtt is mindjárt a káplán, misézett, keresztelt, temetett, szentelt, nehogy pogány lögyön ez a nép. Amitől valóban mindennél jobban röttög maga a kertészség is.

Huszzonegybe már igazi temploma lett a falunak, sártemplom nádtetővel. Igen kicsi, igen gyöngye tákolmány, de már rajta körösz, magyar egyház! Leányegyház, némötül. Hallgassa, aki bírja! Engöm oda el nem visz. Ha akar valamit ű, gyűjön ide!

Különben a szeretet megvolna. Néha más sincs, csak a szenvedés. Ahogy virrad, indíts, ahogy sütétedik, készülődhetsz hazafelé. Úgy érzik, maguknak robotolnak. És éjszaka a család nehezen alszik el, különben is, ha nem éreznék, hogy maguknak robotolnak, akkor is robotolni kéne, Jani különösképpen, hisz már nagyfiú: apánk és anyánk szereti egymást. Nincs oly kegyetlen nap, hogy ne szeressenek. Legalább úgy, hogy az asszony meg ne simogatná az urát. Ha mással nem, hát a szemével. Ha egy pillanatra megáll a keze, kiegyenesedik a dereka, boldogan pihen meg a tekintete az ura furtonfurt feszülő izmain. Anti nem, ő nem mutathat. Csak amikor rájön a bolondóra. Hogy egyetlen esztendőben se maradjon szántatlan-vetetlen az ő egy szem birtoka. Melynek árendájából őt kitiltani a jó Isten se tudná.

Hogy honnan veszik az erejüket, Anti honnan? Hagymaleves, rántott leves, gölődinleves, káposztaleves, tökkáposzta, ganca, sóbavízbelevés, hidegvizes tészta, köleskása, hús sose, csak mutatoba, éhezés nyakra-főre, de volt, ahol a zsöllér gondoskodott magáról: beleköpött a levesbe, és a család csak leste, hogy eszi az apjuk a tál meleg ételt. Nem Anti, ő ilyet sose tett, meg sose tett ilyet a többi zsillér se, csak az a negyedik szomszéd, az ekkora barom, nagydarab, hát, mahomet egy ember, nagydarab vaddisznó, a dologhoz erő is kell, neki enni sokat köllene, különben is, a nagyfalusi nép ezt hozta ide: míg a ház gazdája meg nem jön, senki egy falást se ehet, ha kihül, akkor se, de az asszony ezt meg nem engedheti magának, még hogy hidegen tögye az ura elé az ételt, a fejéhon is vágná, röttön möffujtaná, hát még az ilyen vad embör. Nem, a többi általában nem ilyen, a gányó alkalmazkodó fajta, szömtelenebb, mint a többi jobbágy, ez a paraszt, a dohánykertész vállalkozó, szabadságra vágyó tahó, magyar tahó, de ha egyszer földet kap, ha csak megérintheti a földet, ha akármennyire is, de valamennyire mégiscsak magáénak érezheti az anyaföld termette termés kicsike részét, valahol már házat vert, ha csak nem zavarik: nem mozdul. Cöveket ver a lába. Gyükeret akar eresztetni. Meg akar ottan végleg maradni. Ha nem is öbolyög. Ha ütik, akkor is hallgat, letörli képiról az Úri Turhát. Nem mind, mert ez a Hajós Bélus, a negyedik szomszéd majd a családjára töri az ajtót, amikor megtér a dologból, leül a ház közepére, s a közben sebesen elégett tálba rondítva fölkanalazza fakanalával az egész levest. A családja, öt gyerek és három leány, rémulten, könnyes szemmel lesi, hogy tűnik el apjuk feneketlen bendőjében az a tenger édes, egyetlen, meleg, kedves, drága sóbavízbe leves: sóból, vízből főtt leves, és nagy hagy-ma, hát, hajma bele, kész! Ez már nagyon erős böjt, ez még nagyon erős böjt, mindenpéntek, kis- és nagyböjt előtt gyakran egész évben. Főleg tavasszal, amikor még nincs semmi, legföljebb a nád szép, zöld új hajtása, meg hal az Érből! Ha hús nincs is, szerencsére az Érből jónéhányan gazdálkodhatnak. Néha annyi benne a hal, hogy szinte mindig kassal lehet fogni. Parázson, nyárson, paprikásan. Nem éppen gányóétek, de enni valamit mégiscsak kell. S hát a gányó dohánlevelet mégse öhet.

Az Uraság meggondolta magát, kastélyt épít a pusztán. Nem örül a nép, túl közel kerül hozzá a gazdája, odatelepszik a faluja mellé, egy furt leskelődhet, észreveszi, ha zsellérének végre van mit a családja elé tennie, könnyen megemeli a bérletet, nem olyan ember az, segít nekünk, nagyon jó ember ez az örmény, mégiscsak keresztény, nem bánt bennünket, csak ha nem fizetünk, de eddig még senkit sem kellett elzavarnia, a falu együtt teremti elő az árendába

valót, falu, hol van itt falu, csak ők hiszik, hogy ez már falu, pusztá ez, nem egyéb, pusztá, ahol egy időre kertészetből akar megélni az Uraság, de hogy a holnap mit hoz!

Azért nagy baj nem érhet már bennünket, az Uraság otthagya Aradot, a házában csak a cselédje maradt, kiköltözött a szállására, Verzáriratosra, oda a Hatházon túli hodályhon. Mert az már nem hodály, nem csak az. A gulyások mesélik, valamikor még hodály se volt, csak karám. A pusztán a növendék és hízó marhák árokkal kerített, földetlen karámokban éltek. A fiatalabb jószág hordozható jászolhoz volt kötve, míg amazok, a meddők és a bikák, a hízásra fogottak sohase láttak se földet, se jászolt. Ha télen rájuk tört a hóföreg, nehogy a marhák megfulladjanak, eleresztették őket, menjenek, amerre látnak. A hófuvatagban a marha szénakazal mellé s más enyhelyre menekült, a pásztor a zivatar végén a karámba terelte vissza őket. De a hodály is lassan a múlté.

A hatszobás úri lak mellé virágos- és gyümölcsöskertet, kis erdőt, szőlőt telepít Verzár Uraság, ilyet még az ükapád se látott! A gazdaságbéli épületek is megfiatalodtak: az egyik fedett karámból lett a tiszteknek és cselédeknek a lakása, a másik két hodályból lovaknak, marháknak és kivált újabban selymes juhoknak való tágas, száraz, világos és jó erős istálló lett, a juhoknak akol. Hát, a kastély a halomra épült, nem a Török-, hanem a Szőlős-halomra, mert két halma van a pusztának, mindkettő csupa rejtély, főleg ez a kisebb, amelynek neve se volt, még a pásztorok se tudják, pedig ők idevalósiak, a másik, a nagy halom, a Török, az igen, arról regél már itten a fél falu öregje, hogy így a tatár, úgy a török, de ez itten, mondom, nem tudom. Szentpál felé, a német szállása előtt. Ezért aztán mondják Tokos Pap Halmának, mert hogy ha némöt, csakis káplán lehet, na meg káplár, egykutya. Mert valahogy nem bírják a tokosát, na még Némöt Jani, az más, annak csak a neve hibádzik, de ezek a valószínű idegenek! Otthon ugasson, adják meg a szentmártonyi tokos papnak, nem bírják, mondom, ki nem állhatják. Jó, Verzár, de legalább hozzájuk a saját nyelvükön szól, szót értenek! Látszik az öreg, hogy igyekszik, egész jól beszél magyarul, persze érti a papot is. A családja meg már csakis magyarul szól, főleg hozzájuk, na angyalom, add ide a mejjedet! És, hát, így mondja, ilyen parasztosan, és nekiesik az Uraság fia bármelyik vászoncelédnek. A Hatház népe költözködik, vagy el innen, hol még szabad lehet, vagy be az uradalomba, cselédnek. Mert ha gulyás marad is az ember, csak másképp van az már az Uraság szeme előtt, összezárva bármily szép házba a többivel. Elment Kenkas Pista, Geci Jankó, ők voltak az igazán duhaj gyerekek, képesek lettek volna agyonütni a gányókat nemcsak a Kútasi Csárdában, akárhol. Láttukra az asszony népet keresztet vet, micsoda mocskos szájú népség. Jankótól még az is kitelt, hogy lóháton haladva elővette a faszát, és hívta a batyuval bandukoló asszonyt, üljek már föl ide bele egy szempillantatra, tudom isten, megemlegeti! És volt, hogy meg is tette a fehérnéppel ezt a csúfságot. A némöt pap magyarul is mondta, ezt nem szabad. Verzár Uraság mit tehetett, úgy vette, hogy kitelt a gulyás esztendeje. Előbb még Geci Jankó fölgyújtotta a kunyhóját, tizennégy ház égett porrá. Még jó, hogy már ébredezett a falu, és csak egy tehetetlen öregember maradt benn a tűzben. Az a Hatház régen is olyan volt, hogy oda a zsandár nem tette be a lábát. Még a csárda hagyján, de a Hatház! Ami volt, ugye, míg most Verzár szét nem verte. Azzal, hogy egyiküket menesztette, s az az állat rágyújtotta a házát a többire. Jó, hogy kereket oldott, a saját pajtásai ütötték volna agyon, Lópina Dalmadi Jóska. Hát.

Hogy minek ennek az Uraságnak juh-hodály is, düllőt vött Sofronyán, növeli a birodalmát, ott még jókora a gyöp.

Aki házat épít, nem ilyen ócska putrit, kap tőlem hozzávaló fát, nádat, verni való jó földet! Nemcsak azok fognak hozzá, akiket elemésztett a tűz, majd mindenki. Elég volt a földházból, a földbe süllyesztett, egyetlen helyiségből álló kunyhóból, meg a gyöphantból rakott jó meleg

hantházból: ház kell végre, igazi ház, zsellérgazdának való ház, lett is mindjárt vagy harminc a kétszázból, hiába, aki igyekszik és nem a putrikorcsmában üti el a napot. A Nagyfalú már igazi falu, már úgy szemre, első tekintetre, hosszú sor ház, egyetlen sor, a gányóház orma délnyugatra, ki tudja, hova, tán Szögedébe néz vissza, a vert falú ház egyszem ablaka a kerítés és udvar nélküli portáról a falu előtti nagygyöpre kicsapott jószágra néz, hogy még véletlen se keljen lába a lábasjószágnak, annak az egy-két szemnek, hát, a házon kívül már, a kemöncével melegített házhoz ragasztva egy-két telken már fedett helyen szabadkéményes tűzhely, ereszt alatt fecskefészek, a kéményen gólya, kész Paradicsom. Úgyhogy most már ideje lenne templomot építeni, igazit, ahová betér a falu.

Palántázástól a mázsálásig négy hold dohány. Csomózzák a szép zöld dohányt, jön belőle a lé, máglyába rakják, kiforrt, szép barna dohány, a dohánpajtába nincs mese, esetleg a téli estéken, ezer kötél is, meg ezerkétszáz, oszt hát a szomszédba elvégezték mindenütt a dohánccsomózást, csak nekünk nem megy. Összegyűlünk tizenöten, húszan, mind rokon, onokatestvér, tánti, oszt akkor, mikor hát apám azt mondja: elég volt már! Kilenc óra! Jól van! Akkor hozzáfogunk, arra a napra végződünk, osztán táncolni. Hú! Úgy táncolunk! Mert dudálnak! Öreg Fazekas előveszi a bírdudáját, akkor még fiatal volt, hát, fújta, mi meg odatettük. Aztán úgy táncoltunk, hogy egymást majd levertük a lábrul.

Pedig ez valóság, eredetileg nem is dohán volt, hanem levél. Mert régen a dohánt a népek levélnek mondták, csak így tudták. Az úgy volt, hogy Nesze, pajtás, levél, gyújtsál rá! Mondí az ördög Dohnak, így hívták, tud meg, Doh János, Jani. Doh hallgat az ördögre, rágyújt, pipál, csak pipál, ereget kegyetlenül. Na, egyszercsak eldobja a pipát, és hirtelen mehetnékje támad, kiszalad a ház elé. Doh hány a levéltől, mondi az ördög, és jót nevet. Doh hány, innen van. Dohány!

Anti jól halad, van már saját disznaja is. Nem orozva lett, mint a kácsa, vette! A kácsa egyszercsak egy csapat kiskácsával jön elő, a zselléarrasszony csudálhat, mert a tojó a tojásait nem elgyugta? Valahol a szénakazalban költött, a szalmában. Éled a falu, éled Anti portája is, lesz ebből olyan szalonna! Ha majd egyszer borjat szerezhetsz, hát, csikót! Csikó, erre belenyilall valami a szívébe, csak egyszer saját lova lenne, majd jövőre az aradi vásáron. Akkor már a maga ura lesz.

Anti vetés estéjén nem közösködik az asszonnyal, reggel mosakodik, és früstök, ima helyett köröszöt vet, nagy gonddal készül, minden szemből élet kell hogy sarjadjon. Hinti a magot bele a napkeleti szélbe, a Világosi Hegyek őt csudálják, Dicsértessék a Jézus Krisztus, Dicsértessék, Hallja kend, mire a mi életünk másfél arasz lesz, rég itt lesz a pap, papot állítanak az asszonyok, holnap már építjük az istenházát, saját plébániánk lesz, az asszonyok szeretnék, magunknak tesszük, a mi papunk fogja szentelni a búzát, Búzaszentelőre megszabadulunk ettől a némöt paptól, Fligszödör káplán uramtól, elmehet az anyja valagába, a csanádi püspök megírta a levélbe, hát, kendteknek igazuk vagy, még pénzt is ád, az asszonyok felölthetik szép fehér ünneplőjüket, a menyecske menyasszonyi ingét húzza magára, a legszöbbit, a legtisztábbat, hogy hiba abba ne lögyön, kend viszi a lobogót, nincs is még lobogónk, az is lesz, már varrják az asszonyok, Dicsértessék a Jézus Krisztus, hát, akkor még én is eljáró a templomba, építsünk jó erőset! Hogy a fiaink ne a semmibe szülessenek, legyen valamink, nem elfújta a szél azt a gyöngye kis sártemplomot, még jó, hogy nem a litánia alatt, lorettói, arra jár az asszony, édes Örzsikém, hogy is szokta, Kipusztultak e vidéken a népes helységek, Tűz és fegyver által möntek füstbe sok örökségek, De Szöged városa ment volt még a végső inségtől, Mert Te e kis magyar népet mögtartád örökségül! Én kis népem, Istenem, családom, én Istenem, add, hogy az új kenyér, jaj, el ne kiabáljam, a holnapi élet mellé ne csak jégverte tűzok húsa jusson, Elvetlek! Szaporodj! Hidegöt-melegöt szenvedők!

Szaporodj! Ázok, fázok! Szaporodj! Fölnövök! Szaporodj! A meleg nap mögéresztel! Szaporodj! A szömeim majd kisülnek! Szaporodj! Éles vasakkal nekömgynnek! Szaporodj! A lábamat elvagdadják! Szaporodj! Csomóba gyűrnék! Szaporodj! Erősen lekötöznek! Szaporodj! Összeraknak! Szaporodj! Szétszönnék! Szaporodj! Fölhajingálnak! Szaporodj! Zsákba tösznek! Szaporodj! Bekötöznek! Szaporodj! Mögráznak! Szaporodj! Mögrostálnak! Szaporodj! Kű alá tösznek! Szaporodj! Összetörnek! Szaporodj! Hétszer is mögtörnek! Szaporodj! Mögszítálnak! Szaporodj! Összegyűrnak! Szaporodj! Mögsütnek! Szaporodj! Kétszer is mögösznek! Fogyj!

Jani fia most ért ki. Otthon segített anyjának végződni, most hallotta, meghalt az Uraság! Nem hallja kend, meghalt Verzár Uraság! Nem hallja Anti, mással van elfoglalva. Tőle aztán leszakadhat az ég, illet ő most nem gondolhat, ezt csak úgy gondolhatta volna, de akkor se törődhet mással, csakis a búzával. Vet, veti az életet. Minden szemet érez, szinte szemenként tudja, hol hullik a szántásba, mindnek ki kell kelnie, mindnek ki kell zöldellnie, mindből élet lesz! Kenyér neked, fiam. Hallja kend? Nem hallom. De inkább a fiát vitte volna el az ördög, az úrfit, csak nem az lesz ezután az új Uraság? Teremtő Isten, ez hiányzott minekünk. Verzár Károly, nem a kis Jakab, a nagyobbik úrfi, csak ez a kis takonypóc, fölfuvalkodott Károly! Jakab inkább Aradon tanyázik, ott érzi jobban magát, nem az anyja szoknyája mellett, azt mondják, valami grófkisasszonynak csapja a szelet, a farához akar jutni, tudja meg, bár ki tudja, lehet, hogy ezek közt is akad tisztességes, Jakabot, az úrfit még csak kétszer láttam, de ez a Károly, még a szeme se áll jól. Rosszabb magyar, mint ezek a gané pásztorok, rabolnak, gyújtogatnak, asszonyt üznek, de ez, ez nem kényszerít senkit, nem az erejével gyűri maga alá az asszonyféléit, csakis avval, hogy ő az Uraság, Uraság kisebb fia, akinek csak egy intésébe kerül, és már odatartja neki a micsodáját, hogy ne mondjam micsodáját, tán még kap is érte az ura két kis kakast, mint a múlt hónapban az a szerencsétlen Takács Feri, megfizetett neki a szolgálatért az úrfi, másnap a menyecskéhez egy pár vágni való kakassal állított be a Károly úrfi legénye, hogy nesze, a tied, a jövő pénteken megint ott légy a kastélyban! Velem tögye ezt, tudom Isten, mögkeserüli! De az én asszonyom másféle, nem hiszem, hogy hanyatt vágná magát bármilyen úrfélének! Örzsikém, gerlicém. Rákapott az asszonyhúsra, zsöllér asszonyára ez a bitang, ezen röhög a falu, a putri korcsmától a csárdáig. Hát én elővenném a dohánvágó késemet, megnézhetné magát. Kibelezném.

Na, én aztán jól mögszentöltem a vetésömet. De én itt, a fekete földbe taposnám bele a belit! Vagy ő az enyémet. Vagy, vagy.

Örzsike frissen áldott kis hasát méregeti, ebből megint lesz valami. Csak élet legyen, ne halál. Mert már ki tudja. Ha ő ezt tudta volna, akkor inkább sose szül. Hogy a kicsinye azonnal a temetőbe kerüljön! Ő még az ágyban, Boldogtalan Asszony ágyában, Teremtőm, mit mondok, pedig már föl kéne kelnie, nem ér rá arra az asszonynép, hogy szülés után egy héttel még ágyban lustálkodjék, de nem bírt talpra állni, az ura meg nem is engedte, maradjon csak, jött a tántija, Gyöngé Maris, ő segített, de az a kicsi, kereszteletlen, a kis lelke majd itt kísért, hogy lehetne elfelejteni, se őt, se a többi, már négyet szült az anyaföldnek, a föld már az édes- anyjuk, evvel is mi lesz, jaj, Teremtőm, de megversz minket, mért versz, mért szereti az asszony az urát, másképpen nem érné ennyi gyász, kisfiam, Janikám, te már visszajöttél, apád vet? Vet, anyám, se lát, se hall, pedig meghalt az Uraság! Nyugodjék békében, meghalt, kitől hallottad? Jézus, Mária, mi lesz velünk, elveszik a földünket! Anyám, hogy vennék el, ezt nekünk írták, nagy iratos levélen. De ha új Uraság jön, megmásíthati az egyezséget, kitilthat innen minket, világgá zavarhat bennünket! Édes Istenem. Küldik őket világgá az apjuk faszát, fiam, édes fiam, úgy nyakon váglak, hogy beszélsz?! De anyám, kend hogy beszél, illet ne gondoljon, az Uraság minket nem bánthat, se régi, se új! Majd én megvédem kendet.

Megvéd, ez véd minket, akkor már nagy baj nem érhet. Csak még ez a baba, ha megmarad, negyediknek marad, Uram, Dicsértessék a Te Neved! Mindörökké ammen. Jaj, a kotló, hozd csak vissza, ritka kelekótya, meg nem ülne a seggin. Na majd adok én neked. Ej, te Jani, itt hagytad a húgodat, adok én neked. Nem vigyáz a kistestvérére, még kimén az Érbe, aztán. Jani, fuss, az anyád istenit, fuss utána! Letöröm a derekatokat. Jaj.

Antinak akkor már ökre is volt, szép pár ökröcskéje, amikor a falu megépítette magának csinos templomát. Verzár Uraságot a kastély melletti halmon temették, ahol nemrég még az Uraság szölleje virított, az Úr végrendeletében mindenét élte fogytáig özvegye használására átalengedte, ki is azonnal pallért hozott Aradról, szép kriptá épül már a Verzár-halmon. És amibe belefogott az Uraság, az Asszonyosság fölkapta: kezet fogva a faluval egyházat épít zsillér népének, mert hogy a pusztán akkor már nyolcszáz lélek áldaná a Teremtőt. A torony nélkül emelt, a buzgó nagyfalusi emberek által maguk kezével vert, maguk parasztmesterei által ácsolt, legügyesebb tetőfedőjük által zsindelyezett templomba végre betért a falu, ha jó szorosan állnak, mindnyájan odaállhatnak az oltár elé az ajtóig, oda is állnak bocskorban és mezítláb, és éneklik, énekelték volna hogy Alleluja, de mintha megkukultak volna: ők azt hitték, ha már új templom, új lesz a pap is! Nem az lett, jött a szentmártonyi némöt, a tokos káplány, aki ha azt nyögi, Dicsértessék, már azt hiszi, megtanult magyarul, ám a nép a képirül fölűsmerte, mert hogy mást várt, azt hitte, majd az aradszentmártonyi némöt pap most az egyszer magyar káplánt küld, nem oda Arad, az emberek nyomban kivonultak a templomukból, kinn zúgnak az úcán, ezért szakadtak meg a dologban, hogy minden változatlan, akár ide se építették volna, inkább bevetették volna árpával, herével, tehénlepénnyel, de jönnek az asszonyok, Teremtőm, mucskos szájú, elhallgasson, ám a tokos káplány nyelvbéli tudatlansága őket is bántja, se gyónni nem bírnak így, se semmi, minek így az egész, annyi bűnök van, hogy ha meg nem bánhatik, föloldást nem nyerhetnek, mire jutnának, pokolba velünk, Istenem, ha nincs mit ennünk, elhallgatom, hogy az uram az Istent szidja, átkozza, amikor meghalt a kislányom, ordítottam: Verjen meg az Isten, bába, te csináltad el, ha belefűl öreganyád az Érbe, megköszönöd Uradnak, hogy ily kegyes volt hozzád, egy kenyérlesővel kevesebb, Teremtőm, irgalmaz, Teremtőm, kegyelmezz, és ha nincs pap, csak némöt, kinek súgjam a fűlibe, tán a Verzár úrfinak, aki, ha csak erre eszi a fene, letépi rólam a pöndölyt. A falu szűlei darabig eljárógattak Mártonyba a mártonyi úton, düllőn, de mindhiába, a plebánusnak nincs mit tennie, ő is csak nyökögi a magyar nyelvet. Mit volt mit tenni, a bíró, Csatlós András az előjárókkal beállított Verzárnéhon, kegyelemért esedezni: segítse hozzá a falut állandó és magyar káplány úrhon! Csanádi Püspök Uram engedelmével az Úr 1830-dik évében csakugyan a szentmártonyi plebánus és a nagyfalusi község Egyező Levelére, hogy minden pár tartozik háromszor egy véka búzát, egy véka árpát, egy pár csirkét fizetni a röndös káplány tartásáért, és az annak ünnepenként való kiküldéséért, Nagy Becskerekéi Gyenes Barnabás Káplány Urat oly meghagyással rendeli Szentmártonyba a szentmártonyi plebánus, hogy ő mint Verzáriratos, vagyis hogy Nagyfalú káplánnya rendes lakhelyét Szentmártonyban megtartván, minden előkerűlő szükségekre a nagyfalusiaknak tehetségéhez képest ő legyen köteles megfelelni. Szeptember második vasárnapján Gábriel József prépost és öspöröst úr által több díszes egyházi és világi vendégek, úgymint Verzár család familiája, rokonsága, komasága jelenlétében az újonnan érkezett magyar káplány, Gyenes Barnabás úr szónoksága mellett egész pompával fölszenteltetett, és az első áldozat a mindenek hatalmas Alkotójának bemutatott.

Alig telt el fél év, kiderűlt, nem ért célt egyik fél sem. Sem az Uraságot, sem a buzgó közönséget, sem a káplányt nem elégíti ki a káplány minduntalan ide s vissza vitetése előbb az Uraság prádés kocsiján, majd a falusiak ökrös szekeren, mert a végén lovat se adtak; Gyenes fölűbízta a népet, hát, az asszonyokat, hogy megholt szeretteikért tetszésük szerint szol-

gálhasson, arra bírta őket, hogy a csak most létesült templomot plébánia rangra emelvén helyben plebánia létesüljön. A falu erre gondolt, amikor építeni kezdett, de hát az magától nem megy. A szentmártonyi plebánus ellene szegült, azt mondja, ő nem ellenzé, csak ellene mond, mely ellenszegüléssel sem az Uraság, sem a közönség keveset gondolván, egy lélekkel hozzá fogott a paplak építéséhez, és az már szinte készen is, amikor a szegény nép legelni fogott.

Egész télen alig volt hó, emiatt tavasszal elmaradt a högyekbül gyüvő termékenyítő ár, nyáron Szent Mihályig csak két futó zápor, a menny tán egyszer ha megszólalt, se istennyila, se semmi, csak az aszály, nemcsak az Ér száradt ki, kiszáradt minden, a jóság elbotlik a gyöpön támadt repedésben, a forráság kiállhatatlan, a fák ágait, a növények indáit ujjnyi por lepi, egy-egy árpa- meg búzainda a legjobb földeken is féllábnnyira áll egymástól, s nem nő föl fél láb magasra se, s a kisdéd kalászbán alig egy-két szem, négy hold dohányon lett két font levél, tíz hold búzavetés négy köből, alig használható szemetes búzát ad, a kerti veteménynek se híre, se hamva, tán a vetéshez elég lesz a búza, de enni mit fogunk, az ember inkább beáll rablónak, ha köllene, akár zsandárnak is, inni pedig mit fogunk, raboljuk ki a kastélyt, a Kútasi Pusztát zsvánnal teli, a csárda rég volt ilyen hangos, idehallik, árpakása paprikafing disznóbőrrel, te jó Isten, legalább legelj, fiam, legelj, ha még van mit, zabáld a maradék zöldet, kicsinyded, poros, tehénszaros füvet, levelet, gízt és gázt, csak a gyüvő esztendőt érijük meg, lesz itt bor és lágy kenyér, zöld, élet, milyen kicsi zöld, alig, legelj, asszony, mer téged is leváglak, a gazdák vagdossák a jóságot, ha nincs mit neki enni adni, pusztuljon, annyi állat nem marad meg a talpán, hogy legalább a malmot ők hajtánák, beáll a malomba, szárazmalomba a zsillér, ha valami kicsi mégis jut a malomba, hajtja a malomküvet, hajtja, lisztet mégse jár, lisztet mégse jár, tilthatják tőle bárki babáját, meg is basszák már, meg is basszák már, nincs már igásállata a mónárnak se, bajban Verzárné Asszonyság. Anti a lovát szereti mindennél a legjobban, az egy szem lovát, agyonütni hogy üthetné, amikor már legényként róla álmodott, jó asszonyról, jó lóról, és akkor ekkora csúfság érje, éhen kell veszejtenie a lovát, ezt a Csillagot, a legszebbet, a legkedvesebbet, mert ennek annyi fű már nem elég, mint az asszonynak meg a családnak, még magát elnézi, hogy szárad, de a lova, azt már nem, inkább kiviszi a falu végére, a gyöpszélre, azt már nem, arra alá Szentpálnak, és ráüt a seggére, ráüt, menj, amerre látsz, az meg nem hisz a fülének, őt a gazdája, az ő kis arany gazdája, ez a Zsótér embör, aki többet simogati, mint az asszonyát, aki most úgy zavaró világgá, mintha magát üzné neki a pusztának, szegény csont-bőr Csillagra Anti ráköti a paksusát, és menj, menj, ne is lássalak, tán amoda szebb világ van, amoda a Högyekbe, vagy amarra a síkon, amerre a Tisza jár, Maros, Körös, Isten álgyon, eriggy mán, az anyád nemulasson, még csak nem is káromkodik, Anti nagy bajban van, ha ő a lovát, akkor a többi? Mert hogy Anti már majdnem bíróságot lett, a falu igen kedveli, igyekszik, böcsülete van, hangja is, nem szarik be, ha megláti az Uraságot, már hogy az Uraság fiát, mert az Asszonysággal, Verzárnéval szemlelőnyva beszél, annak nem mondana ellen, mert az olyan jó asszony, ő az igazi Uraság, nem a fia, neki más ne ugasson, ha ez mondja, még a falut is körbefutja, ha kell, akár tízszer, tizenegyszer, tízszer meg még egyszer.

Az a ló, az fáj Antinak a legjobban. Ha ő azt valaha feledni tudja. A faluban nyolcan éhen vesznek. Azt mondják, máshol az emberek egymást eszik.

És már megint a tél! Verzárné a Sárretről hozatott sással és náddal lepi meg a zsilléereket, a megmaradt lábasjóság avval valahogy kihúzza újig. Pénzt is ad, hogy éhen ne vesszenek, puliszkára tán ha futja, bújj be, öreg, a sutba, süly, a süly pusztítja a maradékot, ha nincs mit enni, akkor az éhkopp, majd az éhhalál, ha meg csak alig, alig, itt a süly, hogy vinné el az ördög, ahogy olvad a hó, tán majd most! Majd az új, az majd rendbe tősz minket! Későn, nagyon későn, Szent György-nap táján kezdhettek csak a szántást, jaj, most meg a hideg,

melegre hideg, úgy szokott az lönni, Szent Jakab napján tövig fagy a szőlő, gyümölcs se lesz, semmi, megint kezdődik előlről, tavasszal eltemették a falu valamennyi öregjét, akadt ott fiatal is, most megint, nem úgy van az, nem kellett a nyomtatásig várni, hogy lássák, mily bőséggel jutalmazza türelmüket a jó Isten! A búza holdja tizenként köblöt ad, a vadbúza is, Zsótér Anti két hold földjén a búza magától kikelt, s adott hat-hat köből gyönyörű szemű búzát, így köllene, ez lönne csak a víg élet, betyár élet, se szántás, se vetés, csak aratás! Többen újra megjelennek a zsidó korcsmájában, Anti most se, majd a sajátjából, a vadbúzának akkora lett a kalásza, hogy olyat még életében nem látott! Az emberek Adventig kénytelenek a búzát vontatókban hagyni s csak Karácsony előtt meg még azon túl képesek a sok vontatót a szűrűn kinyomtatni, csak hát most meg alig ér valamit az élet, feleannyit se adnak érte, mint tavaly, harmadannyi forintért vesztegetik el, úgyhogy most meg az adót meg az adósságot nem bírják fizetni, azt, az árendát. Ha ki nem zsuppol az Uraság, hát, mér zsuppolna ki, ki jön ide a helyünkre erre az átok földre, átok, ilyet a szádra ne vegyél, hogy lenne az átok föld, amely ily bőséget ad, életet, mert enned van mit, éhen nem veszel, akkor pedig nagy baj már nem ér. Életünk, kenyérünk, húsos fazekunk, boldogságos Isten, hús! És nem csont, mint tavaly ilyenkor. Csont, vagy az se, hát, a nagy magyar semmi. Elhallgass, azt hiszed, a kurticsi olájnak jobban van dolga? Még a tokos, Szentannán meg Mácsán meg Szentmártonyba, a fene a jó dolgukba, azok most se haltak éhen, látszik, kihez húz itt még az Isten is!

Ne káromolja, hallja!

Tizenhat pálca, ennyi ütés a bíró háza előtt a bíró büntetése, ennyivel bünteti a bíró a deresen a Balog Pistát, mert hogy csúnyán szólt a Teremtőről. Látja, kend is így jár. Énhozzám nem nyúlhatnak! Tartsa a száját, még hogy én, jaj, Teremtőm a derekam, Anti most veri először a párját, hogy nyúlt volna eddig hozzá, nem csűrhis ő, nem olyan ember, aki nyakra-főre üti az asszonyt, de ebből elég, kuss! Kuss, mondja az asszonynak. Pedig az csak jót akar, hogy hallgasson egy kicsit rá is, ő semmi rosszat nem akar, csak hogy békességben éljenek, megéljenek, és aki nem békességes, annak mi jár, az mit kap, azt az Uraság se tűri, az embernek csöndben kell lennie, a zsillér fogja be a száját, a zsellér senki, semmije sincs a jószőröncsén mög a dolgos két kezén mög a családján mög az adósságán mög a körösztvetésén mög a nagy semmin kívül, és még ez is elvész, ha megszólal, ha ki meri nyitni a száját, mint Kis Márton Bélus, azt tanálta mondani az Uraságnak, hát, az Asszonyságnak, hogy ő bizony biza nem fizet, majd ha a föld jobban fizet, majd ha annyi dohán terem, amennyiből neki is marad, akkor fizet, addig egy huncut vasat se, hallja, még ha idehívja a vármegye összes pandúrját, akkor se, ha lehúzzák róla a bürt, akkor se, és elővötte a bicskáját, és beleszúrta a szívébe a Verzárné színe előtt, odaállt a párkányhoz, a kést a szívéhez tette, a hegyit, a másik végét meg a falhoz nyomta, bele, belenyomta, beledült, ott folyt el a vére, mert hogy különben mennie kellett volna, neki a vakvilágnak, minek ugat a paraszt, kussoljon, hallja, fizessen vagy dögöljön, ő meg nem akart, csak kinyitotta a száját, sógor, ezért kár volt, mondta volna neki Anti, de már csak a sírhantjánál mondhatta magába, ezért kár volt, hallgass, akkor nagy baj nem ér, nagyobb nem, mint amekkora van, mint amekkorát az Isten adott, ne káromold, csak magamban, az anyád istenit, magamnak mondom, kendhez nem szóltam, csönd, fiam, hallgass, elhallgass, nekik van igazuk, nekünk sose, nem is lesz, így teremtetett minket az Isten, ezért, semmiért, Verzárné elvötte Búza Misátul az árendát, elvötte a mindönét, kizsuppolta a faluból, Kis Márton Bélus özvegye meg batyujába kötheti a kicsinyeit, annyi maradt, annyija maradt erre a földi maradék életre, huszonhét éves sincs, és most mehet szömélynek az aradi úcára, árulhati testét, testárosnak állhat, gyerekét, lánykáját ölheti a Marosba, vagy már előbb csak ide az Érbe, akár magát is, nagyfalusi Csíkérbe, menjünk vissza anyánkhöz Szögedébe, tudja, mikor, majd ha fagy, majd ha megbolondultam, itt maradunk, és semmi ellenkezés, mert megkeserüli!

Keserüli már a nagyfalusi élet, keserüli maga a búbanatos kertésztelep, áll a kriptá a Verzár Halmán, olyan szép háza itt egy eleven embernek sincs, mint a halott Uraságnak. Godó Örzse néném Mariska meg Rozika lányának, meg a keresztelepnek: mi jutott? Ami jár a zsillérfélenek: fakörösz, vagy még az se. Fakörösz, köröszfa, aradi pusztában nesze semmi, fogd meg jól. Már annak, aki nem bírja elviselni az életet: elhúny, mielőtt még kedvire kiszívódhatna volna magát.

Mért ver minket így az Isten? Azokat, akik nyúznak minket miért nem?

Azért, mert így beszél kend. A keresztény katolikus embernek túrnie kell. A szegény ember csak így boldogul: ha nem véteti magát észre. Se ínségével, mert akkor pucolhat, se bőségével, mert akkor meg az szúr szemet, s elveszik mindened színe-javát, virágját. Túrj és dolgozz, ez itt a tízparancsolat. Hát, Anti ezt tanulta, vélőkszik, hát, mi mást kapott volna útravalóul az apjától, mi mást örökölt volna a vérében, semmi egyebet. Hát. Aki olyan szegény, hogy az éhségtől az egyik szeme a másikhoz mén vizitába, csak nem rám mondja, annyira azért nem vagyunk!

De nem ám. Mert Nagyfalú elhíresedett, zsidaja is van már, éppen elég rég: már a második itteni pusztai esztendőben bótot nyitott, kinyitott. Putri bót mög putri korcsma, nem más az, putri, olyan, mint a többi zsillérház, még most, amikor már nem mind olyan, a megtelepedés tizedik évében. Jól mehet már nekünk, ha a zsidó idejön, úgy gondolhatja, ha már itten bótot nyit, itt nyit bótot és nem máshol, azt hiheti, micsoda gazda népség, ebből möggazdagodhat, ezt a népet, erről a népről az Uraság után még egy bőrt húzhat le, pedig, való, nem gondolhat az ilyesmire, élni akar ő is, élni, mint mi, itten Nagyfaluban, Verzár-Iratos mellett. Mért nem ment a kastélyba, az Uraság háza mellé, a hodályba, csak azért, mert az Uraságnak ő nem hiányzik, megkapja ő, amit akar, a fiaitól Aradról, akik az ottani házban élnek, és csak néhanap rondítanak az életünkbe, zsidó nekünk kell, kereskedjék, árulja nekünk a sót meg a bort, mert bora sincsen mindenkinek, különösen elég ennek az iszákos kertésznépségnek, már annak a zsillérnek, amelyik orgazdaként hányja-veti magát. A csárdába, csak emide a Kútasi Gyöpre eleinte csak ha betévedt falusi, ajaj, betyár népség, jobb azokkal nem kukoricázni, különben is, a falusiak kezdetben örültek, ha éhen nem veszték, nemhogy csárdás kisangyalomnak nézzék a görög Petru menyét, aki az urával bérli az Uraságtól azt a jóféle zsványtanyát. Erre, arra, csak bele a végenincs határba, pusztá ott körös-körül, pusztá pusztát ér, szinte meg se látszik, honnan iratosi, honnan kútasi a pusztá, éppen ott a megyehatár, ott a Kútasi Csárdánál, Petru görög kútasi csárdájánál, a lovas zsvány igen élvezi a helyzetet, él vele, bottal üthetik a nyomát, a legszívesebben betyárnak állna itt minden második zsillérgyerök, zsillér, ki akar zsillér lönni, zsölléreskedjék az Isten, ha egyszer szabad madár lehet az ember, lóval, lúháton, szabadon! Nem is mert arra járni a csöndes, rőndös kertészgazda, legfőljebb ha magához nem állít be néhanapján egyikhez-másikhoz a zsvány népség, ezt a lovat rejtse el kend, azt a dohánt meg csak bizza rám, egyszóval némelyek jól eltérnek a betyársággal, másokat, a többséget zavari ez a tőszomszédság, örömet idehívnák a vármegyét, legalábbis az Uraság fogdmegjeit, szétverni ezt a bitang csárdát, a cudar népség nem elhajtja még a zsillérgazda marháját is? Már ha olyan túl sok van neki, kettő, három a gulyába, falu gulyájába, neki meg egy se, mert éppen kódisnak érzi magát ez a zsvány betyár, a kurva anyját.

Hát, a zsidó a putrijával jól megtér a nagyfalusiakkal, még akkor is, már akkor, amikor pedig még szó se volt Nagyfaluról, csakis faluról, mert hogy Nagyfalú akkor lett ez a Verzár Uraság által Verzár-Iratosnak keresztelt kertészszeg, amikor a Hatház népe elköltözött, ki erre, ki arra, és az egyik pásztorcsaládnak nem akaródzott, majd a másiknak se, mert a megmaradt négyből a végén csak egy költözött a hodályba, három a házszorral szembe nyitott új sort, kezdett úca

pofája lenni. Szóval hogy úcája lett a falunak, Nagyfalu lett, nemcsak ez a Hosszú úca, most már lassan két sor ház szembe egymással végig, Hosszú úca, ami még nem is úca, mert úcának eleinte még az isten se mondta, csak a kincstár, úca legföljebb Aradon van, nem itten. Már csak azért is, mert a házak előbb csak az egyik oldalon álltak, a másik helyén a pusztagyöp, Uramisten, a jószág, Teremtöm, hova szökött? Újabban ez a három gulyásház, meg lassan a többi. Tudja meg, azóta Nagyfalu, mióta eltűnt Hatház. Valami nevet csak kellett adnunk.

Mondom, lassan páros úca lösz a Nagyfalu!

Klájnn Ábrahám épp olyan ágrólszakadt, mint ők, tán ezért is tűrik. Azért, mert bótja és korcsmája van, tán még nem fogadnák be, ha döngetné a mejjét, hogy ő mekkora zsidó, biztos elzavarnák, de erről szó sincsen, épp olyan zsillér ő, Uraság zsillérje, mint a többi, mint mink magunk. Bérli ő is, amiye van, az se az övé, csak szeretné, hogy az övé, ahogy a miénk a miénk, lenne, és nem is borotválja az asszony a fejét, legalábbis azt mondják, az aradi zsidók kopaszra csupaszítják mindenüket, ott is, nézzön oda, ott is, nem tűrik a szőrt a testükön, nem, ez erről nem nevezetes, ez a Klájnne egész röndös asszonyság, van annak haja, nem látszik azon semmi, csak az ura nagy pajesza, meg hogy így meg úgy, ő egy kissé mást eszik, mint mi, ne vergődjünk vele, annyi baj legyen. Bár a pap arról beszél, hogy ezek a zsidók lehettek a bűnösök Krisztusban.

Hát, Klájnnhoz jár csárdába a nagyfalusi nép, a putri csárdába. Mert ennek a szöröncsétlennek még akkor is csak putrira futotta, amikor a zsillérből tollasodó gazda lett, s a putriját a legszívesebben elfelejtené, hogyhogy, ő ugyan olyan földkunyhóban nem lakott! Szégyelli a lelkem, ögyem mög. Hát, éppen ők, éppen ezért kezdtek eljárni a faluból elsőnek és viszonylag rendszeresen, vásárból jövet, határból jövet, menet a kútsi göröghöz, mert a falu szegénye változatlanul a zsidónál mulat, ha mulathatnékja van, és mikor nincs mulathatnékja a szöröncsétlen, mert semmije sincs, s holnap se lesz, tehetetlen, élhetetlen, megszakadni rest zsillérnek?

A nép kedve ismét megjött, jöhet a plebánus! Hát, most már bírja a falu az újabb terhet, meg se kottyán neki, mit neki plebánia, öspörösség is gyűhet! Úgyhogy Gyenes pap beköltözött a szép, új, nemrég félbehagyott, de mostanra éppen befejezett paplakba. Megérdemli, e szent egyházban ő hirdette először az isteni ígét, az Uraság szeretett fiának, Verzár Jakab úrnak megegyezésével megajándékozva plebánusnak választott. A szentmártonyi plebánus úr szándéka ellenére Gábrriel József újaradi prépost és öspörös beiktatta az újonnan alkotott plebániába Gyenes papot, és a kontraktus értelmé szerint minden pártól három fokhagymáiv, egy véka jó búza és egy pár csirke, mind összesen a tizenhat lánc földet megszántják és bevetik, a terményt hazahordják, és három öl fát a harkályi erdőből elhoznak. Ugyanezen Egyező Levél alkalmával mint leányegyház Nagyfaluhoz kapcsoltatott Forrai-Iratos, mely hasonlól Szentmártonyhoz tartozott. Még az évben a plebánia udvara és kertje rendesen sorompóval bekerítettett, ez az első kerített ház és udvar és kert, hát, porta, a faluban, az Uraság által ajánlott vetés alá való tizenhat lánc, vagyis harminckét jugerum föld a legjobb ízlés szerint egy darabban egyenesen a plebánia kertje végibe kiadatott ammen. Harminckét hold föld, érdemes papnak állni, ennyiért én is vállalom.

Anti külsősége a Török-halom alá nyúlik. Az asszonyok regélik, doháncomózás közben tódítják, úgyhogy ha Anti gyáva ember lenne, ki se menne a düllejébe, bár nemegyszer ő is látta a halomból kigyüvő fényt. Azt híresztelik a babonás asszonyok, hogy így is, úgy is. Vagyis hogy mind másképpen tudja. Atilla király foglyai hordták! A török! Éppen hogy a magyarok tatár foglyai! Hát, a magyar foglyok! Ám leginkább eztet terjesztik a vénségek, ezek a negyven esztendő megélt, nyolcvannak mutatkozó, napszitta, repedezett bőrű, fagyott lábú,

összeesésre hajlamos ifjú szülék; negyven sincs, de már öt onoka, Teremtőm, ne hagyj el, tán harminc éves lehetett, amikor a nagylánya férjhez ment, már akkor se látszott rajta az a hajdani szépség, mert hogy lánykorában, tizenhat évesen ő is milyen csudaszép volt! Csak hát az élet meg a halál, szülni meg temetni, a szerelemből is verés lett, mindennapos kenyér, a verésből több jut, mint a kenyérből, már ilyenkor az asszony bármit tesz, az ember lekapi a szögről az ustort, és már csépeli is, mert néha a nyelével, hogy meg ne sántuljon, az asszony belerokkan, belehülyül, már akkor, ha hagyja, ha olyan gyöngé, hogy elhagyja magát, és mejjre veszi, nem, a mejjit, nem tartja, tartja csak a babának, a kicsike fiának, de az ura ledönti, ha nem engedné, erőszakolja, az asszony arca negyvenegy esztendősen, amikor még be se töltötte a negyvenegyét, erőszakolja az ura, éppen úgy, mint az Uraság fia szokta, hát, tudja meg, éppen hogy elmúlt negyven, nem, nem mén úgy, mint a hatvanévesek nem támasztja derekát a markába vett bottal, mert különben orra bukna, nem, ő még ott nem tart, igényös a tartása, kihúzza magát, szinte még menyecskés, na nem úgy, mint a Gál Feri, szinte még menyecske, már a tartása, igényös a dereka, ha erősebb az uránál, ez is előfordul, maga csap oda, valakinek csapnia kell, mennél erősebb, annál büszkébb, de általában az arca mindenképpen nyüzött, a képén alig van bőr, nem azért, mert lejött volna a bőr a képiről a hazugságai miatt, hazudni sose szokott, a nagyfalusi asszony csak akkor hazudik, amikor az ura, amikor semmije sincs, amikor mégiscsak enni kell adni a családnak, amikor valamit haza kell menteni az Uraságéból, abból, ami még nem az üvé, de ami az üvé lösz, ha a gyerekek behányja, hogy éhen ne vesszen, mert az élet a tisztesség, a hazugság nem is hazugság, úrnak hazudni tisztesség, csak senki meg ne tudja, még a szomszéd se, legföljebb a család, a nemzet, de akkor már a fél falu érti, mert hogy az egész falu rokon lassan, vagy Szögedébül, vagy már innen, Istenem, de szép nemzet, tiszta magyar római katolikus anyaszentegyház, a soványa ilyen ráncos, a gebéje oly csont és bőr, vagy még az se, a zsillérgazda asszony úgy néz ki, mint a falu legszegényebb zsillércselédjének a párja, úgy fest, mint aki maholnap éhenvesz, száraz, mint a kóró, és az ember azt hihetné, ilyen vénséges vén szüle, ilyen csúf öregasszony már hogy kéne az emberének, és a vacsorai szalonnázás után csak les az asszony, ebből, hallja, mire betöti a negyvenkettőt, már egész szép nagy gyerek lesz, mert az efféle vén szüléknek még maguknak is szülniük kell az unokák mellé még egy rakást, Teremtőm.

Nem is nyugszik ez a fajta. Még a vastagabbja elneveti a dolgot, eleszi a család elől, még az ura elől is az elenni valót, például a tört paszulyt, ám ez az aszott asszonyfajta telebeszéli a világot. Előbb a maga fejét, aztán a világot. Mert hogy a fejébe vette, ez a halom azért Török, Török-halom, mert. Semmi miért, csak. Nem egészen, mert hallotta.

Abban az időben, amikor a magyarok először idejöttek, tudják kendtek, mikor, amikor Árpád vezér a hét vezérrel, nemsokára azután ideszömtelenkődtek a törökök. A török csak kapta magát, idejött, hogy most ő hamm, bekap minket, szöröstül-böröstül fölfali ezt a kis népet, hát, akkor még nem volt ilyen kicsi ez a nép, éppen hogy nagy volt, tengör mosta az ország határát, most csak a Kárpátok rengetege. Mondom, akkor a törököt ideette a fene, hogy majd ő elzavari innen a magyart, égette a magyart, rabszíjra fűzte a magyart, vitte a népet, zavarta a népet szanaszét, tán mi is innen szöktünk Szögedébe, hogy most visszagyűjünk, és lessük ezt a Török-halmot! Éppen azon volt, éppen a tetejében a nemes úr szállása, nem akármilyen rozoga hodály, csakis olyan szépséges nagy szállás, mint ez a Verzár kastély, ha nem szöbb! Inkább szebb volt. Ha kend nem hiszi, járjon utána! Misa, járjon a kezed, ne csak a szömed! Ez a nemes ember járt úgy, hogy majdnem megjárta! Jó bora volt, nagyon finom, biztos jobb, mint a hegyajjai, hát annál tán nem jobb, de a miénknél jobb bora volt, mert akkor még itt is jó szőlő termett, a legfinomabb bornak való, úgy vehette a török is, a kontyos, hogy azt már ő is megnézi, megkóstoli, bele is harapott a fübe! Bele a halomba! Azt már nem hiszem! Csönd legyen, édes fiam, gyerekem, ne beszélj bele, mondd akkor tovább te! Na jól van. Úgy volt,

ahogy mondom, az üköregapám üköregapja is itt volt, azt hiszem, zsillér volt az akkori Uraságnál a Török-halomnál, akkor más volt a neve, mindegy, ma Török-halom, tán Magyar-halom volt, tudja az isten, mindenképpen úr halma, és hogy egyik szavamat másikba ne ötsem, beállított a török, hogy ő pedig inna! Na az anyád istenit, hogy inna ebből a hírhedett borból! Na, megrettent, mögröttent az Uraság, a nemős embör, ebből mi sül ki, valóság, csak a bora kell a töröknek, vagy az ő vére is, olcsón nem adi, ingyér különösen nem, hát, azért csak beengedte a kastélyába a törököt, mert ha nem engedi, széthányja az a bitang, mert olyan volt az, mintha vár lett volna, majd fölért a tornya az égbe, nem annyira, mint Világosvár, de eléggé, legalább a föllegekig, és jó bástyás kapuja is volt, de azért csak fábul löhetött, mi másbul, messze van innen az első kübánya, szóval mondom, erre azt felelte az Uraság, igyék kend, török uram, a vitéz urat beengedte, be is jött a török a tisztjeivel, csupa daliás levente, egytől egyig mahomet ember, akkora, mint az aradi öspörös, mondom, az ilyen mahomet egy embert az apró magyar lajtorján ha fejbe verhet, meg is rémült a bárókisasszony, mert báró volt ez a szegény nemes ember, báróné az asszonya, de magyar volt, és büszke magyar, nagy-asszony, és akkor a török bevonult a pincébe, a halom oldalába ásta a borospincét a gazda, hát, mély, feneketlen mély volt, ha valaki bement a végibe, sose tanált ki, csak ha a gazda kézőn fogta, vagy a gazdáné! Elhallgass, te istentelen, akkor még volt tisztesség a világon, a magyar ember nem ismerte, hogy ennyi asszony, meg annyi, mint a török, mint ma, itt egy asszony, ott egy szömély, Teremtőm! Akkor még volt böcsület, és, ne zavarj, mert abbahagyom, folytasd, ha tudod! A török tiszték belopakodtak a pincébe, lesték, mikor dül rájuk a halom, de a bor hamar megnyugtatta őket, úgy ittak, mint a gödény! Dűtötték magukba a hordó borokat, dalra gyújtottak, török dalra, tatár dalra, mert akkor derült ki, hogy ezek valóságos tatárok, csak töröknek öltöztek, hogy a nemes uraság higgyen nekik, jól tudták, hogy ha tatárnak mutatkoznak, az istennek se engedi őket a boráhon, mert a tatártól rettegett a magyar a legjobban, Jön a tatár! Hajt a tatár! Ránk gyün a tatár, hát, a török is, az is ránk gyűtt, de attól valahogy annyira mégse félt a magyar, mert, tudja meg, rokon a magyar a törökkel, csak őket még nem körösztolte mög Szent István, szóval pogány egy nép volt, a fene belé, de avval még valahogy kijött a magyar, ha már nagyon úgy lőtt, hogy mese nem volt, hát beengedte a pincéjébe, de mondom, a tatárt még így se, mert az olyan népség, hogy jobb tülle még akkor is félni, ha már hat láb mélyen a föld alatt van. Úgy értem, a sírjában, mert a halomban még mélyebben jártak akkor már a török tiszték, és akkor egyszer csak a nemes uraság rájuk zárta a pince ajtaját! Azok se ki, se be, nincs tovább, se erre, se arra, de hát nem is akartak azok onnan elmozdulni, se be, föl a várba, se ki a lovas csapathoz vissza, azt mondják alagút vezet a halomtól a másik halomig, hát, a török azt nem találta, mert a török portya addig kint várakozott a kastély előtt, itt a gyöpön, a Meddön túl Szentpálig, azt hiszem, Aradig nyúlt le a török had, azok meg bentragadtak. Csak danoltak, hejehujáztak, döngették a földet, öntötték magukba a finomabbnál finomabb, hordónként más évből való bort, és úgy lerészegedtek, hogy! Azt se tudták, emberek-e vagy asszonyok, hát hogy vették volna észre, hogy jártak?! Csak úgy folyt a bor, mint Csikérben a víz, múlatták az időt, olyannyira, hogy a több száz tiszt elfeküdt a földön, egymásra borulva aludtak, na, ott senki se hányt, attól a bortól még nem lett rosszul az ember, jó bor volt az, csak elszédültek az erejétől, mert az aztán volt neki, a kutya teremtsit! Erősebb volt az, mint az Uraság pálinkája. Hát. A nemes úr akkor fogta magát, hogy már így túljárt a török eszén, rájuk lakatolta az ajtót, ott halt meg mind, nem kaptak levegőt. Azt mondják, éhön vesztek, egyik a másikat falta föl mert amikor a gazda rászánta magát, és bement a pincéjébe, úgy összevissza voltak, hogy nézni is rossz volt. Összevissza csinálták magukat, és még a szarukat is megették, olyan éhesek voltak, mint kendtek, amikor az Isten éhséggel büntetett minket! Emlékezhettek rá, milyen volt, na, ilyen volt a töröknek, csak még sokkal rosszabb! Ott ette meg őket a fene, most az egyszer segített rajtunk az Isten, mind meghalt! A gazda elővette a meszet, rájuk hányta, és ott rajtuk oltotta be. Úgyhogy a,

most már kereshetitek a törököt, nincs abból semmi, mind beleégett a halomba. Az a tenger kincs! Mert akkor a török csapat katona kardélre hánta a kastély népét, nem úszta meg szárazon az Uraság sem. Kifogott a százegy tisztén, de a százezer törökön nem tudott. Ahelyett, hogy eltakarodott volna a halom alól, fölperzselt a kastélyt a faluval együtt, mert azt mondják, falu is volt itt. Az eke ennek a falunak a temetőjét bolygatja, amikor apátok szánt. Három éjjel meg három nap mulatott a török, hát. Így jár, fiam, aki túl sokat jár a korcsmába! Egyszer a zsidó mérgibe rátok gyújtja a csárdáját, mert fizetni aztán nem szerettek! Majd ha a dohánt Aradra loptátok.

Hát a dohány évente csak egyszer fizet, nemkülönben a búza meg a jószág, legföljebb ha a rétet kaszálhatod évente többször, ahányszor csak adja, annyiszor, meg hogy a tyúk naponta tojhat, ha olyan kedve van, de abból itt még senki se szedte meg magát, különösen nem itt a pusztán, Verzár-Iratos és Nagyfalú táján, azazhogy az Iratosi Pusztá kellős közepén Aradnak, úgyhogy a halom alatt ott van Atila koporsója, mert mondanom se kell, a török tisztek mészbe oltott csonthalma alatt a hunok királya pihen. Hármaskoporsó, kívül vas, hogy senkinek se tűnjön föl, középen az ezüst, majd Atillánál az arany, színarany koporsó! Leltek ott Atillapénzt, igencsak elrozsdásodott, már hogy kívül eléggé rozsdállott, de mégiscsak aranyból lehet, csakis aranyból, az arany nem rozsdásodik, az nem, de ez igen, mert túl régen volt, pedig csak Zsótér Anti krajcára lehet, amikor először bolygatta meg a földet, ekéjével belevágott, föltörte a földet, aprópénzt hintett, éppen kettőt, hecit, egy párt, és nem forintot, csak az aprajából azt a kettőt, hogy hátha megfiadzik, hátha akkor többet ad a föld, több kenyeret, több életet, mondom, ha nem is mindjárt pénzt, krajcárja bornyát, de előbb-utóbb ebből forintnak kell lennie, forintot, aranyat kell adnia, azt vesz ki ebből a földből, színaranyat, színarany életet, ha nem én, majd a fiam, ha ő se, majd az unokám, valaki majd csak! Majd egy Zsótér ivadék a jövő században, valaha! Éppen ezt a pénzt lelhatték meg, vagy tán a szomszédét, mert tán az is vetett a semmijéből, az utolsó krajcárt szórhatta a Napba, akár ez a Zsótér-embör a zsótér-pézt. Úgyhogy a falu apraja-nagyja immár kincset keres. Ha nem kerül is elő a koporsó, valami majd csak, legalább egy jóra való arany nyaklánc, aranygyűrű, aranyfüggő, arany apja fasza.

Nappal hogy mernék, meglátja az Uraság, Verzárné valahogy nem szereti, ha valaki bolygatja a halottakat, ő is úgy veszi, hogy ott halottak vannak, azt a halmot hagyják csak békén, de a nép megkergült, a nép egy része, nem is a legszegényebbje, nem is a gazdagabbja, éppen az, akinek van is, nincs is, mert hogy szeretné, ha lenne, több, mint elég, több, mint a falu első emberének, Kovács bírónak, ha annyi nem is, mint az Uraságnak, éjszaka esnek a halomnak, ássák, ássák, keresik, kutatják, nem lelik, hogy lelnék, rég kirabolták azt már a pusztai népek, tán éppen ezek a volt hatháziak, ezek a nagy betyárok, azért olyan kackiások, azért hányják-vetik úgy magukat, biztos az rabolta el a koporsót, amelyik továbbállt, az a Geci Jankó, azért volt olyan hányaveti, a fene a jó dolgát, nem továbbállt a vagyonnal, a kincessel, Atila kincsével! Mert mondanom se kell, a Török-halomban csak csontot leltek, némi ezt-azt, amazt, kincset egy szemet se, már hogy lenne itt Atila koporsója, nem is ide temették, a Maros alatt lehet. Méreg Imre fizetni nem tudván, alaposan pórul járt. Verzárné Asszonyoság a Kútasi Pusztáról elhajtatta egy szem tehenét, numerusából kitiltotta, házából kiűzte, házát másnak adta, most aztán máshol próbálhat szöröncsét, már ha lesz még neki ebben a bitang életben. Levelet írna, ha tudna, a vármegyének, védje meg, de a jegyző se áll vele szóba. Most futhat a földön földönfutóként. Mert mondanom se kell, szekerét is elvették, magát tiszteli kocsinak, befog, gyerünk, a kutya úristenit, gyerünk egy házzal arrébb! A pap, az aztán segített neki, elmondattott az asszonyával három rózsafüzért. Verzárné az évben ura kápolnájához jóféle kálváriát és keresztutat építtetett. Itt pihen majd az egész Verzár család, bár már ott rohadna. De hogy eztán az ő sírjuknál járjuk a köröszutat?!

Valami haszna csak van a plebániából az embernépnek is: a pap azonnal iskolát nyitott, a néppel iskolát építtetett, és ő mint pap és tanító egy személyben, oktatni kezdte a Szentírásról kívül az ábécét, mert hogy a Bibliával csak az boldogul, aki üsmeri a bötűt! Na, nem mintha nagy szüksége lenne rá a népnek, avagy nagyon örülne a pap a nép olvasásának, még így meg úgy magyarázzák az emberek meg az asszonyok a Bibliát, nem úgy van az, nem lehet azt így meg úgy érteni, csak úgy szabadon értelmezni, azt csak a protestánsok tehetik, de mi a római anyaszentegyházba tartozunk az egyetemes katolikumba, úgyhogy ezt és ezt csakis így érthetted, fiam, lányom, kincsem, galambom, mert különben nem vízen élt a plebánus se. Először arra gondoltak az emberek, hogy a papjuknak biztos leette a disznó a gyerekkorában, de aztán hamar kiderült, hogy egészséges ember ő, csak kezdetben tette magát, hát, himelt-hámolt, himölt, míg rá nem lelt a szakácsnéjára. Egyenest az Uraságtól kapta, mert hogy az Asszony-ságnak megesett a papon a szíve, még az agyára megy a plebánia, jó főző asszonnyal látta el, nem mintha a faluban az asszonyok nem tudtak volna főzni, sőt, mondom, főztek volna ők a papnak, minden nap más, de a papnak más kellett, minden nap ugyanaz, ezt pedig már hogy bírták volna erővel, mert még a végén rákap az asszonyra, arra a szende szukára, még kinyitja a csipáját, aztán lesz belőle falu rongya, ami pedig itten nincsen! Mert aki itten eldobja a gyeplőt, mehet a városba, a falu nem veszi jó néven a kurválkodást, ezt a szót nem is üsmeri, legalábbis úgy tesz, mintha nem üsmerné, pedig hogyne ösmerné, éppenhogy van itten olyan személy, csak. Csak. Csak hát a pap. Csak hát a pap nem a miénkből kap?! Erre megharagudtak rá a hiszékeny lelkek, elzavarták a pap mellé beállt urasági asszonyt, adtak a papjuk mellé egy jófélét, az ura elhalt, és az az éhön veszni képtelen falánk özvegyi kanca eztán nem a szomszéd embörököt molesztálja. Úgyhogy igencsak jól járt így a falu, Nagyfalu, lelkem, Nagyfalu. Se úca, se semmi, csak a házior, sorház, lassan kettő a puszták között Kurtics meg Varnyas között éppén félúton, inkább Kurtics mellett. Már aki arra jár, mert erre nem sokan járnak, inkább azt lehet mondani értelmesen: Az Aradról Gyulára és vissza, Budára vezető Országos Út melletti Kutas Puszták alatti Hatházi Gyöpon. Éppén a gyöpon közepén. Olyan ez, mint a világ közepe, Puszták Nagyfalu. Innen nézvéen nem is egyéb: a Világmindenség közepe. Erre is, arra is, a mönny meg a pokol, a mönny vagy a pokol felé is: félúton. Mert olyanról még nem hallottak, hogy errefelé messzebb lehet menni, mint arra. Mondom, erre is, arra is, éppén annyira fekszik a falu! Se több, se kevesebb. Úgyhogy jó hely ez, a legjobb. Ha már egyszer innét mindent olyan jól el lehet érni. Amoda le Pécskánál még a posta is jár. Amoda, ni, meg a Nap lejár. Amoda meg éppén hogy, amonnan meg éppén csak följön! Azért mondjuk Világosnak, mert hogy ott kél a Nap! Onnan gyün az égre, onnan világosodik, világos, nem? Innen a Világos. Ez a legszebb név a környéken, Világos.

Hát az nem úgy van, hallja, az nem addig! Éppenhogy emígy: amikor Árpád apánk bejött a vitézeivel az országba, jött által Erdélyen, jött, ment át a rengeteg erdőn, csupa sütés, alig látott az orráig, egy furt elbotlott a lova is a csillagokba, már az, amelyik nem volt táltos, mert különben Árpádnak magának táltos lova vót, gyűttek át az erdőn Erdélyben, ezért Erdély, és ahogy ahon a várhon értek, mer már akkor is vót ott vár, a hunok vára, az volt eredetileg, gyűttek, és hirtelenjében kivilágosodott, az erdőből kiértek, majd megvakultak, belenéztek a Magyar Pusztába, mert attól fogva ez az övük lett, belenéztek az éppén delelő napba, és elnevezték azt a helyet Világosnak! Mert ők még akkora világosságot életükben nem láttak.

A táltosról jut eszembe: Anti lova megkerült. A fölpackusozott Csillag térült, fordult, hazajött. Mire végeszakadt az inségnek, itthon volt. Csúfolták is érte eleget a szomszédok, hallod, Jani, te aztán fasza gyerek vagy, elküldöd a lovad lelegelni az oláj meg a tokos gyöpet, hát ha nem is az olájé lehetett, a kurticsiak éppén úgy pusztultak bele az éhségbe, a némöt jobban tartotta magát, hát, csakis ott húzhatta meg magát a Csillag, táltos ló ez, hallod, nem félsz tőle? Én nem, féljen az öreganyád, aki most patkolja magát, mert hogy ördög baszorkája, a táltos csak

emberbe veszedelmes, úgyhogy Anti ezt is megúsza, rájuk hagyta, a következő őszi vásáron Aradról két ló, egy pár röpítette haza. Akkor hozta Aradról azt az írást, amely a kincskeresésről mesél. Úgy gondolja, jó lesz a fiának vásárfiának, ha már írni, olvasni tanul, legyen valami haszna is, olvassa föl neki! Ő ugyan ki nem menne halmot hányni, halmot arrébb rakni, csak hogy meglesse, mi van belül, ám ez az írás mi végre, úgy rászóta a könyváros! Abból aztán kiderült, miért nem sikerült a titkos kincskeresőknek a halom föltúrása. Verzárné a legszívesebben a fél falut deresre húzatta volna ezért a halombolygatásért.

Varázskönyv, na még ilyet. Eszerint a kincs keresése csakis akkor lehet eredményes, ha az ember a következő penitenciákat vállalja: vállalja, hogy tiszta a lelkiüsmerte, öt szentmisét szolgáltat, vagy ha erre nem telik, elég ha öt misén megjelenik, gyertyát szenteltet, és amellet meghatározott időben imádkozik, újhold előtt, újholddal imát rebeg, Napkelet felé térgyepülven ájtatos gyónást végez teljes életéről, és alamizsnálkodik a szegények iránt, nevezze meg eközben a kívánt kincset, s kérje, hogy az minden zörgölődés, incselkedés és félelem, nemkülönben szageresztés nélkül jelenjék meg, szálló vesszejével akkor jelölje meg a kincskeresésre vállalkozó ember vagy asszonyi állat, az asszony inkább nem, ne! Jegyezze meg, ahová a kincset kívánja a határban, persze az imádságban nem hibázhat, mert különben lőttek az egésznek, és szintúgy lőttek, ha bármiben rosszul teljesíti a penitenciákat, úgyhogy ha a kívánt kincset mégis megkapta, adjon belőle a szűkölködő szegénynek, valamint szolgáltasson misét a tisztítótűzben, tisztuló, szenvedő bűnös lelkeknek a lelki üdvösségükért. Ennyi? Nem, még több egyéb miegymás, hogy azt mondja újabb praktika, könyörgés, igen halkan, szinte csak magunkban rebegjük el Szent Kristóf imáját is! Hát, fiam, ha ezt valaki végigcsináli. Úgyhogy Anti igen jól mulatott élete első könyve mellett. Ez az Arad, ez az Arad, hogy ott az emberek mit nem tudnak Hát, szép város, tudnivaló, nagyon ráérnek az emberek.

Valamit mégiscsak tud ez a pap, a fiam túl sokat tud, a végén itthagya, beáll csuhásnak! Na, fiam, a föld az első, nem a könyv! Abból megélsz, ebből csak a zsidó, meg a tokos, meg a pap, a magyar ember nem, a paraszt nem! Úgyhogy ennyi jó tanács egy életre elég a Jani gyerekek, nem lenne ő semmi pénzért semmi egyéb, mint kertészgazda! Kincs, ott lesz az ő kincse ha az apja ráhagyja az árendát, átveheti ezt a jó húsz holdat! Ők csak ezt számolják, az öt hold gyöpöt nem számítja, ez az övék, ez ad nekik életet, az az öt csak a jószág élete, persze akkor az is az övék. Na, nem mintha ezt örömmel venné az Uraság, a legszívesebben megnyirbálná a földjüket, kisebbítené, ha tudná, de egyelőre nem lehet. Fizet Anti, eddig még nem maradt adósa az Asszonyságnak! Ha Isten segít, nem is fog. Kincs nélkül, a két kezével, asszonyával, ökrével, lovával. Fiam, az az öt hold éppúgy a miénk, mint a többi, míg az Úr el nem veszi. Véd az agyadba! Jó zsillér légy, akkor sose veszik el tőled. Így majdnem a tiéd! Mind a huszonöt. Ebből sose engedj! Inkább több, mint kevesebb. Föld nélkül mivé lesz az ember. Látod, futhat, akitől elszedik! Jobb itt megülni, csöndben maradni. Akkor ők is békén hagynak, Verzárék!

Éppen Anti földje irányában van az a kút, mondják Baromkútnak, Gulyakútnak meg Háromoltárú Kútjának, Háromoltáromnak, mert éppen a Háromoltárú Puszta szélén van az a gulyakút, abba vetette magát a menyasszony meg a vőlegény. A kézfogó már megvolt, a pap egyszer már kihirdette őket, amikor megtörtént a baj. Más talán nem veszi ennyire a szívére, de ez a két szöröncsétlen túlzottan szerette egymást. Csapóék Gyurka fia meg a Nagyék Katikája, úgy össze voltak már, úgy meg voltak már gabalyodva, hogy a legszívesebben megcsókolták volna egymást. De nem, nem tehették, nem hozhatták hírbe egymást, Gyuri nem afféle pinahajcsár, de Katicája se olyan, nem másmilyenek, olyanok, mint a többi kertész fia, lánya, csak még: ez az első szerelmük, csak még: menyegző előtt semmiképpen, úgy gondolhatják, mert otthon ezt tanítják, a pap is, hát, nem kell elkapkodni, csak megfontoltan, de akkor aztán nagyon szeretni, lehet, hogy nem éppen így, de valami hasonlóról lehetett szó,

annyi szent, szerették egymást, boglyába nem búttak, kotárkába nem suttyantak, kukoricásba nem settenkedtek, csak nyíltan, titokban, egymás meg a falu előtt csöndben-csöndesen szerették egymást, nem olyanok ők, nem affélék, akik csak úgy, mint a disznó, hopp, és már rajta is a kani a kocán, na nem, nem, a pap is ezt tanítja, türelem, rózsát terem, boldogságot, zsillérszerelmet, zsilléréletet, galibát hogy okozna egyik a másiknak, egyik a másikat hogy hozná bajba, egy a másikért, másik az egyért, ketten mindannyiójukért, mindkettejükért, ezért a csudálatos párért, amilyen még hány van a faluban, terem, mint a föld a jó kis eső után, hogyne, akad dudva is, vad szerelem, parasztnak való vad, kegyetlen, mindent bele duhaj istentelen megbassza a szeretőjét, hogy az már mehet is világgá, mehet a Dunának, legalábbis a Tiszának, vagy most már újabban csak ide az Ér nevezetű lapos, de mély, elmerül benne az ember mély Érbe, Csíkér mossa le szégyenét, nem a Katinkáét, Katikám, Katicám, kis Katóm, mert Gyurka hozzá nem nyúlna, meg nem sértené szemérmét, csak a szó, még az se, csak a tekintet, az útjára induló, majd visszafogott simogatás, hát, megegyeztek, a tekintetük kérte meg egymást és mondott holtomiglan-holtodiglant, nagyfalusi szerelem, Istennek tetsző csöndes, pedig hogy feszülő, hogy követelő, de hogy visszafogott, emberivé tett, megnemesített indulat a zsillérben, szükséglet, erő, lendület, ösztön, benne van a vérében, bennük, az övékben, tán még anyjuk-apjuk se álmodott szebbet, mert ez a nemzet ezért ilyen erős, hisz Istenében, hisz a parancsolatban, bármi bajba kerül, bocsánatot kér Istenétől, ő a bűnös, megsértette az Úristent, most bűnhődik, hogy a kurva életbe ne, az olyanokon könnyen túlad a falu, aki kilép a törvényükből, megsérti a köz érdekét, az máris szedheti a sátorfáját, aki másképp él, másképp akar élni: idegen, Úr, senki, ahhoz nekik semmi közük, ha ők megmaradnak, ha ez a falu fönmarad, csakis annak köszönheti, hogy megtartotta ősei hitét. Megőrizte ősei törvényét, megvédte azt, ami itten hétszentség! De nem egészen úgy, mint ez a két szerencsétlen. Más is járt már így, persze errefelé nem nagyon. A faluban ilyen még nem történt. Történt, hogy a pásztorok a farkukkal hadonásztak a mönyecskék előtt, de egyéb semmi, az asszony nép azon nyomban fölsikolt, összezárja a lábát, karmol, tép, harap, és nincs az az útonálló, aki megtenné vele. Nem, mert nem akari az asszony, csak mert eszébe se jut, hogy akarhatná, hogy az neki jó is lehet. Csakis rossznak, förtelemnek, elképzelhetetlennek képzei, csakis azért, mert másképp már régesrég szétment volna ez a község is, mi lenne itt, a pusztá, a pusztá a mai házsor, Nagyfa nélkül, ha az asszony népség csak úgy adná magát, míg az ura maga áll beteg lova helyett az eke elé, s nagyfiát állítja az eke szarvájára, addig az asszony hogy tehetne olyat, akkorát, akkora piszkos dolgot! Sehogy, egyszerűen elképzelhetetlen, legalábbis többnyire, hiszen hogyne, van akit a vére úgy hajt, hogy a legszívesebben alulról nyergelné a csődört, amint éppen himbálja bele a nagyvilágba és nem oda bele az övébe, abba a feneketlen kútba, abba az irgalmatlanul kiéhezett, örökké szomjas, egy furt dörzsölni, ütni, tépni, zúzni való, harangütővel kongatandó ülepébe, avagy az embernépség, már amelyik, már amelyik olyan bolond, hogy a lónak, mondom, a lónak esik, mint mondják arról a veszekedett Dalmadiról, aki most úgy elcsöndesedett, amióta a hodályban lakik, az Asszonyosság elhallgattatta, vagy ki tudja, tán éppen ez az, hogy ő hallgattatta el, ő baszatja vele magát napjába csak kétszer, evés előtt és evés után, vagy a másik, se té, se tova, csak be a szomszéd asszony éppen még meleg ágyába, na, hogy azt aztán senki észre ne vegye, mert abból csak igen nagy baj kerekedik, galiba, előkerül a dohánvágó öregkés, és akkor nyissz, már ketté is vágta egyik koma a másikat. S ebben nincs testvér, se sógor, se koma, se bitang isten, ebben nincs tekintet. Csak a vér. Ha már vér, olyan nagy a véred, megváglak én téged, mert hát vére ilyenkor hirtelen akkor annak is támad, ki különben élni hagyja nyughatatlan asszonyát, de hogy ez a koma itten a falu előtt idepiszkítson! Nincs az a zsandár, aki gyilkos falusira akadna. Ha nagyon megkerült, beveszi magát az éri nádasba, onnan meg tovább, de ha hamarabb tisztul a feje, észbe kap, nincs még veszve, és törvény elé nem kerül, jól kifundálja. De mondom, ez a ritkább, csak nagy ritkán, búcsú napján, leginkább akkor, amikor,

ahogy leisszák magukat, és arra a legjobb a búcsú, a templom köröszt napja. Akkor aztán mögkörösztölik egymást emberek, legények.

Így fog szeretni az én lányom is.

Kati csak ide ment vásárolni az aradi hetipiacra, nem egyedül járt, sose ment egymaga, ment a falusi lánycsapat, végignevették az utat. Batyu ide, batyu oda, majd leszakadt a válluk, semmi az, semmiség a zsillér lányának, Nagy Katikának! Asszony lesz ő, asszony lesz gyüvő ilyenkorra, ha az Úr is így akarta.

Úgy értette, hogy a Teremtő, mert ez az Úr, az Uraság kisebb fia, a kisuraság, az úrfi, az a takony, mást gondolt. Kató hamarabb végzett, hamarabb túladott a portékáján, az apja amolyan paraszt csizmadia, a numerus mellé még evvel is foglalkozik, ő evvel foglalatoskodik a legszívesebben, a leánya szokta bevinni a piacra, vásárba Aradra a portékát, csak átveti a vállán a négy pár csizmát, épp elég az, nem mert olyan nehéz a leánynak, csak mert ennyire telik az apja kontár iparából, a földet inkább a bátyja műveli, az apja belerokkant, ezért folytatja az apjától tanult mesterséget, föld is, meg mesterség is, jól megy Nagyéknak, szereti is már előre a menyét az a nagy számító Csapó, Öreg Csapó, mert a fia, Csapó Gyuri másképpen látja, ő a csizmát se veszi észre, mert hogy mindég a lány szemét keresi, tudja is már mindenki, hogy ez az ő szeretője, egymásé lesznek, már azelőtt, hogy kihirdette őket a pap. Már csak azért is tudja most már mindenki, mondom, kihirdette. De mindhiába, az úrfi nem vette hírét, úgy látszik, Aradba nem hirdették, csak meglátta, a leány igyekezett volna haza, mi az a két mérföld, szinte semmi, valamivel több, mint két mérföld, de mit számít az, ha valaki hazaigyekszik a babájáhon, mert Kató úgy gondolta: amikor beér a faluba, nem a nagyfalusi düllőúton mén haza, kerül egyet a kertek felől, a kertajján lopakodik haza, ott tanálja a dohánban az ő kedvesét, Gyurkáját! Mondom, ott is találta volna, mert ott találta Gyurkát a hír.

Verzár Károly deli legény, haza tart anyjához az Iratosi Pusztába. Széttekint a pusztán, Gája után a Kis-Szurduki Pusztán, majd a Szentpáli Pusztán, majd megint a Sofronyai Pusztaszélin: úgy néz bele a lenyugodni készülő napba, mintha az övé volna. Hogyne, övé, övék, üvék lesz az egész, majdnem az egész, szóval valamicske neki is jut abból a tízezer holdból, ami a gyerekekre marad, ha az anyjuk megtér őseihez, és ráborul a verzárhalmi kriptafödele. Nem sürgeti az anyját, az apja akarata szent, de így valahogyan alig van pénze, amit kedvire elkölthetne. Ez a ló is, ha jól meghajtja, hamar kifullad, nem bírja egy vágóban Aradról Iratosig, hát, mert anyám szánt szándékkal a leggyöngébbet adja alá, nehogy azt higgyem, hogy nekem mindent szabad! Nem tudom, miért nem szereti, hogy én úgy szeretem az asszonyokat! Mért, ő azzal a csikóssal vagy kivel, neki szabad? Azt mondja a tisztartó, ha nem vágom el a nyakát, elmondja, elmondta. Egyszer megleste őket. Uramisten, hova süllyed az asszonyi állat! Egy kanással.

Mielőtt beérne az ember a nagyfalusi határba, az Ország Utat jó zsombékos lapos keresztezi. Ez lenne az Ér. Néha valóban olyan, mintha maga a Maros lenne, most csak amolyan vizenyős semmi. De azért áll a híd, jó fahíd, megbírja a négyökrös szekeret is. Itt érte utól Verzár úrfi a mi arany Katicánkat.

Erős, bivalyerős forma ember ez a Károly, nem okozott neki gondot. Tizenhét éves kis teremtés, éppen neki való. Még én téged nem láttalak. Nem szólt az egy szót se, végig meg se mukkant. Csak előbb futott. Aztán. Aztán, elképzelhetetlen. Hogy ő. Így. Minek.

A Károly gyerek máskor se sokat kukoricázott. Hát most miért tett volna másképpen? Nem az ő zsellérei-e ezek a parasztok? Ez a leány nem az övé? Hát nem, az igaz. Mit számít, azzá teszem. Anyává. Termékeny népség ez, szapora, csak rájuk néz az ember, aztán már le is babáznak! Annyi a gyerek abban a faluban, akad abban Verzár fattyu!

Meglátták. Nem is az, hogy meglátták. Az, hogy.

A föld mintha vele süllyedne.

Károly. Igen, hát, hogyne, így hívják. Ő volt az. Őt láttam hazalovagolni.

Ilyen lett volna Gyurijával is? Biztos más.

A lányt az anyja kezdte keresni. Csakis azért ő, és nem a szeretője, mert hogy Gyurka semmire se gondolt. Csak hogy megjöttek a lányok a vásárból, beköszöntek Nagyékhoz: Dicsértessék a Jézus Krisztus, hát Kató? Ő milyen vásárt csinált, hogy így elsietett? Milyet, majd elvállik, hol marad? Hol marad? Hát nem gyűtt még haza, hol csatangol? Biztosan összeakadt a jegyesével! Nem az, odament hozzá maga, ott lapulnak a dohánlevél alatt! Jó szagosak lősznek.

Hát, majdnem.

Ez már sok volt az anyjának, még hogy így a nyelvére vegye az ő nagylányát, Katát a falu! Beletűrülte kötőjébe a kezét, hogy lesz ebből vacsora az embernek, majd jól ellátja a bajom, indíts Csapóék! György, valóság, otthon dolgozott, de ő semmiről se tehet, nem is látta a lányát, vagyis a jegyesét. Úgyhogy már ketten keresik. Kereste éjszaka az egész falu. Mert nem olyan lány, aki csak úgy nekivág a pusztának, hogy se szó, se beszéd, értelmes teremtés. Szólt volna. Nem szólt. Mondom, láttam az úrfít.

A Háromoltárú Pusztá kúta. Itatna az oláj Szvergyán, lehet, hogy nem is oláh, de olájul beszél, itatná a jószágot, no lám.

Szvergyán be, Gyuri ki, elsőnek. Szvergyán kihúzta, ott is hagyta, halálra rémült. Halálra váltan rohant be gyalog a faluba! Ott volt a lova, de nem, csak kapta magát, mint az örült vágatott Nagyékhoz, mert hogy jól ismerte látásból a nagylányt. Tán tetszett is neki, mert hogy legényember volt. A legszívesebben benősült volna a faluba, csak hát hogy adnának hozzá ezek lányt? Már törli a nyelvüket, de inkább csak olájul szól, most is csak rémületében nyögte magyarán: Kati, Kati, a kútban!

Gyuri nem feküdt le, a többi se, de ő a legkevésbé, míg a falu népe belefáradva az éjszakai batramoskodásba megtért haza, majd csak előkerül, el nem vesztetett, leendő süvével, a Nagy gyerekekkel bekóborolta a fél határt egész le Mácsáig. Azért csak a fél határt, mert lám, ők éppen erre nem gondoltak, mindenre, csak erre nem, hogy itt lehet, ide nem kerülhetett, ide dobta le magát, itt fulladt meg, vagy már hamarabb, amikor esett. Betörtek a csárdába, éppen hogy csak össze nem verekedtek az ott tanyázó oláj pásztorokkal, fáta, hol van! Betértek minden szállásra, még a kastélynál is érdeklődtek, nem látta-e valaki az ő Katájukat, nem, senki. Károly valamit megneszelt, mert még az éjjel visszalovagolt gyöngé paripáján Aradra a városi házba. Nem, nincs sehol. A farkas ilyenkor nem bánt, az Érbe nem fulladhatott, fölmentek Aradig, vissza végig az úton, ki látta, meddig látták, minden szállás népét megzavarták, én még láttam, korán igyekezett haza, elment a lányok előtt, hát, akkor már majdnem hazaért, amikor. És akkor? Hogy van tovább?

Visszatértek a faluba, de akkor már világosodott. Világossal megjöttek.

Nagy Pétör nem bírta utolérni a majdnem süvét, sógorát, mert ahogy Gyuri észrevette a rohanó, eszeveszetten hadonászó, ordító olájt, belényilalhatott valami, hát, épp arra nem jártunk, csak éppen a kútakba nem néztünk, nem, a hatházi kútba belelestünk, a kútsi kútba is, ebbe nem, mert éppen csak erre nem gondoltunk!

Előbb csak rávetette magát Katicájára, meghempergett a gyöpön vele átölelkezve a világosi világosság növekvő fényénél, de mielőtt a Nap úgy istenigazában rájuk villanthatott volna, mielőtt betakarhatta volna őket a palástjával, hogy gyerekek, jaj de szépek vagytok, jaj de szépek vagytok, mielőtt bárki, elsőként a Gyuri csókos pajtása, mindene, amióta kiderült, hogy mi van köztük, mi közük lesz ezután egymáshoz, hát mire elsőbben is a Nagy gyerek odaért volna, megtartóztathatta volna, mielőtt visszafoghatta volna, Gyuri fölnyalábolta a jegyesét, és belevetette magát így, vele együtt, a kútba.

Gyurka, ki tudja, hogy, végleg elmerült. Végleg, mindaddig a víz alatt volt a jegyesével együtt, míg ki nem húzták. Mert éppen ki lehetett húzni, nem arról van szó, de akkor már késő volt. Gyurka szánt szándékkal lemerült a víz alá, valóság, mert kieresztette magából a levegőt, belekapaszkodott a vízzel megtelt kicsi asszonyába, és rázhatta immár őtet a megvadult édesapja! Csókolhatott belé levegőt, életet az édesanyja, a falu népe állt körbe, csöndbe, vészes csöndbe, pislogva, rémülten, hát most mi lesz.

Mert hogy eztet egy embör merte mögtönni.

Az.

Mondja! Ki?

Ha nem mondom, akkor is tudja!

Hallja, csak azt ne mondja!

De.

Ha tudja, ne hallgasson!

Jobb, ha nem szólok egy szót se.

Elhallgatná, mi? De a kurva életbe, kezdte az apja élete legszebb beszédjét a megbasznivaló agyonbaszott életbe a sánta öreg Nagy. Ottan ők most ítéletet tősznek.

Ítélet!

Hogy tehetnénk, térjen észre, ember!

Az lösz, ítélet! A mi ítéletünk.

Akkor már ott volt a kastély népe is. Jobbára idegeny. Na várjatok csak.

Űk vótak?

Avval az öreg Nagy előkapta a csizmaszárból a disznóölőt, avval szokta helybenhagyni a kés alá való hízót, hogy.

Nem úgy.

Ott van már az Asszonyság. Jobb, hogy megjött, mert a két nép még egymásnak esik. Nem mintha annyira gyűlölnék egymást, csak mert nincs más választásuk. Ha az Úr volt, az Uraság kisebb fia, azért ennek az idegen népségnek kell lakolnia. Hogy futnának ők most Aradra a bitang után, vagy tán gyűjtsák föl a kastélyt?! Lenne hozzá kedvük. Megtennék, mind, bármelyik nagyfalusi megtenné, ha tehetné. Ej, de gyűlölni való ez az úri banda! De akkor mi lesz a földdel?

Még tán a két szerelmes megvadult apja, anyja is eztet gondolja, ítélet az ítélet, ítélünk, ítéltünk, nem úgy, ítéljük!

Halljam! Tenne igazságot az Asszonyság, ha valaki is hallgatna itten még reá. Mert hogy a nép elfelé készül.

El innen, míg rájuk nem gyújtjuk a világot!

El innét!

El!

Hát, el. De hova? Hova, mondom, hova?! Hova az isten faszába?

Ez az, nincs hova. Legföljebb oda, jól mondod! Károly, az igen, hol itt, hol ott, de mi?!

Verzárné tördeli a kacsóját, mit tehetne, mit kéne tennie, hogy a dolgot rendbe tegye, hogy megnyugodjék ez a zsillér népség, van valami igazságuk, bár mért kell egy lánynak mindjárt kútba ugrania, kis buta, na, fiam, amit kapsz tőlem, még ha meglenne a nemességünk, mi is itten csak jöttmentek vagyunk, és akkor a vér, ahelyett, hogy meghúznánk magunk, mint tette apátok, meg teszem jómagam is, na várjatok csak! Van elég cafat a városba, neki mégis ez kell, tiszta zsillérlány!

A nép akkor igen-igen megindul, ám végül is marad. Menjen, hova menjen, könnyű azt mondani. Öreg Nagy is csak első bánatában, az első gyászos héten fújta ezt, aztán abbahagyta, menni, menni, hová? Ez az, nincs hová. Vagy itt boldogulunk, vagy itt döglünk meg valahányan, innen nincs tovább! Új telepítés, hát, akad néhány a kincstári pusztákon, tudja meg, de Verzárné már megmakacsolta magát: ha kifizetik az árendát a hátralévő évekre is, mehetnek! Másképp nem.

Vagyis hogy ne maradjon megint semmijük, megint ne legyen egy falás kinyerük. Annál már csak a halál jobb, Gyurkáé, Katóé, Katóé-Gyurié.

Kuka!

Rosszkor mondta, hallja! Mert akkor a zsillérgazda ráment a nálánál jóval erősebbnek mutatkozó, nagyhangú szép szál csikósbujtásra ottan a Petru görög házánál. A csárdában. Ha az a betyár azt találta volna mondani, hogy Gyurka, vagy ne adj Isten, Kata, ki is fordítja a belit.

Az öreg csizmadiát akkor a nép fogta le.

De most a pap nem akari eltemetni őket.

Másnap betörik a plebánia ablakát. Egy szent asszony súgja meg a papnak, ha nem temet, rágyújtják a paplakot! Uram irgalmaz, veti a keresztet a szüle, a pap belátja, ez valóban gyilkosság volt, áldozat ez a két drága ifjú lélek, temet, azért is temet. A kastély cselédnépe is ott a temetésen. Ők erről nem tehetnek, Teremtőm.

Ez az istenfélő nép hogy megvadult, majd csak csillapodik.

Éppen búcsú napján az Uraság kegyessége által a templom rendes toronnyal, díszes, nagy haranggal és orgonával, ágyú robajja és díszes lakoma mellett tökéletesen ellátott.

De ha idejön az a bitang, ha.

Háromoltárú Pusztá: Szerelem Pusztája, Szerelem Kútja: Galiba-kút. A pogány szerelmesek azóta is itt tősznek fogadalmat egymásnak: én a tiéd, te az enyém! Legalábbis estefelé leheverednek a gyöpre, ahogy sütétedik. Ej, te Nagy Katica, ej, te Csapó Gyuri-Gyurka! Azt az Urat kellett volna belefujtani.

Akinek nem tetszik, az fusson, menjen innen, táguljon! Aki teheti, megy, de ilyen alig van, nincs is. Aki nem teheti, az csak maga a nép. A szöröncsétlenje.

Álmában, talán. De tán akkor se. Zsótér álmában is a földről álmodik. Arról a földről. Csakhogy: az üvé! Csakhogy: azt álmodja, hogy: az övé. Hát, az üvé, de már a fia szánt, a fia! Mert hogy az övé lösz?

Álomnak nem is rossz. Hát akkor, asszony.

*Már minálunk verbuválnak kötéllel,
Elviszik a szögény legényt erővel.
A gazdagnak öt-hat fiát nem bántik,
A szögénnek ha egy van is, elhordik,*

Antiét nem bántják, Jani még kicsi, rí a szomszéd, Sulyok, Bálint fiát ellopták! Egy szál paraszthegedű mellett járja Sulyok keservesen a putri korcsma előtti porban a kutyakopogósat. A szegénynek, ha egy van is, elhordják. Siket Pétör, az az ittmaradt hatházi motyogja maga elé a csapszékben: Olyan, mint a küldött ördög! Rosszabb ez a Verzár gyerek.

Kendet is megtisztelte?

Hát, az anyja istenit! Mögkörösztolte az asszonyt!

*Szép a páva, mert a tolla aranyos,
De még szöbb a Marus vize, mer habos.
Lösz még az a páva, páva, páva tolla sáros is,
Löszök én még a babámmal páros is!*

Benne az oltárompusztai pároskútba, Galiba.

*A legénynek csak akkor van jó kedve,
Mikor teli kupa van a kezibe.
Tele borral a kupám, két karom közt a babám,
Hátam mögött Varga Jani muzsikál.*

Hogyne, hiszen megjött a bőrdudás, itt van már a nagyfalusi banda!

Ha ez rákezd.

Inkább csak itt mulatnak, idehaza, a zsidónál. A görögnél nem jó lenni, belekötnek a nagyfalusi emberbe. Kuka, kukás, így csúfoli a magyarul mást se tudó Henrik meg Nyikoláj. A kuka nem egyéb, mint fahorog, akit a dohánkertész a levél szárításakor használ. Kukás az anyád, az a piszkos kurva! Úgyhogy csak itthon járják a csüddöngölőt, ha ríniuk kell, akkor is.

Nem mondom, Aradon is be lehet rúgni! Varga Vendel, miután a nagypiacon pozsonyi mérőnként hat forintért túlادott a fölös kukoricáján, fölült a budai póstakocsira, mérföldje tizenkét krajcár, és meg se állt Batonyaig, onnan másnap gyalog jött haza, a szekerét a szomszéd hazahozta.

Hallja, lidérc jár a Galiba-kútnál, arra nem mék! Arra ne menjék!

Hát, hallja, Aradon mesélik, a vásárban hallottam, éppen gyüvőre lösz húsz esztendeje, hogy valami Herceg a sokadalomban léggolyót eresztett föl, hát, száz akó bor tért bele, aztán amikor leszállt, a nép mind megitta! El ne higgye már, hát már az a mi a lófasz hogy szállt volna föl az égbe csak úgy száz akó borral? Léggolyó, hallja, léggolyóbis, így írta valami nagy tudó ember. Olvasta? Én nem, az állítja, aki maga olvasta. Nem azt mondta, hogy olvasta, hanem hogy maga látta! Hallja, az is jól nézhetett ki! Az meg tán Tornya helyett Simándon szállt le a póstáról! Arra is mén kocsi, Gyulának.

Hozott lekvárt?

Hozott az isten fasza, a sógor hozta haza a kocsimat, hol az enyimet hajtotta, hol a magáét. Nehogy mán!

Hogy hívták azt az aradi rácot, Herceg? Némöt lehetett, inkább Hercog, nem? És ő maga is röpködött?

Mi az, röpköd, Herceg röpköd, mi a kurva anyját röpköd?

Herceg a faluban is van. Nem azért herceg, mert herceg, csak mert az apja úgy járt, mint aki valóban az, aztán erre a Tapasztóra ráragadt a Herceg, hogy Herceg Tapasztó!

Ki kéne nézni a csárdába, beléjük kötünk, aztán szétverjük a fejüket! Sok szőröstalpúja, táguljanak innen!

Azt mondják, azok dolgozni se bírnak! Mer nem akarnak. Amikor a kurticsi robotra kél, így számol: gyüvők-mögyők, két óra; öszöm, iszom, két óra; bámulok, heverők, pipára gyútok, egy óra; szerszámot igazítok, egy óra; rosszul dógozom, hat óra, összesen tizenkét óra! Nincs is ennek, hallja, semmije! Koszos olája.

Jobb, hogy nincs itt a putri csárdában a Szvergyán, még magára venné. Szvergyán amoda se jár, valahogy a kettő között eszi a fene, a kettő közé szorult. Se itt, se ott, akkor hol? Hova is tartozzék? De elvenné azt a Bába lányt!

A putri csárda falát támasztó Vendel két oláj-gyilkolás közben tetűt nyom el. Hallja, milyen tetvesek ezek a kurticsiak? Csak vigyázzon kend arra a tetűre, még rámjön!

Vendel másnap már az aradi fegyházban ébredt, a vár tömlőcének fenekén találta magát. Pusztá kézzel megfujtotta a komáját. A legjobb komája volt, tudja mög!

Hallja, Aradba komédiásokat láttam! Micsoda rusnya népség. Na, farsangkor itt is eltérnének. Hogy én mekkorát röhögtem! A komédiás asszony meztelen ugrott a ló hátára, hát, meztelen picával a lóra! Kend akkor már igencsak elihatta az eszit, mert én azt nem láttam.

Ott feküdt mellettük a megfujtott koma, a zsidóné ugrott akkorát, a bíróért futott.

Hát evvel mi történt? Mi a fene esett ebbe, hogy így elfeküdt? Vendel, nem kend volt, Vendel?

Ő volt, éppen ő. Nem is védekezett. Hát, mert már annyira elanyátlanodott. Akkorára. Akkorára, hogy túl volt a nyakonragadáson. Eztet most már mögbaszhati kend.

Inkább a Verzárt fujtotta volna meg!

Azt nem lehet, azért akasztófára jut a szegény ember.

Mér, így mi jár Vendelnek?

Tömlőc feneke.

Hallja, az Asszonysághoz valami gróf jár! Vénségire nem restelli magát.

*Magyar Pistát mögfujtotta a Vendel,
Varga Vendel vasra verve úgy mönt el.
Mögfujtotta, pedig a kés nála volt,
Hat gyerök ri, hogy az apja így megholt.*

Szűk esztendő, és még akkor fujtogat a parasztja. Nem elég baj, hogy a búza mérője húsz váltóforint? Marha Vendel, nem volt eszénél, azt hitte, hogy tavalyi áron mén a kukorica, az meg tizenkét forint! Ha az Uraság nem segítene, megint éhen veszhetnénk. Házanként húsz forintot ad! Rőndös Asszonyunk van, jó Uraságunk.

Aztán megint, esztendőre: marhadög. Most meg ez. Anti épp hogy kiheveri az egyik csapást, nyakán a másik. Nyár elején pusztul a jószág. Zsótér Annuskát a vörös himlő viszi sírba. Gyilkol a láz, a gyulladás, Teremtőm, mi lesz itt, mi minden nem.

Teremtőm, édes Istenem, Jézusom, Magyarok Boldogságos Szűz Édösannya, Te segéjj! Egyik vagy másik, valamik!

Nappal szüntelen rekkenő hévség és forróság, éjtszaka hűvös, csípős hideg, ez esztendőben semmi villámlás és mennydörgés, nincs meg a szelek rendes és szokott járása. A levegő bűzös, romlott, a zöld penész mindent ellep, a kerti veteményt, fűvet, kenyeret, ház falát, mindent megfog a penész, a bajt, a nagy-nagy galibát a levegő hozza, a levegőben van, ez az oka.

Meghűtéssel kezdődik, hányással, hasmenéssel folytatódik, s görcsökben fetreng. Rá néhány fertály óra, összesen huszonnégy óra, épp egy nap, vagy még annyi se, és itt a korela.

Korela? Nem igaz! Urunk Színeváltozása hetében már napjában párosával ragadja magához a nagyfalusiakat az epemirígy, hát, már előbb, csak nem tudtuk, mi ez, az epehideglelés, vagyis az epekórság, a görcsmirígy, a napkeleti korela, a korela nyavalya, maga az epe. Korela, hogyne, hát, tudni való, korela, kéklő bélgörcs, gyilkoló dögletesség, csuma, csuma, ragadós keleti hányszékelés, pestises korella, korela, kolera murbis, hát, a pap, érti a fene, Aradból Bittner József seborvos, ammónia sója, rebarbara gyökere, hánytató bőrkő, édes kényeső, morfium, pióca, ez a legjobb, kiszíjja a rossz vért, ettől meggyógyulunk, eridj az Érbe, a zsombékos teli nadállal, első korelahalál Kalmárhögyi Boldogasszony napján, de ki hitte, hogy éppen ez az, Kalmárhögyi Bódogasszony neve napjára virradó éjjel Búza Fercsi tizenötször szaladt a budira, így is összefosta magát, déltől aztán már csak erőlködve hányt, négyszer végezte még szükségét, negyven éves földműves kertész ember, e napon legalább hússzor szart, hát, a gatyába is jutott, ameddig jutott, akkor dühösködni kezdett a korela, szigorú rendeletek, a vármegye határát mindenfelől kordonnal veszik körül, az őrség minden gyanús közösülést megakadályoz, minden ötödik ór után lovas ór következik, ki az üzeneteket továbbítja, az utakat nemcsak elzárják, el is árkolják, az örök kötelessége: a pogány ellenség betörésének megakadályozása, senkit és semmit a vármegyébe be avagy onnan ki ne bocsássanak, ha valaki megjelenik, akár erővel is visszatartsa, és ha mindemellet valakinek a fortélyos becsúszását észreveszi, a felvigyázónak jelentést tegyen, csak akinek úti levele van, az ór fizetése huszonnégy krajcár, megbízható gazda legyen, ne jöttment cseléd avagy gonosz életről és megvesztegetésről híres személyek, úgyhogy Anti akár be is állhat, a mostani erős dolog miatt naponta kell váltani az öröket, Anti gyalogőr, Hajdú megyéből minden válogatás nélkül bárki bejövele tilos, egyéb helyről csak tegnap kelt úti levelek érvényesek, és benne foglaltasson az utazó személyek száma, lova, tehene, kocsisai, hajcsárai, személyleírása, honnan hová, aláírás, pöcsét, a Maroson Szögedről fölfelé, Aradról lefelé hajózni tilos, a helytartótanács rendeleteit aradi nyomdász nyomja, a pécskai patikában, de még Aradon sincs elég klórmész, az Asszonyság hozat, a betegeket el kell szállítani, Arad vármegye össze-

jövetelre hívja a szomszéd vármegyéket a medgyesi pusztára, hát, a beteget kórházba, hát, ispotályba kell vinni, szegényápoldába, hallja, elvisznek! Engem nem.

Irtják a kóbor ebeket, tiltják a piacot, vásárt, istentiszteletet, temetést, halotti tort, zenét, muzsikás mulatságot, és azt mondják, különösen veszedelmes a dinnye, a zöld kukorica meg a szőlő evése! Hallja, így elveszünk. Mielőtt beérnék Aradra, negyven napot kell vesztegelnem, úgyhogy a seggemen maradok, már hogy maradhatna a paraszt, az élet kint rekedt a földeken, az őrállók nem engednek, Zsótér magamagát se engedheti, a zsillér maradt szegény nép zavarog, az Uraság meg a zsidó mérgezte meg a kutat meg az étket, hogy ritkítsa a szegény népet, csak az Anti-féle gazda imádkozik, Istentől kér segedelmet, a sebészorvos kétlovú kocsin száguldoz, tízezer emberben tartaná a lelket, se drótos tót, se tollas zsidó, se koldus, semmi ide-oda vándorlás, Arad így éhen vesz, de mi is, a korela napról napra nagyobb, semmi orvosság, a klórmeszet is csak a betévedő vármegyei emberek szagáról ismerik a nagyfalusiak, rendelt, Verzárné, hogyne, majd meg is érkezik, Anti csizmája talpára keresztet krétáz, ez majd megvéd, az a zsidó orvos ide ne jöjjön, Klájnna az a szerencséje, hogy a felesége az elsők között pusztult, bánsági némöt dragonyosok három százada a Marosnál, amarra a tótoknál Felső-Magyarországon akasztanak, Örszike éjjel meztelen futja körbe a házat, tán erre is foganatos, csak minket kerülj el.

A vármegye szerint azonban más a baj! Óva inti a népet nyár derekán a meghűléstől, rossz levegőjű, bezárt ablakú lakástól, melyik nem az, testi és elmebeli erőltetéstől, rossz eledeltől, már akinek amije van, a mértéktelen étlettől, a kedv elhomályosodásától, ne vessünk, vagy mi, a hiányos viselettől, nevetséges, a kövér ételtől, savanyú italtól, mindentől, basszák meg, mindenki tartózkodjék az italtól, dombérozástól, nyár dacára ködmönben járv, flanell ruhát kell hordani, az meg mi a jó isten, legalábbis posztó köteléket kell a hasra kötni, bele is örül az ember, este ajánlatos az egész testet ecetbe mártott ronggyal ledörzsölni, orvos, borbé, bába, lelkész éhgyomorra ne dolgozzék, és ha már más nincs, fűszerszámot rágjanak, babért, kömént avagy fenyőmagot, az orvos, az az aradi Bittner, ha néha ide eszi a fene, mielőtt bemén a beteghez, befogja az orrát, nehogy belélegezze a bajt, hamar ki is fordul, ha mégis benyel valami fertőző levegőt, a száját fűszerezett ecetes vízzel öblíti, Örszike klórmeszet lop az orvostól, ura gatyájába varrja, rémület, RÉMÜLET, nappal a harangot verik félre, éjjel, azaz hogy már este, de hajnalig sötét alakok settenkednek, fekete, szurkos koporsókkal lopakodnak a temetőbe, hogy szertartás nélkül, feltűnés nélkül, titokban eláshassák hozzátartozóikat, Zemplén vármegyében akasztanak, de nemcsak az Úr akaszt, akaszt a pór is, akasztat fél Magyarországra, lassan Arad is, kifüstölnék az embert a házából, mert hogy nemcsak a korela miatt halnak az emberek, az orvosnak mind meg kellene vizsgálnia, nem, ide ne tegye a lábát, inkább titokban tartják, maguk gyógyítanak, még hogy a házunkat kifüstöljék, a meghalt ruháját el köllene dobni, ezt nem, nem lehet, nem ezért szöttein, a levegő az oka, meg az úri világ, nem a korela, a járványkórház üres, oda ember be nem teszi holtan se a lábát, gyengélkedik az uram, jaj Istenem, nem, nem ő beteg, csak a fiam, Anti! A fiunk, nyolcan a házban, abban az egy szobában, hova mehetnénk, úgyse ragályos! Igyál, fiam, igyál bort, ettől meggyógyulsz! Még hogy nyolcan a házban, van, ahol tizenhatan is, ne szóljon kend senkinek, nem lesz ennek semmi baja, még ezek ránk zárnák a házat, se ki, se be, fene a strázsájukba, még hogy engem bezárjanak, nem loptam én életemben, se nem gyűjtogattam, engem ide be ne csukjanak, menjenek az anyjuk mindjárt megmondom micsodájába, Bittner orvos, kívül tágasabb, még jó, hogy hete nem láttam.

Az Anti gyerek nem javul, pedig vörös borral itatja az apja, ha ez se, gyújtsál rá! Eddig nem engedte, jó hogy nem, a gyerek kezéből már csak kiveri, nem is meri a szájába venni a pipát, szívjad, fiam, nyeld le! Az anyád istenit, ne köhögi, még itt nekem megfullad, akkor szaguld szaguld áldott nap! Míg ő kint lesz az

őrségben, vasvállával, csak itt, a kisiratosi megyehatáron. Őrsike átfut a zsidóhoz, annak tán jobb az orvossága, az se használ, és akkor a beteg gyereke hasáról leszedett fűszeres zacskót borba mártogatja, avval itatja, fokhagyma, akkor a bábát hívja, az már neki segített egyszer, a belit megigazította, gyöngye volt, gyöngye neki, gyöngye teremtés a Godó Őrsike, a béle kijár, a megeröltetéstől származik a betegsége, a bába sok kenéssel meggyógyította, és hámot készített neki, hogy könnyebben dolgozhasson, de azt ő nem használja, és szerdán reggel is ötöt a bába mögkente és a belit visszaigazította, talán a sok szülés, ki tudja, Istenem, ez az Anti, mi lesz velünk, ha te itt hagysz, drága aranyos kisfiam, Antikám, lelkem, hallja meg az Isten, hallja, most már én is átkozom, hallja! Biztos kevés volt az a háromszori meztelen körbefutás, Őrsike megháborodik, világos nappal vetkőzik meztelenre és rohanja körbe a házat, nem is a házat, a kertet, a belsőséget háromszor, a legszívesebben háromszor háromszor, csak baja ne essék az ő galambjának, ez éppen olyan, mint ő, csendes. A nagy fia, Jani ütött az Antira; ez a kis Antika tisztára én vagyok, bele is örülök, érvágás, az még nem volt, nem lehet, nincs még ennek annyi vére, még ha az uram, Teremtőm, mit nem mondok, megbüntet bennünket az Úristen, minek háborogtunk, minek türelmetlenkedtünk, egy furt sírtunk-rítunk, hogy jaj, most aztán van miért jajgatnunk, a fél falu asszonya meg leánya ott fut már a kert alatt, anyaszült meztelen az Évára formált fehérség, ha ezt az Uraság látná, az a gyilkos, na ha az most itt lenne, ráülnének a szájára, hogy megfulladjon, úgy csupaszon, merevedjen neki utoljára, hogy megfulladjon, úgy álljon neki égnek a fasza, az Isten erre meg arra, én Istenem, már hogy beszél a katolikus asszonynép is, erre tanítja a lányát, azt a tiszta kis teremtet, valamennyit! Fokhagymás pálinka, azt még nem adott, hallja, ezt kísérelje meg, evvel biztos, Őrsike, úgy meztelen, már a házban, fokhagymát tör a pálinkába, áztat, keveri, csúfot űz belőle, avval itati az ő drága kincsét, ez az ő kincse, megháborodom, nem Atilla koporsója, mit mondtam, koporsó, még földézem a bajt, drága jó Istenem.

Megjött az anélkül is, hogy hitta volna.

Az urához először borbét hitt, megvágta az erét. A falu borbélya alig találta az erét, pedig van neki éppen elég nagy ere, épp elég vére, néha túlfut is, de a borbé keze remeg, valamitől ő is retteg. Röttenetős. Összevissza vagdossa. Az ura csak nem javul, az öcsémet lóhalálában elugrasztom az orvosér. Nehéz az öreg Anti feje, hát, a kicsi már megholt, alig tartja, pedig erőszakolja! Még hogy ő, kutya baja, elmúlik. Szédül, borzongás fut végig a hátán, korog a gyomra, pedig máma már jóllakott, hirtelen tovább gyöngül, majd összeesik, fűvódik a hasa, sűrű hugyozó inger, akkor sebesen összehugyoz mindent, akkor azonnal, mondja az orvos, a Bittner, Aradról, azonnal öt nadály a lépei tájékára! Kövérnek Anti semmiképpen sem állítható, így a további érvágást nem javasolja.

Lábbadozik? Uramisten. Amikor hány, már alig erőlködik, és sárgászöld epe jön belőle. Tisztul! Jobban ver a szíve! Fáj még a hasa, de a görcs enyhül, ritkábban veszi elő, könnyebben hugyoz, a láz szűnik, majdnem. Majdnem. Majdnem meggyógyult. Mert akkor meg elállt az ürüleke: Éppen ez a jó, állítja az orvos, akit gyorsan visszahívnak a faluból, ahol sorra járja a betegeket. Már ahová beengedik, mert amúgy akkor a Zsótér Antalnak sebesen vízből vagy alig-alig. Hát székvirág leveből, ami kéznél van, allövetet alkalmazunk, hallja, ezt nem engedem, velem ilyen csúfságot, akkor viszont ebből a porból reggel és este egy port bevenni! Punktum. Óvakodjék a hüléstől, súlyos betegről, tegye az urát külön szobába! Nem építettek ők még akkor másik házat, marad. Javul. Vigyázzon, mit ad az urának: húsleves, áztatott árpából, az első napokban ezen kívül csak tea kevés langyos vízzel, ha meg erősödne a gazda, kevés bor sok vízzel, borleves, reggelire borleves, hát, früstökre, ebédre becsinált leves, öreg Anti, már csak Anti, a kis Anti meghalt, megint becsinált, és gyümölcs, este sok rizskása, rizsa, a köles nem jó?

Na akkor másnapra, hogy azt hitték meggyógyult, újra rosszabbul lett. Vízet, szomjan veszek! Ne forró levest, úgy kivágom fazekastul, hideget, kinyeret szalonnával! Most meg enni nem akar. Épp hogy kéri, mire Örszike elébe teszi, lesöpri, le az asztalról a földre. Megint fáj a szívem. Csak hogy erősen fáj, meri mondani, különben elhallgatná. Aztán megint. Ugyanaz. Hányinger hányás nélkül. Öklendezik a szerencsétlen. A szeme mélyen, körötte kékespiros karikák, hangja rekedt, nyelve kékül, reked, izzik a szeme, a gyerekek a sarokban, a legkisebb a sutban, szája és egész bőre kiszárad, vizet, nem, ne vizet, hűl, lassan kihűl, végem, mi ez a folt a lábamon. Keze, lába, álla, teljes valója görcsbe rándul, a hasam, megint a hasam, néz magára, a pióca itt már nem segít, jó, hozzád, asszonya fűszerszám levével dörzsöli édes ura mindenét, életet dörgölne bele, ha tudna, néha már alig moccan, kis Bözsike rikoltozik a sutban, sikolt, Anti, vidd ki, jaj, Istenem, Anti, Jani! Nem érted! Anti már hol van, most meg még az öreg is. Öreg, hogy lenne ez öreg, eddig nem az volt, azt hittem, nem hiába futom körbe a falut, mindhiába, csak a gyerekek, a többit ne érje baj, ez a Jani, ez már tud segíteni, Istenem, merevgörcs. Merev, él még, lélegzik, fölzihál, Örszikém, mintha ezt súgná. Báró Orci királyi biztos ezt már mögbaszhati Aradba.

Nagyboldogasszonykor még lábon áll a búza. Nappal senkit meg nem lelteni, sehol senki, kerülnek egymást a rokonok is, csak ha már nincs mit tenni. A szegényebbjenek zsák jut, Anti koporsóba kerül, a fiának még ő csinált utazó ládát, megérdemli. Nem mintha az a másik nem. A pusztán áll a bál, nagy rablások, a zsandár most nem ér rá. A nagyfalusi temető árkában két oláh, a járvány itt tartotta őket, az oláh meszeseket itt ásták el az árokban, mert tartják a vallást, hogy melyik, ki tudja, tán mindkettő, a zsidó feleségét még ide se, csak arrébb, a sírkert árkán túl, már nem is harangoznak, tán a harangozót is elvitte a korela, már ruhástul temetnek a faluban, ha kocsit látsz, csakis koporsóval, hát, a gödörhöz érve a halottat belefordítják az oltott mészbe, mert a pap már nem szentel, ki nem menne, abból pedig galiba lesz, nagy baj. Még hogy harangszó és pap és kántor nélkül, mint a kutyt, úgy az ő urát?! Mert eddig a pap minden este beszentelte a temető szélire hordott halottakat, éjjel tették a gödörbe, de nem, most már ő is retteg, azt mondja, tilos a temetés! Hát ha neki tilos, nekünk nem, Zsótérné maga kondítja meg a lélekharangot, hívná a népet közös imára, könyörgésre, körmenetre, úzzék már el a halált! Együtt tán könnyebben menne, nem, a nép nem jön, egyedül marad, csak az unokatestvére segít neki, meg aki csak akar, és valahogy mégis éled a falu, a harangszó, hogy mégis megszólalt, az unokatestvér, Gyöngye Márton áll melléje, az édes öccse már meghalt, ha a pap nem temet, majd ő, eltemeti ő a legkedvesebb süvét, éppen egyedül maradt, meghalt a felesége a kicsi gyerekekkel, egyedül maradt, egy szál ujjam, majd ő viszi a köröstyöt, a gyászköröstyöt, egymaga pap és kántor és tanító, mögötte már a gyászoló sokaság, mert Anti a falu szemefénye, ő is, először nem hitték el, azért nem mentek ki a házból a hírre, Zsótér is? Még ő is? Hát, a kétszáz kertész letelejére való emberek közül való ember volt ez az Anti, adjuk meg neki a tisztességet. Akkor inkább dögöljünk meg mindnyájan! Együtt. Úgy, ahogy idejöttünk.

És mén a nép, a gyásznép, végig a falun, végig a poros nagyfalusi úton a sírkertbe, és énekel.

Mit nem gondol ez a pogány fajzat. Gyenes pap jelenti, özvegy Gyöngye Márton huszonnégyet kap a fenekére a deresen a pálcával. Botot parancsoltak, de a bíró is ember, nagyfalusi, vagy mi a franc.

A bíró legszívesebben maga feküdt volna oda Gyöngye Márton helyett. Ha nem botoztat, a szolgabíró őt húztatja deresre.

Szent Mihály hetében oldják fel a tilalmat.

Annyi, éppen annyi. A kilencszáz és huszonegy lélekből hetvenhárom bánta ezt a nyarat. Anti, Anti, Zsótér Anti, élt harmincnyolc évet. Aradon háromezer halott. Annyi, minden tizedik.

Anti fia Jani, a tizenhárom éves legényke, már maga szánt. Maga kénytelen. Ha nem is mind, valamennyit. Nem mintha nem lenne segítség, de bírja ő! Elfogadja a segítséget, mert a falu kisegít, úgy van, a falu megint összefog, nem marad szántatlan egy fia numerus, vetetlen se, ám Jani maga áll az eke mögé. Máskor, máshoz, örömmel fogadja, de ezt nem, evvel már ő is bír. Amíg élt az apja, már megengedte neki, tanította, jól beletanult, meg hát olyan jó erős gyerek ő. Kész legényember! Majd, majd, gyűjjenek, ha az anyja hívja őket, most azért is ő szánt.

A düllő végibe érve mégiscsak megpihen. Amott az ott csak nem? Hát, Gyöngye Márton bátya. Azóta se láttam.

Nézze, nyalja a vizet. Nyalja az Ér vizét. Nem nyalintja, mintha kutya lenne, vagy ki tudja, csak nyalogatja. Nem inni akar az. Dicsértessék, Márton bátya! Úgy legyen, bólínt rá bátya. Megőrült. Ő az első bolond a faluban. Hát, már falu bolondja is van Nagyfaluban.

Csak mért épp Márton bátya? Nem volt ő gyöngye, csak a neve, bivalyerős ember volt ez. Nem olyan erős, mint az ő apja, olyan erős tán nincs is a világon, de erős. Hogy bírt ez dolgozni! Míg a korela. A családja. Az a temetés. Nem, a bot, nem.

Hát ennek vége.

ZSILLÉR BANDÉRIUM

*Uccu picsa de szaros,
Basszon mög a mészáros!*

A kisvőfény fölszalagozott, kendőkkel ékesített botjával járja, mögötte dudás fújja, hegedűs húzza, a legények futtatják a kocsit, majd rájuk szakad a nagyfalusi mennyezet, a vénségek hányják a keresztet, az a banya kiköp, neki szólt az előbb a kisvőfény, uccu, néne, úcu, végig a nagyfalusi úcán förtelmes verseket kiabálnak, a legjobban a bíró fia,

*Öreg embör, lóg az ina,
Nem köll neki már a pina!*

A bíró fia viszi a prímet, de a többi se adja alább, ágyút sütnék el a sarkon, sütögetik, durrogtatják, hejehuja, kendőből való lobogók lobognak, lobogókkal lobognak, zászlóval járkálnak, megugrasztják, mert hogy ijesztgetik, rémítgetik a lovakat, ott sütik el a farkánál, hopp, angyalom, táltos ló ez, meg se áll a lovas Kovács körösztyéig, Kovács Matyi körösztyéig, nem agyoncsapta az öreget a villám, belecsapott az istennyila, jött haza családjával az aradi vásárról, az aradi szabadságból, amikor kitört az égzengés, az egész család a kocsin ült, mégis csak ő maradt holtan, mint akit agyoncsapott a villám, hát, azt agyonvágta, szénné égett Kovács gazda, már túl valamivel a Kastélyi-düllőn, inkább beállt volna a Hodályba, abba nem csap ménkü, belecsaphatna, Kovács Matyi családja állította azt a körösztyét, oda, hol az öreget kettészelte a villám, mert aki látta, állítja, ketté volt hasadva, odáig futott ki a rémült ló, mert nem csak szekéren, lovon is járja a falut a Zsótérék meg a Kásáék legénycsapata, hívogatnak, szedik össze a szép pár tyúkot házanként, a nászajándékot, hogyne, majd mi visszük, a kocsi mellett vad dob dobol, a kutyabőr bírja, fölvirágozva, pántlikázva a lovak szerszámja,

*Gyűjjék velem a kert mellé,
Nézze, mivel állok elé!*

és mutatja, szorítja a gatyájába,

*A vőlegény olyan buta,
Asse tuggya, mi a pina!*

belekötnék egymásba a két család legényei, bele a faluba, bele akárkibe,

*Nem engedöm magamat,
Kitöröm a nyakamat!*

Veronikát viszi a Kása gyerek, viszi, maradhatna, Örszike otthon maradt, ő vitte haza az embert, nem volt hova költözzenek, Veronka mén, viszik, van hova, Kása Imre a lelkét kiteszi érte, az apja is, Zsótér Veron ipa, napa is, anyám, már így mondja, hát, a kézfogó óta, Veronika igen boldog, nem mutatná, csak a pír orcáján, a tűz, a remegés, ha ezt az apja látná, Örsze tánti bátorítja, az öreganyja, az anyja siratja, megrikatsz, lányom, Verka, szól rá a bátyja, pedig nem haragszik, éppen nem, nem ereszt el üres kézzel a húgát, kis húgom, ölelgeti, valami már van benne, iszogat, hát, düti magába a bort, bort iszik a magyar, nem mást! A legszívesebben meghívná az egész falut, ha bírná.

Mert a falu igen megszorodott. Előbb volt az a sor ház, előtte a gyöp, udvaruk volt az egész határ, aztán hamar szembe is ház épült, amikor az apja meghalt, már úca volt a Nagyfalu, nem maradt meg mind a kétszáz, tán másfélszáz a régiekből, de jöttek újabb telepesek, élni akaró kertészek, zsillérek, zsillérek, mint ők, mint ők voltak, mert magukat már nem zsillérnek

hívják, zsöllérnek, űk mán gazdák, zsillér az, akinek semmije sincs, csak a háza, vagy tán az se, bekéreckedik a nagyfalusi kertészgazda kisházába, más ház, kertészház megürült, mert jött aztán a kis korella is, korela, korela, nem csak az, de közben mindenütt nyolc-tíz család, ha pusztult is, volt miből megteljen úgy minden ház, hogy általában két felnőtt pár él egy házban, két pár családotul, meg az öregek meg a gyerekek, jött a nép, újabb kertész zsillérek a hetedik határból, jó föld ez a nagyfalusi, van itt elég nekik is, ha nincs is annyi, mint amikor idejöttek, a hétezer holdas verzári pusztából az újabbaknak már csak kisnumberus jutott, éppen tizenkét hold, ők laktak szembe, a másik oldalon, de most már ezekkel is jól összekeveredtek, lakik zsillér putriban az elsőként osztott házhelyeken is, és él egész nemerust bíró gazda túlfelől, az új helyen, az ezernégyszáztizenkettőre szaporodott hétszáz, persze akad üres, meg olyan is, mint a bolond Gyöngye háza, ahol az öreg egymaga akasztotta föl magát, jeges ár pusztítja Aradot, nyáron meg újabb inség, nekünk: drága a gabona, másnak: nincs mit enni, a koldusnak mindenki ad, kódist alig zavar el bárki nagyfalusi, magára gondol, ő is ide juthat, már eddig is jó hogy nem jutott koldusbotra. Hát, Zsótér Jani nem, ő is megkapaszkodott. És akkor most a kisebbik hűgát is kiházásítja. Amikor nincs mit enni, a betyár is jobban jár, ilyenkor mutatja magát, máskor szinte hírért se hallani, csak néha látni a Kútasi Csárdába, Kútasen amikor gyerek volt csak egy kút volt, jó kút, most meg lassan más se lesz a pusztán, mint kút, tele kútas szállással, némöt majorjával, övék ez a föld föl Mácsáig, vagy még tovább, Mártonyig meg vissza.

A falu már olyan gazdag, hogy malma is van.

Behoztam a kakast a tarajával,

Ne baszkódjon többet a szomszéd tyúkjával!

Nem amolyan semilyen kis szárazmalom, szárazmalma bárkinek lehet, Nagyfalunak már szélmalomra is tellik, ott forog a nagyfalusi szélmalom a Köröszt úcában, hát, mert lassan abból úca lesz, a Gyulai úton.

Verzár uraság megnemesedett, a nagyobbik fia, Jakab Aradban tavaly hirdette ki magát. Jól mén nekik. Ha nekem annyi földem volna, én is megtehetném!

A Veronka lagzijában folyt a bor, jó dolgukban még a kutyák is fécánt ettek.

A régi iskola összedült, újat építünk. A templom végénél jobbfelől az uraság és a község költségén cseréptetjre elkészült. A következő esztendőben a nagyfalusi plebánia három harangja Ő Nagy Méltósága Lonovics József Megyész Püspök Úr által fölszenteltetett, és a következő szentek tiszteletére ajánlattak. Úgymint először az nagy harang három mázsa öt font Szent György tiszteletére, másodsor az negyvenkét fontos Szent Mihály, és harmadsor az negyven és negyed fontos Nepomuki Szent János tiszteletére. Ugyanezen évben szenteltetett föl a kis oltár Szent Vendel tiszteletére, és akkor vétetődött az orgona a helység ájtatos adakozásából és az uraság költségén. Így rövidesen minden tekintetben csinos kis egyháza lett mostanra a nagyfalusi népnek, a környék legszebb temploma. Hát.

Majd akkora lárma támadt a faluban az Almási lány miatt, mint amikor legutóbb a Kása gyerek házasodott. Valami oláh legény, szőröstalpú, ám még inkább nem római katolikus keresztény oláh ember akari elvönni az Almási lányt. Zsillér Almási adta volna, de a pap nem engedte. Tesedán, a Verzári Hodály kiskanásza, nem, már ő a csürhész, mindegy az, az is ember, a pap nem engedte, hogy Almási Ilonka hozzámenjen az olájhöz, hát, a vallása miatt. Ráadásul az Asszonyosság az oláh pártját fogta, a plebánus megkapta földesurától, az ingerült Verzárnétól: Ha az Úr legkisebbet forral vagy cselekszik a vögyös házasság ellen, én megkötöztetve püspökéhez küldöm! De ez a sértő ige nem maradt felelet nélkül, a falu már két pártra szakadt, Jani szerint a pap mi az apja faszát akar, de az anyja, nem úgy van az, fiam,

nem korcsosodhatunk, még a párja is ellenkezik Zsótérral, az a kis Hajós Veca, mert már megvan a gyerek is, hát, Jani kész ember, még hogy idegeny idegyűjön, mért, Verzár kastélya nem tele idegönnel, felőlem jöhet az a Tesedán, úgysem mi döntünk, hát akkor ki a jó isten, az uraság meg a pap, aki nem akarta apámat eltemetni, az anyja nagy szent asszony lett, már járt Radnán is, a békesség meglett, a kisiratosi pap adta össze őket, Verzárné volt a tanú, el ne higgye mán, Teremtőm, hogy a békesség meglett, a megyés püspök jött bérmláskor, idehajtották a népet a pusztákról, jöttek azok maguktól is, aznap másfélezer lélek részesült a bérmlás szentségében, örömnapp volt ez, ágyú robaja, egyenruhás magyarok polgári alakban lépkedtek, minden ház, a templom oldala is kivilágítva, ekkor bérmlatott meg az ifiú Verzár György úr is, Jakab fia kedves testvérével Malvin kisasszonnyal, az Asszonyság ebből az alkalomból négy darab ágyút vásárolt, hogy jelesebb ünnep alkalmával akár az ellent is elijesszék Nagyfaluból, csináltatott ugyancsak őnagysága két ízléses nemzeti zászlót templomunknak, egyiket nagyobb szertartások és búcsújárások alkalmára Szent István- és Zsófia-képekkel ellátva, a másikat pedig Szent Alojzius képével az oskolai ifjúságnak. Az oskolának abba az időbe már nem a pap a tanítója, hanem a harangozó, aki egyben a falu csizmadiamestere is, Pölle Menyhért.

Jön Kosút!

Már éppen itt az ideje, mert a nép már igen beleunt a semmibe. A ház még mindig nem az övé, se a föld, se semmi, bármikor, amikor lejár a szerződés, vagy éppen hamarább, az uraság kiteheti a szűrűket.

A második tizenhat évre kötött szerződés szerint az elsőnél kicsivel kevesebb dohányt, sokkal több forintot, több ingyen napszámot, egy ház harminc nap robot, a tojás is huszonnégyre szaporított, a maradék dohányra is elsőbbséget tartana, ha a gazda túl nem járna az eszén, de jobb lesz óvatosnak lenni, a dombiratosi kertészeket az uraság a pusztájukról mindenestül kitiltja, panaszra mennek, a vármegye nekik ad igazat, de a vármegye elé állt kántorjukat és még két szószólót az uraság szélnek ereszti, máshol az egész falut szétzavarják, jobb a békesség. És a nagyfalusiak akkor keresztvonásokkal a kontraktust nyomban megerősítették. Most annak isszák a levét. Ha nem sietnek, az uraság másnak adja az árendát. Följebb ígérető mindig akad ebbe a nagy pusztára Aradba, meg ki tudja, honnan nem. Még közkötyavetyére kerül, és akkor őket kilicítálgják.

Őket nem.

Gyün Kosút!

Gyűjön!

Hajja, nem Kosút az!

Tuggya mög.

Rákóci!

Hajja, mit mond?

Rákóci.

Möghalt az mán jó száz éve! Bolond öreg embör.

Bolond, aki mondja, Rákóci! Azér is Rákóci!

A fia kisnemerusába került öreg Dalmadi mondja. Rákóci gyün!

Nem érti?

Nem. Rákóci nem halhatott meg, őt az Isten küldte a magyarnak, hogy mögszabadítsa! Azt mondja kend, gyün?

Szóval gyün Kosút! Gyűjjön, hajja, gyűjjön, még nem késő.

Jönne, jönne az, ha tudna.

Elég régóta várom.

Eddig nem mondta!

Nem volt minek.

Gyün Kosút!

Amoda már verbuválnak, állj be Kosút-katonának!

Csak gyűnnek ide is.

Gyűnnek azok, ne féljen kend. Hát. Jól mondta az öregapám, egyszer megjön. Eccörcsak.

Hadd el.

Máshol évente bont szerződést az uraság, Verzárek nem. Közhírré tétetik, a szabadság kihirdettetik!

Kihirdettetett.

Előbb csak Aradon, majd itten is. Nem messze van ide Arad város.

A magyar Golgota.

Pedig milyen jó hely ez az Arad. Már az úrfélének. Az úrféle, nem a Verzárféle, mert annak saját prádés kocsija van, csak amúgy az aradi ember beül a bérkocsiba, tizennyolc krajcárért elviszi akár Sarkadba akár Pernyávába, hajtott a bérkocsis, hajtott, nem ingyen hajtotta, nagyfalusi ember bérkocsiba hogy ülhetne, jó neki a talpa, lova, szekere, az aradi polgár csak beült a bérkocsiba, tíz krajcár a Belváros, tizenkettő a Szent János-sziget, meg a Sétatéri fürdő, vagy éppen a Puskaműves Kaszánya, huszonhatért a Várba be, negyvenért Kis Szent Miklóstra, harmincért Új-Arad, tizenhatért a Kiserdőbe, Kiserdőt nálunk is ültetett az uraság, huszonnégyért Séga, harminchat Gája, ki mén Gájba bérkocsin, csak ráhajtanak az emberre, ahogy mén haza a falujába, félre kell állni, nemcsak a gyalogosnak, a szekeresnek, nemcsak úgy általában, ha gazda lova jön: szekerstül, kocsistul, félreáll a zsillér lova fasza, ha le nem állna a zsillérkocsi, a gazda rámenne, összetörné, Dicsértessék, hát, azért mondom, ha jön a gazda, a szegény félreáll, mindegy, hogy magyar, némöt, oláh-e az illető, egyik vagy másik, látszik rajta, valahogy messziről fölűsmerik egymást, na az olájnak félre nem állnának, a magyar zsillér a gazdag olájnak, de aztán csak félreáll, lehúzódik, legföljebb annyi, hogy most nem mond se Dicsértesséket, se Mindörökkét, húsz krajcárért az aradi bérkocsis kivisz a marhavásárba, hát még ezt, eztet néha megpróbálja a részeg falusi, hát, ha megitta az áldomást a vásárra, fölűg az úri kocsira, és bent a városban a cigánnyal húzatja, magyar cigány bandával, végig az Úri úcán, hát, ha kend oda be mer menni, a Szép úcán, éppen ahol kedve szottyan, hát, higgyem, a Fötéri Fehér Keresztben, a Három Fekete Lónál, ott issza el a két szürkéje árát, ugyanannyi a Sörházba vagy a Színházba, negyvenért a Temetőbe, vissza olcsóbb, a Temetőből éppen a fele, egy órás kocsikázás negyven krajcár, egész napra négy forint, banda nélkül, mert ha akkor pityókos a magyar, bandát fogad. Kimulatja magát az árendájából. Van ilyen is.

Ilyen se nagyon akad, de azért akad. Nem Zsótér.

Még hogy az aradi fürdős, a gyulai! Jani már ott is járt, csak lesett. Vladár mester gőzfere-dőjében paradicsom és paprikaszár gőzében koporsó alakú ládában kúrálhatja magát a csúztól szenvedő emberiség. Jó vásár van Gyulában, hallja! Hát.

Hát, benézett ő a Tyúk uccába is, de éppen csak hogy bepislantott a sarkon, el is hordta az irháját! Még valami személy ráakaszodik abba a förtelmes aradi uccába. Olyan személyek úcája, kurváké, hogy értse kend. Egyszer, amikor nagyon jó kedve kerekedett, csak beült a Magyar Királyfogadóba! Amúgy tél volt, téli vásár, jól alkudott, fején báránybőr süvegével, magán subájával, lábán csizmájával, amúgy parasztosan beállított a Magyar Király-fogadóba, Pepi cigány és bandája húzta, míg ki nem húzta minden utolsó forintját a birtokából. Egyszer volt neki Aradon ilyen vására, azóta se, akkor még legény volt, hát.

Arad azóta hogy elhíresedett.

Hát, az apja a Rokokó-szigeten járt volna így, ha bemén a vendéglőbe, de nem, csak gondolta, hogy egyszer már ő is odaállhatna, Ritt Palesi muzsikálna, verkli, harangjáték mulatná ottan vele az időt, étel, ital, kugli, kártya, fürödés. Teremtő Isten, milyen jó hely lehetett az, csak nem éppen a nagyfalusi éppen hogy megtelepedett zsillérnek. Álom maradt, Anti egyik sóhajtása. Csak éppen a fia egyszer kihallgatta.

Na, azért Arad mindenben túltesz, Gyulát csak úgy mondtam. Hogy másba kössek. Hallja, Aradba harmincezen élnek! Mint égen a csillag. Hússzor annyian, mint mink. Rác, tokos, zsidó, oláj, leginkább csak magyar. Már hogy lassan a másfajta is csak magyarul szól az emberhez.

Jó hely az.

Hát, jó piaca van.

Ez még jobb.

Ez az ő falujuk.

Arad csak ünnepre. Sátoros ünnepre.

Mint mostan is. Hallja, igaz ez? Igaz?

Már hogy ne lenne az. Magam láttam.

Talpra magyar! A pesti póstakocsis hozta a hírt, hogy szerdán kitört a forradalom. A pénteki hetipiac népe is hamar meghallotta, az aradiak a Színháznál tüntetnek. Mert hogy vége a rabságnak.

Lássunk csudát!

Vége? A föld a miénk?

Lassan, hallja, lassabban! Mondja mégegyszer! Nem álmodta kend? Engem ne ugrasszon, hallja!

Azt mondják, hogy Talpra Magyar! Itt az idő!

A jobbágy tökéletesen szabad, még dézsmát se kell fizetni!

Éljen! Éljen.

A jobbágy, de mink azok vagyunk?

Hallja, mindenki szabad! Ezt ordítja egész Arad. Hallja, idehallik!

Napjába beszalad valaki Aradba, máskor is majd mindennap bement valaki a városba, valami dolga valakinek mindig akadt arrafelé, de most aztán szinte megszervezik, hozzák a hírt! A jó hírt. Igaz, amit mondanak, igaz-e?

Hát az igaz.

Arad már: piros-fehér-zöld. PIROS-FEHÉR-ZÖLD lobogók, piros-fehér-zöld festés a falakon, szerdán már tördeli a nép a kétfejű sast, az úri asszonynép által osztogatott selyemszalag rózsakokárdából Nagyfaluba is jut. Majd idehallik az esti zenés, fáklyás vonulás, némely kerge falusi is beáll, mejjén neki is köröszte széles selyemtrikolór, a magyar trikolórba szerelmes aradiakon, nagyfalusiakon, mindeneken PIROS-FEHÉR-ZÖLD!

A papnak alig tetszik, látott ő már majdnem zavargást, amikor a korela. A fél falu a zsidó csárdájában lebzsel, oda hozzák az újságot az Aradról jövők. Klájn is igen boldog, vagy csak egyszerűen izgatott. Netán eztán ő is szabadabb lesz? Ha nem is annyira szabad, mint a paraszt, de valamennyire hátha?

Nagybőjtbe ilyet.

A kertésznépség az aradi mintára ágyúpuffogatással jelezte, hogy elérkezett az édes szabadság ideje. Előszedték a falu díszágyúit, belelőtték az égbe, evvel adnak nagyobb nyomatékot érzelmeiknek. Csak előbb a kis ágyúkat piros-fehérvörösre festették, reá selyemszalag, a zsidó adta, hogy éljen a szabadság!

Éljen.

Eztán a papnak se fizetünk.

Valami Vinkhájm báró Békésbe lemondott a járandóságairól, hát akkor mi se dolgozunk többet Verzárnak! Senkinek.

Verzár Asszonyság tán benne is lenne, a fiai Aradba nagy magyarok. Marad neki épp elég, föld is, zsillér is.

A fölszabadulás a mi földjeinkre, telkünkre, magyarán nemerusunkra nem vonatkozik!

Hallja, nekem ilyet ne mondjon!

Csak az úrbéri, a jobbágyföld szabad.

Mért, ez micsoda?

Ez zsillérföld. És úgy látszik, az is marad.

Még hogy ők zsillérek. Tudta azt a gazdagabbja is, nemcsak az a kertész, aki valóban zsillér maradt, de amaz már tagadná. Még hogy ű ugyanaz legyen a másikkal, avval a senkivel.

Hát, ez az igazság. Látom, mégse jön Kosút!

Ide nem, csak amoda, Szögedébe. De az olyan, mintha itt lenne!

Akkor már, akkor, amikor Kosút erre járt, erre, a nagy Magyar Alföldön; toborozni, hogy be az őrseregbe, akkor már túl volt a falu a csalódáson. Faluról falura járt a Kosút levele híre.

Mert hogy minden tizedik dohánykertész község tiltakozik. Azaz hogy könyörög. Nagyfalú? Hallgat. Lesi. Vár.

Ebből mi lesz?

Mi sül ki.

Mert hogy az övök magánjogi szerződés, ezt még a forradalmi országgyűlés se sértheti meg, a tulajdonjogot senki, de senki! Beavatkozni ebbe nem lehet. Majd, esetleg később, még léssen róla szó, majd a belsőségüket megválthatják. Az tán még egyszer az övök lesz.

Hát de amott az a vetés kié?

A vetés, a föld!

Lennénk mi úrbéresek! Eztet folyamodják amazok a hetedik szomszédban.

A folyamodványban haszonbéri szerződés változtatása céloztatván ez úton esedezők kérelmének nem teljesítését velők tudassák! Akkor legalább: könnyítést, szerződés változtatást, legalább a talpam alatt a házban otthon magaméba szarhassak! Legalább a robot töröltessék. Legalábbis.

Amoda meg ilyeneket irkálnak. Hát.

Erről a forradalom nem tud. Róluk nem tud. Nincs tudomása rólunk.

A gyöp javát az uraság használja, jószággal árasztja, a magunk lovát is alig legeltethetjük, a szántás alá való földek nem harmad, de feles dézsma alá osztatnak, és a jobb földektől még így is elűttetnek a kertészek. A tizennyolc éves legény egész napi munkája csak fél, a tizenöt évesé negyed napszámba számít, nekem még ilyen nagy családom sincs, magam megyek robotba, az uraság arató és nyomtató részét igen nagyra szabja, napszámba árokásásra szorítanak, faültetéssel három, sőt négy napot is eltöltenek, az egyszer már elszedett gabonakeresztékből támadt hiányt, bár az uraság csösze őrzi, a kertésszel pótoltatják, a Szerződés ellenére három napi úri vadásatra, hús kocsí dudvának a majorbeli kihordására kötelezik a zsilér népet, és ha a kertész vonakodik, még három napra elhajtják. Búzádezsmaaláskor, dohány felfontoláskor, felezéskor, vadászatkor ingyen forspont, és a legtöbb visszaélés a dohánynal. Alig száradnak fel a kötelek, minden kertésznek felméri a dohánykötelét, megszámlolják, és e mérés szerint tartozunk tavasszal a dohányból eső részt kiadni. Bár a kötél miatt valamit elengednek, a fontolás mégsem tökéletes, mert gyakran megesik, hogy ha a kertész valamennyi dohányát átadja is az uraságnak, az asszonyságnak járó fele részt sem képesek megadni, úgyhogy még ő marad adósa. De maga a mázsálás is tavasszal esik, hogy miként ott helyben mázsáláskor két mázsa sincs bálája, Szögedében az újbóli felmázsáláskor az uraságnak hirtelen két mázsa ötven fontot nyom. Felbőszít az is, hogy a tartozásba maradt dohány árát magasabban számítja az asszonyság, mint ha a fölöslegemet adnám el neki, így ebben az évben is a kertész minden hátramaradt mázsa dohányt tizenhárom forint harminc krajcárával köteles megfizetni, amikor pedig az uraság a kertész dohányfölöslegének mázsáját csak tizenegy forintjával fizeti ki. Kovács István nagyfalusi kertész megfélelkezvén magáról, nem ültette el az asszonyság harminc szőlővesszejét, emiatt negyvenkét öl árok ásására és az elmaradt búza dézsmájának kétszeri megadására szoríttatott.

Közhírré tétetik.

Micsoda, a család?

Akad, hol széttépik a szerződést. Kerül, hogy abban a szent esztendőben akkor nem ültetünk dohányt, kilincselnek a vármegyénél, valamennyinél, erre a mi Alföldünkön, dohányos szöröncsétlenség.

Kosút, Kosút hogy engedi?

Igen, ez nem Rákóci, csak Kosút.

Hallja, gondolja meg.

Mert a Kosút megírta a levélbe, csak ide Apácára: azt akarom, hogy a kertészek boldoguljanak és gyarapodjanak! Isten engem úgy segéljen, ígérem, hogy a legközelebb összeülő nemzetgyűlés elé terjesztem! Abba a törvénybe az fog állni, hogy Éljen a magyar!

Hallja, fogja be!

Abba a törvénybe az fog állni, hogy az ilyen, mint mi, a dohánytermelő haszonbérlok is az eddig általuk haszonbérlett földeknek tulajdonosai vagyunk!

Leszünk vagy vagyunk?

Még nem vagyunk, de leszünk!

Arra a zsidó se ad.

Ez ad!

Adna is, ha lenne neki miből. Az a kicsi csöndes hite ennek a parasztszidónak. Nem paraszt ez, csak hát velük él, nem úri zsidó.

Akkor most mienk a föld vagy nem a mienk?!

Jani sehogy se érti, egyik se érti.

Ha egyszer mindenki.

Megint csak a remény. De az aztán hatalmas.

Azért most mégiscsak több a remény, mint eddig lehetett.

Jó, hogy jött ez a levél ide Csanádba, majd Aradba, a szomszédba, ott is van rokonság, hát, szinte minden kertészközségbe végig az Alföldön. Ennek itt, annak amott, ni!

A pap, tisztán látván a dolgok alakulását, rendet teremtett a faluban. Miután megfenyegette a népet, hogy elmén innen, ha a járandóságait nem kapja, lemond, csináljanak amit akarnak, a helybéli előjáróság vakarni kezdte a fejét. A nép öregjei egész napi komoly tanácskozás után másnap kézbe vették a helység vezetésének és kormányának gyeplőjét, avval a lelkes kéréssel fordultak plebánusukhoz, hogy mindent, ami történt, szívükből sajnálják, és a mai naptól fogva a szerződést teljesíteni fogják, be is szedik. És az öregek kérték lelkipásztorukat, Gyenes papot e szomorú időben kettőre: először hogy bármiképp parancsolja is valaki, de az Isten templomában semmi mást, mint az evangéliumot hirdesse, a forradalmi rendeleteket pedig az úcán adja nekik a pap tudtokra, másodszor minden gyülekezetben, nem úgy, mint eddig az elmúlt hónapokban, örömmel fognak hallgatni reá, szavára figyelni, csak közöttük legyen az ő kedves papjuk.

Ez az.

Éppen jókor jött a nyugtatás, a rác, az oláj, a némöt. A tokos is? Vagy csak az oláj mög a rác? Egyik se? Mind a kettő? Valamennyi? Apja fasza.

A szomszéd oláh Kurticsba zavarog. Nem túl hangosan, de azért idehallik. Ha az egyik kidugja az orrát a másik felőli portavégen, összeér amazéval. Úgyhogy vissza is rántja. Jobb félni egymástól.

A kurticsiak elzavarják a jegyzőjüket, a maguk választotta Mladint teszik meg jegyzőnek. Vertán uraság, meg a többi uraság retteg. Úgyhogy egy időre a nagy oláj faluból minden magyar elköltözik. Vagy úgy tesz, mintha nem is lenne.

Hát.

Nem ránk tartozik.

A kurticsi nép különben is szinte magyarpárti. Úgyannyira, hogy. Hát magyarul nem ért, az biztos, de hát nem is kell. Ők ott, mi itt. Majdnem farkasszemet. Megszorítjuk egymást. Kurtics körül a magyar meg a tokos tenger, némi, elég sok, egyre több oláh.

Tesedán hozza a jó hírt, ez már itten Dákó Románia! Micsoda? Az. Valami Dákó Ország. A kurticsi pópa ilyesmivel szórakoztatja a Magyarországon otthonra lelt, egyre vaduló híveit.

Még hogy Kurtics, Arad! Ott suttogják elég hangosan, hogy a rác. Kikindán a rác letépte a városházáról a magyar lobogót, és zsákot formálva belőle, teleszarta! Aki magyarul szól, agyonütik, levágják a kezét, lábát, megeszik. Arad is a rácé lesz! Minden, valami rác Vajdaságé. Hegyet raknak gyerekfejből. Tiporják a szüzet, a templomi szentséget.

És Nagyfalu? Nagyfalu kié a kurva istené?

Jani már azt se tudja, hol áll a feje. Mindég csak a zsidó csárdájában, pedig valamikor dolgozni is kell.

Amikor betér Klájnhoz, nem iszik, csak mutatja, teszi, mintha inna. Csak lesi, hát, a többi szavát, azét, aki megjárta már a fél világot, és jól tudja, mi lesz ennek a vége.

Hallja, semmi jó!

Ha a föld nem az övé, akkor. Akkor basszák meg. Bassza mög Kosút!

Akkor végzik ki az első paraszt fölkelőket. Tiszántúl, itt, magyarokat. A forradalom a forradalmat.

A föld.

Ki érti ezt.

Ki fogja megérteni?

Valaha valaki érteni fogja ezt a tiszántúli, meg mindenentúli magyar parasztot, zsillért avagy gazdát?

Föld!

Uramisten.

A magamé.

Nem mondja, nem ordítja, ez a nagyfalusi zsillérnép nem kiabálja a világba, mire fáj a foga. Tán azért nem, nehogy elkiabálja. Csak a korcsmában lesz beszédesebb, két icce bor, három icce bor után jön meg a beszédes kedve, akkor már kimondja, amit gondol! De hát azt ki hallja? Csak a magafajta. Oda, a zsidó csárdájába csak az odavalósi jár, az odavalósi kertész meg majorsági ember. Hát, a verzári hodály népe is. Az igen, jön, de nem az Asszonyság iafia-bornya. Avagy jegyző, netán papféle, bárki nem gatyás.

Olyan ez, mintha Jani magába mondaná.

Aztat szabad, hallja.

Mert még itt is akasztani kezd a forradalom.

Akasztasson.

Úgyhogy attól fogva megint a község semmit se tett lelkipásztora tudta nélkül. Nem lőtt többet a föllegekbe, sesemmi.

Az ő forradalmának vége?

Hamar, túl hamar.

És ha Kosút mégis? Ha ő mondja?

Hiszem, ha látom.

Ilyen tahó a parasztja.

Még szerencse, hogy az ország valamennyi parasztja nem kertész zsillér. Mert ha az lenne, megnézhetné magát a pesti forradalom.

Muzsika szól, verbuválnak, Állj be, fiam, nemzetörnek Aradba! Mert hogy azért nem mindenki olyan bús és komor, mint ez a Zsótér.

Olyan könnyű hinni, a jobban, a szebben, a győzelemben hinni. Jani valahogy egy kissé hitetlen. Mitől is, csak nem attól. Attól az időtől fogva, hogy az édes öccse, édesapja, mindene. Hát, ő volt az apja szeme fénye.

Aradba toboroznak, mennek a falvakból is, mennek Nagyfaluból.

Nemzetör az lehet, akinek kétszáz forintot érő háza vagy földje, száz forintot érő jövedelme van, ha akarom igen, ha akarom nem, Jani nem lesz nemzet őre. Mennek, mondom mennek mások a faluból, szabadságért harcolni akarók. Ifjak, legények, ember hogy mehetne, még ha földre menne ez a harci dolog. Meg ha nem maradna itthon magába a nép, az asszony meg a család, még az oláj hátbatámad és lemészárolja a falut, ők hogy mehetnének innen, az anyjuk picsájába, nem nemzetörnek. De ha Kosút földet ígért, szabadságot? Azért igen, ha lehetne, mennék. Csak hát Jani egymaga ember a családban, csupa gyöngye asszony meg az apraja, éhen vesznének ezek nélküle.

Pedig ő lovas, Zsótér Jani lovas lenne, Arad lovas nemzetőre, milyen szépen mennek, hát, beállna, velük énekel, velük érez, ahogy végig Aradon, indíts Dél-Magyarországba, rá a rácra, indul a csapat délre, Tömösvárra, legalábbis afelé, a lobogón: MINDENT A HAZÁÉRT! Így igaz, mindent, bármit, Jani már maga is beállna, be, sajnálja, hogy ilyen gyáva, ilyen megátalkodott, hogy neki csak a föld, a föld, csak nehogy valaki meghallja, mi a baja, mert ezeknek a legényeknek mi bajuk, ugyanaz, mint neki, mégis, mégis beálltak. MINDENT A HAZÁÉRT, mindent, leszáll a kocsijáról, megcsókolja a leventék lova patájára patkolt patkó nyomát, búzavirágkék, hát, BÚZAVIRÁGKÉK, ez az én színem, ez a mi színünk, nagyfalusiaké, hogy eltanálták, Arad, édes Arad, MINDENT A HAZÁÉRT! Most kezdi érteni, most, hogy maga is látja, mert eddig Arad felé se nézett, ARAD, csak leste a híreszteléseket, a földet művelni kell, a kertet, a házat, az otthont, mindent, a hazát, azt, azt, hát, azt még inkább, búzavirágkék atilla és szűk nadrág, mind búzavirágkék, rajt fekete zsinór, csákójuk meg meggyvörös, ezek a szívből beszélnek, ezek a szívből beszélnek, ezek a színek, már a színek, hát, már ahogy megmutatják magukat, na, ha ezt meglátja a rác. Hazafut az anyjába Rácországba, nem itt Magyarországra randalírozni. Otthon, szomszéd, odahaza. Csak ezt a búzavirágkéket feledném. Zászlóalja magyar aradi nemzetör.

Nézze meg az ember, azok meg ottan a gyalogosok! Ahogy elnézem, tótok, puska, pisztoly, vasvilla, a pózna végén egyenesen a kasza, bunkósbot, az az ember megőrült, vaspáncélt kovácsolt a mejjére, hátára, hogy a fegyver őt ne fogja, most húzza magára az inget, az alá vette ebbe a rekkenő melegbe, itt meg a sok vénember, a legények otthon maradtak, ezek a tótok is csak dolgoznak, nemzetörök. Hát még a tót is magyar nemzetör? Akkor én mi a Hétszentséges Szűzmária vagyok?

Zsillér. Verzárné zsillérje.

Gazda akkor lesz, ha a maga gazdája lesz. Maga földjén.

Tudja mög.

De ha Kosút megígérte.

Öreg Dalmadi nem nyugszik, fújja a magáét, Rákócizik. Krisztus Urunkról is azt mondták, hogy meghalt, pedig ma is él, és mindörökké élni fog. Rákóci se halhatott meg. Mikor elbújdosott, megfogadta, hogy visszajön még. Hát. Mégis ez a Kosút lesz az?

Most meg a horvátot páholják a fiaink. Vagy úk minket? Közhírré tétetik: az öt magyarországi kerületi főparancsnokság egyike, az aradi általános népfölkelést rendel Békés, Csanád, Csongrád vármegyék területére is, gyülekezés a Fő téren! Hát akkor.

Tudja meg.

Lángol a Hegyalja, lángol az Alföld pereme: ránk tört az oláj. Kisjenőn, Simándon, Nadabon, két házzal arrébb, szinte Nagyfalú tüzomszédságában, az oláj megtagadja a nemzetőrségbe való kötelező belépést. Kisjenőn belelőnek a háromezer villás, fejszés, kaszás parasztba, harmincan ottmaradnak a földön fekvé mozdulatlan, szétlőtték őket, előbb egy kicsit még eléggé rángatóztak. Simándra is honvédség kell. Mert hogy ez mind éppen idáig Dákó Románia! Az Aradi Högyajján nyomorékká verik a gyulai nemzetörökét, erre négy lázadót kivégeznek, Világos is bajban, egymást gyilkolja a nép. Az oláj a magyart, mert hogy az urasága leginkább csak magyar, a magyar katona erre az oláh parasztot tűzi szuronya hegyére.

Kurticson csönd.

Akkora falu, hogy Nagyfalú háromszor beletérne, mégis mi hívjuk magunk nagyfalunak. Emerre Kisiratos, Nagyiratos, a két Varnyas, Szentpál, s azon túl is mindenfelé már a magyar. Arad is.

A kiállítandó lovascsapatba huszan lovas legények, a gyalogcsapatba tizennégy gyalogos közlakos, Tapasztó János esküdt uram az előljárásságról hátul marad, otthon marad, más mindenki elment, Zsótér Jani is a lován, fehér ingben, fehér, lábra való gatyában, lobogott, lobogott, lengette a szél a fölkelő had ingét, gatyáját, s Janin még a lajbi, fején kerek kalap, mén Jani az ellenre. Banderista Torma András. Ferenci Gáspár helyett a bérese megy. Jani nem beteg, hát, majd teszi az anyátlant, a gyávát, a dolog pedig, hát az igaz, az asszonyokra marad, bérese hogy lehetne az efféle zsillérnek, kertésznek. Nem.

Nem is kertész ő már, rég nem az. Paraszt.

És hát: Híjja a haza!

Mén a faluból, mögy elfele a zsillér bandérium. Mén, mer híja ötet a magyar haza.

Ha hí, akkor mönni köll.

Ríhat már a vászoncseléd.

Kalapomon nemzetiszín szalag,

fog Jani a dalba, mert a kalapján, valóság, ott lobog a nemzetiszín zászló.

Ne ríjj mán, az anyád istenit!

Ott mén a falu java, színe-virága. Bíróstul, jegyzőstul, mindenestul az embőrcsapat.

Lássunk csudát! A cigány.

A cigány, nem ott fut mellettük, hogy ő is be, beállna! Hát patkolni jó lenne.

Kosút. A nemes sokallja, Isten áldja meg Kosútot, de elhagyhatta volna ezt a dolgot, nekünk meg kevés, amit ád, szinte semmit.

Csak hát: gyilkolják a magyart!

Elvennék valamennyi földjét.

Hallja, a földünket akarik!

Így már egész másképp mén a menet.

Lövik Aradot. A némöt szétlüvi a várost!

Száz ágyú lövi a várost.

Gyilkol a némöt! Jaj, Janim, édös Janikám!

Veca alig mer kimenni a jószág után a gyöpre.

Hallja, ezek meggyilkolnak minket!

Hallgat a szomszéd is, Kurtics, csöndben az egész környék népe. Csak amoda keleten.

Ha Aradot szétlövik, mink jövünk, aztán minket éget a tokos!

A két asszony együtt fogja be a lovat, a piacra azért menni kell. Örzse néni ül a bakra, nem fél ű a tatártól se, nemhogy ezektől. Majd ű bemögy a piacra! Hogyne, hogy a menyit megtámadja bármi útonálló!

Valami Berger gyilkolja Aradot.

A honvéd fiúk oláh pópákat akasztanak, ég már a Högyajja! Hallja, leégett a Maros hídja.

Örzse azért is a Fő téren árul. Mellette pattog a golyó, tokos golyó. Hát akkor nem péntek, szombat, másnap az aradi gyöpön áll a hetivásár, Örzse is.

Kész kofa.

Jön a nép, jön át Nagyfalun is az aradi tömeg, a Vár szép Karácsonyt ígér: bombás Szentestét! Uramisten. Ám akkor már ott vannak a: nemzetiszín ágyúk! Örzse maga látta: PIROS-FEHÉR-ZÖLD-ben fürdették meg a legények a magyar ágyúkat, és avval. Csakis avval löhetik most ők.

Most ki lű?

A nép a gyöpön fülel Aradnak. Az asszonynép. Mert hát ugye az ura a zsillér bandériumban.

Csak jönnének már vissza!

Érdemes Aradra menni, a piacon mindennek hétszeres az ára. Legföljebb meglövik az embert. Egy font erdélyi gyertyát forintjával adják, három hónapja harminchat krajcár volt. Akkor inkább nem. Biztos mert a hegyi mócok nem engedik ide a kereskedőt. Tán még azt is gyilkolják. Azt mondják, mindenkit leszúrnak a késükkel, ilyen nagy van nekik, hát.

Úgyhogy már tán ezer ágyú dörög, kis Karácsony, nagy Karácsony. Most aztán keresheted az égi bárányt, meg nem látod. Ránk világol Arad tüze, szabadság. Örzse csak lesi, Öreg László Kurtics felé fordul, kiveszi és megmutatja neki, ezt nektek! Gondol egyet, aztán meghajolva amarról is megmutatja neki magát, ide gyere!

Amazok tán ugyanezt teszik túlfelől.

Mutogat egymásnak a két falu.

Pedig különben megvolnának. Kutya bajuk egymással.

De most ez a tokos jól beleköpött a levesünkbe.

Hallja, ezek éjszaka se nyugodnak! Nem hagyják aludni a nagyfalusiakat. Lő a tokos éjjel, nappal egyhuztomban.

Jani merre lehet.

Janit már tán a frász töri, otthon hogy vannak meg nélküle?

Hát, ez a piszkos tokos.

Föladtuk, föladtuk Aradot, rí a batyus aradi nép a Gyulai országúton, menekülve. Fussunk, mert még a rác utolér bennünket!

Akkor mi is magunkra húzhatjuk az ajtót. Mást alig, mert itt aztán se zár, se lakat, se semmi, csak belülről megtámasztják hátukkal az ajtót. Hogy inkább halva, mint élve.

Arad szabad, megint szabad, kifosztva, legyilkolva, megint a miénk. De most már tán mégse menjen, anyám, a piacra. Még kendet is megerőszakolják.

Itten még pihenni se lehet. Pedig hát legalább éjszaka. A két asszony szánt, vet, ültet, végzi az ember dolgát, ketten tán bírják.

Csak őket is ki ne rabolják, le ne gyilkolják. Azt mondják, a forradalom fordulóján ott lobognak a romokon a nemzetiszín zászlók, húzza a katonabanda az aradi korzónak, húzza, a honvédek meg imádkoznak, a pap megáldja őket.

Ez a pap csak hallgat. Azt mondja, éljen a haza, és csak dolgozzatok! Ha az urunk megjön, rendbe találja itthon a háza táját. Csak hogy lehet ágyúszóval kelni, ágyúszóval nyugodni, ágyúzás moraja közben robotolni? Mert közben az se maradt el. Hát. Ha az asszony, akkor az asszony, akár mind a kettő, mondja az asszonyság. Bár már örömet elfutna innen a rokonaihoz, csak hát ugye ottan is lőnek, ott Erdélyben.

Az úcán a pap fölolvassa a törvényt, a nemzet megfosztja trónusától a hazaáruló német királyt! A lelkes Pap Józsi ágyút sütöget örömben. Hallja, nem elég az ottan?

Mármint hogy ottan Aradban az a lövöldözés. Arad az elébb megint leégett.

Hányszor tud ez leégni?

Búzaszentelés, micsoda körmenet! Ilyen se volt még. Hogy már másfél arasz a búza, tovább nem várhatnak, amúgy is Márk napja van, távol, nem is távol, a szomszédban lőnek, lövik egymást, gyilkolják halomra, nézi meg egyik a másik bélit, német, magyar, rác, oláh, ki tudja, még ki nem, a pap meg csak szentel, szentelnie kell, nekünk meg menni, énekelni, jaj, csak az a golyó ne az uramat üsse el, nem itt vannak ezek, hát akkor hol, azt se tudom, merre, viszik a templomi lobogót, valamennyit, mindahányat, mindahány csak van ebben a nagyfalusi egyházban, mire a gyerek kijön bűgát szedni, tán vége lesz, hamarabb, aratásra itthon lesznek, csak hazaengedik őket, a pap nem győzi szentelni a búzát, mén a menet, a legszívesebben inkább most az egyszer nem menne sehová, még meglátják, meglátnak minket így nagy csapatba a rácok, és akkor jaj. De hát szenteletlen az élet nem maradhat, még ha zeng az ég, akkor se.

Azt mondják, már megint a korela.

A népfölkelők egy része hazatért, más része maradt. Jani az elsők között jött meg.

Azt mondja, amikor a szögediek azt mondták, Alleluja, a rác az anyját kereste, úgy futott, elhánta a fegyverét. Boldogasszonyfalva előtt hangzott föl a szögedi ének, Föltámadt Krisztus ez napon, és az allelujázó honvédek kisöpörték sáncaiból az ellent. Az ágyún új jelszó: NE BÁNTSD A MAGYART! Jani örömet maradt volna a seregben. Hát, ha maradhatna az ember.

Akkor már csönd, Arad elhallgatott. A Vár megadta magát! Hetfén a sok katona már pucol. Ha erre jönnek, én leköpöm őket!

Nyolc hónapon át zengett az ég Aradba.

Most már tán csönd lesz.

Ha föld nem is lesz.

Gyerünk, haza! A lovas már mind hazajött, Antal Anti mög Almási Fercsi maradt oda. Még hazagyülehetnek! Azok már nem. Nehogy elárulja kend. Én nem. De a gyalog, az valahogy lassabban jár, még vagy tizen nincsenek itthon.

Jönniük kéne, mert szorul a hurok, szorítja már Aradot vad móc, vad kozák, vad rác, na meg a tokos. Az mindig, azt már megszokták. Az előbb csak a város népe menekült, most a fél ország átmögy Nagyfalun. Sír, rí az ember is. A meglett magyar. Világos felől nagyon besötétedett.

Ott esett el, ott esett el Kosút?

Nem, csak a szégyen, az esett ottan Világosban. Ott esett a szégyen.

Az előbb az tán csak nem Kosút volt? Átment a falun, csakis erre jöhetett, ha Aradon van. Pedig ha ő itten van. Ő már itt hiába van. A határba ki ne menjen, itt már mindenki gyilkol. Kozák banda, oláh banda, nem ez az oláj, nem ez a szomszéd, csak az a hegyi móc. Hát. Lejöttek, hát most Uram irgalmazzon nekünk.

Világosnál esett?

Ezek voltak a miniszterek?

Ki ne dugd az orrod!

Kivonulnak a honvédek Aradvárból. Nem igaz! Már el is mentek, itt viszik őket, viszik, viszik szegényeket, szegény magyar legényeket, honvédek! Tisztek. Gyulába, Gyula városába, várába? Ottan őrzik őket, a szegény honvéd bakát meg csak amoda Kígyós pusztájába, mert a muszka becsapta őket, átadta az osztráknak, ennek a piszkos tokosnak, jaj, láttam köztük a harmadik szomszédot, Méreg Györgyöt, kínozzák őket ottan, verik, vizes hordóban áztatott bottal botozzák a magyar fiúkat, huszonötöt neki, huszonötöt a seggire a szegénynek, a tisztje meg nem többet, ötvenet kap a fenekére, éppen eleget szegény, mert magyar, még hogy ötven a seggemre, de kötél a nyakamba, főbelövendő, Aradban megint lövöldöznek, mit ugat az a rohadt vári ágyú, köszönti a Ferenc Jóskát bitangot, Hajnau az Úri uccában, ötszáz szekér dűti a Fő térre a világosi zsákmányt, Teremtőm, a német katonazenére gyilkolja Aradot, közhírré tétetik, közhírré tétetné, ha lenne ki közhírré tegye: aki szállást, étket, civil ruhát ad a magyar honvédeknek, főbelövendő! Botoz a német a Fő téren, ötvenet a magyar seggére, a Vár sáncában az előre megásott sírba lövik bele a röhögő németek, ki tudja már kicsodák, ellenségek a magyar tiszteket, sorozzák a német hadba kényszerítve a lefogott honvédeket, Hajnau a minoriták kertjében esketi őket a császári lobogó alá, ég a Kosútbankó, máglyán a mi pénzünk a Forrai ház előtt, kellett nekünk Kosút-bankó, eltehetjük gyüvőre, esztendőre, röttenetős, halállal lakol, ki Kosútot és Petőfit, ki az a Petőfi, őrnagy, Nemzeti Dal, aki földadni elfeledkezik.

Szécsényi Julist akasztják. Minek esett meg. Nem azért a hodályi szeretőjéért meg a zabi gyerekért, házas ember tette vele, a falu ki nem állta, mennie köllött, be Aradba, beállt cselédnek, szobalánynak, ki tudja, minek, városi szömely lött belőle, teljesen mégse, ha ilyen helyesen viselkedett.

Hájm Domonkos Úri uccai házánál szolgál, az a bitang német főkapitány őt tette meg polgármesternek, úgyhogy be is költözött hozzá. Mondom, ott lakik az Úri uccában! Ahol a Julis. Éppen ott? Jól kifogta. Ennek már ilyen a szöröncsége. Hallja, ne szóljon bele. A némöt tábornok megfogi a Julis seggit, az meg nem ráütött a kezire? Éppen ő. Hát. Ez a mi lányunk. Hajnau tábornok szaladt a polgármesterhez, hogy nézze meg az ember, mire nem vetemedik ez a cselédlány! Jól megadta neki a tokos, a tokos a tokosnak, ez másmilyen német, idevalósi, nem idegen, Hájm polgármester azt válaszolta: Úriember nem fogja meg a cselédlány fenekét! Jól megmondta. Julis most már akár haza is jöhet. Nem jön az, fölakasztik. Hallja, ez az Arad egészen megmagyarosodott! Minél jobban ütök, annál jobban. Ilyen a magyar. Hallja.

Valóság, mind fölakasztották! Nem úgy, a felit akasztották, a felit meg meglútták. Azt mondták akkor is, Éljen a haza! Damjanics asszonya fölmarkolt egy marék földet az ura lába nyomából, és a ruhájába varrta a szíve alá. Tizenhárman voltak? Annyian, Kosút-kutyák, ezt érdemlik, ezt érdemeljük. Damjanicsot fazekasvarsándi magyar ember vitte szekéren a bitóhon, ű mondja: a hóhér Damjanicsért és egy másikért ezer forintot kapott Csernovicstól, Mácsán temették el. Ne hangoskodjék, még meghallják! És kiássák. Most szombat hajnalba végeztek velük.

Azt mondják, körbe akaszt a német.

Körbeakasztja Magyarországot.

A móc meg úton, útfélen. Honvéd, egy szál maga, jaj, fiam, téged is lefognak! Mert ezek azt szeretik, ha az ember magában van, így könnyebb levágni, ha nem bír védekezni, mint Petőfi, hát.

Még hogy. Jön a kozák gyalogszerrel, rabol, elfogja a szerencsétlen marháját, megnyúzza, Kása udvarán tüzet rak, sütögeti, meggyullad az istálló, elég, még jó, hogy a ház nem, kéznél a Kása család, szinte ezt várta, oltja a tüzet, a kozákja oda se neki, még csak annyit se tesz, hogy belehugyozzon, nem, mind megeszi, eszik a tűznél, nem törődik vele, neki avval nincs gondja, a drága magyarságot legyilkolták, a katonákat mind lefejezték amoda az erdő alatt. Nem, nem ott, amott. Ki tette, ki tudja, valamelyik a sokból, épp elegen vannak.

Kivégezték a mezőhegyesi plebánust is. Hallja, az másmilyen lehetett, mint a miénk, nem ilyen beszari. Az magyar pap volt.

Menjen be Aradba, a bitók még állnak. Csak amoda túl a Maroson, az újaradi gyöpön. És még mindig csak gyilkolnak. Azt mondják, a kivégző német katonák is rítak!

Volt nekik miért.

Szemét ember mindig akad. Most már magyar csendbiztosok meg üldöző katonák is fogják a bújdosót, nemcsak azok a kurva németek.

Láner a másik, Láner, Damjanics meg Láner. Német, mégis magyar. Tán szentannai. Az idevalósi német lehet, mint Damjanics.

Az Éren csónak, mindenütt bújdosók. Tán maga Kosút is.

Kosút, hallja, az a Kosút nem olyan beszari ember!

Janinak megint nincs semmije. A pengő forint magyar bankóban nem érvényes, nem fogadja el senki, se uraság, se zsidó, se a piszok német, Jani asszonya kendőjébe köti eltöszli, majd még jön, mert visszajön, megjön még Kosút, akkorra elgyugja, addig valahogy csak kihúzza étlen-szomjan.

*Az aradi várra
Rászállott egy páva,
Vizet hozott szegény
A rabok számára,*

mert Jani nótára gyújtott. Rágyújtott, az igaz, énekbe fogott, de csak úgy magába. Magába dűnnyögi. Kútas pusztá megint tele betyárral.

Verzárné jól kifog a cselédjein, a rajtamaradt Kosútbankóval fizeti zsilléreit. Jó lesz még az, hiszi a hodályi népség, csak azért is negyvennyolc!

Hát, huszonöt, egy numérus huszonöt hold.

Aztán az Asszonyság mégis bajban. Azt mondják, eladja a birtokát, mert hogy neki sincs. Túl nagy lábon élt, azt hitte, neki már lehet. Nem is ő, csak a gyerekei. Jakabot ne bánts, nemzetőr tiszt! Ki tudja, hol bújkál. Az a gyilkos Bécsbe futott, őmiatta úszik most el a Verzárék pusztája.

Nem az egész, csak kétharmada, valami kicsije maradt neki a Hodály körül. Annyi maradt neki.

Sajnálja tán kend?

Mégiscsak gyöngé asszony.

Az, hitvány nőtörmény.

Vigyázzon, kitépi a nyelvit.

Marad minden a régiben?

Hát.

Verje meg az Isten azt a Hajnaut!

Úgy nézem, bújdosó, mint aki se ételt, se italt nem vett magához három éve, három hónapja meg három napja, Jani bújtatja. Föl nem hízlalja, mert annyi neki sincs, de valami kerül. Az igaz magyarnak.

Kosút jön-e?

Készül.

Statárium, tőle aztán lehet, Zsótér nem fél. Tőle aztán mögbaszhati az annyát az a Hajnau.

Már nem is ő.

Akárki. Mind Hajnau. Aki a magyarra kezét emel.

Általános üldözés, a fogmegek, nesze, ezt fogd meg, fogmegek járkálnak faluról falura, fogdossák a mindeneket: betyárt, honvédot, csavargót, lótolvaj, orgazdát, szaladással gyanúba keveredett, teljes hajtóvadászat, akár a vadat, üzik a bújdosókat. Orosházán kirabolták a gyorskocsit. Úgy kell nekik.

Hallja, csak kendet el ne vigyék! Égesse el azt a bangót. Majd ha megbolondulok. Körösztlés az évben kétszáztizennégy, esketés negyvenegy, temetés százharmincöt, Janinak akkor született a Juliskája. Vica meg Anti után, Jani meghalt, Marika csak lett volna Mariska. Julis, Julcsa, Juliska, Hajós Veca mindene, mert hát most ő a legkisebb.

A kis Vica még negyvenháromba lett, negyvennégybe Anti fia. Míg ő oda volt negyvennyolcra, a kétéves Janit Veca eltemette. Így most a két lánya meg az egy szem fia.

Krisztus.

Még a forradalom előtt lett ez a neve a gyerekeknek.

Nagyfaluba majd mindenkinek van valami neve. Apja neve mellé még odatesz valamit ez a csúfolódó falu. Csúfnév, vagy mi. Rajta marad az emberen, ha nem akari, akkor is. Akkor legföljebb a háta mögött mondják, a szemibe nem merik. Zsótér van másik is a faluba, de Jani most csak ő, így őt nem kell elnevezni. Zsótér Anti sincs, mégis rajtamaradt a kisfián. Krisztus, Krisztus Zsótér, Krisztus Anti, szent Isten.

Negyvenhétbe esett, mondom, a forradalom előtt, amikor még nem jött Kosút. Hogy mondja, jön Kosút? Nem, nem azt, hallja, kend tán süket, azt mondtam, hogy amikor még nem járt erre Kosút, Veca könyeret sütött, Anti akkor múlt három éves. Befűtött, kisült a kenyér, hát nem eltűnt a cipó? Azt szereti a legjobban a gyerek. Veca keresi, kutatja, sehol nem találja, a kis Vica épp akkor jött vissza a házba. Jól megrakta, csak elárulta az öccsét, Anti vitte el! Ott majszolta a pillés cipót a szalma mögött, éppen a gané mellett, már éppen az utolsó falást nyelte. Fene a jó dologdba, majd agyonütötte az anyja, mért vetted el? Még ha kér, de csak úgy elvinni. Be kell osztani, a gyerek tanuljon rendet. A nagyfülű világban az anyám ezért letörte volna a derekam! Jó, Veca elrakta, Anti, hol a cipó? Tudta, tudta Veca, mi lett vele, de csak kérdezte. Már akkor mind lenyelte, már amit meg bírt enni, hova a Krisztus picsájába töltötte? Mert a felit elgyugta, később a lányok lelték meg a kazalban. A Krisztus volt, nem én!

Hallja, ez jól válaszolt!

Ki volt? Krisztus! Úgyhogy ő volt a Krisztus, még mielőtt kiütött a forradalom. Krisztus még a kozáktól se félt, odament Kásához, amikor égett a háza.

Krisztus éppen abba az évbe halt meg, hogy Juliska született. Így röndölte a Teremtő.

Majd lesz még neki fia! Veca csak evvel vigasztalta. Az lehet, de Krisztus egy se. Krisztus ne legyen, hallja. Fiam, ne káromkodj! Mert Jani szerint inkább ez maradt volna életben, mert hogy az a másik, az igazi, örökkön örökké él, mivelhogy föltámadt, de az ő fiát ki támasztja föl. Anyám, a Krisztus! Ki tudja, mitől, csak a láz, elvitte a láz. Éppen most. Amikor. Mikor megint szépen ad a föld.

Be is fogadta az szépen magába. Antikám. Kellett nekem az apámról elneveznem!

Így jár az, aki túl akar járni a Mindenható eszén. Hogy csak azért is Anti! Hát, most megkapta. Inkább én maradtam volna oda.

Lássunk csudát, Arad minden ablaka világos a forradalom fordulóján, minden ablaka, pedig közhírré tették, Arad nem felejt, Arad néma tüntetés, az egész város, öregapám, ez még ilyen magyar város sose volt! Gyertya valamennyi ablakban.

Ha nekik is lenne gyertyájuk.

Lehetne, de hát minek az. Ők még vennének, Jani meg Veca, de az anyjuk nem engedi, minek az, lányom, nekünk se volt! Aztán mégis láttak sötétben is. Még a mécesst elviseli, de aradi gyertya, nekünk? Nekik arra nem telik.

Az éjszaka meglett Veca újabb lánya. Megint lány, Örzsike, öreganyja öröme. Ha lány, hát lány. Ahány lány, annyi ember, annyi embert hoznak a házhoz a lányok! Már ahhoz is úti levél kell, ha átmegyek a másik járásba, a szomszédba. Rontja a pandúrja a csárdát, a kútasit. Nem tetszik neki. Petru görög nem jelentette az úti levél nélkül csavargó embereket, hát, majd kéri, hogy széjjelhasítsák a betyárok a fejét, rontja a zsandár, földig rombolja a csárdát. Janinak ez fáj a legkevésbé. Azt mondják, már Aradba is csak úti levéllel mehetünk. Az édes apja fasza nem kéne ennek a tokosnak?

Lefogták a Fábiánt is, Fábián Pistát, Szalontától idáig szögte össze a lovat a némettől, gazdagtól, inkább csak némőt gazdától, föl is akasztották a röttönítélők. Kerítette a zsandárja, kerítette, üzte, kergette, kotárkába rejtőzött, disznó háta mögé bújt, mégis rajtavesztett. Addig lőtt ki a disznó mögül, míg a kan megunta és kizavarta! Jól megjárta, hallja!

Még hogy zsandárja, betyárja, Zsótérékat nem zavarja, őket nem bántja, annál jobban a szerződés, hogy elmaradt. Verzárné a maradék földje jó részén túlادott, Jakabfi meg Varga vette meg, de ezek hamarosan, be se fészkeltek magukat, a kincstárral más birtokra cserélték itteni földjüket. Úgyhogy Anti meg a falu azt se tudja, mi lesz. Mi lesz holnap, mert hogy a múlt szerződés nem érvényes, akár el is zavarhatják innen őket, újjal nem erősítették meg őket ebben a házban, ebben a nemeruban, telekben, földben. Ám a bizonytalanság sem tette isten-tagadóvá a népet, éppen hogy most megint megtelt szinte naponta a templom, Gyenes plebá-nus megörült, valóság, egy vasárnap a szószékről a lelkipásztor Mária szobrának elkészítésére szólította föl híveit, maga tíz pengő forinttal kezdve az aláírási ívet, délután négy órára volt kitűzve az aláírás, a Máriára ötszázharminché forintot kért a pap, anyja biztatására Jani maga ugyanennyit, tízet adott, se többet, se kevesebbet, mint a plebá-nus, ugyan a papnak többje van, mint neki, de alább azért se adja, utána a plebá-nus azt mondta, ez volt lelkipásztorkodása legörvendetesebb pillanata! A délutáni ájtatosság után megtelt a plébánialak, egy óra műve volt, a Mária szent szobrára a leggazdagabbtól az utolsó koldusig sietett ajánlatát megtenni, megvolt egy óra alatt az ajánlat, hogy ha még egyszer annyiba kerülne is, készek örömmel áldozni.

A falu lázban égett, Zsótér alig, csak amennyire hitéből tellett, inkább csak szántott, vetett, takarított, de aztán eszibe jutott, ha már lesz Máriájuk, csak nem űzi el őket innen erről a megszentelt helyről az új uraság, úgyhogy együtt várta a jámbor asszonynéppel a szobrot Grácból.

A plebá-nus azonnal megrendelte Grácból az illető művet, mely három hosszú hónapok után lett készen, és Szögedébe a vaspályán megérkezett. A már nyugtalanul várakozó buzgó nép vállalta, hogy a szent művet kocsiján hazahozza. Elment tehát egy négyfogatú kocsi egy esküdt emberrel meg a templomatyával a Máriát általvenni, és hazahozni ama kedves vendéget, akit példátlan buzgósággal várt és fogadott a mi Nagyfalunk az iratosi pusztába. Lovas legények száguldoznak a pusztába, tudni, vajon jön-e már a szegedi kocsi, a nép egy tömegbe, Zsótér is, a falu végén várta a szögedi kocsit. Mondhatta hiába a lelkipásztor, hogy a tisztelet eme szobrot csak a fölszentelés után illeti, mind hiába, HOZZÁK A MÁRIÁNKAT, vágtat a legügyesebb lovas, Szellelki Matyi, ez pillanat műve volt: a harangok zúgtak, a nép a faluvégen kifogja a lovakat, és maguk százan és mind aki csak hozzáférhetett, húzták, tolták a kocsit a kedves teherrel. Az egyház ajtajába a lelkész a hetvenéves öreg Földes Asszonnyal meg a legöregebbekkel várta a megérkezést, az egész tömeg egyhangon üdvözölte Máriánkat: Isten hozott szegény helységünkbe és szegény templomunkba, Mária, Istennek Szent Anyja, kísérté a templomba a nép a tisztes művet, mely is nagyfalusi egyháznapon, Szentkereszt fölmagasztalásakor a legbuzgóbb ájtatosság és az egész környékbeli nép, úgymint három Iratos, két Varnyas, Szentpál, Lévés, sőt egész Szederhát, Kevermes, a nép jelenlétében a helybeli plebá-nus, Gyenes Barna pap által püspöki engedély mellett fölszenteltetett, ammen.

Kedveseim, adjon Isten minden jámbor közönségnek sok ily napot! Még a pap szemében is könny ragyogott. Zsótér, a Zsótér Jani is elrítta magát. Az asszonya, hajaj, zokogott. Van már Máriánk, nagy baj már nem érhet minket. Ebben a bizonytalanságban.

Hallja, Rúzsa Sándort keresik!

Azt aztán kereshetik.

Kendtől nem lopott?

Még ha lopott volna se. Ő is velünk harcolt.

Jani ugyan alig harcolt negyvennyolcban, úgy szétzavarta őket fölkelőket az első ágyú, hogy a legtöbb meg se állt Nagyfaluiig. Jani nem futott, csak a lova vitte, aztán megfékezte, és jó fél évet ő is távol volt. Jött volna ő hamarább, de nem lehetett. Azt mondta, neki kell a föld. Ha ő most itt nem hagyja magát, Kosút elsőnek neki írat, elsőnek az ő numerusát írja bérlőjére, Zsótérre. Úgyhogy igen-igen verekedett. Hogy mennyire, inkább nem mondja. Hazudjanak az öregek.

Apám, nyaggatta a kis Veca, édesapám, kend Kosút katonája? Mert hogy a lelkem nem iskolába jár?! Mert hogy Harangozó után most Püspök Palcsi tanítja őket a betűvetésre, de leginkább csak hadi élményeiről ad számot az öreg. Hogyne, bír írni-olvasni a Palcsi bácsi, már hogy a lófaszba ne bírja, járt ő négy évig iskolába, egy évig ide, egy évig oda, végigjárta az összes aradi iskolát, mert hogy különben aradi lenne, Arad városából, minden esztendőben kicsapták, hol innen, hol onnan, a végén nem beette a fene a seregbe, beállt magyar katonának, be a német ármádiába, ott egye meg a fene, ha én, fiam, negyvennyolcban még bírom, ha bírja a karom, tudom, megkeserüli a tokos! Ilyesmire tanítja csak leginkább a falu apróságát a mi iskolánk tanítója, ezért olyan kíváncsi a Jani nagylánya.

Hallja, nehogy megzavarja a lányt az a sok iskola! Iskola, minek az. Jó dógos lögyön, és kész!

Az voltam, Kosút katonája, fölkelő. Kész, többet nem mond. Ha tovább nyaggatja, elzavari, menj dolgozdra, segíts anyádnak!

Mennyen a dógára, mit avatkozik az emberek dógába.

Ha élne az apja, Janié, a kis Veca öregapja, jobb dolga volna, lenne aki meséljen neki. Nem, Jani arra nem ér rá. Se az anyja. Már a Veca. Mert a kis Vica öregszüléje, Örzse nénye annál inkább kapható a mesére. Ha elfárad, ő már gyakran leül kicsit megpihenni, nem bírja úgy, mint a fia meg a menyé, reggelig mesélne a kicsi lányunokájának. Hogy jöttek ők ide, hogy bírtak megmaradni, miért kell az embernek meghalnia, miért, az öregapád most meglovagoltatna a térgyin! Olyan ember volt, aranyból volt a szíve.

Közhírré tétetik, kerestetik Kovacsics Dávid honvéd és Várszegi János forradalmi egyén! Spiccer Sándor, Sándor János, Török Sándor, Ürményi Lajos, Bélik Rudolf, Károlyi Károly sehol föl nem találhatik. A jegyző alázatosan jelenti szolgabírájának, miszerint községünk területén semmiféle katona szökevény föl nem találhatik. Jól nézünk ki.

A jegyző silabizálja, Inklovics Gábor nagy nehezen csak elboldogul az aradi német rendőrlevéllel, az aradi tokos rendőr tudatja, hogy több nagyfalusi lakosok úti levél nélkül dohány általadása ügyében Aradon jártak útlevelet nélkül, ezért az elcsavargó nagyfalusi lakosok, úgymint Lukácsi József, Péró Mihály, Rigó János, Faragó József, Ferenci Antal, Nagy Mátyás, Zsótér János, Új Mihály, Búza Vendel, Szücs János, Cank István, Torma Péter, Varga Bálint származási helyükre utasítottak, kényszerítő úti levéllel Nagyfaluba visszaküldettek. Kegyelmed azonnal. A jegyző azonnal, hát, a jegyző azonnal intézkedik, Zsótérékat aradi német

rendőr kísérte haza, a falu igen csendes, már a dohányt se, azt se lehet csak úgy, de a német zsandár elijed, iszkol a faluból, úgy néznek rá, jobb innen tágulni. A jegyző a hibás, mért nem tanítja törvényre a kertészeket. Lehet is ezeket.

Itt van ez a búcsú is, a Szent Kereszt Föl Magasztalására röndölt egyháznapi. A nép úgy árad a környékről, mintha mit se tudna az úti levélről. Tán abban bízik, hogy ilyenkor nem nyaggatja a vármegye. Nem az, ilyenkor nyugton van, hát, nyugton a tokos aradi rendőrbandája, gyilkos kurva annya. Ám Inklovics jegyző már megtanulta, hogy kell bánni ezzel a faluval, írja a levelét szolgabírájának, maga a bíró, Német Mihály is aláírja maga meg tanácsa nevében, hogy ide erre a napra csendőrt méltóztasson rendelni. Mert hogy Kis Boldogasszony havának 14-dik napján, vagyis Kisasszony hetiben a Szent Köröszti ünnepén Nagyfaluba a kihágások meggátlása tekintetéből kérjük Arad vármegye tekintetes szolgabírói hivatalát, hogy a fentebb írt napon Nagyfaluba csendért kirendelni méltóztatna. Mert az egyháznapi ünnepély alkalmakor összegyülekezni szokott néptömeg többnyire korcsmai multság kedvéért jelenik meg, hol azután rendes kocódások és az innen keletkezni szokott garázdálkodások és törvényellenes kicsapongások merülnének fel. Szól is a bíró a falubeli embereknek, vigyázzanak, jön a csendő, a jegyző csendért röndölt, az édesannyát! Na, majd kibelevük.

Itten Szentkörösztre, máshol máskor. Amoda Kurticsba a kisbúcsú Szentháromság napján, elég az nekik, ha igazi búcsút akar a kevés kurticsi magyar, idejön Nagyfaluba, a németje meg Mácsára, Szentmártonyba, Szentannára. Kisiratos Szent Lukács evangélista nevenapján, Nagyiratos az előtte való vasárnap, Szent Köröszti Fölmagasztalása előtti vasárnap, hát, Kisvarnyas Szent Annakor, Nagyvarnyas Nagy-Boldogasszonykor, Gájba epörbúcsú, amikor érik az eper, Radnán Pünkösdtől Kisasszonyig állandóan, szinte egész esztendőben, különösen piros Pünkösdi napján meg Boldogasszonyunkra, Kisasszonykor, Nagyfaluból a legtöbben a pünkösdi búcsúra járnak, ilyenkor a leginkább, nyár végére itt lesz a magunké, egyház napja, búcsú Nagyfaluba. Idevárja a falu a rokonságot, vár mindenki valakit, süt meg főz a falu, nagy ünnepély lesz!

Szárma. Az a legfinomabb. Az asszony a köleskásával összekevert, fűszerszámmal ízesített húsgombócot káposzta levelébe csavarja, és annál jobb nagyfalusi éték se égen, se földön! Meglehet, mert a legtovább ez áll el. Újramelegítve még jobb, mennél többször veszik elő, annál ízletesebb, szóval gazdaságos, meg a sült kácsa! Egész tállal tesznek a vendég elé, és vendég mindig van, minden ház tele a rokonsággal. Szögedétől Aradig itt a fél ország. Hús mellé, szárma mellé, előbb a hús, aztán a szárma, inkább fordítva, előbb jön a szárma, aztán rogyásig a kácsa, esetleg még hozzá kenyér, kenyér szinte alig, tán mert most megvan az ember anélkül is, a kenyér majd akkor kell, amikor más sincs, a szalonnához mégiscsak kell, a szalonna anélkül nem fogy, ne is fogyjon, de azért enni valamit télen, tavaszba is kell, úgyhogy a búcsún úgy bezabálhat a búcsúzó nép, hogy majdnem úgy jár, mint a lakodalmass kutya, annyira azért nem. Csakis azért nem zabál annyit a szegény zsillérgazda meg családja, mert többet a kelletténél sose eszik. Nem disznó ő, ember. Így lehet az itallal is. Inkább csak a koldus issza eszti az árokba, a koldus zabál annyit, hogy följön belőle. Nem jön föl, csak éppen teletömte magát, és több nem tér. Tenne még rá, de az már kifordul. Az árokparton kutya nyalja a belebetegedett kódis szájá szélit. Tudni való, mondja a kántor, arra jön a jó bor!

A nép már végigállta a szentmisét, az úcán is énekelték a szenténekeket, már a szentmise alatt, aztán a körmenet, körbe a templom körül a templom kertjében a fák alatt, lobogók, ott hozzák az oltári szentséget, térdepülnek, száll az ének, a pap tömjénez, hát, elégedett, éppen elegen vannak, megjöttek a szomszéd plebániákról is a papok, jó lakoma lesz, szép búcsú napja Szent Köröszti Fölmagasztalására, meg még a község fogadott ünnepei évenként március első napja az epemirigy, magyarul korela megszűnése hálás emlékezetére szentelve fogadatott, midőn az

ügynevezett korela itt oly nagy pusztítás után végre mégiscsak megszűnt, nagy pompával tartjuk minden évbe, meg a Szentháromság vasárnapját előző szombat, ezen ünnepen a baromkútak körmenettel kimenvén szenteltettek, szenteltetnek a szokás szerint, hallja, mit nem tud a kántorja, minthogy az egész baromkút, hallja, az a gulyakút? Hát, szentelés ünnep buzgón tartatván esztendőnként, ne igyék már annyit, kántor uram, nézzen oda az ember, nem belepofázik a beszédembe, a baromkútak járása a barmok veszedelmének elhárításáért szenteltetnek a kútak a teljes Szentháromságnak! Isten éltesse! Szent Anna félünnep, hát, meg a többi.

Alighogy vége a búcsúnak, a templominak, még vége sincsen, némelyek már szinte odarondítanak, úgy énekelnek. Nem itt a templom mellett, arra nem vetemednek, a pap kiátkozná őket, csak amoda a zsidónál, meg Klájnnon kívül még a némötnél, mert hogy lerontották a Kútasi Csárdát, a némöt embör ahelyett nyithatta ezt a csapszéket amoda a csárda felőli faluvégen, Köröszt úca végében, némöt, Szentmártonybul, valami Fisér, vagy mi az apja fasza. Úgyhogy a kántor ott ordít, éppen arra lakik, a zsidónál meghallaná a papja, még csak az kellene, odalenne a tisztessége, úgy berúgott, hogy ma a templomban másnak kell énekelnie, hát, ebből galiba lesz, leszarom, odalenne, oda az élete, mert hogy szinte ebből él azon az éppen kis nemeruson kívül. Kántor Kis, inkább csak Kántor Jani. Itten Nagyfaluban minden második ember Jani. Hallod, Jani, adtál a malacnak, mert hogy Örzse anyánk megháborodott. Zsótéréknál ű issza legjobban, ha teheti, a jóféle bort. Titokban, de ilyenkor már látszik rajta, messziről lerí rúla.

Az asszony illet hogy töhetne, csakis a kódis asszony szokott így jární, de hát Jani most az egyszer megbocsát anyjának. Búcsú van, vagy mi. A kódist máskor se zavarják el a falusiak, most meg különösképpen jó napjuk van, mindenből mindenütt eleget kapnak, míg meg nem unják. Akkor most ő az anyját ne engedje. Hallja, anyám, ezt nem kéne.

Életében nem látta még így az anyját. Megnyalja a boroskancsó szélit. Lopva belekóstol máskor is, de még illet, lászon csudát, anyám részeg.

Még csak éppen hogy megebédeltek.

Klájnnál jókora hangzavar, duda, búrduda muzsikájára járja a fiatalja, cifrázza a falu legénysége a juhászost, a verbungot, a magyarembörtáncot! A legény lányt ragad a lánykoszorúból, jöhet a lassúra a friss! Nézze mán, hogy röszketi!

A csöndér ott támaszti a falat.

*Még Aradon szépen szólott a banda,
Világosnál gyászba borult a haza.
Világosnál raktuk le fegyverünket,
Mert Görgei ott adott el bennünket.*

Ez megadta neki, hallgassa! Ha már egyszer ideette a fene.

*Még Aradon... Világosnál...
Mintha sírt volna az Isten maga is,
Hogy maradna a földön egy magyar is!*

Mozdul a csendér, hát, megmozdul. Jani híjja a dudást, eztet fújjad!

*Ezörnyócszáz negyvennyócba nem így vót,
Mikor még a Kosút apánk vezér vót.
Azt mondták a vezérok:
Előre, legényök!
Futott is mán a némöt.*

Ez kell a csöndérnek, ez, semmi más. Hallja, ez megkapta!

Ki hitta!

Magyar ez, magyar ember. Az előbb hallottam. Nem tehet ű rúla, küldték, jött.

Már mén is, elmén a csöndér. Nagy komolyan, bajsza se rándul, mintha mi se történt volna. Indíts, mén a Csárdába, ki a Köröszet úcán Kútasnak. Ő nem hallott semmit. Nem gyilkolja egymást a nép, hát neki ehhez semmi köze. Tőle aztán énekelhetnek. Különben is, mit tehet, ha a falu énekel, ők vannak többen.

*A kardomnak markolatja ezüstből,
Most csavartam ki a tokos keziből.
Ki kék verni a hazából,
Áldott kis Magyarországból,
Angyalom!
Majd kiverik a szép magyar huszárok,
Mikor vágják, hajtják a sok kozákot.
Utánuk a gyalog baka,
Nem is jönnek többé vissza,
De soha!
Szöged alatt elkészült a vasút,
Azon sétál Garibaldi, Kosút.
Mellette viszik az akasztófát,
Kire akasztik a Ferenc Jóskát.*

A zsidó velük rí, Klájn ott rí a kármentőjében.

Nézzen oda, mit rí a zsidaja!

Mér, kend nem rí?

Ríjjon a tokos! Ha már egyszer

*Kosút Lajos azt üzente,
Elfogyott a regementje!
Ha elfogyott, kettő, három,
Lösz helyibe harminchárom,
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!*

Legények, előre! Ha akkor ottan valaki ezt rikkantja, tán rámönnék az aradi némötre, rá a Várra, kiverik onnat, ki a kurva anyját a hazából.

A csöndér nyugodt, semmi kocódás, nincs itt egy valamirevaló garázdálkodás se. Nyugodtan hazamehet, jelentheti, Nagyfaluban nem történt semmi.

Hát, magyar ember. Milyen lönne. De hogy a némötöt mér szógáli.

*Pedig a némöt szó
Nem a magyarnak való,
Nem a magyarnak való!*

Ilyen szép búcsúnk se volt még. Megint együtt volt a zsillér bandérium.

Ki is volt, hogy is volt?

Igaz, hogy gyün Kosút?

Szinte jobban várják, mint negyvennyolcra. Akkor se volt itten akkora ribillió, mint ebbe a némöt uralomba. Búcsónapi nagyfalusi forradalom. Még jó, hogy nem hallja senki.

Veca már érte menne, jönne már haza, későre jár, még galibát csinál a Janija. Ilyennek még nem látta. Maris ángyi küldte, menjél mán, lányom, vidd haza az urad, szétveri a zsidó házát.

Jani kalapján ott lobogott az a híres nemzetiszín szalag. Ezt vegye le valaki, ha meri! Nem volt ott egy fia német, nem volt aki leszaggassa a zsillér bandáról.

Ha most jönne Kosút.

És Jani, ahogy mén haza a párjával, végigírja az utat.

Hazaviszem, mert még az emberekkel rámögy Aradra.

Kitűzhetnének Aradra a nemzetiszín lobogót.

Hogy mondta? Ránk írja az egész földet!

Huszonnégy család átköltözött a szomszédba, Forrai-Iratosra, a bánhegyesi pusztára futott nép helyire. A nagyiratosiak beleuntak az uraságukba, újat választottak, jobbat, ha igaz. Csak a mieinkkel mi lesz, ha azoknak nem volt jó, nekünk mér lönne?

A Nádasdi gróf elbízta magát, azt hitte, neki már mindent szabad. Nálunk kisholdja négy forint tizenkét krajcár, amaz meg hét forint és egy krajcárt követelt haszonbéréseitől, nem lehet azt fizetni, nem bírták, inkább új hazát kerestek. Meg az úrdolga, fölment az ötven napra, a nógrádi népet agyonszipolyozta! Hallja, ezeknek csak öt kisholdjuk van, a forrai-iratosiaknak ennyire kicsi a nemerusuk, el is pucoltak Bánhögyösre. Szöktek? Szöknek! Már mind Bánhögyösön a palóc. Az a pusztá a kincstáré, és holdja csak öt forint valamennyi. Nem mind ment, néhány maradt, ezer lélek száll szekérre négy parasztcapatban. Azt mondják, már építik a házukat, építik ottan egymást segítve. Úgy, mint mi itten. Nem, mintha nekünk nem lenne okunk pucolni innen!

Földönfutó lenne, csak hogy máshol hátha két krajcárral kevesebbet fizessen haszonbérbe! Maradtak volna ők is a seggükön.

A Forrai Nagyiratosi palócok egy kissé más népek, mint ezek a Verzár Iratosi-pusztán nagyfaluzó szögedi, ám némiképp szintén nógrádi katolikus és úgyszólván dohánykertész zsillérek. Azok negyvennyolcra még kitüntetést is kaptak, ma is hordják, amikor mentek, kitették, hát, ókor-ókor ha átmöntem, láttam, az egyik, valami Gallik a nemzetes címet is mögszörözte, hát, az vad nép, nem ilyen csöndes, mint ez a szegény nagyfalusi, aztán mire mennek a nagy mejjükkel, odébbállhatnak hat faluval! Sokra mennek vele.

Éppen ideje volt, hogy a szomszéd Nagyiratos megszökött, itt már alig tér a nép, már mindkét oldalon ház, jobbról, balról a Nagyfalú meg a Köröszt, végig, végig kiépült mindkét oldalán, mégis alig térnek az emberek a házukba, egy házba tíz-tizenöt lélek, jó nagy ház, az aradi azt mondja: szoba, a szentannai meg hogy cimmer, hát, szép nagy egészséges földes ház, a földet a házban öreganyád locsoli, te ne, ne te ne, gyerek, te csak tócsát csinálsz, hasraesek, az anyád Úristenit, hát, hallja, Bánhögyösön az iratosi nemzetes zsillér, hát, nálunk ilyen nincsen, hallja, zsillér a kend nagy fasza, amikor az anyját járja, ókor-ókor az emberek egymásnak esnek, lagziba, búcsúba, halotti torba, vagy csak amoda le a csárdába, mert hogy a gazdagabbja, vagyis hogy a módosabbja már hogy lenne zsillér, gazdának érzi magát, nem olyan cselédnek, mint akik most átmennek Nagyiratosra öt kisholdra, Zsótér idehaza Nagyfaluba a Verzárnétól majdnem másfél numerust, valamivel kevesebb mint harmincegy holdat bérel, van, aki éppen két nemerust, ötven holdat ezerszáz ölével, a Szél Pista, majdnem annyija van a Harangozó sógornak is! Hogy Jani eztet hogy bírja, amikor csak a lánycsapat, már öt lánya van, a

legkisebb, Terka most lőtt meg, hát, gyerek egy se, csak az a két asszony, a beteg anyja meg Veca, jó, hogy Veca bírja, elment huszonnégy ház, nem egészen, talán a fele, mert inkább csak az, aki a testvérénél lakott, beleunt a családjába, aki megunta az apját, aki veri az anyját, aztán aki inkább itthagyja a vejével összeférni nem bíró anyját, a menyit állandóan, egy furt ócsároló öreget, a testvért, akit az asszony ellene uszít, apja fasza. Nem fér, hát mén, úgyis alig bír élni ebből a semmiből, amije van, hátha amott Iratosba a Nádasdinál. Ott legalább a maga házában élhet a családjával.

Jó, hogy elmöntenek ezek, betér valami Nagyiratosba ebből a fölöslegből, ebből a nagyfalusi szaporaságból, rajzik a nép, rajzik, amióta csak itt van, pusztul meg rajzik, egy-egy család már hat ház, hét ház, Faluvégen, Templomnál Körösztnél, Nagyfaluba, mindenütt a testvérek, most aztán a szomszédba is, Nagyiratoson, rajzik a család, rajzik a Zsótéré is, a kisházban az anyja, ők meg a szép, világos öregházban, Veron már akkor elment, amikor vitték, Örsike húgom csak most, nemrég, hogy az ura házat épít a Körösztnél, Kristóf sógor úgy döntött, végre megáll a saját lábán, menjen, Janinak főhet a feje, eddig azt a másfél nemerust együtt röndözték, most aztán zsillér után nézhet.

Rajzik a nép, néhol mégis még az első telepes putrijában él a család. Rajzik az is, ahol nem volt, most ott is kerül földkunyhó, hajaj, cigány is, de nem csak cigány. Kotrocó Nagyiratosról jött, inkább itt él putriban, mint amoda cserepes házban, hallja, mire Bánhogyösön cserepes házban élne, addigra nekem kastélyom lenne! Kotrocó persze azért jött haza, mert az asszony idevalósi, nem ő, Etel nem engedte, hogy elmenjenek idegenbe. Nem volt könnyű őt innen elvinni, Forraiba, ahol úgy mekegnek a gyepesiek, de most akkor haza, uram, hazamegyünk. Úgyhogy a putriban otthon Kotrocóék Nagyfaluban. Mondják is Kotrocónak, belekötnek: Megyek a gyepen keresztül, eszek meggyet kenyérrel! Mert hogy az így Nagyfaluban igen furcsa, nevetséges, amikor ők: Mögyök a gyöpön körösztnél, öszök möggyet könyérrel, a forrai-iratosiak nem szeretik, nagyon haragudnak érte, búcsúban képesek egymásnak esni ezért a csúfolódásért a legények.

Azok amoda, mi ide, ezek meg Dombegyházáról a zimándi pusztába! Megkeverik az embert. A dombegyháziak a papjukkal mentek át a falun a zimándi pusztába, azok is dohányosok Aradon túl, Szentleányfalvába. Ha ott nekik jobb lesz.

Abban az esztendőben összeírta a szolgabíró a község kontár iparúzóit, akkor már tizenkét saját iparosa volt a falunak, megélni egy se bírt belőle: két bognár, két kovács, két szűcs, öt takács és a csizmadia, két kovács eltávozott, egy csizmadia elköltözött, Takács Dusikot meg kivitték a temetőbe, sírkertbe, a szép kis nagyfalusi sírkertbe. Tizenkét iparos ember, kész vásáros hely ez a nagy falu. Galiba-kútnál éppen akkor találták a Miskát. A falu fölbolydult, kié lehet, ki fia, bornya!

Olyan ötéves forma, Jani még magához venné, Miskának mondja magát, Veca nem szeretné, jókötésű gyerek, olyan zömök, kerek piros képű, szőke, teljes a foga, ruházatja hosszú ing, kis kerek, ócska kalap, nyári szövetből zöld mandli és foltozott kis lajbi, magyar gyerek. Azt állítja, az atyja kovácsházi, Szilágyinak hívják, azt állítja, hogy az atyja meg az anyja megszökött, őt meg elcsapták, kicsapták a gyöpre, amikor itt mentek át a falun az országúton, hogy hová, nem tudja, a jegyző becsületes, alkalmas házat keresvén Zsótérékhon vitte a kis Miskát, hát, a rendes ápolás és ellátás költségeit meg fogja téríteni, Godó öreganyád örül neki, nem, Vecának nem kell, ki tudja, kiféle, miféle, hallja, ezt a Galiba-kútnál lelték, tán nem is Szilágyi ez a Miska, lehet, hogy Csapó Gyurkáé meg Nagy Katóé, akkor már ember lenne, nem ilyen ötéves forma, akkor is, annál a kútnál botlottak bele, szerelem kútja, valaki kitette, és csak most került elő, a simándi császári, királyi csendőrök a Szilágyi Miskát Mácsára vitték az állítólag ott élő nénjéhez.

Még ha nem annál a szerencsétlen kútnál találják rá, csak szerencsétlenséget hozott volna ránk. De gyerek. Vica kikaparná a szömit, ha merné, a lánya neki nem számít, csak a gyerek. Hallja, ez a Vica dolgozik annyit, mint máshol két gyerek! A kis Vica éppen most tölti a tizenhármát, szép süldőlánny. És erős, jó asszony lesz. Nem szép, szép a városi céda legyen, szép a dolgos asszony, a nagyfalusi vászoncseléd. Olyan, amilyen ez a kis teremtés máris. Kész anya, mindig anyát játszott, amíg játszott a testvéreivel, mert most már hogy érne rá ő játszózni a kisgyöpon, vagy hol van már megint.

A böjti szelek nagy bajban találják a falut, a határ nagyobbik felét víz borítja, vagy háromezer hold van víz alatt. Előbb csak az eső szaporította az Ér meg a hirtelen keletkezett újabb laposok laposában a vizet, erre föl idejött a Körös is, vagy honnan az anyjából nem, ez meg árvíz, árad az egész határ, a düllőkbe a düllőutakon nem bír kimenni a nép a dolgát végezni, egyedül az országút járható, arról se jobbra, se balra, borzasztó, borzadva lesi a határt a nép, Jani rögtön elrítja magát, nekivágott, de a lova majdnem ottmaradt, oda az őszi vetés, ha fölszárad, talán a harmadát újra bevetheti, de a többi odalett, erre az esztendőre ott a Jóisten se bírná újra vetni, hogy lesz ebből kenyér, sehogy, hogy kéne ide zsillér, neki is alig marad dolga, már hogy alig maradna, ha csak lesné, ölbe tett kézzel várná, Uramisten, tégy csudát, árkot kéne ásni, elvezetni a vizet, vezetné Jani, ha tudná, maga is beleragad, Örsike húga házát meg a víz elöntötte, futnak vissza hozzá, csak amíg el nem folyik a víz a lábuk alól, odaette a fene a vizet a kis házukba, ott locsogott a víz a bölcső alatt, úgyhogy több nagyfalusi gyerek akkor ebbe halt bele, a víz gőze, az, a pára, a nedvesség, Örsike megint otthon van, majd csak elviszi az Ér nyugatra, arra folyik innen a víz, Kurtics néhány öllel magasabban lehet, Nagyiratos, Varnyas meg annyival lejjebb, hallja, bíró uram, ha ezt megússzuk szárazon, szárazon már nem, hallja!

A vetés, a szép őszi vetést mind elvitte a víz, majd mind, alig maradt valamennyi élet a földben.

Örse néni megint körbe akari futni a házat, már vetközött, amikor észrevettem.

Néhol kenyér nem lösz, máshol kinyér nélkül maradnak az emberek. Így is, úgy is. Még a kurticsiak is, pedig ők se így, se úgy.

Megvert minket az Isten!

Már megint.

Hol országos szél borítja rájuk a födelet, hol a jég tesz tönkre minden életet, agyonveri az aprójószágot, hol a fagy viszi el már tavaszba a gyümölcsöt, az a kurva tűz, megint elemészt öt putrit, leginkább azt, de ha abba a szalmatetőbe belekap, futhat a gazda is menteni a jószágát, a gazdája, a putri harmadik szomszédja, netán tőszomszédja, ne adj isten, Jani. Hogy az isten verje meg, majdnem odalettem. Kezdhetné előlről az egészet.

A kurticsi gazda mással van elfoglalva, elveszik a földjét, elcsípnék egy darabot belőle, el a mácsaiéból, még szerencse, hogy nem itt vezetik azt a vaspályát, épül a Szolnok-Aradi Vasút, már egészen itt járnak, szöröncsére Nagyfalu mellett fog elmenni az a lokomotív, vagy mi az öregapja térdkalácsa, őket békén hagyják, a máséból kanyarítanak akkora nyílegyenest, jön Csabáról Aradba át a pusztán, Kútason, Kurticson, Sopronyán be Aradba, mi lesz itt, már megbolondultak a népek, nem jó nekik az ökrös szekér, lovas kocsi, bivalyos fogat, lóhalála, gyalogszer, tudja, mikor ülök én arra, szálljon rá a nehézség, nem én, kend se, mi se. Akkor már inkább gyalog be, mezítláb az aradi piacra, pénzbe kerül, biztos nem ingyen, hát, majd kendet fölereszti arra, mér ne engednének, csak nem akarok.

Hallja, ez Pestrül gyün!

Pestről, mi az, hogy Pestről, Budáról! Itt kürtöl már a Kútasi Csárda mellett, a Csárda-düllőbe, ha még mindig ott állna az a betyárfészek, most aztán megugrasztaná a csikósát! Lovastul, emberestül. Jó, hogy széthányta a pandúrja, mert én oda többet be nem tenném a lábam! Míg állt, addig se járt abba a csárdába az öreg Csapó, de most adja, mintha, teszi. Csak zavarja az a szikrát hányó masina. A lovát nem halálra ijesztette? Ment volna Ötvenesre a lányához, ha akarja, ha nem, át kell menni lovastul a vaspályán, a lova még olyat nem látott, fogta magát és beborította az öreget az árokba. Jött az az átokfajzat, bolond egy kocsi, még rá is kürtölt. Ha csak jön, meg se mukkan, nincs galiba, de rákürtölt a lovára a bunkós apja faszára! Hát ez kibaszott velem. Ha utoléri, agyonüti, röttön möffujtom, ha nem mén arrébb az a vaskocsi, hogy az anyjába az istent.

Mondom, ez már a világ vége. Amikor az emberek így megvesznek, kész, nincs tovább. Nem hagyják békén az ilyen szegény paraszt embert. Ugratják, ugorj, paraszt, az árokba! Öreg Csapó se ment többet a lányához. Ha látni akar, jöjjön ő!

Odalátszik a faluba, ahogy mén Aradba. Amikor Jani mögy a határba, a lányai fölkéreckednek, látnák a csudát! Arra kerül, ő is bámul. Az Antikrisztusát!

Ő aztán soha, megmarad a lovánál. A legények ott incselkednek a vaspálya mellett, sorra lehozzák azt a köpködő istenfaszát. Lóval gyorsabb a járás, hát.

Szerencse, hogy nem erre hozták, mert még fölgyújtaná az asztagot. Gyűjtsa másét!

Jani elégedett. Ha csendbe marad az ember, úgy, mint ez az ő egyetlen kis faluja, nagy galiba nem érheti. Csak azt, aki túl nagyra van magával.

Ki tudja, meddig, nagyfalusi arra az Arad-Pesti Vasútra rá nem merészkedett. Hallja, én azt hiszem, ha látom! Még hogy Arad-Pest tizenegy óra és negyvenhárom perc, tizenegy egész és három fertályóra, onnan meg még Bécs éppen tíz óra, és míg töfög a gőzös át az aradi rónán, húzza neki a csárdában a hodályi sípos, Azon gyün majd Kosút Lajos, azt mondta!

A faluból elsőként a jegyző ült föl az aradi vonatra, azt mondja, ő azért is kipróbálja! A marhája nem a gőzössel ment be a városba?! Pedig van neki községi prádés kocsija. Mondtam én azt, nem véletlenül hozta ez ránk a búcsúi csöndért. Úr. Már szörzött is valamit a pusztába.

Az uraság már nem szerez semmit, az asszonyosság kilehelte a lelkét. A temetésin itt volt fél Arad, a vármegye minden urasága, főleg az szomszédok, meg a retyerutyája, megjött Pestről, mert már Pesten dorbézol a gyilkos fia, meg Jakab, Verzár Jakab, azt mondják, őrnagy volt a forradalomba, hát, röndös embör, magyar ember, látszik rajta, már ahogy mögy, ahogy megüli a lovát, mert alighogy kihozta a faluba ötet az urasági prádés kocsi a kurticsi indóházról, csak be az anyja ménésébe, nem is ménes az már, tán huszonhét ló, annyi maradt, most aztán a gyerekek marakodhatnak, kiválasztotta a legszebbet, nyergelt, és nekivágott a pusztának. Jakab úrfi, Verzár uraságot süvegeli a nép, nemcsak jár neki, megérdemli, megszolgált, őt a nép elfogadná uraságnak, de hát csak a negyede az övé, azt mondják azon is túl, retteg a pap is, mi lesz velünk patrónus nélkül, rándkúl az egyház, kidül a fala, nemcsak ettől tart Gyenes, az öreg pap, a kis Jakab, kicsi, mikor volt az, hogy megemberesedett, régen, haj de régen, még Kosút előtt, amikor már itt volt Kosút, már hadnagy volt, fölvehette volna az őrnagyruháját, de ahogy vágtat, lerí róla, hogy magyar huszár volt, huszárok vezére, Verzár őrnagy, a szillér lovascsapat már szinte lóra kap, Janinak is viszik a segge, éljent kiált, ahogy Verzár mellé ér, Éljen a haza! Verzár uraság, kár hogy nem ő marad itten, milyen szépen átvehetné a birtokot, már a maradékot, apránként visszaszerezné, amit az anyja eladogatott, mert hogy egyhuztomba eladósodott, Verzár Jakab, az ifjabb Jakab gatyába rázná ezt a pusztát, hodályostul, falvastul, hát, akinek ilyen urat ad az Isten, összeteheti a két kezét! Nem, Verzár, nemes Verzár Jakab Zaránd vármegyében él, oda házasodott, most majd ebből a kis örökségből

hozzávesz egy darab pusztát, ez nem szart be, hallja, ez magyar ember, eljön az anyját temetni, Károly megrettent, alig ért Aradra, visszafordult, biztos eszibe jutottunk, eszibe jutott a Nagyék Katája, Katicája, a kurva anyját, jaj, azt már ne, de az a piszkos ha ideteszi a lábát, ne féljen kend, hallja, nem kend miatt nem mert idejönni, mást hallott az, megneszelte, hogy az anyja korelába, csak Aradon tudta meg, mitől halt meg az anyja, korela, visszarettent a gazfickója, ilyen volt az mindig, biztos a másik oldalon harcolt negyvennyolcban, a bátyja ellen, ettől minden kitellik, képes volt rá, mondom, láttam Világosnál, muszka tisztnek öltözött, el ne higgye mán, az édősapja fasza, tudja meg, hazaáruló az, szemét ember, nem ember, ember az ilyen, ha idejön, agyonütöm, így abajog a falu embernépe, legénykedik, eszi a fene, nem felejtí azt a napot a Galiba-kútnál. Ha akkor ott van. Akkor ott, vagy most itt.

A pap már egészen odavan, hogy lesz ezután.

Kinn a hodály melletti halmon, a Verzárék kriptájában pihen már a honalapító Verzár Jakab, öreg Verzár özvegy asszonya is, Nagyfalú Asszonysága. A pap épp úgy temeti, mintha parasztot temetne, csak éppen cifrázza. Úgy volt, hogy itt lesz fél Arad, aztán a korela híre elrémitette az úri rokonságot, éppen hogy volt huszonhárom prádés kocsi. Ha nincs ez a korela, tán még a német is itt prádézna, hogy vigyázza a rendet. Nem kellett ide tokos, megvolt magába az uraság retyerutyája, meg a falu népe. Szakadt az eső, másképp a szomszéd népek is gyűttek vóna, hát, így csak az urak prádés kocsija ragadt a feneketlen nagyfalusi sárba. Hát, hogy ragad az emberre. Szépen kiterítve az asszonyság, azt mondják, nem is volt katolikus, az volt, más hogy lett volna, ugyan már, hallja, kend mindig okoskodik, hogy ne lett volna római katolikus, nem vélekszik, mennyit adott ez a templomnak meg a papnak, nélküle Gyenes megnézheti magát, még egy ilyen urasága nem lesz! De nekünk se. Ez megbecsült minket, nem húzott le rólunk csak két bürt, más ötöt, hatot, ez nem, ez csak kettőt, annyi pedig nyől a szegény embernek, az egyiket lenyúzzák, nyől helyibe másik, gondolja? Hát, nem juh az ember, ha a juhomat nyúzzom, annak nem nyől, de az embernek számtalan bőre bír nyólni, ezért van még kendnek is.

Hát. Milyen szépen jár ez a Zsótér, milyen szép család, mind az öt lánya szép fehérbe, Veca meg még mindig milyen erős asszony, Teremtőm, az ott Örzse tánti, ez most másodjára temeti a korelát, csak meg ne háborodjon, Örzsetől kitelik, amilyen menyecske volt az, hallja, a legszebb a faluba, most meg kiríja a szemit, kiríja magából a maradék életét, most már nemcsak ura, urasága sincsen, asszonysága, jaj Istenem! Milyen szép az Asszonyság, simább az arca, mint a nálánál húsz évvel fiatalabb anyáknak, hallja, ez nem kapált, nem látott ez kapanyelet, könnyű volt neki ilyen szépnek lenni, szép halottnak. Két ökör szegénység, négy ökör tisztesség, hat ökör büszkeség, nyolc ökör kevélység, Janinak két ökre van, mégis milyen kevély, kemény nagyfalusi ember. Lehetne ennek két pár ökre is, csak a lovat jobban szereti, az anyja istenit, ennek mindene a ló, nemhiába volt lovas katona a forradalomba a zsillér bandériumba, hallja, nem azért nincs ennek két pár ökre, mert meghalt a fia, Krisztus, és a jó Isten nem adott neki másikat, a másik pár ökörhöz kis szolgát, hallja, a zsidó olyan fát árul, ami meggyullad, gyújtó fácska, hallja, menjen az apja faszába, nekem ne hazudozzon, hiszem, ha látom, a Tessedánnak megint fia lett, Jánosnak keresztelte, azt mondja a fűjtató, a templom-orgona fűjtatója, Kis Misa, hogy Ioannak akarta a gyereket beíratni, adott neki a pap, Ioan, amikor neki hivatalból németül Hanzit kellene beírnia, hát, beírja deákul, Johannesz, tudja meg, Ioan, menjen akkor által Kurticsba, ottan úgy íratja be magát olájnak, ahogy akarja, ha egyáltalán beírják neki ottan is olájul, rendes ember az, jó dolgos, nem idegen oláh, hát, ezen is átestünk, mint apám a kerítésen. Hogy lányosodik ez a Zsótér, maholnap nem lesz Zsótér a faluba, az unokabátyja megszökött, átment Iratosra, már csak ez a Zsótér, Jani, meg az öt lánya, más fiúsodik, tele már a falu Almásival, Kásával, Kováccsal, Magyararal, Faragóval, Harangozóval, Zsótérnak meg tán ez itt az utolsó, majd jön másik, jöjjön az apja faszát, nincs

itt már hely, elegen vagyunk mi ezen a kis pusztán, már alig térünk, még ha Jakab megmaradna nekünk.

Nem az, nem maradt az, a maradék Verzár-Iratost a hodállyal, kriptával, mindenestül megvette Jakabfi Gergely, majdnem az egészet, egy kicsit Nagyiratos felől hasított belőle, hozzátett a magáéhoz Hájm Pál, itt vannak ezek is, lesik, mi marad nekik, a legszívesebben ezt a temetést is elhalasztanák, evvel is ők rövidülnek, nekik lesz kevesebb, mert már úgy érzik, a sajátjukból fog most enni a halotti tor vendégserege, Jakab megvendégeli zsilléreit, volt kertészeit is, ott issza azt a jó savanyú iratosi bort a nagyfalusi nép, pedig már nem a sajátjából adja, már hogy ne lenne ez még a sajátja, csak holnaptól a másik két uraságé, meg a kincstáré, mert a határ nagyobbik fele a kincstárra szállt vissza, hát, meg ki tudja, kié nem, elúszott itt minden, az uraságnak nem kell tavaszi víz, anélkül is elúszik mindene, Uram, Teremtőm, Dicsértessék, Mindörökké.

Ez a pap is régen papolt ilyen szépen!

Hogy megöregedett ez is, szegény Gyenes pap.

Még hogy ő, de anyám!

Anya elszökött.

Úgy mondja, mintha az lenne a világ legtermészetesebb dolga, hogy az ember anyja hatvanhárom éves korában világgá megy. Kimászott az ablakon, hogy fért ki azon!?

A múltkor a kurticsi vaspályánál akadtak rá, amikor lóhalálában mentek utána, ott szedte a virágot, azt mondta, szedi az ura sírjára, és hogy itt a legszebb, itt, a Cigánykánál! Akkor még elég jól volt, csak a vaspályáig ment. Most a Csárdánál került elő, éppen be akart menni, restelkedett, irult-pirult, mit szólnak a legények, ha ő most bemegy Antiért. Azt hitte, ott mulat. Még jó, hogy nem a Kútasi Csárdához ment, ami már nincs, csak ide a zsidóhoz. Klájn éppen hívta volna, jöjjön, öregszülém, igyék az egészségemre egy kancsóval! Kendnek ingyen adom. Adja kend az öregapja faszának, ne ennek a vénasszonynak, nem azért, gazduram, nem, csak, semmi csak, takarodjék, ha mondom, piszkos zsidaja, Klájn erre befordult a Csárdájába, na ennek legközelebb több vizet dűt a borába, hát, Jani fölnyalabolta az anyját, és hazavitte. Édesanyám, mit csinál kend, a jó Isten áldja meg, hát teljesen elment az esze, Jani, hadd el.

Örzse néni előbb csak a dohányra szokott rá, jobban pipált, mint a faluvégi cigány a putrija előtt, később azt is megtette, hogy a bagót rágtá, arra gyújtott rá, még jó, hogy nem mondja a fának, Jani, gyújtsunk rá, Jani kívágná, még ha az anyja is, nehezen tűri, hogy bagózik. Örzse mama egy jó bagóért képes volt átmenni a szomszédba. De amikor a pénzt eldugta!

Hallja, ez már több a soknál.

A menyé bement Aradra, jó vásárt csinált, a pénzt becsavarta a kendőjibe, és eldugta a ládafiába. A napa megleste, feszt leskelődött az öregasszony, megleste a lovak hugyozását is, hogy elnézte, de tapasztani még mindig ő tudott a legjobban, a menyé ezért haragudott rá a legjobban, még hogy az ura előtt, meg mások, mindenki előtt megcsúfolja. Ha lovas szekér hangját hallotta, fölkapta a söprűt, lapátot, és már futott, semmi se vesszen kárba, a lógané a legjobb, a ház sarkában gyűjtötte, elment, anyám, az esze? A sárral azonnal eltüntette a ház hibáit, a ház földjét nálánál jobban ki bírná elrendezni, meg a falát, hát.

Tudja meg.

Mondom, észrevette, és a csomóhoz hozzá nem nyúlva a gelebibe rejtötte, iszkiri, a dohánypajtába, Teremtőm, hol a pénz, csapja össze Veca a kezét, anyám, hova tőtte, anyám, rázza Jani, emlékezzen, hol a pénz! Anyád jól elgyugta.

Az el, jól elrejtötte, majd ha széthányjuk ezt a házat, megtanáljuk, ne keresd, úgyse találod. Örzse úgy megrémült, hogy attól kezdve félrebeszél.

Amikor átjött hozzájuk Kristóf sógor öccse, Bözsi urának a testvére, legényke még, tizenhat éves, de amúgy már ember formája van, hogy ne lenne, a szüle csak elővette. A legény odaült a padkára anyád mellé, és megsimogatta, hogy van, öreganyám? Örzse szabódott, majd belepirult, ha nem lenne olyan ráncos meg seszínű az arca, tán még meg is látszik rajta, meg persze sötét is volt, hogy vették volna észre, hogy belepirult, mert csak ennyit mondott: Anti, nem aludhat itt, anyám nem engedi! És megfogta a Kristóf gyerek kezét, szorította, el nem engedte volna, Feri meg nevette, tetszett neki, az anyja istenit, élvezte, még adta alá a lovat, jól van, lelkem, Örsikém, majd holnap, Örzse boldog lett, akkor holnap, de vigyázzon, anyám meg ne lássa, letöri a derekát, még rosszat gondol rólunk, és csak szorítja, kedvesen, szerelmesen fogja az ő Antija kezét, édes jó Istenem, ha ezt apád megéri, higgyed mög, most agyonütné a Kristófit, Anti, most nem lehet.

Jani nem tudta, ríjon-e.

Csak a pénz, a pénz megkerült volna, nem törődne ő az egésszel, csináljon az anyja, amit akar, de hogy a pénzüket elgyugja? Ez már túlzás.

Nem röndös ennek már az esze, hallja!

Elhallgasson, mert betapasztom a száját.

Anyád már a subát cirógati.

A mestergerendán, a mennyezet alatt őrzik a nemeruslevelet, azt, amire ők akkor valamikor idejöttek. Az ablak előtti padon is alszik egy lány, mama csak a sutban, ott a legmelegebb a leghidegebb időben is, ott melengeti hidegülő csontját, gémberedő ujját, az ágyban, mind a kettőben ott alszik a család, a legkisebb, Terka, anyjával, apjával egy ágyban, egy dunna alatt, hárman meg amott a másik falnál húzzák le egymásról az éig érő, tollal keményre tömött, álmukban elguruló dunyhát, anyád nem hagy aludni, egy furt harákol, mint aki éjszaka is bagózik, a bagóját az asztal sarkára ragasztja, a mécs éjjel is pislákol, tán hogy elijesszék a sötétet kedvelő rossz szellemeket, a sutúból hozták, az olajsutúból való a belevaló olaj, hallja, ez olaj, amaz meg oláj, hallja, hogy van ez, azért oláj, mert szereti olajba mártani a kenyerét, higgyem, higgyed, inkább aludjon kend, aludj, mit akar kend, nem teszi arrább, meghallják a lányok, hadd hallják, Zsótér, hol a Zsótér! Hadd el, anyám, az apámmal álmodik, szégyentelen, nem szégyelli magát, vigye innen, vénember, aztán még legénykedne, Vecám, Vikikém, Viktóriám, Janikám, meghallják a leányok, nem hallják, Zsótér, sóhajt a sut, száll a házban Örzse sóhajtása, majd elszáll belőle evvel a szóval a lelke, még kettőt sóhajt, elszáll belőle az utolsó sóhaj, Veca, kis Vicám, Viki néni, nézzen oda, menjen innen, mér, nem így hívnak, Viki néni, nekem még azért is Veca vagy, Zsótérom, súgja most meg az asszony, ez a nemrég még fiatalasszony, új asszony, mint új asszony az új emberrel, csak ne hívjon Vikinek, nem szeretem, hallja, ebből megint gyerek lesz, bár az lenne, gyerek, bár fiam lehetne, a bába mondta, több nem lesz, honnan tudná, mindent az se tudhat, édes Istenem.

A tűz másnap ütött ki.

Ott, hol az a putrisor áll, a Nagyfalú végiben kiütött a tűz. Még jó, hogy innen jónéhány ház a Zsótéré, őt nem emésztette el, csak előtte vagy húszat, meg túloldalt. Ég a falu! Jani nem az ordítást hallotta meg, csak a lángot vette észre a falu végében. Szánt, öregapád, szánt, szántott Jani, szántotta megint a földjét, ezt a majdnem az övét, mert mikor lesz ez még a sajátja, talán sose, talán holnap, majd ha fagy, majd ha a kincstár megbolondul, majd az odaad ja kendnek, éppen azért vette, hogy most kendnek ajándékozza, nem vette, a banké, mert hogy Verzárné

eladósodott, akkor most kié, nem az enyém, mint ahogy Jakabfi mondhatja a maga jó ötszáz holdjára, hogy az enyém, hát, még jó, hogy a többi föld nem az övé, a legszívesebben bevetné a falu helyét is, azt mondja, a faluban van a pusztá legjobb termőföldje, be kéne szántani, jó helyre jöttünk, mentünk volna inkább a laposba, ne ide a partos részre, hogyne, hogy bármikor kiöntsen bennünket az Ér, amikor csak fogja magát, és idejön, majdnem ideér, ide nem, eddig nem jön föl, indíts, oltuk a falui, leég a házam, odalesz a házam, Teremtőm, mit vétettem, a község akkor már igen összeszedte magát, saját tűzoltó szerszáma is van már a falunak, Nagyfalu Aradban tart egy hosszú létrát meg két darab csáklyát, úgyhogy jöhet a tűz, az édesanyját, az anyja istenit, leég a falu, ott rohangál esztét vesztve a nép, végünk van, elemészt, nincs is túl nagy szárazság, oszt mégis, mégis odalesz a falu, valami kurva cigánya a pipája paraszta a zsuptetőhöz verte, összeveszett az asszonyával, oszt utána hajintotta, hopp, és már ég is a fél falu! Azok a németek Szentmártonyba okosabbak, annak a tokosnak nemcsak hosszú létrája meg két csáklyája van, van annak lajtja, tűzoltó kocsija, hajtányos fecskendőzője, van annak mindene, ne káráljon kend, hallja, inkább oltsa, mert mind megégünk, odaveszünk, mindenünk odalesz, villával esnek a tűznek, széthányják, csak ugye hogy férnének a tűz fészkehez, ahhoz sok-sok létra kellene, minden égő házhoz legalább egy, hát, hogy hozzá férjenek, hogy meg bírja fékezni a nép a tomboló tüzet, ezt az újabb borzalmas vészt, negyvenkét ház lett az enyészeté. Erről is, arról is, az út mindkét oldalán, előbb csak a másik sor kezdett égni, az új sor, az, ahol az apja idejében még a marha legelt a gyöpön, aztán valahogy a szél átvitte az öregorra, a Zsótér háza sora oldalára is a szél a zsarátnokot, hát, csak fölkapta és már meg se állt a Zsótér felén, alig bírták megfékezni a huszadik ház után. Zsótér megmenekült, megmaradt. Az egyik esküdt, Faragó András, a, Jusztin ágyod bátyja is odaveszett. Úgy rítt, mint a szopósmalac, kezdheti előlről.

A plebánia, bár meg nem égett, lassan pap nélkül marad. Gyenes pap kihirdette, elmögy innen, nem bírja tovább ezt a sanyarúságot. Verzárné asszonyság elhunytával a plebánia patrónus nélkül maradt, a Hodály Jakabfié lett, meg még három kisebb major, inkább csak tanya, hát, hallja, negyedik nagyobb a legnagyobb uraság, a nagytekinetű Aradi Bank Igazgatóság mint újabb Földes Uraság, övé a határ kétharmada, a patronátusban meg nem egyezhetett, a többi még kevésbé, az egyház támogató nélkül maradt. Sőt, úgyszólván kisemmiztetett: a harminckét hold parokiális földet a pap minden előzetes bejelentés nélkül elvesztette, azt a népnek szétoztották, kiosztotta a bank, még hogy a plebániának meg a templom, az iskola is gyámolító nélkül maradt, a plebánia így végromlásba jut, hasznavehetetlen lesz, mert a plebánus jövedelme éppen a felére apadt, devalváltak, nyögi a falu szent asszonyainak, akik most se hagynák el a világot se, a pap elmögy innen.

Azt mondják, a bank úcát nyit.

Úcát, nincs itt elég?

Méghogy úcát, újabb numerust ád?

Kinek? Miből? Hol? Honnan az apja mindjárt megmondom micsodájából? Hát, hallja, nem abból!

Azt mondják, a zsilléreknek.

Adok én nekik, nemerust, inkább dolgoznának!

Nem lesz itt semmiféle osztás, csak szeretnék.

Hallja, jó lenne! Jani örülne egy kis újabb osztásnak.

Hát, az nem lesz.

Föld.

Ez az.

Csillám János tanító az Aradi Vértanúk idei fordulóján kilopta a templomból a gyászlobogót, majd visszavitte, nehéz, nem bírják, ő még bírná, de a deákok nem bírják Mácsáig! Csak nem ő viszi. Akkor a nagyfalusi iskola deákjaival fekete iskolai lobogót varr. Hozzá jó erős bot, rá a botra a rongylobogó, kész! Mehetünk.

Csillám tanító nemrég telepedett meg a faluban, a pap hívta kántornak, az ő hangja a legszebb az egész környéken, Nagyiratoson volt azelőtt, a templom megtelik a hangjával, a szent asszonyok majdhogynem szerelmesek belé, szép magas embörhangja van, a pap az orgonára is megtanította, negyvennyolcra fölkelő volt, hát, mint a Zsótér, csak gyalog, gyalog paraszt, de valahogy nagyon beleszorult az a szöröncsétlen emlékezetű forradalom, a régi kántorunk meghalt, annak állt a helyibe ez a Csillám, Csillám tanító, a tanító úr, a legszívesebben az egyházban is negyvennyolcas énekeket énekelne, Klapka-induló, hát, most gyűn a Klapka, csak most az egyszer ne, könyörög neki a papja, megjárod, fiam, nem, az semmitől se fél, van benne mersz, kihúzza a falu gyászlobogóját, az oskolájáét, maga ragadja meg, nem adhatja ezeknek a kis lelkeknek a kezibe, nem bírják Mácsáig, beakasztja a gatyájába, hát, ott lóg hátul, irány Mácsa, indíts, meg se állnak Mácsáig, a kastélykertig, a Mácsai Erdőig, ahol nyugszik az a két magyar vértanú, Damjanics meg Lánér.

Hát, még jó, hogy kicserélte a lobogót.

Százegynéhány gyerek meg lány követi, nem számolta meg, még egyszer ennyinek köllene oskolába járnia, de a többire máskor is odahaza van szükség, még hogy iskola, hát, mit nem, ha ezt a pap látná, megütné a guta, hogy a tanítója, kántora, kántortanítója, hát, mácsai búcsú, szinte már búcsújáró hely a Kútasi Pusztán túl levő Mácsai Erdő, a környék magyar népe évről évre megemlékezik az aradi tizenháromról, arról a tizenhárom, vesztőhelyen veszett Aradi Magyar Vezérről, Csillám mén, mint aki nem lát, nem árkon-bokron át, annyira azért nem, csakis a düllőúton, jó földút visz innen Mácsára, át a vaspályán, át a pusztán, Kútason, át a fél világon, az apraja se fárad, mert már énekelnek, a Kosút-nótát tanítja nekik Jani, a Kosút-ének már beborítja a pusztát, már az egész pusztá hallja Csillám hangját, még hogy a Csillám tanítóét, mi dolga van a kántortanítónak, jaj, mi dolga, viszi a nagyfalusi gyászos kicsi lobogót, mögy a nagyfalusi jövendő bele a pusztába, ha már kitikkadt az apraja, Jani leülteti, pihenteti kis csapatát Aradi Pusztába, mesél, mesél vég nélkül csak mesél, hogy s mint volt abban az időben, amikor az apjuk meg ő verekedett a tokossal, apátok nem mondta? Nem, nem mondta, ott a Zsótér két lánya, Vica meg Julis már nem, ők már a dologba, őket már réges-rég befogta az apjuk, Terka meg még csak eztán lesz oskolás, de itt van a kis Örzsike meg Anna húga, éppen most eljöhetnek az oskolába, hát, menjetek, lányok, tanuljatok, úgyse mentek már sokáig, frászt, iskola, lánynak minek az, még a gyerek, az élni tudna a betűvel, számmal, megélni nem, annak itt a föld, de a lánynak minek az iskola, még annyira se kell, mint a gyereknek, de hát Janinak gyereke nincs, különösen Annuska helyett várt gyereket, hát akkor tanuljon, Csillám tanító a nemzetiszín lobogót vinné, ha merné, elég ez is, ebből nem lehet akkora baj, a kurticsi oláj csak lesi, ahogy megy ez a szép csapat. Damjanics testét a Csernovics Pétör kiváltotta, a sógora, és Lánér tábornokkal együtt október nyolcadikán a ligetben eltemette, Károlyi grófné most állít a sírjukra emlékkövet, a Damjanics János felesége Csernovics lány volt, Csillám tanító majd minden körösznútnál pihenteti népét, plántálja belé az eszmét, Csillám tanító nagy Kosútkutya, azt mondta Damjanics a bitó alatt Aradba: Áldd meg Aradot, és áldd meg a veszedelembe jutott szegény magyar hazánkat, Istenem, ammen, a hóhér ezer forintot, ezer és egy forintot kapott a két hőséért a mácsai uraságtól, az az egy, az egy egy forint, imára kulcsoljátok kezetek, egy forintja sincs gyakran a szegény embernek,

annak meg ezeregy a hóhérjának, a hóhért jól fizetik, a magyar hóhérját mindig megfizették, hóhérrá sose legyetek, más ember hóhérjává, senki ember hóhérjává, az ember nem azért született, a magyar is szabadságra született. De már nincs egyedül, Mácsán már a megye, fél Arad ott emlékezik sírva, ott teszi le virágcsokrát, csokor virágját, őszi Puszta Arad gyöngye virágillatát, meg a kertből rúzsát, ótott rúzsát, fű virágát, a sírhanton már égigérő fa a virág, szól a Kosút-ének, a virághalmon föllopakodik az egy igaz Istenhez, megviszi a jó hírt, áll még Arad, él még Magyar Arad itten az aradi síkon, itten Mácsa alatt a Magyar Alföld, magyar róna legszentebb helyén újaradi vesztőhely után ez a legszentebb magyar temető, ameddig a szem ellát, Világos. Ammen, fölhallik a Kosút-nóta.

Ezek aztán kifogtak rajtunk. Mondtam én, gyanús nekem ez a zsillérsor! Még hogy házsort akarnak a zsillérnek. A császár nálunk, Magyarországon is bevezette a dohánymonopóliumát, mi az a monopol, hogy minden az üvé, az anyja istenit, és az állam velünk alig köt szerződést, inkább csak a nagybirtokos uraságokkal. Annak meg nem mi kellünk, csakis a feles kertész meg a zsillér, nem a nemeruos gazda. Végünk. Megbaszhatja kend a címerünkben fűzőtüre fűzőtt, nap s félhold alatt öbolygó dohánlevelet!

Hát.

SZENTASSZONY ÉVIBE

Dicsértessék.

Vica, Julis, Örzsi, Annus kiszakította a magáét, alig maradt valami, hát Terkára marad a ház meg nyolc hold két darabban, Búza Palcsival övék lesz minden, Veca szerezte a legényt, ő állította ide kislánya mellé a Búza Palcsit, tizenegy holdat hozott hat darabban, az tizenkilenc hold, hát, egy hijján húsz, Veca megtoldotta öttel, huszonnégy, a másik négyet kifizette, ez Terkéé lesz, ő ápolja ötöt, három éve, hogy az ura elment, egy szál maga marad, ha Terka nem marad, már hogyné maradna, övé lesz itt minden, csak ez a Palcsi ne lenne olyan éhetetlen, hol vannak ők a hatvanholdas Kásától. Advent, jönnek a betlehemesek, hát, az még arrébb van, Advent, Terkának már két családja, ha ezeken állna, mindig rengne a bölcső, Palcsi csak ahhon ért, szörözni, azt nem, Advent, akkor most egy kicsit megfogom őket, böjt, kisbűt, Karácsonyig négy hét, várjuk a Megváltót, hajnali aranyos mise, roráté egész Adventba, még hogy péntek, szerdán se öszünk, szombaton csak húst nem, így szörözhet az embőr, Palcsinak eléggé ellenére van megint ez a kisbűt, a napa egész esztendőbe böjtöltetné, csak hogy szerezzenek még egy darabot ahhoz a semmi huszonnégy holdhoz ezerszáz ölével, böjtöljete, az anyátok istenit, látjátok, én is alig veszek valamit magamhoz, megtartóztatja magát, ő már teheti, de Palcsinak nem ízlik, még hogy Palcsinak, az asszonykájának se, de hát az anyám, szót kell fogadnia.

Terka már akkor beteg lett, amikor az első télen az urával a fűtetlen házban mulatta végig az éjszakákat. Hát, csöndben, hogy az anyja meg ne hallja, meg az apja, az rá esztendőre halt meg, az apja nem sokat törődött velük, az anyja tette tönkre, még hogy fűteni, ezek egy furt fölfűtenék a kemencét, hogyné, csak amikor könyeret sütünk, hetente ha egyszer, megteszi a kéthetes kenyér is, pillés, mi nem kéne nektek, kend hallgasson, menjen a dolgára, Palcsi jobban teszi, ha nem szól bele, a napa bekapja, olyan mérges, a szemével majd átdöfi, pedig félig már vak, ha megéri a tavaszt, hatvannégy éves lesz, de ő is belerokkant a dologba, szerezni, szerezni, meg imádkozni, imádni az Istent, amióta ilyen beteg lett, nem csak azóta, a templom ennek az otthona már vagy húsz éve, hallja, ne hazudjon, csak amióta meghalt Jani bátya, azelőtt is mindig a papot bújta, szent asszony lett belőle, szentfazék, hallja, ezt nekem ne mondja, meghallja a napam, akkor kendnek lűttek, a napszámosuk, a kis Kovács Márton ellenkezne, ha így jártatja a száját, Veca anyád nem fogadja föl az új évre, jönnek a betlehemesek, ide nem, elküldöm őket, be ne engedd őket, lányom, kiverem őket, Palcsi majdnem bajba került evvel a házassággal, az ipa kezdte, asszonya apja, Palcsi fiam, nem akarom a kutyára hagyni a nevem, írassuk kendet Zsótérre, Búza, van Búza elég a faluba, de én vagyok az utolsó Zsótér, legyen kend is az, jó név, hallja, nem lehet, az apja nem engedte, Palcsi majdnem ráállt, olyan málészájú, megesik a másikon a szíve, hát, hogy éppen ezért szerezte a lányának Veca, ilyen ember kell ide, olyan, akinek ő parancsol, nem az akar majd neki, fiam, ha nem hallgattok ránk, semmitek se lesz, inkább a papra íratom a nemerusomat, úgyhogy szétment Zsótér földje, mert ha Palcsi elfogadja az ő nevét, ha az öreg Búza rááll, most minden az övék, a lányok semmit se kaptak volna, a másik négyet másképp adta volna el, egybemaradt volna a másfél nemerus, aztán mégis. Az öreg leesett a lábáról, szél érte, moccanni nem bírt, Palcsi úgy gondoskodott, mintha az apja lenne, hát, fiam, ha te Zsótér; nem lett Zsótér, de a föld nagyja az övék lesz, Veca is elég betegős, a bal keze megmeredt, a derekát se bírja tartani, most meg vakulni kezd, belevakult az olvasásba, az imakönyvibe, most már inkább csak az olvasója, az olvasója tizenöt titok, a rendes olvasó tizenöt szemből áll, a Szent József olvasója hatvan szöm, a Szent Antal olvasója tizenhárom Miatyánk,

Üdvözlég, Dicsőség, foganatos jó halálra, tévelygés ellen, kárra, ördög kísértésére, járványra, utazásra, betegségre, rabságra, testünk épségére, elveszett holmira, életveszélyre, csodára, ínségre, örvendetes olvasó, fájdalmas olvasó, dicsőséges olvasó, Veca rózsafüzére, jönnek a betlehemesek, Veca a legszívesebben disznót se vágna, nem engedné, hogy a veje, éppen amikor ő böjtbe fogott, disznótorba hívja a családot, mulasson, zabáljon, így nem szerez semmit, még hogy a zsír hatvankét krajcár, a szalonna meg ötvennyolc, hol van már a tavalyi, Zsótéréknak még lenne, Veca tesz róla, hogy újig kitartson, ha böjt, akkor a zsírral még főzni se lehet, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Ammen. Édes Jézus légy vendégünk, Áldd meg, amit adtál nekünk. Ammen. Hallja, ammen, Aki ételt, italt adott, Annak neve legyen áldott, ammen, hallja, nem elég ez kendnek, akkor szörözzön.

Már az első télen belebetegedett Terka, az ura volt okos, kiment a tehenek közé az istállóba, ott olyan jól fölmelegedett reggelre. Terka nem mert, az anyja azt mondta, menjen, menjen, a zsilér odavaló, a tehén seggéhez, ha fázik, Terka megszokhatta már, megszokhatta volna, valahogy mégse eléggé, míg lány volt, másképp volt, most hogy úgy maradt, hamar jött az első, egész télen ott abban a hideg házban, fűtetlen, majdnem a gyerek is odalett. Hát, az anyja, csak nem szállhat vele szembe! A gyerek, ha Mikulást akar látni, átmögy a szomszédba.

Földtiltó Boldogasszony, ó, szeplőtelen fogantatás, Boldogasszony, Mária, ne hagyj el, ha így halad ez a Palcsi, nem jut düllőre, elment a Gyenes pap, az új éppen hogy idekerült, már ő tartja a nagymisét, valami Szöllősi, Szöllősi Mihály, Csanádból való, Gyenes pap tavaly ilyenkor lemondott, pedig hogy szerette a nyáját, az meg ötöt, ő hirdette itt elsőnek a mi templomunkban az ígét, azt mondják, előtte csak némöt pap volt, most amíg meg nem jött ez a Szöllősi, jött mindenféle káplán, a kincstár a paptól a papi föld után évi haszonbért követelt, a püspök úr is hiába szólt, el kellett menjen, egy darabig bírta, de aztán hetvenhatban, amikor a falu a földet örök időkre megváltotta, Gyenes pap nem állt kötélnek, még hogy ő is a harminckét holdját holdjával százegy forinttal megváltsa, erre a kincstár nem lefoglalta a termést, a papét, az asszonyok zúgtak, mi lesz velünk a papunk nélkül, Veca is ott lett volna, amikor zúgtak a népek, már az asszony nép, de akkor már alig bírt kimozdulni, úgy fájt mindene, hát csak vasárnap, vasárnap jár már misére, a falu meg hogy vállálhatta volna magára a papi földet, épp elég neki a magáé, mindenkinek külön-külön a maga numerusa, annyi, amennyije van, erre a plebánus lemondott tavaly ilyenkorra, éppen Karácsony hetében, Uramisten, majdnem pap nélkül maradtunk a Szentestére, de akkor átjött Hügel Ádám segéd-lelkész ideiglenesen, kinevezték Graf Simon monyásza adminisztrátort, de a mi plebániánkról hirtelen az is lemondott, rájött, hogy rajtunk nem gazdagodik meg, nem is láttuk, és most már itt van a mi új papunk, Szöllősi Mihály, majd rádül a paplak. Veca csak azért nem küldi a vejét, hogy segítsen a papnak, mert akkor meg itthon marad félbe a dolog, ki végződik helyette.

Veca lánykorában ilyenkor kezdte keverni a bájitalt, búbájoskodott, nagy búbajos volt, hát, dióhéjba kovász, megfogja ő az első legényt, megfogta, Veca a legszívesebben fölállna a Luca székére, már nem most, Luca napján, majd csak az éjféli misén, eteti népével a Luca-kását, tavaly jól sikerült a Kis Juszti széke, odaült Szentestén az éjféli misén Szent Antalhoz, ráült, gyorsan krétával kört húzott maga köré, és a körön kívül megjelentek neki a falu boszorkányai, mind, mind a boszorkányok! Veca egyszer megjárta a Luca székével, mert az éjféli miséről hazafelé a szarva nőtt boszorkány dobálta föl a háztetőre, rémes volt, erre gondolt, jól megijedt, örült, hogy megmenekült. Ajaj, a boszorkány ront, jószágot, gyereket, legényt ront, hogy ne bírja elvenni a lányt, Veca nagyon megijedt. Ő már föl nem áll a maga Luca székére, soha többet nem teheti, úgy leesne onnan, hogy megnézhetné magát. Örül, ha a templomig elbátroszkodik a családjával.

De akkor már, valóság, megjöttek a betlehemesek. A faluban hárman nem fogadták, Vecán kívül még két ház. Terka nagyon elrestellte magát, Palcsi meg csak megint a bort nyakalta. Mert hogy valamikor ő is nagy betlehemes volt.

Hogy a karácsonyi szent ünnep közeledtével a betlehemesek megtanulják a játékot, öreg Varga Anti bácsi összehívja a fiatalokat, aztán kimondja, ki mi lesz. Így van ez most is, való. Az öccse, Búza Jóska is kinn az úcán, Palcsi mégse engedheti be őket. Hallja, anyám, ezt még megkeserüli, és Palcsi kimögy hozzájuk a ház elé. Ide többé be ne tedd a lábad! Sikolt utána a napa, Palcsi rá se hederít. Milyen kedvesek ezek a gyerekek.

Akkor Anti bátya megmondja, hogy nekem mit kell mondanom, akkor már tudom, hogy én például az első subás leszek, leírtam, oszt esténként tanultam, így tött mindön legény. Amikor már tudtuk, akkor egy napon, még Advent előtt, elmentünk Anti bátyáhon. Aztán mondogattuk vagy két hétig. Mikor jól tudtuk, akkorra érkezett Karácsony havában Luca estéje. Akkor már elkészítettük a betlehemi templomot kemény papírból meg színes papírból, szépen kifaragjuk benne a jászolt, a búcsún vett kisbabát belefektetjük, az lesz a Jézuska, a másiktól meg Szűz Mária lesz, a jászol mellé szalma, meg akkor még megcsinálni a három királyt is. Az egyik képét feketére kenjük, az lesz a szerezsenkirály! A templomra meg fényes csillagot ragasztunk, hadd ragyogjon, attól olyan fényes még itt éjszaka is, hogy ezüstpapírral borítjuk, és reá apróra tört üveget teszünk, ráragasztjuk. Hallja, ez kész, szent asszony ez a Veca néni, nagy szentfazék, behívná ő a betlehemeseket, hát, csak ne kéne őket megvendégelni, az agyára ment neki a böjt, amikor evvel készen vagyunk, a subások zsákot szereznek, leginkább a zsillérje, gazdagyerek alig, Disznóölő Tamásra azért is disznót vágtunk, Luca előtt egy-két nappal indíts Kisiratosra, onnan Nagyiratos, Kisvarnyas, Nagyvarnyas, végigjárjuk a házakat, mindenütt bőséges ajándékot adnak, ma már a gazdagyerek nem állna be, Palcsi öccse, az a rosszcsont Jóska gyerek is megjárta, ha apám ezt megtudja, nem koldus a Búza család, hogy így kéregesse végig az aradi határt, Jóska subás lett, mindenütt mindenkinek nagyon tetszik, mindenütt már várják őket, a környék leghíresebb betlehemesei a nagyfalusiak, szeretik őket, szeretnek minket, aztán Tornyára bandukolnak, innen meg a Nádasdi birtokára, majd Purglihon, a birtokon a tisztartótól kell megkérni, engedné elmondani a cselédségnek meg a parasztnak a betlehemet, előbb neki kell elmondani, aztán lehet, innen Szentpál, már majdnem megint otthon vannak, persze majdnem végig látják a templomtornyot, falujuk tornyát, aztán Sofronya, Ötvenes, Zimánd, Kisjenő, még az is, jó hogy nem Arad, majd kinevetnének az urak, nem azok, nem nevetnének, jól fogadnának, akkor mért nem mentetek, oda mások mennek, Kisjenő után Német-Szentmártony meg Mácsa, Almásiratos, indíts haza! Éppen jókor, Veca már jóllakott, Karácsony böjtjén, Szenteste, Ádám és Éva napján ostyát vesz, ezen szokott ujabban ilyenkor élni, semmi más, csakis egész nap az ostya, a szomszédasszonytól tanulta, Palcsi azt mondja, ő aztán nem, inkább kártyázni menne, Terka is vesz magához az ostyából, annyira azért nem, mint az anyja, annyira nincs vele, bár a betegsége, a legszívesebben meginná a szenteltvizet, már ha még lenne, hátha nem fáj tovább, Palcsi előbb meglesi a betlehemeseket, aztán irány a sógora, a húga ura háza, Dalmadiéknál meg szerte a faluban az embereknek ilyenkor a kártya járja, ördög bibliája, az ember nép a virrasztás eme órájában álmoság ellen foganatos kártyára vetemedik, dióra játssza, pénzre ilyenkor nem lehet, majd legközelebb. Hallja, most nem veri el a vagyonát, hallja, most nem, mert Karácsony estéjén csakis dióra játszanak, a tét ma kivételesen a Kisdéd, hogy megszülessen.

Aki a böjtöt betartja, meglátja az Aranybárányt! Keresik a gyerekek, keresik, tartották ők a böjtöt, mégse lelik sehol, hol az Aranybárány? Elhallgass! Pedig Karácsony böjtjén csak délben esznek, egész nap semmi, délben bableves, de csak vajjal berántva, a zsír halálos bűn, és nagy ostya a paptól, süvegből törött cukor, fokhagyma, a fokhajmát, lányom, mártogasd cukorba, ödd! Akkor nem leszel gilvás, az ostyát ne rágd, csak nyeld le, hallja, fölött az Est-

hajnal-csillag, akkor jöhet a mákos guba mézzel, az olcsóbb a cukornál, nagyon finom, csak nem ez az Aranybárány, elhallgass, a mise után majd az angyali kolbász, megteszi lányom az angyali kocsonya is, a kolbászra jó lesz vigyázni, fiam, amikor én akkora voltam, mint te, verebet vittem az éjféli misére, elhallgass, hogy beszélsz a gyerek előtt, és eleresztettük a mise alatt a verebeket, a szenteltvíztartóba meg mákos gubát tettünk, az Isten verje meg kendet, mire tanítja az onokáimat, még hogy pocskékba menjen az a kis tészta!

A betlehemesek Nagyfalu végében kezdték, a ház előtt csöngetnek, a gazda kijött és beengedte, csak három ház nem, krajcár, kolbász, kenyér járja, néhol borral, pálinkával is kínálják a mind vidámabb legényeket, este Anti bácsinál osztozkodnak, még Karácsony böjtjén indíts Kurtics, ott is van magyar, köszöntsék ők is a kis Jézust, Kurticson aztán jól berúgtunk, jártunk egész éjfélig, hazagyüvet az úton tántorogva egyre nehezebb lett a betlehemi templom, jól a földhöz vágtuk, öcsém, apád megtudja. Úgyhogy Búza Jóska csak elment a hajnali misére, már elcsöndesedett a dudaszóra, a pásztorok énekére, a csürhész, a csikós, a gulyás, a juhász, mind ott volt, ott volt a fél Hodály, ők akkor tartották a külön miséjüket orgona helyett dudára, az új pap megengedte, az öreg Gyenes nem szerette, csak a pásztorok ajándékát, ahogy fölajánlaskor a szentély közepére tett asztalra rakták a kis bárányt, sajtjukat, tejüket, vajukat, mindből egy keveset. Ők is fölajánlottak a legszegényebb nagyfalusiaknak, hogy most az egyszer nekik is szép Karácsonyuk legyen. Azok akkor meglátták az Aranybárányt, ott kinn a Zsilléren.

Nem kapott a zsillérje se nagy, se kis nemerust, csakis négy kadrátot a Gyöpszálláson, a nagyfalusi kertáján. Éppen hogy rátér a kis ház, meg valami kicsi kert. Föld hozzá semmi, az égvilágon kívül semmi. Négy kadrát élet a zsillérjének, az is sok annak. Nem úgy van az, a Zsilléren is a mieink mennek, akinek nem jut más, ott építhet magának putrit. Ha bírja, házat. Hát, cserepeset, nem? A beteg olaj fasza nem kéne?

Veca attól félt, őt rövidíti meg az osztás, nem, szó sincs róla, ha csak osztásról van szó, Zsótér meg Zsótérné már retteg, rettegett, ki ne maradjon. Abból nem kell, négy kadráttal mit kezdjen, hát, jó lesz a kis Örsinek, nekünk huszonkét kadrátos kertünk van, csak a kert huszonkét kadrát, és hol van ezeknek földjük a régi meg az új osztásba a falu határába! A Török-halomnál meg a Köröszt uccai düllőben az a másfél numerus nagy nemerusba számolva. Hát, annyi volt. Zsótérnak.

Jóska a hajnali mise után se tért haza, elment a személyhez. Falu cédája, Csapó Mariska, az ura katona, még mielőtt sor alá került volna, már elvette a Csapó lányt, most aztán megnézheti. Az a kurva nem átalja ilyenkor is magához csalni az embereket, még ilyenkor is, Karácsony szent napján. Búza Jóska nem bír magával, ezért tán még jobban kap az apjától, mint a betlehemezésért. Ha nem is az apjától, hát az anyjától, mert hogy nem ember az, aki ilyenhez jár. Ahhoz ment, nem mondják, hogy ahhoz a kurvához, ahhoz a Csapó Mariskához, mindenki tudja, ki az az AHHOZ, ki az, akinél ilyenkor is kap a rosszalkodó legény, mert az OLYAN. Ha ezt a pap megtudja, fiam, kiprédikál! Csak azt ne, azt nem szereti a nagyfalusi ember, mit szól hozzá a falu. A nép. Mert ugye, akit a nép. Úgyhogy inkább titokban teszi, senki meg ne lássa. Még hogy itt valamit el lehessen titkolni, hallja, itt nem lehet, itt nincsen titok. Veca is meghallotta, az anyád, ezek a vén boszorkák mindent meglesnek, az egyik elárulhatta. Hallja, kendnek milyen ember az öccse! Terkának nem tetszik, Palcsinak se. Hallja, ide Jóska be ne tegye a lábát!

Úgyhogy inkább csak Aradon járnak a legények meg az emberek az ilyen asszonyhoz. Éppenséggel ott se, nem lehet. Galiba lesz abból, nagy baj, mit tesz kend, ha fial? Tán elveszi? Veszi az isten fasza, nem én, látja, akkor hagyja. Hagyja el! Lögyön embör. Hát.

Nagyfaluban alig ember az olyan, akinek az OLYANokon jár az esze. Csak aki dolgozik: aki megszakad: aki törekszik: aki: szerez. A kicsihez még valamit, majd újra, a nagy darabhoz még akkorát! Másképp különben is éhen veszne. Aki ott nem dolgozik, aki itt lopja a napot: a nép kinézi maga közül. Arra itt semmi szükség. Úgy vigyázzon, kend is így jár! Mondja urának ez a nagyszájú Terka. Majd ha megbolondultam, Palcsi éppen eléggé szereti a párját, megint gyerek lesz. Szerencsére az anyját már beteheti a kamrába, a kamrát az ura megnagyobbította, a kamra már kész kis ház, épp elég anyámnak. Annak elég, onnan is jól kordában tartja a családot, Terkáékat.

Egy véka búzát adott annak a személynek, hallja, ide többet be ne tegye a lábát! Aki így prédál.

Nem mintha Búza Palcsi bármiben is hasonlítana a napamasszonyra, inkább ráhagyja ő a szót mindkét asszonyra. Mondják csak, majd elhallgatnak. Terka néha még el is veri, fogja a papucsát, a fejéhez vágja, az apjára ütött, az kente meg néha a feleségét, anyánkat. Palcsi mindent rájuk hagy, esetleg néha többet iszik a kelleténél, részeg disznó lesz, anyám meglátja, feküdjön be a lovakhoz, Palcsi csendes ember, az ilyen emberhez olyan asszony kell, mint Terka, hát még ha ez a vénasszony nem vigyázna rájuk. Eleresztí a füle mellett, ha meg a szüle túlságosan piszkálja, legfőljebb odamondja, elfele: A beteg oláj fasza nem kéne? Mert anyád mindent csak kaparna, kaparna magának. Nem magának, nekünk, a miénk lesz! Szarok rá. Szebben is mondhatná, hallja. Jó, hát akkor szebben mondom: Röttön möffujtom! De ezt csak akkor ordítja, amikor több a bor benne a kelleténél. Mert Palcsi, tudja meg, nem sok kárt tesz a vízben.

Mert hogy nem részeges a Palcsi, Búza fia Palcsi, de nem ám, rendes, dolgos ember. Éppen Teri mellé való. Treszka, hallod-e, hallja, engem ne Treszkázzon! Csak a vizet nem bírja, kijön belőle.

Valóság.

A pap elsorolja, ebben az évben hány keresztelő, hány lagzi és hány temetés volt, végvecsernye, ennek az évnek már lőttek, a templom előtt meg a Csárdánál a Zsillér népe, hogy gazdát találjon újra. Dicsértessék, Mindörökké.

Maholnap itt a tavasz.

Hát, inkább holnap.

Venni, csak venni, szerezni, még hogy vegyünk még egy kis darab földet! Azt se bírjuk fizetni, ami a miénk, ennek a vén szerencsétlennek meg még kéne! A beteg oláj, hát. Kiskarácsonykor.

Jézus nevenapján Márton újra elszegődik, Veca néni fogadja meg, nem az ember, lassan sor alá kerül, de a bére mint a kisbérese, hát, egy kicsit ütődött. Szegény ember gyereke, elég lesz az neki. Hetvenöt forint, nyolc köből élet, kinek fele búza, fele árpa, két pár csizma, az egyik új, a másik fejelés, két kocsi tűzrevaló, kiből az egyik szálas, másik gané, egy nyári süldő malac, két szappan, nem sok ez, Márton; Márton tudja, hogy Kutason a német meg az oláh gazda többet ad, annyira nem lüke, de hát így idehaza marad, majdnem a sajátjában érezheti magát, érezhetné, ha Veca néni hagyná, amilyen élhetetlen a veje, még kiforgatná mindenéből a bérese, kilencven forint a gazda adója a nemerusa után, Márton apja a kisnumerusból a Zsillérre jutott, örül, ha ő is ott, majd egyszer kap négy kadrátot, ha jut, igyekeznie kell, befogni a pofáját, nem úgy, mint ezek, és akkor még füstadó, öregapja fasza, adózik a gazda mindenért, a nagymise után megint elszegődött, a majorokban a nép nagyon hangoskodik, szétverik, szétvernék, ha mernék a birtokos házáat, ha tehetnék, rágyújtanák, elszednék a

földjét, magyar birtokos, német majoros, oláh nagygazda, hát, egykutya, a magyar, az oláj meg a tokos, tokos alig, a magyar meg az oláj béres csak szűkül, ő nem, nincs miért. Éhen nem hal, a mi Urunk Jézus Krisztus megadja nekünk, hallja, szomszéd, póstánk van, nemcsak Kurticsnak van már póstája, póstaállomása sürgönnyel, érkezett első egész évben ezerháromszáz bérmentes és bérmentetlen levél, négyszáznolcvan levelezőlap, négyszázkilencven nyomtatvány és áruminta, kilencszázhárom portómentes egyszerű és ajánlott levél, százhusz csomag, húsz pénzes levél, feladatott kétszázhatvan ajánlott díjköteles levél, nyolcvanhárom csomag, háromszáz pénzeslevél, érkezett pénzeslevél húsz, így állunk, boldog a póstás, ilyen jó dolga se volt még világeletében, kedvire számolhatja a forintot, érkezett az első nagyfalusi póstásesztendőben százegy darab utalvány háromezerkilencvennyolc forinttal, ugyanakkor a faluban feladtak az emberek ötszáztizenkét utalványt tizenháromezernyolcvanegy forinttal, takarékpénztár és csekkforgalom befizetés háromszáznegyvenhárom forint, kifizetés huszonegy, érdekes, ide mindig kevesebb jön, jóval kevesebb, mint amennyit innen a nép szétküld a világba, leginkább csak ide Aradba, vagy hova az isten faszába, csak küldik a pénzt, kapni meg alig kapnak, hát, hogy van ez? Hallja, ilyen a posta, ne öbölyögjön! Mit gondol, Arad miből épül?

Tudnivaló.

Vízkereszt hetében a Háromkirályok, az új pap, Szöllősi hordóban szenteli a vizet a kórus alatt, az asszonyok kancsóval mernek belőle, jó lesz az otthon, még a jószágnak is jut belőle, hogy igyon, baj ne érje, a pap a krétáját is megszenteli, avval írja majd a kapura a Háromkirályokat, nemcsak Veca, ez a vén boszorka szent asszony szokta meghúzni, belekóstolt már a lánya is, hátha, temetéskor meg, ha majd eltemetsz, fiam, a lábamhoz a csészébe szenteltvizet tegyél, hogy aki bejön, utoljára megnéz, belemárti az ujját s mögszentölhessön, és csokor téli zöldet is tegyél a kisszékre, keresztet avval is vethessenek, fiam, szépen temessél el, úgy, ahogy apádnál láttad, ha fáj a füled, csak belecsöppentesz a szenteltvízből, nyomban meggyógyul, a vízkeresztí vízszöntölés hogy megvan, jöhet a házszöntölés, röndösen két hét, két ház ellen jön a ministráns, csöngővel csönget, beengedik-e, őket még Veca is behívja, imádkoznak, hát, énekelnek, a szemre is jó a szenteltvíz, mindenre, lelkem, a végén a pap az asztalon találja a pénzt, jut a kántornak, ministránsnak is, más többet ad, más kevesebbet, ha jobb lesz a termés, elég jó volt az, a pap új templomot akar építeni, újat építünk, jó lesz, nem jó a régi? Kérdené a veje, elhallgass, néz rá mérgesen, ez már ránk dül, való, lélekpénz, ki mennyit ad, a kántor a ház ajtajára írja a krétával: 18-G-M-B-82, Gáspár, Menyhért, Boldizsár, ők a háromkirályok, hát, az egyházi adó is, adó az egész világnak, az asztalon alamizsna, gyertya, az ezerhatszáznegyvenöt katolikus lélek, bátorítva a jegyző és a bíró által új templom építését határozta el, a nép nekifogott, négyszázezer téglát kell égetnünk, úgyhogy evvel a község pénztára kiürült, mire a püspök, látván a község áldozatkészségét, tízezerhatszázhetvennyolc forint negyvenkilenc krajcárt adott az új templomra, úgyhogy a község csak a téglát, a kézi és fuvarnapszámot meg a homokot adja, a nép ősze borult vénjeitől az oskolás gyerekekig mindenki ujjongva, örömkönnyek közt hirdeti a bőkezű atya gondviselésszerű kegyességét, Szent György havában történt az első áószerű az új templom alapjaihoz, a templom alapkőve Húsvét másnapján tétetett le nagy ünnepéllyel a szentély baloldalának azon föld fölötti részébe, ahol a szentély kikerekítése kezdődik. Nemcsak Nagyfa nagyja, apraja volt ott az ünnepélyen, a szomszéd községek, tanyák és puszták, a puszták a községekhez csatoltattak, már nem önállóak, Verzár-pusztából lett Jakabfi-pusztája is a községhez tartozik, szóval mindenki megjelent a környékről nagy számmal. A templom alapkővébe a következő okmányt tétette a pap: Ezen szentegyház alapkőve Krisztus születése után 1882-dik év Húsvét másodnapján első Ferenc József apostoli magyar király, tizenharmadik Leó pápa, és Bonnáz Sándor Csanád egyházmegyei püspök uralkodása alatt, Szöllősi Mihály helybeli plebánus által

tétezt le ünnepélyesen, és így tovább. Jámbor utódok kövessétek buzgó keresztény atyáitok példáját. Imádkozzatok érettünk Ammen. A toronykereszt abban az évben Szent András havának első napján került a helyére, benne az okmány második példánya. Az új egyházat Szlavicsék és Kondorosi kőműves és Brunnhuber és fiai ács, mindkettő aradi cég, építették, mely a következő esztendő Szent Jakab havára kész volt. A berendezésre a község kétezer forintot áldozott, az orgonát az aradi orgonaépítő Dangl Antal fia száz forintért tisztítja ki és hangolja. A szószéket, keresztkutat, padokat és sekrestyeberendezést Gantner Mátyás asztalos és Tirman Adolf aranyozó készíti, összesen mind elég sokba került. Nagyboldogasszonykor Német József fölszentelt püspök öméltósága szentelte be az új templomot, mutatja be az Úrnak az első szentmise áldozatot, s hirdeti az Isten ígését az öspörös meg hét másik pap asszisztenciája mellett. Esztendőre a község keresztet állít a templom elé, ára százharminc forint.

Palcsinak két lova, szép pár lova, négy tehene, két üszője, három kis bikája, majd viszi az aradi vásárra, tizenöt juha, falka disznaja, mit törődik ő Vecával, napával, amíg neki ilyen szép lova van, csak az örökárat bírja, így még valahogy, Farsang, Mária eljegyzése, Mária mennyegzője, ha az Isten is úgy akari, jóra fordul Pál, jobbra tán, mint éppen tíz esztendeje, a nép legelni ment, legelte a füvet, a gyöp megtelt legelő emberrel, asszonnyal, gyerekekkel, lánnyal, legeltek az emberek, legelték a füvet, nem volt mit enni azon a tavaszon, legelt itt már mindenki, más verébhúst süttött, majdnem mi is, Veca hányta a keresztet, a templomban akart maradni éjszakára is, a Zsillér legelt, Öregfalu valahogy átvészelte, Zsótér is, akarom mondani a Búza család is, itt a Zsótér házban akkor még nem volt itt Palcsi, élt az öreg Zsótér, Terka még nagylány volt, hát, lassan neki való, neki, Palcsinak, lányom, minek annyi gyerek, ha így haladtok, nem marad nekik semmi, ha évente úgy maradsz, mi marad nekik, ha tizenötfele kell vágni ezt a szép kis birtokot, több mint egy numerus, huszonnégy hold szántó, mit hagysz rájuk, ha több gyerek lesz, mint egy vagy kettő, három, három, annál több ne, már kettő van, ne tovább, vigyázhatnátok, Palcsi nem bír, hát kösd be magad, ne engedd magadhoz, neked legyen több eszed, vagy szólj a bábanak, mit gondolsz, mért van Kásának ötven holdja, mért lesz Kása Janinak ötven holdja, mert egyes gyerek, Rozinak ad valamit, adnia kell, Rozkának, de szerez hozzá, hát, hogy neki meglegyen legalább az ötven holdja, úgy felez, hogy megkétszerezi, hát, ez a Palcsi eddig mit hozott, amit az apjától kapott, mit szörzött ez, semmit, a tartozást is alig bírja.

Szöröncsétlen.

Nagyfalu hallgatott, a szomszédok tiltakoztak: Szentleányfalva, Zimándújfalu, meg a többi. Jegyzőjükkel jó pénzért megírták a kérvényüket: Súlyos a helyzet! Gyermekük osztályt nem nyerhetnek, hazátlanok és vagyontalanok lesznek, hisz a föld nem az övék, ők csak bérlik. A földadó kivételével a kertésztelepek minden országos terhet viselnek, még a földtehermentesítési járulékot is fizetniük kell. Kérjük, könyörgünk, válthassuk meg földjeinket az uraság állami kárpótlásával, vagy huszonöt-harminc éves törlesztéssel örökáron megszerezhessük a földet. Kérnek még: a községnek korcsmáltatási jogot, papnak, iskolának földet, a zsillér nincstelenjének legalább házhelyet, kicsi telket, ebből lett Nagyfaluban a Zsillér. Körbe Aradba: elúzik a végrehajtót! Elúzik a tőlük elvett föld új bérlőit, árverezés? A faluból senki se kér belőle, az idegennek meg villával mennek, gyerünk világgá! Az aradi jószágigazgató ezernyolcszázhetvenben maga javasolta a hátralékos telepítvényesek ellen elrendelt végrehajtás fölfüggesztését, mert hogy a kertésznek csak marhája van, ha azt is elszedik, a földjét ki műveli, ha idegen se, új bérlő se; a kis birtok annyit se ér, mint a tartozás, Zsótér még valahogy megvolt, de a többi, a kisnemerusos, a nemerusból még futja, néha abból se, jókor jött a törvény, ha nem a legjobbkor, a föld az övék lett örökáron.

Enyém a föld!

Hát.

A másfél numerust Zsótér százegy forintjával váltotta meg, holdját százeggyel véve, az évi szolgáltatás hússzorosával, a váltságot húsz év alatt évi öt százalék kamattal egyenlő részletekben negyvennégy félévben, amoda át Csanádban van, aki száznegyvenkilenc forint ötvenhat krajcárt kénytelen holdjáért fizetni, Nagyfalu olcsón megúsza, Nagyfalu egy szót se szól, örvendezik, Zsótér rítt örömében, mégiscsak az övé lett a föld, benne lehet Kosút keze, a kincstár olcsón adta, örült, hogy ennyit kapott, örülhet, ha ezt bírjuk, még jó, hogy elpucolt innen Inklovics, a régi jegyző, agyonütné, az anyja szerint két szekér aranyat örökölték, nem volt az annyi, hallja, már hogy ne lett volna, két szekér aranyat hagyott apádra a nagybátyja Pesten, aranyműves volt, meghalt, és mindenét apádra hagyta, mindenét, két szekér aranyat, hát, az most kihúzná Palcsit meg testvéreit a bajból, lenne miből fizetni félévente a törlesztést, két szekér arany, csak föl kellett volna menni Pestre, az apja nem, ő föl nem ül a gőzösre, kiment a kürtösi indóházhoz, hogy jól van, ha nincs más módja annak a két és fél szekér, harmadfél szekér aranyak, fölmögy ű Pestre, aztán visszafordult, ű arra nem száll föl harmadfél szekér aranyért, tizenharmadfélért se, akkor a jegyző azt mondta, Búza bátyám, bátyámuram, én kendnek megteszem, meg én, hallja, csak kendnek, csak itten kend aláírja, írja, tegyen rá keresztet, úgy, jegyezze a nevével, jól van, a kézjeggyével, a maga kezével, én fölmögyök Pestre, elröndözöm a dolgot a feliért, mért, kend nem úgy szokta, felesbe, a feliért elintézem, én fölszállok a gőzösre, a pestire, és fölmögyök, és punktum. Inklovics el is ment, vissza is jött, hát, azt mondta, a fele se igaz annak a dolognak, pedig igaz volt, igaz lehetett, mert amikor elvitte innen az ördög, Tömösvár alatt vett magának birtokot, eltette azt a két szekér aranyat, mind az övé lett, mert hogy Palcsi apja azt írta alá a keresztvetésével, hogy lemond az egészről, hallja, én ezt nem hiszem! Úgy volt, ha mondom, ne legyen Búza Pál a nevem, így Palcsi arany nélkül maradt, az öreg Búza jól elbaszarintotta, hallja! Apám, ha a fele igaz, akkor is, ha csak két zsák az az arany. Nem volt az annyi se, valamennyi csak volt, ha Inklovics akkora majort vött amoda Tömösvár felé, Tömös vármögyében. Hallja, ezt jól elbaszarintotta. Veca is hallott erről a két szekér aranyról, gondolta, Palcsi majd csak megkapja a részét, legalább fél véka aranyat, hát semmit, Palcsi, engem az apja jól becsapott, nem is az, nem az mesélte, az öreganyja, Palcsi édes dajkája, az állította, hát, két szekér vezett oda, két vagy hét szekér arany. Hallja, ez nagyon szép. Szép lenne, ha igaz lenne, de hát így mondják az öregek. Tudja, a régi öregek. Ez az új jegyző nem tud semmit.

Palcsi bírta, már hogy az Istenbe ne bírta volna fizetni a váltságot, csak összekuporgatta az asszonyával meg evvel a Zsótér anyánkkal, más nem, más alig, és ha nem bírta, átíratna másra, aki bírja, Palcsi még szerezhetett volna, így lehetett, újabb darabbal gyarapodhatott volna, ha bírt volna, örült, hogy lyuk van a fenekén. Hallja, mi aztán jól fölszabadultunk, még egy ilyen fölszabadulás, és itt mindenki tönkremegy, de a falu örökös lett, lerontani már nem lehet, nem olyan könnyű, a Zsilléren akkor egész sor új ház épült az első tizenkettő után, hát, az hamarabb, már ez is egész ucca, valódi ucca egy sor házzal végig az Öregfaluuval párhuzamosan, a nagyfalusi Kertajjával szemben ez a sor zsillérház földből, mert hogy előbb ugye csak a putri.

Még hogy a tartozás, a föld mégiscsak az övék, megéri krajcároskodni, akkor még a nemzeti és helyi adó, egy nagyholdra évi huszonöt forint a teher, Palcsi néha alig bírja fizetni, ő még hagyján, de a kisnumerusos gazda gyakran évente kétszáz forinttal vesz be kevesebbet, mint ami léte fönntartásához, közterhei kiegyenlítéséhez és a váltás törlesztéséhez kell. Palcsi még hagyján, de a többi. A százegy forint úgy jött össze, hogy az előző évben az öreg Zsótér egy kishold után öt forintot fizetett, és a kincstár a hússzorosát megtoldotta azzal az eggyel, hogy valami haszna neki is legyen. Hallja, Kevermesen egy hold ára kétszázötvenhat forint, mi meg

így is majd megszakadunk. Azok hogy bírják? Sehogy. Mi is csak úgy, hogy. Dombegyháza, vagyis Lévés és Kevermes örökre megváltotta magát, mi nem, nem volt miből, törleszthetjük, száztizenöt nagyfalusi hátralékost a végrehajtó fenyeget, Palcsi éppen hogy megmenekedik, Csikós Misa, Balog Fercsi, László Matyi, Pap Imre odébállt, menniük kell, megy még velük vagy húsz család, futniuk kell, kitelt itt az idejük, aki nem fizet, pedig hallja, Arad tele bankkal, nekem az egyik is elég lenne, Aradi Első Takarékpénztár, kár, hogy Rózsa Sándor nem tud róla, hallja, Aradmegyei Takarékpénztár, ezeknek annyi a pénzük, hogy, Újszentannai Első Takarékpénztár, hallja, a tokos is, hát, akinek van miből, takarékoskodik, a némöt, az, Aradi Kereskedelmi és Iparbank, nekünk is kéne egy, Aradi Ipar- és Népbank, hallja, ez a miénk, hát, Pankotai Népbank, még ott is, Viktória Takarékszövetkezet és Hitel Intézet, belegebedünk, Pécskai, pécskai? Pécskán? Pécskai Takarékpénztár Részvénytársaság, Uramisten! Ezek tele vannak pénzzel, mi meg.

A vánkosunkat csak nem szedik el. Elszedték. Ha nincs Veca, tán az övéket is, való, ők is pórul járnak. Veca jól megfogta a pénzt. Ő lett a család bankárosa. Csak ne jönne már megint gyerek.

Zsótér, ha ezt Zsótér megéri! Végrehajtó nálunk. Szétverte volna a hátunkon a fokosát! Ahogy megrokkant, s még volt benne valami kis élet, nem mankóra, fokosára támaszkodva járt budira, még hogy őt úgy lássa a falu, mankóval, nem kódis ú! Nem nyomorék. Azért se. Előszedte a fokosát, legény korában avval legénykedett, a forradalomba is avval járt, abba kapaszkodott, úgy ment fokossal a budira. Amíg bírt, míg szél nem érte, és budit csinált az ágyából. Hogy kendnek Gyertyaszentelőre ilyesmi jusson eszébe!

Az uccán kurjantanak a legények, a menet élén nemzetiszín lobogó, nem házasodni most: szégyen, viszik Almási Rozit, a fején fokhagymakoszorú, temeti a telet, járvák a bolondok, járvák a falut, Zsuzsannára, való, megszólalt a pacsirta, kövércsütörtökre soványpéntök, hamvazószerda, hajaj, nagyböjt, bűtülhetünk megint hamvazástól negyven napig Húsvét vasárnapjáig, ha kend is böjtöl, nem jön a végrehajtó, nem ütik dobra a nemerusát, hallja, szedje össze magát, ilyen Böjtölő havát, bűtűjön kend! Az öreganyád. Gölödin, téjbekása, pulicka, ez való kendbe! Hát, Veca még nem is viszi túlzásba, csak magától követeli meg a negyvenelést, negyven napig napjába csak egyszer eszik sötétedés után, akkor is csak sóval hintett kinyeret, erre még a lánya se adja a fejét, nemhogy Palcsi, Palcsi akkor inkább megint kiköltözik a tehén mellé, jól teszi, fiam, negyven napig ne nyúljon Terkához, ne pipázzon, borbélytól tartózkodjon, hát, én igen, gondolja Palcsi, ő nem, de minek vele ellenkezni, ráhagyja, most úgyis éppen úgy van az asszonykája.

Itt a csempész, viszi a dohánt, hát, majd a doháncsőszenek adom! Közönséges kerti levél, középfinom kerti levél, finom kerti levél, ez meg a szivarboríték! A beváltónál ez többet ér, többet ad, hallja, majd annak adom. Azért dolgoztam? Palántázni, hordom a vizet, Búzaszentelő után luggaljuk neki a lukat, locsolom a lukat, oda belehányom a palántát, nem a doháncsőszenek, hallja, ültetem, ahogy nő, vele a gaz, kikapálni a gazt, megkapálom az asszonnyal az egész földet, ami nagyon szépen virágzik, meghagyom magnak, nem a doháncsőszenek, tizenkét levelet meghagyok, a többi letördelem, annál nagyobbra nő, magamnak, másnak, állam kincstárának, hát, akkor itthon a levelet fölfűzöm, a javát a pajtában szárítom, a rosszát, nem Rozkát, rosszát a pajta előtt szabadon, Szent András havába, míg puha az idő, csak simítjuk, csomózzuk, így nagyböjt előtt be vele Aradra, hogyne, majd mi, az anyja istenit, apámtól négy forintot vett el a financa, Palcsi ügyesebb, erre van esze, a doháncsöszt nem szereti, ki nem állhatja, az ereszt alatt a ládába tette a négy csomó dohánt, a nagy ládára edényt rakott, ami edény volt, mind összeszedte, a doháncsöszt ette a fene, mert a pajtában semmit se talált, pedig valahogy szagot kapott, egye meg a fene a fajtáját is, a doháncsöszt nem tanált

semmit, a legjobbkor jött a csempész, ideje megszabadulni a dohánytól, olyan ez, hogy bemutathatja kend az aradi dohánykiállításon, ezt nem, hallja, bebaszik, nem mondom, jó helyre tette, tavalý nem a szalmazsákban volt? Hallja, kend jól vélekszik, igyekezzen, mert még visszanéz a csősz!

A csősszel majdnem megjárta, evvel a gyugott dohánylevéllel. Jó napszámot lehet azon fogni, ha maga adja el, hát Palcsi ügyeskedett. Csempész, hallja, nem kell ahhoz csempész! Asszonyával körülrakatta magát dohánynyal, körülrakta magát levéllel, körülkötözte, rá a daku, a nagykabát alól nem látszott ki, indíts, nem az ő dakuja volt, nem Palcsié, csak az öreg Zsótéré, már az, amelyiket akkor viselt, amikor még hús volt rajta, jó nagy ember volt, mahomet egy ember, Palcsi meg kicsi, apró magyar, azt mondja nagy bottal, hát a daku betakarta, alig látszott ki az ipa kabátja alól, fél mázsa dohányt csavart a derekára, keresztül mindenben, csak a földeken keresztül, még a düllőúton se mert menni, nehogy a dohánycsősz megzavarja. Így volt az, hallja, éppen húshagyó kedden, kezdett rosszul lenni, forgott vele a dohány, azt hitte, rögtön megfullad, a daku tette, ki tudja, vagy csak maga a levél, szóval a levegőt elvette a testtől, hogy ott bizony ki kellett pakolni az egész mindenséget a kútsi düllőben! Még jó, hogy sötét volt, hallja, koromsötét! De ha ezt meglátja a csősz, azóta se vállalkozott csempészetre a mi Búza Palcsink! Egye meg a fene, így nem éri meg. Ha az embernek remeg mindene, nem nekem való. Veca ekkor mondta másodszor, hogy Palcsi semmirevaló, nem fog ez szerezeni semmit, de semmit. Zsótér Jani csak csóválta a fejét, ő az ilyesmit nem szerette. Nem bírta, mert ilyet a Kosút katonája nem tehet.

Ő megtehetette. Velünk mi lenne, ha nem.

Az Isten is meghagyta:

Coki tokos Budáról,

Coki, coki, coki Magyar Országról!

Az Aradról jött vásárolók még eldanelják a legújabb aradi nótát, coki, coki, coki némöt Aradból! Hallja, ha ezt a csendör meghallja. Új-Aradon volt valami vásár.

Bőjtbe ilyen nóta, hallja, nem is aradi ez a nóta, a vásárban valami bihari öreg magyar danolta, coki tokos, az újaradi tokosok majdnem megverték, csak mert igen duhajkodott, ráment volna a németjére, pedig hol van már Budáról a némöt, öregapám, kend elmaradt egy rovással, hallja, nem tesz semmit, coki, tokos, coki, tokos Budáról! Csak a pap meg ne hallja, a szent asszonyok úgyis beárulják. Arad megyében hetvenezer magyar, negyvenezer tokos, kétszáz-ezer oláh, másfélezer tót, ezer rác. És a zsidó? A zsidó magyarnak adja ki magát.

Első péntek zsoltosmája Krisztus Urunk töviskoronája, második péntek zsoltosmája Krisztus Urunk lándzsája és szögei, harmadik péntek zsoltosmája Krisztus Urunk szent leple, negyedik péntek Krisztus Urunk szentséges sebei, ötödik péntek fájdalmas péntek, a Szűzanya hét fájdalmának napja, szaladj, fiam, hozz a Varga sutujából tökmagolajat, legyen mivel főzni, mibe mártogatni kenyeret, kumpit, a pogácsát a disznó eszi, de ha nincs más, a béresnek az is megteszi, hallja, azok ott mulatnak, megbünteti őket az Isten.

Az idei Farsangba férjhez ment Veca unokája, Mariska, Zsótér Jani és Hajós Veca legidősebb lányának, Teri nénjének, Vicának a legkisebbik lánya, a Kása Mariska. Jól beválasztott, hallja, a Kása csak amolyan kis Kása, ez, nincs annak semmije, csak a négy kadrátja a Zsilléren, se föld, se semmi, napszámos a szerencsétlen, a felesége meg napszámos cselédje. Pedig Kása Mariska nagyon szereti az öreganyját, Veca néni mégse ment el, öregszüléje, Zsótér anyánk, az a vén zsugori Veca néni el nem ment volna a lagzijába, hogyne, hogy rajta akarjanak élösködni, tőlem, fiam, ne várj semmit, Veca nem ment el, a családját se engedte, csak Palcsit ötte oda a fene, tiszteletét tőtte, Terka meg tiszteletét küldte, jókívánságait, hogy ne haragud-

jon, néném, anyám nem engedte, pedig hát Vicát nagyon szerette, Vica biztos megharagszik rá, de hát az anyja kitagadja, nem mehet, Palcsi ott volt helyettem is, ott volt? Ott, de minek, inni alig ihatott, zsillér lagzija nem gazda lagzija, hát, Vica ne haragudjon rám, néném, én nem tehetek róla, a Kása Maris dédapja itt a falu első embere volt, még hogy Veca néninek ilyen unokája legyen, olájhoz ette a fene, valami Nadabán, Nadobán, vagy mi a franckarika.

Nadobán Gergő Kurticsen született, onnan szökött ide, Magyar Bélusék nevelték föl, Magyar Bélus volt apja helyett is az apja, jó kiscseléd lett belőle, kiskanász, majd béres, fogadott apja bérese, hát, jó dolga volt! Jobb, mint otthon.

Az úgy volt, hogy Gergő árván maradt, meghalt az anyja, és az apja, az öreg Nadabán új asszonyt hozott a házhoz. Gergő szokta mesélni. Mesélni én is tudok. Hagyja el. Gergő nem bírta a mustoháját, ki nem állhatta, még arra is rávette az apját a mustoha, hogy kiássa az anyja sírjából a nyakláncot! Tiszta arany nyaklánc volt az anyjának, oszt amikor meghalt, eltemették vele. A mustoha addig nyaggatta az apját, hogy az kiment a temetőbe, és kiásta, Gergő megleste, látott mindent. Egy este aztán annyira ment a dolog, hogy megverte az anyját, a mustohát. Jött haza az apja, a mustoha meg visított, mert húzta a hajánál fogva, jött be az apja, na akkor kapta magát, ki az ablakon, elfutott előle, mert az agyonüti, ha ott találja, ha a mustoha elárulja, hogy ő összevissza verte, kékre, zöldre. Meg se állt Nagyfalui, akkor múlt kilenc éves, magyarul se tudott, csak mondta, mondta, Magyar Bélus fogadta be, a jegyző hozzá tette. Jó helyre, Magyaréknál ember lett belőle, szép szál legény, Nadobán Gergő, micsoda név, Gergely nincs a faluban, ő az első Gergő, hagyja el, nem számít, jó dolgos ember, nem az a baj, csak a hite, hogy más hiten van, görögkeleti és nem mint mink, római katolikusok, Maris nagyon megszerette, azt mondta, amikor már a szeretője volt, azt mondta Gergőnek: Hallja, kend! Én kendhez hozzámögyök, ha! Ha. És akkor sorolta, reggelig meg se állt. Hát, jól fölvtágták a nyelvét, Gergő jól kifogta. Hallja, nem fog az sokáig szájalni, Gergő majd betapasztja. Ahogy én üsmerem ezt a Nadabán gyereket. Nem fogja ez hagyni.

Nadabán Gergő kötélnek állt, miért ne, nem volt neki semmi köze, hát, nem hogy semmi köze, de nem sok köze volt neki a kurticsi családjához. El kellett neki onnan jönnie, itt jól érezte magát, miért ne. Jó mulató gyerek, a legszívesebben csikósbujtárnak állt volna, meg kellett neki elégednie a csürhével. Amúgy jó erős ember lett, nem fog ki rajta a dolog. Móc! Hallja, ezt ne mondja neki, nem szereti.

A falu se szereti, nem örül neki. Még hogy béres, de hogy beházasodjon. Idegen, mit keres itt.

Szerencséjére kötélnek állt. Úgy lett, ahogy a menyasszony akarta: a gyerekeik római katolikusok lesznek valamennyien, egytől egyig mind, és magyar lesz valamennyi. Mert hogy ilyen teremtés ez a Maris, ögyem mög! Se ez, se az, csakis mint mi magunk. Úgy is lett. Szép pár lett. Vecának hiába nem tetszett.

Nadobán, a Zsillérre! Hát, oda is ment. Nem azonnal, arra nem volt tehetsége, csak később, már a Szentév, ezerkilencszáz után, miután agyonhajtotta magát, hogy legyen már valamilyük, legalább egy kis putrijuk a Zsillérön. Mert az se olyan könnyű, azért is meg kell szakadni.

Hallja, Gergely napja! Ám Gergely már nincs idehaza. Ha lenne, se bírná megvendégelni a köszöntöket. Hallja, eljön az is. Nagyböjt második hetében, 15-én megszólal a községi ágyú, a bakter sütögeti a kis mozsarat bele a monarkiai csöndbe.

Hallainál lett tanyás, Gergő Marissal Kútasra ment, Hallai tanyájára. Hallja, ez a Nadobán se viszi semmire! Szebben jár, mint a gazdalegény, zsíros gazda fia, nekünk erre nincs pénzünk. Ha zsillér akar lenni, vögyön kend is olyan csárdás kis kalapot, ha nem jó a régi, de akkor főd nem lösz, nem lesz új darab! Semmi. Vecának nagyon a bögyében van ez a Búza Palcsi. Egy

icce bor tíz krajcár, amit keres a béres, mind elmuzsikálja. Húzza neki a Vendel, már legénykorában így kezdte. Szent József napja, hallja, dologba most ne menjen.

Tanyás, tanyás akar lenni ez a Márton is, a fene a jó dolgába, kevés neki, amit tőlem kap! Ez az álma, őrizni a más tanyáját, negyedes földet művelni, téhen is köllene neki, a beteg oláj fasza nem kéne neki, menne napszámba tavasszal hatvan, nyáron kilencven, ősszel hetven, télen ötven krajcárért, ez kéne ennek, minden köllene ennek, ha nem figyelek, kilopja a szömöm, hát tőlem nem lop, azt gondol, tanyán annyit lophat, amennyit akar, ha olyan bolond a gazdája, hagyja, éntülem nem, kevesli a bérét, innen el nem mögy, míg az éve ki nem telik, piszkos fajzat, zsillér, Benedök, zsákkal hozza a melegöt! Gyümölcsoltó Boldogasszony Jézus fogantatása, jön a fekete vasárnap, tanyás, Palsi is elmenne, akkor senki se látná a szöröncsétlenkedését, nem jó neki itt, menne ki tanyára, tanyát húzna a földemre, majd ha lesz miért, ha nem huszonnégy holdunk lesz, százhuszonnégy, de ahhoz nem szájalni kellene, dolgozni, fiam, nem feleselni anyáddal. Korcsosul a nép, nem fogad szót a véneknek, hallja, rosszul jár!

Az évben elég későn jött a tavasz, Vince körül szólalt meg először az ég, Szent György hava legelején, az első mennydörgéskor a két legelevenebb Búza gyerek, Misa meg Béla meghengergőzött a porban, az udvaron a fehér ingükben hengergőztek, jött haza az anyjuk, Terka jól összeverte őket, édes jó Istenem, most adtam rájuk tisztát, csak kiteszi az ember a lábát, máris itt a baj, az anyátok istenit, ezt megemlegetitek, jól elrakta őket, hadd el, lányom, igazuk van, Veca nyugtatja lányát, úgy van, jól tudják, hallja, kend tanítja őket ilyesmire, akkor kend mosson rájuk! Terka nem szokott az anyjára szólni, de már mára éppen eléggé kidolgozta magát, semmi kedve megint ruhát mosni, egyen meg benneteket a fene, akkor egy hétig így jártok, ha nem vigyáztok, mert hogy a két rosszcsonst nem azért hengergőzött a porban, mert az első mennydörgéskor való porban hengergőzés foganatos a derékfájásra, nem fog fájni a derekunk?! Az anyátok jó istenit, visított Teri, majd adok én nektek derékfájást, úgyhogy igencsak fáj mindkettőnek aznap este a dereka.

Vecának mindenre van orvossága, csak a saját bajára nincsen. Szemfájásra ráolvasás, rossz fülbe lámpa fölött melegített szenteltvíz, hátfájásra, aztán meg hascsikarásra a gyerek hasára üveg pohárban gőzt eresztő kenyérhéj, fájós fülbe kúrúzs leve, sebre só és törött paprika, kalán zsír és kovász, torokfájásra petróleum, görcsöl a bele, görcsöl, hát akkor verébszar az anyatejbe, ögyed, édös gyermeköm, álmatlannak mákgubó leve, alszik a kis szerencsétlen éjjel-nappal, ezért lesz annyi hülye, ha bezabál kend, ricinusmagot neki, Búza Fercsi regatábján megjárta, megzavarták a csendőrök a rekatákat, adtak nekik pár forintot, na csak mulassatok! Az asztalon álltak a Csárdában a tízliteres boroskorsók, a Búza gyerek nem szokott inni, nem szokta meg, eléggé beteg lett. Otthon hányinger kerülgette, futott az anyja a nászasszonyához, Vecához, Ferit hányás kerülgeti, hát, kend tudja, lelkem, bead neki öt szem ricinust, beadta, bezabált? Nem, csak sokat ivott, akkor a ricinusmag, Feri majd belepusztult, dobálta magát ilyen magasan, féléretten vette be a ricinusmagot, azt mondják, méreg, akár meg is halhat tőle az ember. Ha meg a gyerekben benne van a frász, rángógörcsöt kapott, önti az ólmot, ha meg rí a gyerek, megverték szemmel, hát, szenes vízzel mosdatja, Távozz, gonosz az ártatlan testből! Szóval mindenre van orvossága, csak magára nincs.

Előbb csak olyan furcsán kezdte tartani a bal kezit, kezdett bénulni, majd egészen belebénult, lassan, fokozatosan, szerencsére nem azonnal, csak lépésről lépésre. Béna a keze, fél kézzel hogy bír még főzni is, neki már vége, nyomorék lett, alighogy meghalt az ura, Zsótér, jaj, Zsótérom, Uramisten, az urát emlegeti, meg hogy menni kell Radnára, Mária tán csudát tesz, a Radnai Szűzanya, neki már csak Ő az orvossága, orvoslója, a pünkösdi búcsúra elmögy, ha bírja a lába, még a lába valahogy, tán addig megbírja, vissza meg, ha csuda esik, könnyebb lesz. Piros Pünkösdi napjára. Már Nagyhét kezdete, Virágvasárnap.

Úgyhogy ma szentelt barkát eszik. Aranymiatyánk.

Úgyhogy kend most gyónni fog. Palcsinak gyónócédulával kell majd igazolnia.

Veca virágvasárnap negyven Miatyánkot és negyven Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet mond Krisztus negyven napi böjtölésének emlékére, Nagyhetfén harminchárom Miatyánkat és Üdvözlégyöt, egy Hiszekegyet annak emlékeztére, hogy az Üdvözítőt földi életének harminc-harmadik esztendejében tulajdon tanítványa adta el, Uramisten, rá Nagykedden harminc Miatyánk és Üdvözlégy, egy Hiszekegy, hogy harminc ezüst pénzen adta el, az egy a ráadás, Nagyszerdán tizenöt Miatyánk és Üdvözlégy, egy Hiszekegy azokra a fájdalmakra, melyeket Krisztus fején a töviskorona okozott, ha a Krisztus, az én szép fiam élne, Krisztus, a tövis-koronád! Még egy Hiszekegyet, Nagy Matildnak írt a szeretője Boszniából, Nagycsütörtökre tizenkét Miatyánk és Üdvözlégy egy Hiszekeggyel, mert hogy Jézust éppen szomorú kedvében hagyta magára tizenkét tanítványa, a nagymisén megszólal az orgona, a csengő, a harang, minden, hogy Nagyszombatig hallgasson, Nagyaluból a harangok elmentek, kerepülnek, a kurticsiak tokálnak, már a maguk Húsvétján, oláhok Húsvétján, nekik is van, hajaj, már itt a Nagypéntek, öt Miatyánk és Üdvözlégy, Mária, malasztal vagy teljes, Hiszekegy, öt szent sebének tiszteletére, nagypénteki köröszót, járjuk a Kálváriát, a fájdalmas olvasó, siralmas Mária, stáció járása, kiosztják a szerepet, végigjátsszák Jézus szenvedését a tizenkét apostollal, a harangok elnémultak, mögy a nép a Kálváriához, verzári halom, Kripta alatti Kálváriához, az a falu Kálvária hegye, a maga kálváriája, a Kastély lassan összedül, de a stációk még úgy, ahogy, hallgatnak a harangok, jaj, csak egyszer megszólaljanak, édes Istenem, szólnak, Pilátus halálra ítéli Jézust, a gazembere, Jézus vállára teszi a keresztet, Palcsi is átvenné tőle, Jézus először esik el a kereszttel, Teremtőm, el ne hagyj, édesanyjával, Szent Annával tanálkozik, én mikor fogok, mönnék mán, hálnék, ha bírnék, Simon segít Jézusnak, Palcsi szíve majd meghasad, Veronika kendőjét nyújtja, Veca szeme tele könnyel, Jézus Urunk megint a földön, bár mellé roskadhatnék, csókold azt a követ, Jeruzsálem lányai, ne miattam ríjatok, ríjatok magatok és családotok fölött, Krisztus, kisfiam, kilencedik stáció: Jézus megint a földre bukik, mennyit szenved az ember, az én keresztem az én kicsi fiam, ruháját osztogatják, magyar Krisztus, Veca már a kacabajkáját tépi, ezt vegyétek, ne a Megváltónkét, Jézust már feszítik, keresztfára szögezik, lándzsával szívét átdöfik, ide, ne oda, Veca már a gelebét mutatja, ha nem vigyáz rá a lánya, ott hal meg Veca a tizenkettedik stációnál, a szíve mindjárt megáll, Beteljesedett! Mindjárt kiadom a lelkem, Jézus már fájdalmas anyja ölében, csókolná Veca is a kisfia, Krisztus, jaj, Zsótér Anti kis Anti Krisztus-testét, az ő Krisztus fiát, úgy tesz, mint aki a halott fiát ringatja, babusgatja, cirógatja, életre keltené, de nem bírja, elvették tőle a zsidók, már négy család a faluba, négy zsidóék ötvenketten, a Mózes-vallású zsidaja, ezek ölték meg, jó, hogy most nincsenek itten, szerencsájuk, hogy csöndben vannak, Klájn után jött Faf, Adler meg Hász, tollasodnak, ilyenkor tavaszkor a toll ára mázsánként igen finom pehely négyszáznegyvennégy, finom pehely négyszázöt, középfinom pehely háromszázötvenöt, közönséges pehely háromszázhusz, talán ebből van valamennyi, igen finom tépett toll háromszázötvenöt, finom tépett toll kétszáznyolcvanöt, közepes tépett toll kétszázhatvanöt, a zsidaja érti a nótát, közönséges tépett toll kétszázöt, szépen mondja, kinek van ebből egy mázsa, igen finom fosztott toll háromszázötvenöt, finom fosztott toll háromszázöt, közepes fosztott toll kétszázötvenöt, nem úgy van az, adjon többet, hallja, közönséges fosztott toll kétszázöt, tyúktoll tíz, ez az, ebből tán lesz valamennyi, tyúktoll tíz, hosszú száras toll húsz forint, vigye, a zsidó viszi, mind elvitte, elvitte Hász Ábrahám, ez itten Jézus sírja, tündöklő golyosba takarják a testét, jaj, már eltemették, Nagyszombatra negyven Miatyánk és Üdvözlégy, meg a Hiszekegy annak emlékeztére, hogy Jézus negyven óráig feküdt a koporsájában, föltámadási körmenet, föltámadt a Jézus Krisztus, Krisztus király, a falu ágyúi megszólalnak, Glóriára megszólal a harang, Palcsi már enne, hogyne, majd holnap, kend már

ma bárányt enne, Húsvét napján, Húsvétkor megint negyven Miatyánk és Üdvözlégy, a Hiszekeggyel, hogy az Üdvözítő föltámadása után még negyven napig társalkodott tanítványaival és híveivel ájtatosan, a kis Terit, szép hajadon lány már, a szomszéd Kövér kútvízzel öntözi, hideg kútvízzel nyakon csördíti, az öccse, Jani mindjárt nekimegy, ha még egyszer meg meri tenni, agyonüti! Fiam, ne öbölyödj, az asztal terülj asztalkám, fonatos kalács, lepény, kókonya, sonka, kolbász, Palcsi már nagybőjtbe nekifogott volna a sonkának, hogyne, bárányt inkább most ne, majd gyüvőre, ha megérdemled, te éhenkórász, drága Jézus Krisztus, hát mégiscsak föltámadtál, mink mikor fogunk, szegény árva magyar nép.

Húsvét harmadnapján a lányok jönnek locsolni, járnak kendőrvirágzásig, Süss föl nap, Szent György-nap, Kertem alatt a kis bárány majd meg fagy, akkor holnaptól Nagyboldogasszonyig kend szombaton csak a déli harangszóig maradhat a mezőn, és már szenteli is a pap az életet, Búzaszentelő Szent Márk napján, járja a határt a nép, lobogó alatt ki a vetéshez, Szöllősi pap a rézszentelőjéből szenteli a szenteltvízzel a vetést.

Veca elmosolyodik, nemsokára itt a Pünkösöd, mehet Radnára. Ha ő azt még egyszer megjárhatja. Volt ő már oda, nem is egyszer, de ilyen rosszul még sose volt. Radnai Mária csodát fog tenni vele is. Éhnyálon megy, úgy jobban meghallgatja Mária! Az étlen-szomjan zarándokló ember nyála megöli a gonoszt, az éhnyál meggyógyít.

Zöldfarsangba Húsvétól Pünkösdig megint szabad a menyegző, úgyhogy teli a gyöp gyerekkel, megint lehet játszani. Mert olyan csodaszép az idő. Vasárnap esténként a betlehemes öreg Varga Anti tart kis citerabálat a süldő legényeknek s leányoknak, készülhetnek a szerelemre, Béla meg Misa most jön rá, hogy ők már értik a disznóvágást, télen addig lesték az apjukat, hogy most sündisznónak esnek, sündisznó torát ülik. Szalmával pörzsölik, amikor leégett a tüskéje, fölbontják, a húsát megsütik, persze csak amikor nincsenek odahaza a szüleik, az öreganyjuk valahova elbújt imádkozni, utána ahogy Bélus fölböfögi, rosszul lesz a sün szagától. Végig az uccán, Nagyfalun mén a gyerekek lakodalmas játéka, a vőfény hívogat, a kis Palcsi az, ahogy elfelejti a mondókáját, evvel üti el: Vöröshajma, fokhajma, Gyűjjenek a lagziba! Aki nem gyün lagziba, Maraggyon a kuckóba! A vőfény kikéri a menyasszonyt, a vőlegény végig a Nagyfalun, a lányok kendőt tettek a vállukra, végig Öregfalun, kicsi arany virágok, a kis legényeken kalap, és éneklik: Nagyfalusi úca, végig piros rúza, meg kell zabálni őket. A gyerek kuskadisznózik, Kuska, disznó! A gyöpön egy lyukba kell belökni a golyót, a többi bottal zavarja, Kuska, disznó! De a gyerek csak beviszi a disznót az ólba, persze közbe néhányszor jól rásóznak. Láncot fognak, Adj, király, katonát! Gomboznak vonalra, falhoz, lyukba; bűroznak, hajaj, ez a legjobb! Két csapat legény a kapitánnyal. Aki nyer, addig marad, míg nyer, míg nem veszít. Misa elég gyakran megzavarja a játékot, jobb, ha nincs ott, mert ha sokáig vesztes, beleköt valamelyik nyertesbe, és akkor kezdődhet a verekedés, a Búza Misa egyhuztomba kapitány akar lenni, pedig még nincs akkora, vesztes nem szeret lenni, mindig csak nyerne, mert olyan ennek a Búza gyereknek a természete, ki hallott ilyet, mindig ő akar parancsolni, ő lenne a vezér, megy végig Béla öccsével a falun, ha kimennek a faluba, biztos, hogy valakibe belekötnek, Misa nem szereti, ha neki valaki parancsol, még azt se, hogy csak úgy ukk-mukk-fukk megálljon előtte az úton, és neki kerülni kelljen, nem, akkor inkább nekiesik, és már veri is, ha nagyobb is a másik nála, zsupsz, már kapott is egyet Almási Matytól, az már legény, ez meg kis csibész, belecsimpaszkodik a lábába, üti-veri, hát, Almási lábát, üti, ahol éri, Almási nevet, kineveti, Misa már rí, keservesen rí, veri oszt a másik, mégse futamodik meg, pedig úgy csapkod, mint a bolond, mint amikor az öregapját először eresztette Kosút a némötre, csépelí Almásit, aki a végén megunja, és bevágja az árokba. Misa erre csak föláll, utánaveti magát, és mint a veszett kutya, belemar a másikba, mint a hörcsög, Matyi le nem rázza, míg Terka elő nem kerül. Adok én neked kapitányságot, tudom Isten! A finom kis kenderkötéllal ad neki, hogy megnyugodjon.

Aztán a dölé meg a méta, egyik jobb, mint a másik. A gyerek meg a leány a kutyájával hengergőzik a gyöpön, a finom új fűvön, a kisgyöpön meg a nagygyöpön mindenütt, körbe Nagyfaluk körül, belül, mindenütt. Hallja, szép időnk van, ha csak a fagyosszentek ki nem babrálnak velünk! Hát, lesz itt olyan farsang, ha beüt az a három szent!

Itt-ott májusfa, akad elég eladó lány a faluba, Pünkösdi havában harmadikán a Szentkörösi Föltalálása napján a körösi ünnepe, már hogy az egyik, ajaj, már tele a falu körösi, körösi a templomtornyban, körösi a templom előtt, körösi a körösiútnál, mindnél: Hosszú ucca és Körösi ucca körösiöződésinél, Nagyfaluk két végénél, körösi a Körösi végénél, a Körösi ucca Csárdának szaladó végében, körösi itt már mindenütt, igen vallásos ez a nagyfalusi népség, körösi a határban keresztül-kasul, Kovács körösi a Kastélyi-dűllőnél, körösi a Varjasi dűllőúton Varnyas felé, Godó-körösi, az, hallja, Godó Jóska állította, mert amikor tizenkét esztendeje, vagy tizenhárom, jött haza részegen a varnyasi búcsúról, a lova befordította a szekérét az Érbe, az anyja szörnyethalt, édes Istenem, Godó Jóska azóta igen megjuhászott, nincs nagymise Godó nélkül, így igaz, nincsen mise, különösképpen nagymise, Nagyfaluk, nagyfalusi gazda nélkül, a gazdája minden ünnepen mög vasárnap elmegy, szépen végig a család a falun, az asszonyok kezében imakönyv, énekesfüzet, hát, az ember csak lépetget, szép csizmásan, embörösen, mög az Öregfaluk a misére, mög az egész gazda-familia, a falut alapító népség, gyűn Palcsi is, Búza, mög asszonyával meg Vecával, nagymisére el kell menni, nélkülük mire menne ez a faluk, ez a nyáj, ez a plebánia. A Zsillér? Hallja, az is, mennek azok is, csak valahogy nem annyira. Még az asszonya mind ott van, meg a gyerek, lánya, de maga nem mindig. A zsillér már csak ilyen, ellenkezik. Ha neki az Isten csak annyit ad, hogy maholnap elmehet legelni, akkor ő oda be nem teszi a lábát. A zsillér Kotrócot a csöndér vitte el, éjszaka béverte részegségében a pap ablakát, egy hetet kapott, addig a dutyiban meggondolhatja a dolgot. A piszkos zsillér fajzat. Aztán, ha minden kötél szakad, mégiscsak elmegy a misére a zsillér ember is. Mert hogy a pap kiprédikálja. Még hogy kiprédikálja, miféle hazátlan elkorcsosult lélek, még a gazdáknak is szemet szúr az elmaradása, ha a gazdának nem tetszik, valóban koldusbotra jut. Jobb a gazdájával csínján bánni, akkor inkább elmegy arra a vasárnapi nagymisére. Ha mindre nem, valamennyire azért igen. Sátoros ünnepen mindenképpen. Ha csak a zsidónál le nem részegeedik a disznaja. Hajaj. A zsidó, van már négy is, bolt, korcsma mindegyiknél. Hát ha nem is mindnél korcsma, csak amolyan csapszék, azért megteszi a szegény embernek. A Klájn meg a Faf csárdája a gazdái, a Hász nagy boltja mindenké, ő nem mér italt, a Hász mint tollas zsidó került ide, addig, hogy most övé a legnagyobb bolt a faluban, rőfös is meg vasas, van ott minden, hát, Adler meg csak olyan félzsidó a Zsilléren nyitotta ki nemrégiben a korcsmáját, amoda meg a Kurticsi úton a Gera-körösi, Gera Örsikének állította az anyja, Gera Örsikét ott taposta meg a bika, meg hát körösi minden, majd minden körösiútba a helység által állíttatván, hogy a gonosz, a bűbajos ott leskelődve elijedjen a körösi, az ember kalapot emel, asszonya körösi vet.

Ajaj, Veka mindenre keresztet vet, kenyér téstájára, szegendő kenyérre, evés előtt ételre, fekvés előtt vánkosra, alvó leányára, a ház négy sarkára, ajtajára, égzengéskor, kocsiinduláskor, az ember csak süvegel, akar süvegelni? Hagyja el; a pircsuzást mondja süvegelésnek, jóféle kártya, most nem érek rá, de ha megjön az eső, ha kimozdulni a házból nem lehet, meg télen, meg amikor csak pihenni lehet, jöhet az opletány, Veka ásitáskor a szájára vet keresztet, hallja, az ember nem győzi hányni a keresztet, hallja, ezt nem lehet eleget, Kürtösön Olajbafőtt János napján odalett százöt telken egy gőzmalom, százket ház, hatvanhet istálló, kétszáz-három kotárka, kotreca, miegymás, a kár több mint félmillió, fizet a biztosító, úgyhogy kend is biztosítson, amíg nem késő, ő nem, Veka nem engedi, egyszer volt Nagyfaluba tűz, ők akkor is megmenekedtek, vétek biztosítóra költeni a pénzt, a kürtösiéért égtek meg, mert nem egyesültek az anyaszentegyházzal, hagyja el, úgy van, valóság, Kovács Janinak táltos a

gyereke, foggal született, hallja, nem úgy van, két sor foga van! Az éjszaka akkora vihar támadt a falura, hogy majdnem elvitt mindent, tetőt, a fákat is megszaggatta, a Kovács gyerek két órát élt, táltos lett volna, táltos volt az így is, azért ment el ilyen hamar.

Pünkösd hete, Pünkösd kántora, készülj, fiam, megyünk Radnára, már nem is vagyok annyira béna, Veca elég jól vonszolja magát az udvaron, Veca már megint böjtöl, böjtölhetne kend is, így Palcsinak, mert a kis Palcsi, Misa, Terike meg Bélus után ki tudja, mit forral megint ellene a veje, az Isten verje meg a gyerekcsináló kedvét, mi marad ezekre a szegény kis lelkekre, ha ő nem piszkálná őket, tán már kétszer ennyien lennének, böjtölne kend is, akkor többre viszi, Pünkösd szombatján fürdeni fog, akkor nem lesz kend beteg, Palcsi évente, ha kétszer fürdik, akkor is ki kell zárni a házból a családot, meg ne lássák mejjét, hónalját, ha megjön a dologból maga mossa, hátát, nyakát az asszonya, egyébként meg amikor Pünkösdre készül. Hallja, fürdeni akar? Hallja, amikor nekiáll már megint lemosni magáról a port, igaz, ami igaz, nem úr ő, hogy napjába fürödjön, lemossa magáról hetente egyszer, leginkább kéthetente beleül a kádba, ki hallott ilyet, még az asszony, de hogy ember. Akkor Pünkösdre fürdik kend.

Veca bátorítja a vejét, maga majd útközben, majd valahol csak, csak, valahol a Marosban a Radna vizében. Csak még egyszer, most az egyszer még eljusson Radnára Máriájához! Ha meggyógyul, valamijét ráírja. Szentpál, Gája, Arad, Mikalaka, glogováci Öthalom, Mondorlak, Csicsér, Szabadhely, Ópálos, Baracka után Lippával átellenben Radna Máriája, radnai búcsú piros Pünkösd napján, a lépcsőn térdén mászik föl Máriához.

Pénteken szoktak indulni, most Hajós Veca néni, Zsótérné miatt csütörtökön vágnak neki a gyalogútnak. A két fehér lobogó meg a feszület a koszorúval, indul a búcsújáró menet, visznek pénzt, hogy ha meg kell szállni, persze rokona majd mindenkinek van útközben, meg az első este úgyis az aradi templomban, ott virraszt a búcsús nép, énekel, virraszt az aradi éjszakában, gyalog végig a falvakon, anyám nem bírja, lassabban, lassan haladnak, Veca alig bírja, vonszolja magát, keze után lába is bénul, nyomorék már, édes Istenem; csak egyszer odaérjen, vissza se jön, most mintha táltosodna, ottmarad Máriánál, Teremtőm, el ne hagyj, Máriám, Szűzanyám, a szögediek inkább Kisasszony hetibe jönnek, Teremtőm, Szűzanyám, el ne hagyj, csak most az egyszer. Vagy ottmaradok, vagy hazáig szaladok!

A szent ember, Csuha Gyuri szerint a radnai kegyhelyen az ezeröt száz évesekben, nemsokára négyszáz éve, épült itt az első templom. A török annyiszor rontotta le, ahányszor bennünket a tűz, a korela, a láz, az uraság, minden, a török akkor végül mégiscsak meggyújtotta, és csak a kép maradt meg, a Radnai Szűz, ötöt a tűz se fogta, tépte, szaggatta is a pogány, a fogával cibálta, mégis épen maradt, megmaradt nekünk, Szűzanyám, magyarok Máriája, mire egy aradi asszony lassan kétszáz éve a mirígy évében magához tért a halotti ágyán, és elküldte az aradiakat Radnára, hogy az Isten ezen ostora el nem fog távozni tőletek, ha csak a radnai templomban lévő kegyelmes Képet meg nem látogatjátok, mire az aradiak csakugyan elzarándokolnak Radnára, való, a mirígyhalál azon nyomban megszűnt! Akkor Veca is meggyógyul. A búcsúsok élén díszesen öltözött gyermek- és leánycsapat, az emberek födetlen fővel, az asszony-nép oldott hajjal, mezítláb énekel, imádkozik, hogy majd Radnára érkezvén engesztelő áldozatul kincsüket tehessék, kicsi vagyonkájukból valamit a Radnai Szűzanya oltárára. Pünkösd szombatján már ott kell lenni, virrasztásán idézhetjük Mária dicsőülését, ne segítsen senki, két apáca áll mellette, úgy vonszolja magát térdepülve fokról fokra följebb Máriájához a garádicson Veca néne Virágos Berkeshegyen, Azon szívfájdalmad által, melyeket Jézus miatt szenvedtél, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad jászolba fektetni kényszerültél, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad tőled elbúcsúzott, Krisztusom, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad tövissel koronáztatott, kisfiam, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad halálra ítéltetett, jaj, Antikám, egyetlenem, Azon szívfájdalmad által, midőn

Szent Fiadat a kereszttel megterhelve a Kálváriára menni láttad, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad a keresztfán szomjúhozván ecettel és epével itattatott, Krisztuskám, nekem végem, megáll a szívem, ne dörzsölje, lelkem, kár értem, kár velem vesződni, hagyja el, itt halok meg a lépcsőn, Mária Garádicsán, adná az Isten, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad Jánost fiaddá ajánlotta, Antikám, Azon szívfájdalmad által, midőn Szent Fiad holtteste a keresztfáról levéttetett, mért nem engem szegeztél Uram, Teremtőm a keresztfára, Jézusom, Mária, jesszusom, Szent Fiadat eltemettetni láttad, láttam, kérünk Téged, hallgass meg minket! Hallgass meg engem, Szűzanyám, Radnai Mária, Anyám, édesem! Lányom, azt a képet vedd meg, jó lesz odahaza a falra, Radnai Szűz, Te segélj meg engem. Ha te se, hát ki.

Már Radna előtt alig férnek az uton, éppen egymás után szép sorjában haladnak a falvak búcsúszalai, egymást érik fél Magyarország búcsúszalai, magyar, német, oláh népe az országnak, akad tót is, bunyevác, a Radna patakán ívelő kis híd melletti kőkereszt talpát oláh asszony csókolja, menj oda, lányom, te is csókoljad, hallja, ebben a házban lakott Kosút, amikor ment ki a tokos elől, hallja, mennyi tokos, tenger a búcsún a némőt, majd annyi, mint a magyar, Uramisten, Keresztrefeszített Jézus, könyörülj rajtunk! Amott az Lippa, Szentlélek Isten szállj reánk, a falon mindenütt KÖSZÖNÖM, DANKE, MULCUMESZK, Drága Jó Szűz Anyám, Felajánlom ezt a Szent Képet! Ó kérlek: Gyógyítsd meg a szememet, ha lehet; egyszerre hat pap gyóntat, Neu-Sanktanna a család köszöni, az oláh asszony, ahogy elmén a kép mellett, símogati! A Radnai Segítő Szűz Máriának hálaból, anyám már fölért, végig a lépcsőn, végig térden csúszva, most jön a könnyebb, ez már nem olyan kegyetlenül nehéz, de most már szemtől szembe Máriával, ez a legnehezebb, akkor végig a templomon térden állva, csúszva-mászva, megkerüli az oltárt, forintját teszi az oltárra, még az urából van, a sekrestyés már be is söpri, csókolja Veca az oltárkövet, csókolja, nyalja az oltár terítőjét, azt a szépet, olvasóját morzsolva mormolja, kereng az oltár körül a mise alatt, elől középre érven fölveti fejét, lassan fölemeli, ahogy bírja, hát, fölnezi a Képre, a Csodatevőre, csókolja a földet, hangtalan mozog a szája, fohászkodik, könyörög, megtette, amit ígért magának, Radnai Máriának, kezét szétveti, szép lassan, bénán széttárja, és csak réved a Kegyképre, mintha azt mondaná: Ó, Mária! S már imára kulcsolja kis száraz kezét, tovább köröz a többi nagybeteg asszony és ember és egészséges gyerek, egészséges, ki tudja, csak úgy tesz, úgy fest, mintha kutya baja se lenne, hát megjártam Radnát ilyen betegen, Szűzanyám, gyertya, ég a gyertya körbe minden kőkereszt-nél, stációnál, emlékkereszt-nél, a glogováci németek itt ebédelnek a keresztjük-nél, az előbb azok a lépcsőn a kigyósi körösközt-nél, csupa üsmerős, rokon, a templom és a zárda mögött a Kálvária a sok-sok emlékkereszt-tel, mi is állíthatnánk, a tizennégy állomás tizennégy falu stációja, Nagykikinda, Neuarad, Pécska, Endrőd, Kiszombor, Makó, Hódmezővásárhely, Mezőkovácsháza, Szentés, Vinga, Csongrád, Óbesenyő, Csanádapáca, Batonya, ég a gyertya ég, el ne aludjék, járják a búcsúszok, énekelve járják a Kálváriát, anyám ide már nem jött, elég volt neki, az egyik bokorban pihen Veca, ledült, egy kicsit most megpihen, ezen is átesett, mint tata a kerítésen, Máriám.

Könyörülj hazánkon, könyörög a pap, és áldd meg nemzetünket, hogy Szent István koronájában és az ő erényeiben egyesüljünk valamennyien, kik tagjai vagyunk az általa alapított és a Te égi oltalmad alá helyezett Magyarországnak. Óvj meg bennünket az elsatnyulástól, a pártvillongásoktól, a hazát bontó vallástalanság mótelyétől. Válságos időben közeledünk itteni létünk másodszázadévének küszöbére. De Te, ki a múltban honunkat háborúban diadalra vezetted, békességben fejlesztetted, vizsálókban, éhségben és ragados nyavalyákban elpusztulni nem engedted, ki sok szükségünkben segítettél, szorongatásainkban oltalmaztál, a szerencsétlenségtől megóvtál, örömeinkben és bánatunkban mindig mellettünk állottál: légy áldott mindezekért, és az új századévból se hagyd el minket. Kelj föl mellettünk Szent Fiadnál,

Boldogasszony, és ne engedd, hogy a mi hazánk, nemzetünk boldogabb jövője fölött valaha kétségbe essünk, ammen.

Odafelé se szaladt a mi drága Veca nénénk, haza meg már vinni kellett. Aztán csodák csodájára otthon úgy megjavult, hogy szerette volna körbefutni a házat. A Radnai Szűz megtette a magáét, Veca nem hiába járta meg még egyszer Radnát, a könny rászáradt az arcára, a végén rá se bírt száradni, egyik sor száradt a másikra, egyik mosta le a másikat, rítt, mint a szopósmalac, úgy fájt neki, úgy nem bírta azt a lépcsőmászást, a könnyével sarat csinált maga körül, nem rítt ő hangosan, csak potyogtak a könnyei, folyt le pataokban az arcán, annyira, hogy a bőre megpuhult, teleszíta magát könnyel, és a végén egész szép asszony lett megint, nem is azért, hanem mert még egyszer látta, megláthatta Máriáját, azért volt olyan fényes az orcája, nem is az arca, csak a szeme, a pillantása. Csillogott a vén öregasszony, Veca, boldogult, megboldogult rá jó esztendőre, úgy nézett ki, bírja még sokáig, azon az ősön egész jól volt, Radna csodát tett, úgy vették, már nem is nyomorék, annyira már nem volt béna, ment, futott a tyúkjaihoz, etette őket a kis kötényéből, úgy szerették a tyúkjai, csirkéi, hogy a kezéből ettek, kiették a szemet a tenyeréből, olyanok voltak azok tőle, mint a kezes bárányok, kezes kis tyúkjaim, simogatta őket, mást se tett, mint etette a tyúkjait, erre föl Radnára esztendőre leesett a lábáról, összehúzta a görcs, vagy mi a csuda, egészen meggémbe-redett, megbénult minden tagja, aztán egy reggelre kelvén ott találták, megbénulhatott a szíve is, vége, anyám meghalt, már a nyáron látták, ez nem éri meg a gyüvő tavaszt, elmén a lombhullással, elment. Pedig Radna jót tett neki.

Míg Veca odavolt Radnán Máriájánál, az itthon maradt leányok összefogózva, rózsát tűzve hajukba körtáncot jártak és énekeltek: Mi van ma, mi van ma, Piros Pünkösd napja. Holnap lősz, holnap lősz A második napja, és mennek a házakhoz, és áldást mondanak a házra. Otthon már várta őket a templomban a pap, a kántor ment eléjük, a radnai asszonyok este hatkor értek haza, a templomba menet a búcsúsokat a kántor a szép radnai énekkel fogadja, és a nép már zúg a daltól, zeng a falu, borzong a templom, száll Máriánk énekének sora sorban, Mária éneke, Mondj naponkint és óránkint, Lelkem, dicséreteket, Máriának, Szűzanyának, Szentelj víg ünnepeket, Szentháromság vasárnapján lámpás kísértet kísérti a népet.

Szombaton kezdődött, a Pünkösd utáni szombaton, már benne Szent Iván havában, Úrnapja előtt ilyen istenkísértés! A részeg bakter rásütötte a községi ágyút a kísértetre. Ha meghallja, biztos hanyatt esik.

Hol lepedős, hol mankós, hol mécseses ember ijeszti az ijedősöket, a jámbor nagyfalusiakat. A gyöngé asszony nép hányja a keresztet, az emberek jót nevetnek, a családjukat meg kint eszi a fene a faluban, hajkurásszák a kísértetet.

Palcsi csendes legény volt, legénykorában ő is majdnem megjárta. A két Búza gyerek ment át a temetőn, a temető szélén az úton, de az éppen annyi, mintha az ember a sírok közt menne, éppen olyan rémes tud lenni az éjszaka, úgyhogy Palcsi ment, ment át a temetőn a bátyjával, Búza Mártonnal, amikor meglepte őket a lepedős ember. Huh, huhogott rájuk, Huh, majd hanyatt estek, a sírhantokat már hó lepte, a fát, bokrot is, az egyik bokor mögül emelkedett eléjük az a rémes alak, hallja, ez kísértet, Márton elkáromkodta magát, na, az anyád jó istenit, pedig ő is majd hanyatt esett, de hamar megbátorodott; fölkapott egy jó karót, a düllőút mellett szőlőskert volt, kapta a karót, és amikor megint emelkedett a bokor, éppen odaértek, a leplezett ember eléjük állna, hogy Huh, ki se mondja, máris kapja a fejére, hátára, ahol érte, Márton ütötte-vágta, meg se nyikkant a kísértet, csak futott, mentette az irháját, a lepedőjét is elhagyta, mit neki már a leple, a bűrit féltette, ha Márton nem botlik el Varga Jani bátya sírhantjában, biztosan agyonveri. A félholtra vert kísértet társai a kis közben röhögtek, de hogy Márton csépolni kezdte a barátjukat, azok is gyorsan eltűntek, Palcsi meg majd beganézott,

hallja, bátya, ezek majdnem kibasztak velünk. Veca, ha rá akar ijeszteni a vejire, mindig evvel áll elő, azt mondja neki, hogy Huh! Palcsi, Huh! Palcsi ilyenkor mindjárt a világba szaladna. Nem a rémülettől, a szégyentől, mert hogy őtet akkor legénykorában megcsúfolta az a kísértet. A fene a lepedősét, Palcsi telieresztötte a gatyáját. Még jó, hogy a bátyja nem hagyta magát, mert Palcsinak akkor gyökeret vert a lába, és ha a lepedős ember folytatja, röttön möghal. Na Márton jól elagyabugyálta!

A lepedős kísérteteken kívül szokott még lenni mankós kísértet, a mankós ember is egyformán rémíti a meglett embert meg a takonypóc gyereket. Máshol úgy mondják, gólyalabas ember. A mankós legény falábat köt a lábára, akkora lesz, mint a mesében az óriás, és az ahogy a sütétben az embör elé áll, hát arról jobb nem beszélni. Pedig csak jól meg köllene taszítani, ha kend megtaszíti, úgy hanyatt esik, hogy összetöri magát, hallja, az a Bugyur bakter jól rálútt a kísértetre.

Az úgy volt, hogy a lámpásos emberek a Török-halomnál jelentek meg, lesi őket az egész pusztá, lesi a két kísértetet, mert legalábbis kettő lehet, hol itt, hol ott tűnik elő a fény, a lidérc? Ez nem, hallja, ez lámpásos ember, Uramisten, ez a zárt ajtón is bejön, ez nem olyan, ez csak, ne mondja, hallja, a bakter elővette az ágyút, megtöltötte és elsütötte, belelőtt az éjszakába, bele a kísértetbe.

A bakter Szentháromság szombatján a félzsidó Adlernál itta a gazdák borát, a gazdák kínálták, a részeges disznók, Faf meg Klájn ma nincs nyitva, ünnepel a zsidaja, neki ez a vasárnap, úgyhogy a gazdája is a Zsilléren iszik, már amelyiket elengedi az asszonya, aki Szentháromság vigíliáján is erre vetemedik, a félzsidó Adler ilyenkor is nyitva, ez az ő szerencséje, ha szombaton ő se nyitna ki, fölkopna az álla, de így jól kifundálta, míg a falu zsidai vasárnap reggelig imádkoznak, ő vasárnap hajnalig itatja a részeg disznókat. A baktert is.

Éppen indult volna már, hát, hogy elfűjja tíz órára, idejében kell indulni, hogy éppen tízkor ott legyen egyszerre minden részében, zugában a falunak, hallja, ez hogy sikerül, hallja, nekem igen, egyszerre van kend hat helyen? Hat, tizenhat, az anyja istenit, dütsön még, csaplárné, a rézangyalát, Tízet ütött mán az óra, Térjenek már nyugovóra. Ügyeljenek a kujtorgókra, Tízet ütött mán az óra, hallja, ezt jól tudja, másképpen nem tudja, egyféleképpen bárki tudja, az az ember, aki kétféle módon veri az asszonyt is, előlről, hátulról, hahaha, bruhaha, az anyja istenit, hamm, kisfiam, mindjárt bekaplak, dütsön még, öreganyám, kis galambom, gerlicém, azért mondom, bús gerlicém, hogy aszondi Tíz órára jár az üdő, A nyugvóhely készítenő, ne mondja, az egyiket itt, a másikat ott ordítom, hallja, pusztuljon innen, Adlerné zavari ki a korcsmából a tökrészeg baktert, az meg ott folytatja a nótázást, még kilenc sincs, de már Hajnalodik, öt az óra, Kakas szólít virradóra, hallja, urambátyám, bátyámuram, hallja, a halomnál a lámpásos ember úgy megijesztette az este a gyerekeket, hogy összeszarták magukat, hallja, itt valamit tenni kéne, a bakter ne tudná, az éjszaka öre, hogy ez tudni való, az Isten erre meg arra, józanodik ki egy szempillantás alatt, ennek a fele se tréfa, még hogy lámpás ember nyugtalanítsa az ű népe éccakai nyugodalmát, bele a Szent Iván-havi éjbe, na várjatok csak, az anyátok istenit, adok én nektek, olyan részeg volt, eszibe se jutott, hogy az a lámpásos kísértet kísértet legyen, adok én nektek kísértetet, boszorkányok, táltosok, apja fasza, majd meglátjuk, ki jár túl az ő eszén, olyan nincs, nem is lesz. Nem azért község embere ő, hogy megijedjen bármiféle törökhalmi lidérctől. Apja fasza, nem lidérc, nem is lámpásos ember, csak azok az Almási gyerekek!

Valóság, azok voltak. Ők bosszantották a népet a Törökhalom körül. Onnan, elég közel a faluhoz, onnan rémítették, még e szent pillanatban is rémítik a kertlábban megbújó gyerekeket. Hogy nem unják. Várjatok.

Bugyur bakter kicipelte a községi mozsárágyú egyikét a piacra, hetivásár minden szerdán, hát, vásáros hely lett Nagyfalu, tudni való, irány a halom, előbb a Verzár-halmát vette célba, aztán bumm, bele az éjszakába, erősen rálőtt arra a piszok kísértetre, Uramisten, ez már Úrnapja, meghökkent a két Almási gyerek, ők is tökrészek voltak, a bakter az Úrnapját köszönti, vagy ki tudja, csak nem a Feltámadás, Uramisten, szedjük a lábunkat, a két Almási hanyatt-homlok menekült, azt hitték, rájuk lőtt az Isten, valaki jól rájuk ijesztött, Szűz Mária, Jézus, Mária, mi volt ez, különben is eltévesztették az időt, hogy lehet Szentháromság hetében tökmécsest készíteni? Mert hogy valójában a lámpásos ember tökmécsessel szokott járkálni föl és alá.

Szent Iván tűzét ugorván a gyerekcsapat Búza Misa vezényletére elmén a faluba almát lopni, az egyik háznál nagyon szép szentiváni alma érik, minek az nekik, Misa a felit lerázza. Aztán usgyi, mert rajtavesztenek. Lassan Pétör, Pál.

Márton megint megbolondult. Csak Palcsinak mondja, annak lehet, Vecának az Istennek se. Aratók miséjéről jövet Palcsi rágódhat, mi lesz vele, ha Márton jövőre elhagyja, nem szegődik hozzájuk, akkor bizony aratásba napszámot fogadhat, egyedül nem bírja, aratásra a napszám igen fölszökött, itt Aradban aratáskor nemrég még csak ötven krajcár volt ellátással, anélkül hatvan, hordáskor nyolcvan az embőrnapszám, most meg a Márton azt hallotta, hogy már egyhuszat, ellátás nélkül egy forint ötvenet is kér a napszámosa, az asszony olcsóbb, a gyerek még olcsóbb, még szerencse, hogy jövőre már a nagyfiam is beállhat, Misa is segít, Terike, majd csak boldogulunk most már, ha elhagy Márton. A marhája, ez a biztos, az egész évre szerződés, nem a napszám, az vagy van, vagy nincs, hol fölverik, hol leverik a napszámot, mehetnékje van, hát menjen. De most még.

Kövére Kása új házat épít, nem jó neki a régi. Azt mondja, a téglá ezerjét kihozza tíz forintból, a cserép ezrit meg nyolc forintból, hol él ez. Előbb a templom, aztán a falu, a falu ebben is követi egyházát. Uramisten, a cserepes ház, való, nem ég le olyan könnyen!

Jakabfinál morog a nép.

Batonyán belelőnek a népbe, három halott, öbolyög a nép, egész Csanádba, Aradba, az uraság felesei, harmadosai zavarognak, hogy a feles pofon nélkül feles legyen, télen tíz krajcár óránként, nyáron aratásban huszonöt krajcár, Uramisten, ki bírja ezt, jó, hogy az itteni nép csak lesi, lesi amazokat, éjjel nem dolgoznak, csak háromszoros bérért, az urasági béres bére tizennégy métermázsa búza, nyolc métermázsa árpa, egy métermázsa szalma, kétszáz öl vetemény, két koca malacaival, egy tehén tartása télen, nyáron az uraság kosztján, kovártélyán, két hold kukorica, egyes lakás minden béresnek, húsz béres mellett tíz kisbéres takarmányos, a beteg oláj fasza nem kéne, mondom, még szerencse. Hogy bírnák ezt a nagyfalusi kisgazdák. Bele is rokkannának. Hogy nem férnek a bőrükben. A munkásnép kérése, hallja, mi nem vagyunk azok, mi nem vagyunk munkásnép, csak a napszámosa? Kommenció hetenként negyed mázsa búza, egy részre egy kocsi szalma, negyed mázsa a cselédjének minden hétre, amikor négy éve is nagyholdanként alig termett négy mázsa élet, még jó, hogy nem uraság az ember, csak ilyen numerosos gazda.

A faluban inkább csönd van, a Zsillér népe csak magában magyaráz, mukkanni nem mer, az a verzári, akarom mondani Jakabfi-pusztai népség annál hangosabb, nem tér meg az urasággal, birtokos urával, az öreg Jakabfival. Az istennek se. Csakis azért, mert jönnek mindenfelől az agitátorok. Egész megbolondult a nép. Na hallja, nem a nagyfalusi nép, a mienk csöndes, nem öbolyög, istenfélő fajta. Még ez a szerencse.

Nézzen oda, ezek egészen megvesztek! Most meg azért öbölögnék, ez az évtized évente hoz valami újságot, az elfajzott csürhéje, most meg azon vannak a majorba, hogy az eddig szokásos rész helyett akkor is kapjanak, ha csapás ér minket, holdanként akkor is adjunk nekik négy forintot, egyhatvan kiló búzát, miből, a semmiből, ilyen istentelen népség, Krisztus Urunk megcsúfolása, a Jakabfi népe már ott tart, hogy tizenöt hold aratásáért nekik nyolc mázsa búza és négy mázsa tavaszi kell, így ez a gyöngye kis termés is lábon marad Verzárban, akkor a király, nem a király, hogy mondhat kend illet, a király, a magyar király illet nem tesz, de éppen hogy Ferenc Jóska hozatja ide a tót munkásokat, jöjjenek, letörjük ezeknek a nagy gazembereknek a szarvát, úgyhogy Jakabfi nyolcvannégy aratója a csendőrség megjelenésére megjuhászodik, és a még tavasszal kötött szerződésre aratja az életet, a henyélésből nem lett semmi, azt mondták, ők akkor nem dolgoznak, sztrájkolnak, hogy mondja, sztrájkolnak, Atyaisten, de szépen mondja, azt mondták, hogy akkor inkább lábon rohadjon el a búza, szentséges ég, így beszélnek? Így, az anyjuk istenit, így, a kenyérről, a kenyérünkről, Jézus Urunk testéről. Hallja, ez már a világ vége. Ez az, hát, tudnivaló.

Hallja, Jakabfi igen szereti a jércehúst! Az anyjába az istent, éli a béreslányokat, éli őket egytől egyig. Míg agyon nem verik. Úgy, mint a Verzár uraságot. Hallja, nem verték azt agyon, csak szerették volna. Megérdemelte volna a disznaja. Hallja, micsoda világ.

Akinek nem tetszik, menjen innen! Már hova mehetne a nagyfalusi zsillér ember, hova? Még a szegénye se, semmit, egy tapodtat se.

Palcsi arat. Mert hogy nappal és éjjel dologban van ember és barom.

Még hogy rendet vágni, keresztbe rakni, szekerén egyhuztomban hordja az életet a szűrűjébe, míg mind haza nem jön, nincs nyugta az embernek, hordáskor éjjel sincs nyugvása, ha csak annyi nem, míg ki- és bejövet az üres vagy a jól megrakott szekéren avagy mellette alszik valamennyit, úgyhogy holdas éjszaka is forr az élet a határban. Szerencse, ha a nap huszon-négy órájából három-négy jut csendes álomra, de még akkor se mondhatja az ember, hogy végződött, elvégződött, arra a napra ugyan valóban végződött, reméli, de hát az bizony kevés, a kasza és villa roncsolta parasztember meg bérese még hagyján, de a nagygazdának főhet a feje, vontató marháját, nyomtató lovát a betyár reggelre nehogy a Maros vizével itassa, mert akinek nem egy numerosa van, hanem biza négy, öt, annak szűrűje a düllőkben is van, nem úgy, mint ennek a Búza Palcsinak. Hallja, kend nem viszi semmire. Palcsi köp egyet, hagyják őt békén. Nyugodt az álma, ő mára kidolgozta magát, végződött. A többi nem rá tartozik.

Öreg Harangozó, a zsillér Harangozó putrija körül a jövő esztendőre kíváncsi parasztemberek szállingóznak, Harangozó most jósol, jövendőli a csillagos égről, a csillagok állásából, a csillagok járásából a jövő esztendei időt. Hogy lesz, mint lesz, nagy jövendőmondó az öreg, a parasztok ezt-azt adnak neki, csak megtudhassák, mi lesz jövőre, jövő esztendőre. Látja, az a Kaszahúgy, a Szent Jakab pálcája. Ha. Ha igaza lesz, kap tőlem egy malacot!

Szent Anna az asszonyi kendőrmunka figyelmeztető napja, a fehérnép ekkor fog hozzá a nyűvéshez. Nem Szent Anna napján, mert Szent Anna asszony napján dolgozni nem szabad. Krisztus Jézus Nagyanyjának, Dicsőséges Szent Annának Zengjen buzgó éneket Szívünkben a szeretet. Szent Anna, Szent Anna! Légy híveid oltalma. Anna asszony, Anna asszony napja, Szent Anna, Szent Anna asszony napja, a tanyáról is bejön mindenki, senki se marad kint, Szent Annát Nagyfalú fölfogadta jég ellen, nagy ünnepet kell tartani, hogy ne érje jég a falut. A nagyharanggal, amelyikkel déli tizenkettőt harangoznak, ilyenkor jégfölleg ellen harangoznak, máskor is, ha jégfölleg fenyeget, Harangoznak fölleg elébe! Ha Szent Annakor nem harangoznak: Na, nem harangoznak fölleg elébe? Nem látja a harangozó, hogy jön a fölleg? Ha jégfölleg jön, még a községi ágyúval lőnek, hogy elzavarják! És van benne valami.

Az igazság, sokszor elhajtják a fölleget Kürtös felé, és ott van jégverés. A hang elveri a fölleget, rájuk hajtja a vihart. A régi öregek mondják, emiatt vita van állandóan Nagyfalun meg Kürtös között, ellentét. Te vagy azon áldott szent föld, Melyből ama szép virág nőtt, Szüzességnek liliomja, Üdvöztőnk Szent Anyja. A kürtösiek nem szeretik, hogy rájuk hajtjuk a fölhőt, nagyon ellene vannak, hogy mi ilyenkor harangozunk. Öreganyád szerint régen a dohánykertészek szentje volt Anna.

Szélmalommal mások is kísérleteztek, Gál Feri malmán kívül szélmalma volt még Hercegnek meg Lantosnak, de Gállal nem bírtak, a szélmalma ott állt az Öregfalun végiben, a Nagygyöpre nézett, szembe a Galiba-kúttal, ott játszottak a legjobbat a gyerekek, lánykorában Veca is ott hancurozott a Gál malma előtt, a szélmolnár dolgát hosszan elnézhették, a szélkerékről álmodozhattak, ahogy kibontotta vitorláit, a gyerekek mind odajöttek, lesték, a világon a leg-szebb látvány, hallja, ez a gőzkazán már semmi, így könnyű, de a szél, az igen, ahogy szépen, egyenletesen forgatja a szembe álló malmot, mert ez olyan okos volt, mindig szembe állt vele, kazán, van is ennek esze, hallja, éppen hogy van, evvel a gőzkazánal megölte a többi, eltűntek a környékről is a szélmalmok, gőzmalnár már Kürtösön, Pécskán, Szentannán, Szentmártonyba, Dombegyházán, Kisiratoson, Tornyan, na, meg Aradba nem is egy, és nem ekkora. Gál Feri szélmalmanak a köve még ma is ott az udvaron. Nagyfalunak már igazi cséplőgépe is van, az a francos Gál nem gőzkazánt vett? Avval csépl, megáll az ember esze, elveszi a szegény ember kenyerét?! Gál Fercsi a szélmalmost maga alakította át, oszt kazánal hajtotta, hát. Gőzkazánt vött Jakabfi is, a nép öbölög, mi lesz vele. Míg nyomtattunk, hónapokig eltartott a dolog, most evvel a masinával néhány hétre zsugorodik a cséplés, hogy basznák meg. Bassza meg, aki kitalálta! Mindig valaki rámén a szegényre. A pap meg a legeltetés miatt öbölög, de elég csúnyán.

Bácsi Károly helybeli kántortanító, aki a falu faiskoláját is kezeli, a faiskola körül az árokparton levágta az árnyékos akácfák nagyobb részét, mert hogy az akácfák árnyékától az iskola nemes fái csenevészékké válnak. Nem kívágtatta őket a kántor? Erre a falu, élén a jegyzőjével, bírójával, albírójával és esküdteivel olybá vette, hogy ez nem egyéb, mint joguk sérelme, a tanítót bepörölték, a nép eléggé fölbolydult. A pap a szószékről szól nyájához kántora bántása ellen, az asszony nép még hallgatna rá, de a nyakas gazdák nem, a békesség helyre nem akar állni, mert a falu vénei erre avval feleltek, hogy akkor a pap háziállatai a továbbiakban nem legelhetnek szabadon a község gyöpen! Mert hogy legeltessek a saját legelőmön, halljátok, híveim, mi ez, ha nem ököljog? A tanító a pörét megnyerte, Szöllősi plebánus a járásbíróshoz fordult legeltetési jogáról értekezvén, a községet nem hogy elmarasztalták, még visszamenőleg negyvenhét forint ötven krajcár megfizetésére is kötelezték, mert hogy ennyit vesztett a pap a gyöpről való kitiltással, aztán a temetőfü miatt kapott hajba a pap meg a bíró, micsoda világ, ezt kellett megérnünk, széthúzás mindenütt, a falu gazdái megjuháznak, jobb nem ujjat húzni a pappal, a temetőt már fölszántották, a herét az idén még a falu a maga bikái teleltetésére fogja, de a jövőben azt tesz a pap a temetőjével, amit akar, készséggel főtisztelendőséged rendelkezése alatt az egyházi jogokban átbocsájtottnak tekinteni méltóztassék, legyen az övé a temető, érezze ottan jól magát a Szöllősi pap, neki való hely. Torma József bíró a királyi törvényszékre ment, onnan is elutasították, a bérmlásra érkező megyéspüspököt a falu nemzeti ruhába öltözött lovasbandériummal, diadalkapuvál fogadta és kísérte a Kápolnáig, ahol is a püspök kiszállt a kocsiból, egyházi ruhát öltött, és aztán a kerületi papság és hívek által kísérvén betért a templomba, rövid ima után megvizsgálta a templom fölszereléseit, azután a paplakba vonult, később pedig meglátogatta az épülőfélben lévő iskolát, építési költségeinek fedezésére Szöllősi papnak kétszáz forintot adott, Forrainagyiratos filiálissal egybevéve ezerhuszonöt hívőt bérmlált, s délután folytatja bérmaújtját Tornyára a csanádi püspök. A falu elbukta a papja ellen indított irtóhadjáratot.

Kisasszony havában Vasas Szent Pétört Terka, anyja nélkül is, a megelőző napon böjttel fogadja. Veca már az árnyékvilágban, dehát a hitet tartani kell. Terka így gondolja, így vélekszik. A szalonna már fogytán, lassan Búzáéknál is, már hat családjuk van, a kis Anti is megvan, hát, az a rossz csont Misa meg Bélus a zsidó gyerekekkel játszik a gyöpön, szalonnát lopnak Klájn fiainak, a Klájn gyerekekkel megkóstoltatják a szalonnát, ízlik nekik, az anyjukba az istent, a zsidó gyerek szalonnát fal, hallja, nézzen oda, hát, finom az a zsidónak is, csak teszi magát, na a két Búza gyerek mögköröszölő üket, katonával eteti a zsidó gyerekeket, a Klájn gyerek hazafut libacombért, cserébe Búza Misa liba combját kéri, odahaza Klájnnál sül a liba, a gyerek kilopja néha a fél libát, Uramisten, milyen ízletes, tetszik Búza Misáéknak is a zsidó étel, na nem mintha ők nem élnének vele, csak Klájnnak több lúdja van, mint nekik, ezek szinte mást se esznek, nagy libások, úgyhogy cserebere fogadom, vissza többet nem adom, nem is adhatik, mert mind fölfalik.

Hát ez a búza jól sikerült, nem olyan rozsdás, mint a tavalyi. Havi Boldogasszony, öreg-anyátok mindig oda vágyott, a szögedi havibúcsúra. Na, mától fogva a fa nem nő tovább. Nem nőlhét az égig, valamikor abba kell hagyja. Ferenc Jóska születésnapja már a nagyfalusi búcsú után Ilonakor, apád kosútozna, megszólal megint a nagyfalusi ágyú, ha nekünk negyven-nyolcra ennyi és igazi ágyúnk lett volna, Boldogasszony után Két Asszony Közén szöröncsés három hét, Szent István. Nagy lator, hallja, ez a Kása Jóska, hallja, a szép Farkasnét elszerette az urától, kinn tartja a tanyáján, és amikor az ember dolgára megy, ő csak ki a tanyájára, körülnéz, teszi, mintha szemlélődne, aztán csak bezavari az asszonyt, a szép Farkasnét, és ágynak dönti. Ha ezt Farkas tudná, mér ne tudná, érzi azt az ember, mit tehet, legföljebb magához nyúl, ha nem hagyja, ha észreveszi, mindene megvan így a Kása tanyáján, mindene, annyit lop, amennyit akar, amennyit nem szégyell, az asszony meg tűr, mit tehet, az öreganyja szent asszony volt, hát, vénségire ez is az lesz, lesz mit megbánnia, lesz mit meggyónnia, mért, most nem gyónja meg, már hogy az isten faszába gyónná, a pap leszédülne a gyóntató székeről, hallott az már olyat, mit gondol, hallja, az asszonyok nem gyónják neki, mind elmondja, belesúgja a fülbe, az meg arra inti, tűrjél, lányom, tűrni kell, erre születünk, Jézus nálad többet szenvedett, mégis tűrt türelmesen, hát, lányom, majd az égben kedvedre szeret-heted az uradat, hallja, ilyet ne mondjon, hallja, én mondom, de a kutya úristenit, elhallgasson, a pap nem lehet ilyen rongy ember, nem ember az, pap, na, hallja, nekem ne mondja, ember az is, ő is elszeretné, ha tudná a szép Farkasnét, fogja be a piszkos száját. Éli a tanyásnéját, éli a Kása, micsoda nagy kani, hallja! Majd levágja neki a Farkas. Lator Kásája.

Sofronyán kastély épül, amoda meg a nagyiratosi, emide a kürtösi, apám még azt mondta, Kurtics, most Kurtics vagy Kürtös, az, hallja, úgy volt, hogy amikor idehozták a vonatot Kurtics alá, annyit kürtölt a gőzös, hogy csak kürtölt, kürtölt bele a fülünkbe, bele a pofánkba, addig-addig, míg a sok kürtölésnek Kürtös lett a vége. Mert hát miféle hely az a Kurtics, Kürtös, Kürtös jó hely, ott kürtöl egy furt a gőzös, kürtöl, akkor az már kürtös egy hely, Kürtös, a hatezer lélekből hatszáz magyar meg német, hát. Hallja, ez jobban tetszik, mint a Kurtics, ennek van értelme.

Annak van. A pap csak somolyog magában. Most olvasta valahol valami könyvben, ennek a Szöllősi papnak könyvtára van, nem csak egy-két könyve, egész könyvesháza, van annak vagy száz könyve, hallja, én azt nem hiszem, honnan az istenből lenne neki annyi, hát kapja a püspökétől meg veszi Aradba, most olvasta valahol, hogy ez a Kurtics valójában valamikor magyar falu volt, Kurtafejéregyház, Kurtegyház, a tatár lerontotta, a népet rabszíjra fűzte, fölkoncolta, aki maradt, elfutott, az oláh meg idejött a szép üres helyre, a pusztába, Kurta-egyházból Kurticsot csinált, hát, ő így mondja a Kurtát, ne mondja, Kurta, ez Kurta volt? Szóval ez már Kürtös, ott is van kastély, nem is egy, Kászonyié, Hámorié, szóval körbe csupa kastély a világ, csak ez a nagyfalusi az enyészete, a Verzár kastély omladozik, az új uraság,

aki Verzártól megvette a maradékot, Jakabfi igen hanyagolja, nem is él már itt, a kastélyra nincs gondja, csak a földjével törődik, a haszonnal, a cselédjeit költöztette a kastélyba, majd rájuk dül, rosszabb ott nekik, mint a nagyfülű világban a Verzár hodályában lakó zsilléreknek, Teremtőm, az első szél rájukdűti, mind ott pusztul. Nyakavesztő János, a pap azt mondja, Mohács e napon szakadt ránk, ez a pap nagyon sokat tud, hiába, ha nekem annyi könyvem volna. Minek az kendnek, nem jó az másra a magunkfajta parasztembernek, mint tarisznyázni, indíts a határba, az asszony meg a kenyeret, szalonnát, hajmát papirosba csomagolja, arra jó az nekünk, hallja! Könyvből meg nem tanulhatja kend az életet. Hallja, ezt nem lehet. Könyv, pap mulatsága, nem paraszté. Abból a paraszt meg nem él, csak a jegyző meg a pap. Nem nekünk írják azt, tán még az aradi ponyvát, ha.

Elmúlt Ögyed, a jószág már öhet, most fogja hízóra a hízónak valót a mi Terkánk. Aradban most őszre hadgyakorlat lesz, javítják az utat mindenütt, közmunkára fogják az egész falut, egye meg a fene, kővel rakják ki az aradi utat, kavics, homok, zúzott kő máshová, mérföldkövet is állítanak, hallja, ősszel, tavasszal nem kell a sarat kerülgetni, tengelyig sárba merülni, hallja, jó nekünk a düllőút is, Palcsi a kétfogatú igás robotot inkább másfél forintjával megváltja, hallja, vaspályát akarnak építeni Nagykamrásról Kevermesen át Lőkösig, egészen bekerítenek minket, mennek a búcsúsok át a falun Radnára, ha Veca még élne, ha az anyám még élne, most megint megindulna, Kisasszonyra megint félig üres a falu, a fölkelő napban kend megláthati a Szűz Máriát, Szent Mihály havának második vasárnapján a Szent Köröszt Fölmagasztalására a szomszéd Kisiratos egyháznapijára indul a falu, átmegy oda mindenki, akinek csak van ott rokonsága, Palcsi is, hiszen a Gulyás rokonság, édesanyja, Gulyás Jusztin famíliája ott él. Gulyáséknál Kisiratosba dínom-dánom.

Máté hetében Palcsi vetni kezd, mátéhét, mihályhét, ferenchét, gálhét éppen elég neki, Palcsi a magra, a vetnivalóra keresztet vet, Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében elvötöm, szaporodj! Palcsi a karácsonyi abroszból vet, Terka abból a vászonból szötte aratógatyáját is. Szent Mihálytól Katalinig kislefarsang, lagzi minden héten, Búza fia Palcsi, a Palcsi gyerek már kakaskodik, fölrántja a szomszéd lányok pendelyét, ki tudja, mit forral a kukoricásban, túl van már azon, hallja, elhallgasson, szemtelen, ennek semmi se szent, Búza Pál Palcsi fia is avval kezdte, megleste az asztag töviben, amint a szűrűn Zsíros Bandi rámászott a lányra, Vigyázz, forró, kiabált a kislány, a kis legény csak leste, forró, mért lenne az forró, a tizenkét éves Búza Palcsi már átesett rajta, a tizennégy éves Almási Kati bevezette az élet sűrűjébe, bele azt, a mindenségit, ráfekttette a hasára, már amikor még csak hét éves volt, már akkor a hasára vette a gyereklány a Búza gyereket, hogy most Palcsi gyógyítsa őtet, az anyja mondja, amikor az apja ráfekszik, hagyja el, fáj mindenem, mindjárt rosszul leszek, mert megint agyondolgozta magát, az apja meg csak, ne féljen kend, meggyógyítom, hát Palcsi akkor te is gyógyítsál engem, így ni, és Palcsinak már mered is a pöcse, már akkor meredt, amikor hét éves se volt, hát még most, amikor már nemcsak összehugyozni bírja a lányt, akkor amikor először akarták, Almási Kató a bátyjával volt, ők ketten, Búza Palcsi meg Almási Jóska egymás után feküdtek a lányra, utána kiszaladtak az udvarra, az öregek nem voltak odahaza, az uccán arramenő nép csak összezsápta a kezét, ezek is korán kezdik, a két kis gyerek anyaszült meztelen nézett ki a meredek pöcsével az udvarra, beléjük bújt az ördög, hol ki, hol be, na, most nem úgy tett Palcsi, a kis Almási Katinka megfogta neki, bevezette, ügyesen beletette magába a Palcsi akkor már egész erős szörszámját, hallja, nagy kurva lesz ebből a Katiból, hogy lenne, nem lesz az, csak tanulja az életet. És megtanította lelkem Palcsit is, ögyem mög. Ez is olyan szapora lesz, mint az anyja. Hallja, Palcsi se lesz tehetetlen. Hát, az apja is, ha így halad, meg se áll tizenkettőig. Addig nem, tizenegy lett neki, hat gyerek meg öt lány. Abba halt bele, Terka éppen megszülte Franciskáját, amikor odalett. Szegény, belehalt a Boldogasszony ágyába. A kukoricát csuhé nélkül meg csuhéval is törik. Ha nedves, mert megázott, csuhéstul

szedik. Otthon a fosztókán szedik le a csűrül a csuhét, énekel, szórakozik az öregasszony meg a fiatalja. Van más fosztó is, a liba tollát is fosztani kell. Palcsit Katikájával nem összeboronálnák? Hallja, ráér az még! Hallja, akinek már pelyhedzik az álla! Még hogy az álla, a combja tüve! Mutasd, gyerek, feketedik-e? A vén szerencsétlenje, ennek már csak ennyiből áll a multság. A csuhén elég jólesik Palcsinak, újabban meg már Misának is a lányok hasán bóklászni. Bélus is nem odaszemtelenkedik? Menj innen, taknyos! Nem az, Bélus is előveszi a magáét.

Az anyjuk istenit.

Te, a húgodat hadd el! Nézzen oda az ember.

Olvasós Boldogasszony előtt megint Mácsán az oskolai ifjúság, az új tanító is viszi őket. Aradra is mehettek volna, azt mondják, valami szobrot avatnak, a Vértanúk szobrát. Azt mondják, most hatodikán, valami Szalai faragja kőből, majd meglátjuk, ott van a szobron a Hungária, meg az Ébredő Szabadság, meg a Harckészség, Áldozatkészség, Haldokló Harcos, Uramisten, az szép lehet, a tizenhárom vértanú arcképe, csak nem a fényírdában készült, hagyja el, nem a fényírdában, kübül van az arcuk, möglestem. Úgyhogy Aradba már a Szabadság téren a Vértanúk Szobra, amoda le meg a Vesztőhely, meg ez a Mácsa. A nagyfalusiak ehhez ragaszkodnak, ehhen, a Mácsai Erdőhöz, Damjanicsukhoz, Lánerükhöz. Azt mondják, az aradi szobor Magyarország legszebb szobra! Hallja, ha már egyszer Aradon, ahol a tokos végzett velünk. A mácsai kastély már nem a Csernovicsé, Károlyié. Itten Kútason római pénzt találtak, amarra meg Vizesen fogasolták a földet, az ember követ talált, rátette a fogasra, avval dolgozott, nehezék volt. Érte jöttek a régészek Aradból, le volt törve mindene, nem látszott, hogy szobor, pedig az volt, kecske. Belül arany, rengeteg arany, színarany!

Hát az nem heci, krajcár, aranypénz! Kár, hogy nem mi tanáltuk. Azt mondják, aranypénz volt.

Palcsi tizenegy holdon vet búzát, rozs egy hold lesz, másfél-másfél árpa és zab, négy hold kukorica, kell a disznónak, három lesz a dohányé, kettő herésnek, misling, ami köll a jószágnak, az őszi vetés voltaképpen csak akkor kezdődik, amikor a kapásokat, a dohányt és a kukoricát letörték, takarították, az őszi vetésnek csak kis része tiszta ugar, vagy vetett takarmány után ugarolt földbe, emiatt ha a tél korán jön, Szent András havának derekán beáll, igen keveset talál kikelve, pedig tudni való, a korai vetés képes ellenállni a gabona-betegségnek, az idén ugyan nem volt hó, de a tél enyhe, az őszi vetés szépen bokrosodott és erősödött, jól telelt. A tavasziak vetése szintén jól sikerült, jókor hozzá lehetett fogni, aki későn vetett, a sok eső miatt a vetéséből alig látott valamit, de a koraiak se maradtak sértetlen a Szent György-havi nedvesség és hidegtől, mert a gyöngye kelést a fagy megpörkölte. A meleg beálltával minden dús növénynek indult, és a kalászosok oly szépen fejlődtek, hogy bár Szent Iván havában már rozsdá is jelentkezett, mégis a tavalyinál jobb termés mutatkozott. A Szent Jakab havában beállott forróság következtében a rozsdá és aszály sokat ártott, mindamellett is a korábban vetett ősziak igen jó közepes termést adtak. És akik az aratást korán, még zöldjében kezdték, minőségre nézve is kielégítő hét-nyolc mázsa búzát csépeltek, Aradon most a búza métermázsája nyolc forint huszonkét krajcár, az árpának és a zabnak a Medárdkor hullott tenger eső megártott, a kereskedők és gyárak által kedvelt fehér színüket már a kalászból elvesztették, kilenc mázsa árpa, tíz a zab, hat-hét forint Aradba, végre a kukorica kitűnő termést adott volna, ha a nyárvégi szárazság nem baszik be. Jól kibaszott velünk, még teljesen ki sem fejlődve zölden maradt, amikor bebaszott a kánikula, a kotárkában még ráadásul penész lepte el, a gazdának nem sok haszna lett belőle, a szeszgyár potom pénzért megvette azonnali fölhasználásra, Kevermesen lelőtték Fodor Illést, nagy betyár volt, jött éppen a kukoricásból, nagy kukoricabetyár volt, úgyhogy a búza is olcsó, minden, még a

legjobb minőségű gabona is, úgyhogy ilyen árak mellett a gazdálkodás már egyáltalán nem fizeti ki magát. Apám, nekünk nem ennyi lett, kevesebb, elhallgass, annyi az, csak az urak nagyholddal számítják, ezerhatszáz ölével, mi meg csak a kis holddal, ezerszázra számítjuk, amit az Isten ad. Jó lett a dohány, huszonnégy mázsa a három holdon. Burgundi répa a fél holdon lett vagy, ki tudja, mennyi, nem mérjük mi azt, nem mázsáljuk, eszi a marhája, ha mázsára hordjuk, tán száz mázsa is a fél holdon, ha eladná kend Aradon ötven krajcárjával. Még jó, hogy a kert megadja a magáét, most Aradba a krumpi mázsája másfél forint, hallja, a heremag harmincnyolc, Szűzanyám, hallja, ha olyan bolond löszök, hogy onnan szörzök. Úgy értem, mért nem azt visz kend a piacra. Majd jövőre. Aradba minden, de minden, dohányt nem érdemes, hallja, én nem, gyüvőre az istennek se. Csak ami kapós. Tanyával teli immár a kúti meg a verár-iratosi pusztá, persze odaki csak a cseléd meg a kisgazda él. Nem Búza Palcsi.

Mindszent havának legelején kezdődik az iskola, a nagyja ismét, a kicsije most éneklő karba: Fölfelé a szára, jobbról a pofája bö-bö-bö, Fölfelé a szára, balról a pofája dö-dö-dö, Pápaszömes gö-gö-gö, Pápaszömes, ipszilony van mellette gyö-gyö-gyö, Két lábú a nő-nő-nő, Három lábú mö-mö-mö, Két lábú és ipszilony van mellette nyö-nyö-nyö, Lefelé a szára, jobbról a pofája pö-pö-pö, Kistarajos rö-rö-rö, Kisegyenős köröszől van húzva tö-tö-tö, aki nem így, az kap a tanító pálcájával. A kürtösi tanítónak biztos nem tetszik, hogy magyarul is kell tanítania, idejön Magyarországra, aztán nem tetszik neki, menjen vissza Oláhországba, ott nem kötelező az iskolában a magyar, hallja, Kürtösön van inasiskola is, hétköznapi esti iskola, vasárnap rajzoltatás, a nagyfalusiak be nem adnák kis családjukat a gyermekkertbe, kisdédóvó nyílt, még hogy az én gyereköm, alig van ott tizenégy kisdéd, még a gazdája se adja szívesen, hát még a zsillérje, pedig az óvóbácsi igen vigyáz rájuk, énekelte őket, már ismerik a szép templomi énekeket, mindent, a juhászok dömtöröznek, teleordítják a pusztát.

Szőllősi pap intézkedett, a kincstár adott neki tizenkét nagyhold földet, a felét adta a püspök, a másik felét meg maga törleszti hetvenhárom félévi részletekben, így ez a pap már megmarad. A plebánia szent sírt vásárol Zbítok morvaországi cégtől részint gyűjtésből, részint a templom pénzéből, majd új, díszes iskola épül, hát, végre felépült két teremmel, ez már nagyon sokba kerül, majd nyolcezer forint, öfölsége első Ferenc József száz forinttal járul hozzá, mire fölépült, a község háza közösné mondta ki, a pap föllebbezésére még csak válasz se jön, az iskola elközsítése Horvát András községi jegyző buzgolkodására történt. Rá két évre Goszticsár Ferenc makai templomfestő hatszáz forintért kifesteti a templomot, hallja, hogy szórja ez a pap a pénzünket, hallja, így kell annak lennie, a nagyiratosi iskola összedült, a gyerekek az uraság dohányosító házában tanulnak, nézze meg kend a miénket, minket ilyen szegény nem érhet, hiába, ahol plebánia van, ott másképp van, a pap gondoskodik rólunk, a templomfestéshez az állást Sztojka Tódor aradi ácsmester készíti. Más évben a Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt kis harang megrepedt, erre Hőhig Frigyes aradi mester újraönti, az évben különösen jó termés lévén Nagyfalú katolikus hívei összefogván egy új, háromszázötveneg és fél kiló súlyú, az eddigi három haragnál nagyobb ötveneg forint hetven krajcár árban Novotni Antal tömösvári harangöntő által készíttetnek. A Mária-harangot Mindszent havának 21-dik napján nagy ünnepélyesen szentelik be és húzzák föl a toronyba, megcsendítve először az ő drága Mária-harangjukat.

Dömtör hetére halottak hete, majd a Szent Mártony nyara már Szent András-havában, indíts az aradi vásárba.

A legszívesebben megtartaná ezt a harmadfű csikót, két pár ló, az lenne az igazi! Akkor már lassan nagygazda lenne. Aradba a tavaszi vásár Virágvasárnapot megelőző péntektől, a nyári Pétör-Pált követő péntektől, az őszi vásár meg most péntektől Szent Imrét előző pénteken kezdődik.

Arad éppen az európai út kellős közepén: Dancka, Krakkó, Eperjes, Kassa, Tokaj, Debrecen, Nagyvárad, Arad, Tömösvár, Viddin, Plovdiv, Konstantinápoly. Hallja, jó helyre jöttünk! Majd elválnak. Arad már jó ötvenezer város, negyvenezer ebből a magyar, szép város. Az új színház mögött a Vértanúk szobra, a Fő tér egyetlen sokadalom, az Oskola ucca csak amolyan Csalóköz, hét ügyvéd lakja, a város megszüntette a Kis Tyúk meg a Nagy Tyúk ucca nevét, itt vannak a rossz házak a rossz személyek rosszalkodásaival, ám a tyúkketrecek maradtak, Palcsinak mi gondja vele, ott az ő édes Terkája, nem azért jön ő a városba, csak nem tudja, mi lesz a pénzével, avval a kicsivel, amit az asszonya összezsugorgatott, Terka az anyja nélkül is fogához veri a garast, hajaj, a forintból korona lesz, csak nehogy kibasszanak velünk, ott szentjánoskenyeret árulnak, egyék meg, ha nagyon berúg kend, benézhet a fényírdába, örülni fog az asszony, ha kend képet visz haza magáról, itt a család, ők maradtak a lóval, szekérrel, akkor kend mit csatangol, hallja, ez itt az Elitkávéház, azt mondják, valami mozgó képet lehet ott látni, itt, méghogy fényírda, de hogy még mozogjon is a kép, Uramisten, Palcsi keresztet vet, nincs az a pénz, hogy ő oda bemenjen, persze nem is őt várja a kávéház, amikor nincs vásár, itt a Szép uccában korzózik az aradi polgár, hallja, az baszna be, ha mi csak úgy korzoznánk a Templom úcán, odahaza, Nagyfaluban, ezek ráérnek, hát ez a vastuskó? Valami lakatosmesteré volt, a vándorló legények beleverték egy-egy szeget, aki a városban dolgozott, avval biztatták, hogy aki kinyitja a csali lakatot, azé lesz a ház, a Vinkler háza, mesterremek, vaslakat és vastuskó szöggel televerve, halottak hetében hogy dolgozhat az ember, ez nem dolog, a vásár nem munka, ez az Arad teljesen megbolondult, más volt ez régen, most csupa füst és korom és gyár. Pár éve vagongyár, valami Vájceré, Marks Adolf érckoporsó gyára, hallja, mit ki nem talál, érckoporsó, tudja, kinek, a Nájman szeszfőzdéje, meg tíz kőre járó gőzmalma, én azt nem hiszem, tudnivaló, szeszgyár, amoda az a gázgyár, avval világítanak, avval, a légszesszel, hallja, jó hogy nem isszák meg, egyszerre levegő és szesz, biztos a párája, hát hallja, az ember ha nem vigyáz, való, begyullad a sok pálinkától, gyufagyár, még hogy a Nájman, a Trajtler harmincnégy köves malma, az a torony, abba víz van, abból folyik a házakba a víz, ne hazudozzon, hallja, onnan könnyű, ha én mondom, nekem elhiheti. Amoda már gajdol egy legény: Azért hogy én be vagyok sorozva, Ne félj, babám, nem leszek katona! Elég nagy az aradi határ, Leszek benne igazi betyár, Mégsem leszek császár katonája. Na, ezt mindjárt elviszik. Hallja, amikor Kosút meghalt, ez az ember gyalog ment a temetésire! Hallja, az apám is, amikor már úgy volt, hogy mindjárt vége, a feje alá tette a Kosút-bankót, úgy halt meg, a koporsójába tettük, vigye magával.

Este indulnak a tehenesek, lovasok, hogy legeltetve reggelre ott árulhassanak Aradon, mennek gyalog, a szekeres éjfél után indul, állatvásár és kirakóvásár, a nagyfalusi hozzá van szokva, Megyünk vásárba, hozunk lekvárt! Hozzák haza fadézsában, a hegyi oláhoktól veszik a finom lekvárt, pénzbe kerül a vonatjegy, csak gyalog, meg ki hogy, a zsillér gyalog, még a piacra is gyalog, még kocsi is legkésőbb négykor indulni kell Aradra. Jobb kocsin szorosan, mint gyalog urasan, hát, könnyű azt mondani. Apám mondta, szegény, hogy a forradalom előtt nem volt még egy ilyen vásár az országban, bécsi meg morva, cseh kereskedők, hallja, jól eladta a lovát, kétszáz forint, kendnek tellik vásárfiára, az ökör párja százötventől kétszáznyolcvanig, a tehén egy szál maga hatvanöt, százhusz, a bornyú harminctól hatvanig, a hízott disznó kétmázsásan megér nyolcvan forintot, a süldő úgy husz, a juh meg hét forint, hallja, ez igen. A fehér bor litre hat, a pirosé tizen négy krajcár, hallja, a szép címeres ökörért többet adnak, Ócsó János rikoltja: Én vagyok az Ócsó János, én szalasztom meg a rőföt, énnálam van mindenféle

gilindgaland, fekete lajblinak való piros portéka, tű, gyűszű, fűsű, pirosító, korom, ide, ide, gyönyörűségek! Olyan igaz, mint a nagyheti harangszó, hogy én vagyok az Ócsó János, én ajándékozom, én osztom, ha tolvajtól loptam volna, akkor se adhatnám olcsóbban! Aki nem vesz, ne babráljon, menjen tisztos távolságra! Hét az ára, hét, amoda meg: Nyolc, nyolc, nyolc, darabja csak nyolc. Bugyog elöl, bugyog hátul, bugyog minden oldaláról. Tót kupec hozza a vasat, szörszámot, kapát, viszi a sót, dohányt, mézet, bort, szalonnát, a taksát megkeresi az ember, a menageriák, vagyis állatseregletek, műlovardák, akrobaták taksája négy korona, a kötél-táncosok, panorámások, múzeumosok, műlovászok, hallja, löjünk mi is egyet, csodagyerekek, óriások, törpék és egyéb természeti feltűnések a nézőhely nagyságának tekintetbe vétele nélkül fizetnek két koronát, hallja, ezek mit fizetnek, kend mit fizetett, rác és albán gabonavásárlók, macedón cukrász, dalmát fűgés, bosnyák bazáros, rác lepényes, limonádés, oláj mészégető, krassován dió szekérszám, gyolcsostót, üvegestót, drótostót, bádogos, hallja, elhozta az oláj korsót? Eltörött, ez majd összedrótazza. Hát a kotla? Terka, hogy az isten erre meg arra, hol jár az eszed? Pesti vigéc, bécsi utazó, stájer kucséber, az almazsán oláh mi mást hozhatott volna, jó kemény almát, hát, az Almási hegyekből, hallja, Almási, ez a kend fajtája, hallja, fogja be a pofáját, az egyik Almási éppen most vág neki a tengörnek, hallja, azt mondják fegyenc, kurva, örült, koldus nem mehet! Almásit úgy kell lefogni, még hogy az öccse miatt így belekössenek. Ott majd kedvire almazsán lehet! Ha akkor Almásit nem fogják le, Palcsi megkeserüli. Ott nincs Tekintetes, Nagyságos, meg Méltóságos, csak Miszter, Uram! Nézzen oda, a zsillérje, hogy kinyílt a csipája, pedig a nagybátyjának hatvan holdja van, bassza meg a hatvan holdját, ellopta apámtól, hallja, ne mérgesítsen. Amerikát is a magyarok tanálták meg, mi fedeztük föl, és Árpád lányáról, a Marikáról nevezték el az őseink, hallja, A Marika, én aztán nem, Palcsinak mért kellene mennie, igaz, hogy már csak huszonkét holdja van, egy kis darabot el kellett adnia, de megél ő azon a nemeruson, annyi még mindig van neki! Igazi kishemes. Hallja, a nemerus annyit tesz, mint a nemes, csak akinek egy nemerusa van, az a kishemes, akinek két-három, az a nagynemes, a nagygazdája, hogy egye meg a fene a fősvény gazdáját. Palcsi erre nem képes, arra, hogy szerezzen. Hát, aki ilyen kétbalkezes, akinek ennyi a gyereke, annyi, mint a nyű.

Szentmártony lúdjából megint kóstolót vett a Búza gyerek, a zsidó koma szívesen adta, hogyne, már szinte komaságba keveredtek evvel a csere-berével. Hallja, nem Cicölle kend, hogy egyhuztomba három nap táncoljon, Kisfarsang, akkor se, elmuzsikálja kend a vagyonunkat, Dávid király nem kendnek húzza, tavalý Karácsonykor Palcsi másfél zsák diót nyert, reggelre mind elkártyázta, akkor mán nem él Veca, Palcsi azóta megbolondult, azt hiszi, most már szabad, a napa meghalt, akkor most már azt tesz, amit akar, vénségére bolondul meg kend, hallja, én még odatöszöm, ha akari! Palcsi még odateszi, amikor majd az asszony meghal, tizenegy árva marad rá, hát, mered rá, de hol van az még, Palcsi mulat, nem a kocsmában, nem, csak a szomszédnál szórakozik, opletányoznak késő estig.

Huszonegyig játsszák. Aki elveszti, süvegel, míg föl nem nyeri, ő oszt. Hogy az isten, kezdi ilyenkor a vesztes a cifrázást, még hogy ő süvegeljen, a parasztja le nem tenné a süvegét, még otthon se, még a házban az asztalnál, a padon ülve opletányozás közben sem, jó, hogy, akkor nem kéne levenni a süveget, ha már lent lenne, le nem venné, az istennek se süvegelne, még hogy ő süveg nélkül, aki süvegel, a kalapját, kucsmáját, akármilyen tökfödőjét földhöz vágja, bevágja a sarokba, ahogy jön, mérgiben akkorát ordít, hogy a szomszédban is hallják, süvegelni nagy szűgyen, majdnem a legnagyobb. Aki nyer, nyáron is fönn tartja a kalapját, mert különben még azt hiszik. Mert egyébként a legnagyobb melegben sem jár hajadonfőtt. Aki süvegel, mérgeledhet, mert hátrányban van, nehezen nyeri föl. Ha süveg letétel után a vesztesek elnyerik az egészet, fölnyerték a süveget, egyébként huszonegyig. A legszelídebb ember is hosszan fohászkodik, Palcsi még hagyján, de amikor a házigazda Tót Misa! Ő úgy

dühöng, hogy a gyerekei ilyenkor elhúzódnak, még véletlenül se vegye észre őket, mert kizavarja őket a világból, valami hibát biztosan talál bennük. Úgy ordít, hogy a mennyezet majd megreped. Hallja, ne csalj! Na, csak ezt ne, mert akkor ölre mennek.

Pircsut az nyer, aki üreset fog, semmi mást, csak egy vagy két pikót, a többi hetes, nyolcas, és többet nem visz. Aki ilyenkor nyeresre áll, igyekszik mindent elvinni, hogy meglegyen a pircsu. Apám, mi az, hogy pircsu? Hallgass, az anyád istenit, hogy bassza mög kend, mit ad! Hallja, mért ne adnám! Mert a másik nyer. Neki hiába lenne nyerő kártyája, ha a másik, a párja, már elfogott egy ilyen pircsura való üreset, ő meg képtelen átvenni az ütest. Akkorát ver az asztalra, akkorákat sóznak ilyenkor mind a négyen az asztalra, hogy fölveri az éjszaka csöndjét. Aki pircsura áll, mind jobban dühöng, még jobban veri az asztalt, aki meg egyhuztomba csak nyer, még erősebben röhög, hogy evvel még jobban fölhergelje a másikat, az oláhok úgy kártyáznak, hogy mondják egymásnak, mit adjon, ezek csak mutogatják, mondjuk a piros a nyelv hegye kicsikét kidugva, tököst vár, ha fölfújja a pofazacskóját, ha makk kéne neki, hogy ő avval nyer, csak az a hülye társa találja már el, félrehúzza a száját, ahogy a ló szokta, hogy az isten lova fasza, zöld felesasszonya van, fölnéz a fára, hát, nyáron a fára, ilyenkor csak a mennyezetre, félre, hogy bassza mög kend, zöld felesasszony, aztán mégis pircsu! A gyereke már nem kérdi, apám, mi az a pircsu, pircsu az anyád picsája, hiába mutatta, mit adjon a másik, nem és nem! Mert nem szabad, nem lenne, amikor így vérre megy, most nem lenne szabad mutatni, Tót Misa bátya az előbb éppen azt ordította, csalás, mert sikerült az ellenfél tekingetése.

Hallja, még a szentesti alsózás, az istenes dolog, de ez. Istentelen ez a Misa, hallja, minek megy oda? Nem isznak, alig, csak verik az asztalt. Jobban érzi magát az ember az opletányozás közben, mintha leissza magát mint a disznó. Búza Palcsinak ez a legkedvesebb szórakozása. Amúgy nem nagy kártyás, sokszor vesz, gyakran egész este süvegel, hát, Tót Misa ilyenkor akkorákat röhög, jókedvében a térdét veri, potyognak a könnyei, úgy mulat Tót Misa, hát, de hát Istenem, nem olyan vad ember ő, mint Tót Misa, ő jobban eltűri. Pircsu, nézzen oda, már megint pircsut fogott Palcsi! Palcsi ilyenkor együtt röhög Misával, neki is hullik a könnye. Akár ő nyer pircsut, akár a másik, ő csak nevet, egyhuztomba rötyög, visong, ordítva röhögi tele a házat.

Nem mondom, jót pircsuztunk! Jó, jó, de kend még nem is végződött, máris átment a szomszédba! Itt volt kend? Nem? Palcsi csendes ember, de a kártyába ne szóljon bele az asszony. Még hogy őt valaki emiatt piszkálja. Mindent megtesz a családért, hát most legyen neki is egy kis öröme. Hadd el, Terka, hallod, mert letöröm a derekad.

Ezt se mondta még a párjának.

Olyan, mint akinek elment az esze. Ha anyám ezt megéri.

Megdöglött a vén hülyéje.

Hallja, ezért kikap! És Terka nekiesik az urának, csépel, ahol éri. Palcsi most már nem nevet. A kis hülye.

Még hogy ő asszonyt verjen.

Inkább átöleli, rádűti az ízikra.

Katalintól se bál, se lagzi, vége a kifsarsangnak.

Hallja, aki így vet, az ne csudáljon, hogy egy furt arat.

Terkát megint megáldotta a Szentlélek, jövő ilyenkorra már kiugrik a bölcsőből a gyerek. Hallja, nem gyerek lesz az, lány! Abból még nincs elég. Egyikből sem elég ennek a bolond Palcsinak. Pedig anyám megmondta.

Szent András aztán valóban zárja a hegedűt, farsangig csönd legyen. Megint Advent, eltelt egy esztendő. Akkor készüljön kend, melyik disznót vágjuk? Hát, még Karácsony előtt. Akkor holnap kend is leszúrja a kétmázását.

Hallja, maholnap itt az ezredforduló.

Majd csak túléljük.

Ez nem rőndös. Aki így óbolyög bele Adventba. A kis Palcsi mindjárt megveri az apját.

Mindörökké.

GAZDÁÉK ROMÁNBA, ZSILLÉR AZ ANYJÁBA

*Nagyfaluba kikötött a gőzhajó,
Közepében van a gyászos lobogó.
Négy sarkába nemzetiszín van tűzve,
Szülőfalum, Isten veled örökre.
Édösanyám akkor kezdett siratni,
Mikor a gőzhajó kezdett süllyedni.
Holttestemet a hullámok ringatják,
Falumbeli szép leányok siratják.*

Argentínába huszonnégy napig megy a hajó, vissza csak huszonegy nap. Úgy látszik, haza gyorsabban jár. Hazahúzza a szíve. Hát, vissza üresen jön. Az aradi kivándorlók inkább iparosok, a falusiak közt ott van Búza Misa is, nem fért a bőrében. Két hold, annyi jut neki, sokra mén vele. Odaköltözzön a feleségéékhez, hát, majd nyomorogni fog, kimögy, nem marad. Menne Palcsi is, azt mondja, írja meg, utána megy ő is, csak nézzen széjjel. Palcsinak már három szép gyereke, nehezebben mozdul. Bár mehetne. Az megy, aki öbolyög. Se az öregje, se a zsillérlélek, hát még hogy menne a gazdája, neki itt a földje, apám, tartsa a száját, ott Amerikában annyi a föld, hogy, Brazíliába nem megyek, a kisbíró most dobolja faluszerte, hogy az ügynök a brazíliai Szentpál Államba csábít kivándorlókat, hallja, ott is van Szentpál, tudni való, mindenütt van, fölhívásában hivatkozik ezen állam kormányára, mely az oda vándorlóknak ingyen hajójegyet és tengeri utazás alatt teljes ellátást nyújt, oda érkezve ingyen földet, hallja, ingyen föld, hallom, de ez nem igaz, ingyen házat, így könnyű, és ingyen gazdasági felszerelést ad, és egyáltalában gondoskodik a kivándorlókról. Evvel ellentétben néhány osztrák-magyar alattvalót ott nagy csalódás ért, se föld, se dolog, és a legnagyobb nyomorba jutottak. Hallod, fiam, így menj, nem úgy van az, apám, ez csak egy szélhámos, Sági Henrik aradi ember a liverpóli hajóstársaság embere, Liverpool, az már Amerika, hallja, nem is Afrika, valami Cunard Steam Compani Ltd., beletörik a nyelvem, szóval ő köt velem szerződést, aztán Öreg Búza Palcsi fia, Misa Nevijorkból megírta, jól becsapta az amerikaikat, mert amikor kiszálltak a hajóból, nem engedték be az országba azokat, akik összeálltak valami cafkával vagy latorral, a vén, ötvenéves embereket, aki útközben, Fiumében lopott magának étket, a franc nyavalyában szenvedőket, süldő lányt, amiért szülei nélkül jött, néniének kellett hazakísérnie, vissza, engem nem bántottak, jól becsaptam őket, pedig nem volt neki semmi baja, de ha őt beengedték Amerikába, csakis csalafintaságának köszönheti, a Misa nagy okos, Misa azt mondja, ha nem lesz föld, kitanul valami ipart, föld, nincs föld, hallja, akkor minek, iparos idehaza is lehet az ember, Nagyfaluból is megy ki iparos, Búza Misával egy hajón volt Micsik Jóska, falu fődozója, fődozó cipésze, vargája, csizmadiája, vállalt az itthon mindent, mégse boldogult, olyan az itteni iparos, mint az itteni paraszt föld nélkül, az iparos már eleve éhen vesz, a paraszt meg csak akkor, ha nincs földje, fut Aradból az iparos, iparos meg segédje, azt mondják, megalapítják Amerikában Új-Aradot, hát, nem Új-Arad Új-Aradját, hanem Ó-Arad Új-Aradját, Amerikai-Aradot, hát, annyian vannak már kint, csak az a baj, hogy szerteszéjjel, együtt alig, maradnak együtt egy darabig, aztán szétszóródnak, elfújja őket a szél, jóféle szél lehet Amerikában, hallja, ha csak úgy dobálja arrébb az embert, hallja, az olyan szél, indián szél, hogy az apja fasza, én nem mögyök, jól töszi, a faluból az elmúlt két tizedben vagy ötvenen möntek, egész ucca, ha ennek a nincstelen, de boldogulni akaró népnek itt új uccát nyit valaki, ki, majd a Jóisten, hallja, ki törődik velünk, az aradi kerületből ebben az évben ezerhétszázhetvenheten vándoroltak ki külföldi útlevéllel, magából Arad városából négyszáznyolcvanhatan, Arad megyéből hatszáz-

kilencvenhatan, ha Misa marad, csak hatszázkilencvenöt lett volna, ha, de hát kiment, úgyhogy hatszázkilencvenhat, Békés megyéből kétszázhetvenöt, Csanád megyéből kétszázhuszonnyolcan, Hunyad megyéből éppen kilencvenketten, hallja, ez nem igaz. Ha a jegyző mondja, ő csak tudja, nem olyan sültparaszt, mint kend! Én akkor se megyek sehová. Ezerhétsházhetvenhét, ha évente ennyi, az évente egy falu az aradi kerületből. És még hány kerület van Magyarországon.

Ebből az elfutó népből futná itten is új uccára.

Szalad a nép, elszelel, mert hogy nincsen új ucca.

Nem osztanak házhelyet, nincs hova menni, máshová se. Megteltek a puszták, megtelt ez a pusztaság is, a falu már majd háromezer lelkes, hogy térnének abba a háromszáz házba. Alig. Meg erre az ötezer hold földre. Nem elég. Ötezer, ráadásul kisholdban. Még ha a három majort kiosztanák. Hallja, majd ha bolondgombát esznek, akkor, mit gondol, kend adná, ha kérnék, csak úgy, Isten fizesse meg, mint ahogy az amerikai ád? Az se, hát akkor ez mért adna. Hámori, Jakabfi meg Hájzler.

Palcsi, öreg Búza Palcsi azóta egyhuztomban iszik. Hogy a párja belehalt a gyerekágyba, még éppen megszülte Franciskát, éppen, aztán csak kapta magát, elszállt belőle a lélek. Szegény, alig szenvedett. Sokat szenvedett, szenvedhetett, de nem mutatta. Olyan erős akaratú asszony volt az, mint általában a Zsótér-fajzat. Akinek csak köze van Zsótér Janihoz, mind ilyen. A Zsótér lány mind ilyen, hát még ez az ő asszonya, ennek az anyja, Veca legalább olyan kemény volt, mint az öreg Zsótér, úgyhogy. Palcsi örök életében csöndes ember volt, néha ugyan bekapott egy kicsit, semmi, semmi az, hallja, részegnek ezt még tán egyszer-kétszer ha látták, a fia akkor is meg akarta verni, nem, csak azóta iszik, hogy meghalt anyám. Most mondjam neki, hogy ne igyék, vén gazember, hagyja abba? Hagyja el. Igyék, ha úgy esik neki jól. Misa azt mondta, alig hogy elengedték a katonaságtól, azt mondta, ő nem házasodik, semmire nem, neki az a két hold föld nem föld, kapna még hozzá, ha gazdálányt venne, úgy se, neki nemerűs kell, annál alább nem adja, olyan ő, mondja, mint Zsótér Anti, a dédapja, az is csak azért jött ide, mert numerust kapott, hát ő most Amerikától kér numerust, az úristenit, hát, két holdat kapott mindegyik, Veca anyádnak igaza volt, nem kellett volna akkora család, most mind a füleket rájja, a hétszentségit neki, Palcsinak már van öt holdja, megembereli magát, Misát elvitte a Cunárd Kompanyia, el, az anyja istenit, Cudar Kompanyia, el, a többi is szanaszét, összevissza a faluban, jut már Búza Palcsi gyerekeiből, lányaiból valamennyi úcába és közbe, még a Zsillérre is, hát, zsilléresedünk, lányosodunk, hallja, ezt a lányosodást Zsótér Jani mondta, kend nem lányosodik, nem, az anyja istenit, csak úgy elszaporodtam, hogy rajzik a család szanaszét, szanaszét a semmire. Vendel hogy megjött a regimentből, nyomban feleségül vette a Faragó Etelt, ő van itthon meg a kis Franciska. Azt hiszem, ő marad idehaza, Vendel. Négy hold maradt, meg a ház, az udvar, a szűrű meg a kert, a Faragó lány három holdat hozott, úgyhogy Vendel jól házasodott, az már hét hold, ha nem kellene kifizetnie Franciskát. Franciskát majd csak. Nem lehet, kisemmizni hogy lehetne, viszi a két holdját, és akkor neked, fiam, marad is, meg nem is. Nem kevés az az öt hold, a zsillérhez képest nem az.

Misa azt mondta, amikor a Cudar Kompanyia vitte, ő nem akar úgy járni, mint az apja meg az anyja, mert amikor Búza Palcsi meg Zsótér Terka összeházasodott, öreganyám nem engedte, hogy befűtsenek, télen is fagyoskodtak, tudja, mikor fagyoskodnék én, inkább Amerika, apám kiment az istállóba, anyám meg úgy megfázott, hogy három hónapig vérzett, ő mondta. Anyám négy tehenet fejt, de egy csuporral nem ihatott, nekünk se adhatott, mert az anyja, Hajós öreganyám nem engedte, vinni kellett a tejet mindennap Aradra a piacra, két kezében tejeskanna, hátára a kis adagokra osztott, szegényeknek való kis darab ez-az, vaj, sajt, túró, és vitte megrakodva Aradba, hát nem, az én asszonyomnak más sora lesz. Pedig az öregapámék-

nak még egész nemerusok volt, hallja, Palcsi hallja, hogyne hallaná, ismerte ő a napát éppen eléggé, hogyne adna igazat az ő nagy gyerekének. Igaza van, menjen, kend még elmehet. Igazad van. Szarok a szöröncsédre! És köpött egyet akkor az útnak induló Misa elé az apja. Jó válykosat.

Misának nem tetszett a viseletük se. Csupa szakadt ruhájú, rongyos, piszkos, dohányzsírtól feketén fénylő, szerencsétlen szegény ember, még a gazdája, de a többi, akinek csak két holdja van! A gazda meg azért nem költhet magára, mert a pénz másra kell, újabb darab földre. Ajaj, a Zsillérsor a legrosszabb a világon, hallja, én nem akarok zsillér lenni, két holdon a magam zsillére! Dehát ha jól házasodol, megkészserezed. Hagyja el, én nem kéregetek, nekem a magamé kell. Ahogy bemegy Aradba is a nagyfalusi ember: lerí róla, mekkora paraszt. Misa meg úr szeretne lenni, uraság. Azt mondja, a maga ura, hát. Teremtöm, ha mind ezt mondaná.

Mert még hogy két hold, valójában annyi se. Akkora még a teher a földjükön, hogy szinte meg se éri. Aki megkapja a részét, kap vele akkora adósságot.

Hallja, az ember nem mer kimenni a faluba!

Palcsi Terka lánya ilyen kardos, megmondja az igazat az apjának. Hát, ami igaz, igaz, való. Tudja meg.

Vicát elvitte a cigány.

Nem az öreget, azt az ördög vitte el. De ez a kis Vica. Nem elment a cigánnyal!

Valami gyűrűs cigány, ideköltözött az Öregzsillérre, a Cigányváros már nem is jó neki, csinos kis zsillérházat vett, innen járt be az apjával Aradra, kiállnak az uccasarokra, ott dolgoznak az uraknak, gyűrűs cigány volt, elvitte a Búza Palcsi lányát örökre.

Hallja, ez táltos volt, vagy mifene, bűbajos, valóság, megbűvölte Vicát, nem is látszott rajta, hogy cigány, a fene a fajtáját, nem elvitte, nem is írtak, csak hopp, elszöktek, ki tudja, hol lehetnek. A gyűrűs cigány meg az én lányom. Olyan szép fehér bőre volt, mint aki nem is cigány. Hallja, van szőke cigány is! Ez az volt. Még hogy szőke cigány, meghogy nem éppen szegény, gyűrűs, olyan, mint az aradi ékszerész, csak cigányban, hát, de elszöktette a lányát.

Biztos hipnotizálta, adja meg a pap.

Hát, jól mögbaszta.

Hallja. Palcsi akkor nekiesik a szomszéd Kásának, röttön möffujtom, nem fujtja, nem bírja, olyan gyöngye a bortól, meg különben is, nem olyan nagy legény ő már, mint amikor a gyerekei az izmaival játszottak. Hol van az már.

A Klájn zsidó megmagyarosította magát, azt mondja, hogy ő már ezután nem Klájn, hanem Kovács, Kovács Ábrahám! Mért, Ábrahám a kendtek szentírásában is szerepel. Hallja, ez megbolondult, Kovács, a falu Kovács nevű emberei a legszívesebben összetörnék a csontját ennek a Klájnnak, mert rajtuk röhög a falu, a Klájn Kovács, akkor a Kovács Klájn, ez bebaszott, anyám, mondja anyjának Kovács Fercsi, bebaszott, én agyonütöm ezt a Klájn zsidót! Hagyja el, komám, üsmerek Aradon egy Finkelstájn zsidót, az meg hirtelen haragjában Füredi lett!

Tudnivaló.

Búzáék zsilléresednek, más meg hízik, majd kipukkad. Hallai Jósának százharminc, Gál Ferinek százkét, Magyar Bélusnak kilencvenhét, Kása Pistának százötven, hallja, százötven, Némöt Antinak száz, öreg Barják Mihálynak százhusz hold, hat nemerus, szétoosztja a gyerekei közt, de Tapasztó Matyinak a nyolcvan holdjára csak két család jut, hallja, így kell

azt, ezek tudják, nem úgy, mint kend, kapja meg a családjától az a szöröncsétlen Búza Palcsi, kellett ez neki, ha ő ezt tudta volna. A nagygazdánál egy gyerekek mög egy lány, két lány mög egy gyerekek, egy gyerekek és más senki, hát még ahol csak egy szöm leány van, fiam, olyan köllene neköd, Jani mégis kigazdálányt hozott, hogy aztán vigye Horvát Imre üres házába, amit bérbe lakhatott, míg össze nem jön a sajátára, ha addig be nem baszik valami.

Hát.

Hallja, ezt jól elbaszta kend!

Palcsi ezt hű de nem szereti, ezt a hangot.

Vendel jó mulatók gyerek, amikor Ferenc Jóska elvitte, Nadobán Gergővel azt énekelte a csárdában, hogy Szereti a pap a kávé, De még jobban a szakácsné. Míg a kávé iszogati, A szakácsné baszogati! Fiam, ha ezt a pap meghallja, mondta volna neki az anyja, mondta volna, ha akkor még élt volna, Palcsi meg csak nevetett. A pap, való, rájár a szakácsnéjára.

Búza Vendel meg Nadobán Gergely együtt járt iskolába, a cuhárékba is együtt mentek, egyszerre vitték el őket katonának, együtt szolgáltak. A Nadobán gyerekek semmije, csak az a zsilléri kis ház, ami az apjáié, neki még annyi se marad, mint Vendelnek, Vendel szíve, ki tudja miért, ehhez a félolájhöz húz, az apja még olájnak született, de már itt jó magyar ember lett, a fia, Gergő is szeret mulatni, hát, megtanult oláhu, meg, az olájk rokonsága újabban minden búcsúra átkön, alig értek a szavukat, Gergő elég jól megtanulta, nem idehaza, nem az apjától, hát, a nagybátyjától, csak amoda a majorba, ahol annyit dolgozik, ahol mindenféle nép, szegénynép húzza az igát, Gergő meg Vendel mint a testvérek, Gergő azt mondja, ő kismes, nem a zsilléri négy kadrát véget, csak hogy az apja őriz valami kutyabőr, olvasni nem bírja, de az az, nemesi levél, a jegyző se hiszi, nem hogy a falu, még hogy ez a csürhéből lett napszám Nadobán, az öreg Nadobán azt állítja, hogy ő valójában Nadabi, nem is olájk, hanem magyar, a Nadobán az olájk, de a Nadabi magyar, való, ha a fele igaz. A Nadobán család azt tartja, hogy ők Zaránd vármegyei nemesek. Zaránd, már olyan megye sincs, hallja! De volt. Tudnivaló.

És hogy mégiscsak neki legyen igaza, öreg Nadobán negyvenkét szilvafát ültetett a zsilléri kertjébe. Jó sűrűn állnak, de akinek ennyi szilvafája van, csak kismes lehet. Úgyhogy az öreg a szilvát issza. Gergő meg inkább a bort. Vendel komájával.

Ezt a kismesi dolgot milyen jól el lehet magyarázni a csárdában, Fafnál. Vendel is, hisz ő meg valójában numerosos lenne, lőtt volna, ha az apja. Ha az apja nem gyugja feszt az anyját.

Különbön rokonok. Unokatestvérek vagyunk, Zsótér tata mindkettőnk dédapja. Nem egészen, nekem csak öregapám a Zsótér tata. Hallod, nem lehet. Mért ne, a lányok hamar fialnak. Hát.

A váltságnak már el kellett volna fogynia, de a falu nem bírja, a legtöbbnek képtelenek fizetni a tartozást, az újabb leszámolás szerint 1951-ben fog lejárni a törlesztésünk. Hallja, az még elég messze van. Hát, de addig mindenünkből kiforgatnak. A falu ez évben esedékes tartozása négyszázhuszezer korona aztán harmincháromezer-ötszázhuszonnyolc korona negyvenkét fillért tud magából megspórolni a nép. A gazdája könnyen, de a Búzáknak ez is sok. Így már sok. Úgyhogy a házat. Azt nem. Palcsi, ez a vén szerencsétlen nem engedi, hogy a fia eladja a házat. Őt innen vigyék a temetőbe, ne a Zsillerről! Mert hogy túl nagy ház ez nekik, megtenné kisebb is. Hadd el, fiam, én innen nem. A numerosból legalább a porta maradjon meg.

Öreg Búza Palcsi ilyenkor már elrítja magát. Tizenegy gyerek, minek annyi. Vendel első gyereket a kanyaró viszi el, a faluban tíz év alatt hatszáznyolcvanhárman haltak meg, kanyaróban harmincöten, vörhenyben tizenegyen, számarhurutban heten, roncsoló toroklob miatt harmincegyen, hasi hagymázban kilencen, hasmenéses gyermek huszonhárom, vérhasban egy se, hát, gümőkör végett száznegyvennégyen, gyermekági lázban senki, egyéb három, ez mind fertőző betegség volt, egyéb betegségben úgymint gyermekaszály öt, veleszületett gyöngeség száz-tizenkettő, aggkori végkimerülés negyvennégy, hallja, az aggkort alig érzük meg, gutaütés tizenegy, görcsökben huszonhét, tüdő- vagy mellhártyagyulladás negyvenhárom, vízibetegség nyolc, egyéb százötvenhat, ez nagyon sok, erőszakos halálból baleset hét, hát, a gőzkazán, minden nyáron egy, magához nyúlt kettő, ketten tíz év alatt, ez nem sok, amikor a szerelmes Kata a Gyurkájával kútba ugrott, akkor egy napon volt kettő, gyilkosság kettő, hallja, ezek így emlékeznek, ismeretlen halálok három, Kovács Jani hasba szúrta a cimboráját, Nagy Mariska meg a gyereket fujtotta, hallja, mi ez, számolják a népet, számolják az anyjuk picsáját, inkább földet adnának, azt tudom isten, számolhatnák, mind elfogadnám, kend el, inkább igyekezne, mint mi, mint a gazdája. Hallja, ne ugasson, dolgozom én annyit, mint kend, mégse! Ha nem fogják le, megint egy gyilkosság, megint kezdhetik előlről a nép számolását, a cséplőgép leszakította Varga Jóska kezét, aztán mire észhön tértek, már elvérzett, a gépésznek, Gálnak jóféle cséplője van, Brünnből hozatta, rajta áll, olvassa BRÜNN, 1908, hát, évenként átlag huszonhat házasságkötés, ebbe benne van a miénk is, élve születés száztizenöt, hallja, halálozás hatvannyolc, természetes szaporulat negyvenhét, ezer lélekre esett évente a tíz év átlagában tizenegy házasság, ötven élve születés, harminc halálozás, húsz természetes szaporulat, hallja, mégis fogy a falu, tíz éve kétezer-háromszázhetvenhárman voltunk, most kétezer-kétszáztizen, éppen annyian, nem elég az kendnek, hogy az isten faszába ne lenne, de ezerszázötvenkét születés, élve, nem mindjárt temetéssel kezdve, és hatszáznyolcvanhárom halott, hol a többi, a hiány, ha jól számolom, százhatvanhárom, pedig közben négyszázhatvan-kilencel lettünk többen, végül hatszázharmincketten eltűntek. Hallja, úgy tesz, mint aki nem tudja. Hát Amerika? Hát a gazdák tanyája Kútaszon? Hát a major, a majorok ideszámítanak, a kútsai tanyákra meg csak dolgozni járnak, nem, elmaradnak, szöröncsét próbálnak, ennyien nem mehettek Amerikába, hallja, a fele tán oda ment. Néhányan hazajönnek, beleunnak az öbolygésbe, Faragó sógor abból nyit kocsmát a faluvégen, hát, az nagy kocsmá nem lesz, nem, de kocsmá, évente átlag száztíz gyerek született törvényesen, nyolc törvénytelen, hallja, romlik a nép, oda a tisztesség, nyolc törvénytelen, persze a fele a gazdáké, ha a pap így igyekszik, neki is lesz maholnap a szakácsnéjának papfia, ebből a száztizennyolcból rögtön halva jött a világra évente három, a halottak felét orvos nem is látta, kend érti ezt, akkor minek az az embőrorvos, nem hogy gyógyítaná a halálos beteget, rá se néz, nem hogy ő zárná le a halott szemét, meg se vizsgálja, úgy kerül a szegény ember gyermeke a sírkertbe. Hát, a falu fele gazda, kispap, másik fele zsillér, napszámos, senki. Furcsa, éppen a fele lehet. Megfeleltek minket az Úristen nevében.

Hogyne, az aradi vármegyei közkórházban a napi ápolási díj egy korona ötven fillér, és hát kinek tart egy napig a betegsége, ki viheti oda szegény ember kispap a gyermekét, apját, bárkijét. Úgyhogy most is a bíró mondja, a hatóság valami Sulyok Franciskát keres, meglépett Aradról hét korona gyógydíj hátralékkal, eltűnt, és most nyomozzák, hogy hajtsák be rajta, vagy ha nagyon szegény volna, szegénysége esetén szegénységi bizonyítványt állítsanak ki róla, hát nem idevalósi, bár lehetne.

Nem a gazda, nem a zsillér van bajban, ha beüt a betegség, csak a Búza család. A kispapja, akinek nem állít ki szegénységi bizonyítványt a jó Isten se, meg fizetni se tud miből. Éppen ők, hallja, apám, jól elbaszkurálta kend. Ha a kispap, ha egyáltalán kispap az öt holdas Búza Vendel, ha az ilyen kis ember, de mégiscsak ember, mert a magáét túrja elsősorban, ha

az ilyen egyhuztomba orvoshoz járna, hol nem beteg valaki abból a szép nagy családból ezen a kibaszott Magyar Alföldön, ahol együtt él három-négy nemzedék, akkor az orvosra, kórházra rámenne, ami kicsije van, az is. Ütnék a dobot, hogy az anyjába az istent, úgyhogy csak semmi nyavalygás, megteszi a bába is, meg öreganyád. Aki el akar menni, az úgyis elmegy, kár arra pénzt költeni. Azt, ami nincs.

Még Búza Vendel hagyján, akinek legalább ennyi földje van, ha napszámba megy is, beáll erre, arra, nincs úgy megszorulva, mint az igazi zsillér, akinek annyi sincs: Búzáék sose szorulnak meg annyira, hogy akármennyiért elszegődnének a nagygazdákhoz. A zsillérnek tavaszra elfogy mindene, új előtt már nincs mit ennie, hát fut a gazdához, zsíros nagygazdához, ennivalót kér tőle, hát, oldal szalonnát, hogy éhen ne vesszen, kap a gazdától, kap, amennyit kér, megkapja, de a végén úgy eladósodik, hogy akármilyen kevés lesz a kommenciója, csak ahhoz a gazdához kell elszegődnie, annyiért, amennyit az mond, örülhet, hogy nem zavarja el, örülhet, hogy nem halt éhen, aztán mire megkapná a bérét, megint nincs semmije, az idén a tavalyinál is többet kér a gazdától, még jobban eladósodik, adósa marad. Jaj. A kisgazda ennyire nem szorul rá, megvárja, míg jól fizet a nagygazda, csak akkor szegődik el, ha megfizeti. Hát, nincs úgy kiszolgáltatva.

Tudja meg.

Hát, az nem mindegy.

Akinek már öt holdja van.

Akinek még.

Tudnivaló.

Öreg Búza Palesin minden gazda röhög. Cigány, gyűrűs cigány a veje meg a násza!

Amúgy jó hely az az Arad. A kórházát nem nekünk tanálták ki, de amúgy jó város, sok elszegényedett család családja ott lel menedéket, jó a piaca, vására, az ilyen kis Búza-féle is ebből él. Másból alig, dohányból, hagyja el. Aradba, hallja, nemcsak színház, villamos színház is van! Hallja, én még egyikbe se voltam, aztán miért villanyos az a színház? Az Urániában meg az Apollóban, hallja, ott mozognak a falon a színészek! A falon? Nekem ne hazudozzon! Villanyos, azt mondják, villanyos színház, hát, a villám mozgatja tán a bábokat? Nem bábok, hallja, emberek, színészek, mért, színházba már járt? Hogy az isten faszába ne, persze hogy nem. Villanyos színház, édes istenem. Mozi Aradon. A Rót zsidó meg Kásáék összejátszottak, elvették Almásiratoson huszonöt család házat, földjét, mert hogy az milyen jó föld, a zsellérek meg alig fizetnek, nem bírta, pusztuljon, a huszonötből tizenkettő idejött, itt húzná meg magát, itten Nagyfaluban meg Kisiratoson meg Nagyiratoson meg itt a környéken a többi, néhány család be Kürtösre, ott próbál szerencsét. Hallja, ezek jól kibaszta velük, elvették tőlük az életüket! Valamikor az Almási grófé volt, aztán ezek ketten rátették a kezüket, nem is eresztik! Még hogy gyöngé dohánykertészek túrják ott a földet, dohány, lőttek már annak! Hát. A dohány mázsája Aradon a beváltónál ötvenhat korona, mégis többre fáj Kásáék foga, többre, hogy ne a fele, mind az övék legyen a termés!

Hallja, amennyit az Isten ad! Mondja öreg Búzának az öreg Nadobán. Neki is hetet adott az Isten. Nem tizenegyet, de hetet. Az is elég szép.

Egy hold dohányföld megmunkálásához két ember kell, egy hold föld bére szántással együtt száznegyven korona. Gané a dohányágyakhoz, vízfordás az ültetéshez, néhány fuvar a törés-kor negyven korona. Zsineg, horog, karó, apja fasza, holdanként húsz korona. Az összes kiadás holdanként kétszáz korona, akkor még a pajtát is számítom. Közepes termés öt-hat mázsá, és ha az idei és legjobb árat számítom is, ha mázsáját hetvenért veszik át, akkor is, ha

hat mázsát veszek egy holdra, a dohányért négyszázhusz koronát kapok, abból le a kétszáz, a kétszázhusz koronából egy napra alig jut hatvan fillér haszon. Ezért a hatvan fillérért valóban nem éri meg. Melegágy kerítése, földelése, vetése három napszám, majd ápolás, öntözés, gondozás hat hétig, az nyolc napszám, a kiültetéshez húsz napszám, foltozáshoz három, féregirtásra három, kétszeri kapálásra tizenegy, harmadik kapálás meg aláhúzás öt napszám, fejezés és kacsozás hat, szedés és fűzés ötven, fölaggatás négy, pajták őrzésére simításig négy, simításra hatvannyolc, bálazásra egy, szállításra, átadásra egy napszám, úgyhogy uradalomnak se éri meg, így aztán fiatal meg kis családú ember kertésznek nem megy, töréskor, fűzéskor, simításkor reggel négytől este tízig dolgozzon ennyiért, semmiért! Inkább béresnek áll. A kispadon is föl hagyja a dohánynal, a zsíros gazda is, szinte mindenki. Föl kell vele hagyni, mert ez befulladt.

Amúgy jól van a falu, köszöni, jól van, már van vaskútja is, jó ivóvize, inni való, embernek való vaskúti vize, ártézi, nemcsak amolyan ásott kút vize. Fúrott, ártézi vizet adó finom vaskútja. Ott a piacon, a templom mellett, a falu terén, ott, ahol egyébként is gyakori a csődület. Már ha összeáll nyolc-tíz ember. Annyi gyakran, mostanában sűrűbben, mert hogy ha este túl sokan állnak sorba a vaskútnál. Hallja, csak előre halad a világ. Igen, az anyja istenit, ez előre, csak merre.

Hallja, kend is ott volt? Én nem. Sajnálhati! Valami Aurél röpködött Aradon, a Csálai erdő meg a Szilvás-telep közti gyöpön. Röpült, csak nem szárnya nőtt? De, annak igen. Fölszállt a gépen a levegőbe, röpült, mint a madár! Tenger nép volt ott, most Kalmárhögyi Bódogasszon hetibe. Csak ment, ment a föllegekbe, meg vissza. Higgye meg, nem röndös dolog az, jobb az eget békén hagyni.

A régóta betegeskedő Szöllősi plebánus nyugdíjba ment, itt él azóta is a faluban, ideiglenes helyettese Mátyási István volt egy darabig, most négy éve meg Ambrus Gyula vette át a plebániát, őrá szól az ének. Más pap is megteszi, de ez.

András-nap után egyháztanács alakult a faluban, hogy a párbért elröndözzé. Ugyanis a hitközség négyszáz párból áll, és ezek páronként egy véka búzát, egy pár csirkét és egy forint húsz krajcárt tartoznak fizetni, mely legalábbis kilenc koronát ér, így az évi párbér háromezerhatszáz koronával terheli a falut, hát, papirosan. A plebánus ezt megváltatta évi nyolcszáz forinttal, de ez is nagyon nehezen jött be, dacára, hogy arányosan vettette ki az egyházi adót. A nem fizetésről hirhedt nagyfalusiak még ezt a nyolcszáz forintot is meg akarták nyírβάλni, úgyhogy most egészen jól érzi itt magát az új pap, egyhuztomba a nyájával pöröl. De majd ő gatyába rázza, gondolhatja, mert úgy tesz. Kristóf Rozit tette meg szakácsnéjának, az lett a papkisasszony. Hallja, nagy bika lehet ez az Ambrus pap! Rozi valahogy elbambult, nem ment idejében férjhez, a húszéves lányt már mindenki sietteti, a huszonöt éves már vénlány, úgyhogy a pap rákapott azonnal a vénlány maradt huszonhat éves Rozira. Hallja, már oda is költözött! Hogy ne költözött volna, a cselédje! Mért, a cselédnek hol a helye, ha nem a gazdájánál? Tudnivaló. Abban még nincs semmi. Abban nincs, de így. Hallja, mán a papok se a régiek, ilyet régen nem mert volna, ilyen nyilvánosan! Maholnap ez is elkezd röpködni, mint Aurél Aradba.

A tamburabálba mesélik egymásnak, meg amott kint a kispadon a ház előtt. Árokparton, vaskútnál, a cuháré a földes szobában, nem kell mindjárt a csárdába rohanni. Azt hallottátok-e, milyen szép teremtség volt Verzárné, az uraság özvegye, a mi Asszonyságunk? Nagyon szép teremtség volt, ujujuj! Gróf udvarolt neki, Almási gróf! El akarta venni, de Verzárné nem mönt hozzá! Erre a gróf, vagy herceg? Azt mondta: amit egy nap körül tud járni, az övé lesz! Körül is járta, nem gyalog, kocsival, ez a nagyfalusi határ. Hallja, hogy mik vannak.

Lassan száz éve, hogy idejöttek. Hallja, az Igaz Jóskaék is száz éve jöttek, aztán a faluban a gazdasoron, Öregfaluban még mindig putriban laknak. Hát az hogy lehet? Gyerekem, nem igyekeztek, halomra csinálták a gyereket, dolgozni meg nem szerettek, amelyik meg szeretett volna, tűz emésztette, víz vetette szét a házát, a korela őt Igazt vitt el, ez-az, nem ment nekik. Eddig is csak azért nem ütötték dobra a házukat, mert nincs is házuk, csak putrijuk. Hát, pedig nagyon vallásosak, Rozka néni minden siratóban ott van, nagy siratóasszony! Elsirathatja a családjá életét meg a magáét. Szerencsétlen, nincs semmije.

Hát, Igazékhoz nem szállásolnak katonát, könnyű nekik. Hagyja el. Királyi hadgyakorlat a vármegyében, azt mondják, jön Ferenc Jóska is, ha egyszer királyi, csak itt lesz, másképpen mért volna királyi a katonák gyakorlata, a császári és királyi közös hadsereg meg a magyar királyi honvédség legénysége a javadalmazásból a tiszántúli részekben negyven fillért térít a szállásadók által kiszolgáltatót étkezésért, Budapesten ötvenhét, Fiumében hatvanhat, Erdélyben harminckilenc fillér, már akkorra kikarózták, mérik a mérnökök, vagy mi, karóznak, azt mondják villanyvonat lesz, az lett volna, ha igaz lett volna, de hát ez a mi igazunk csak annyi, mint a mi Igazunk igazsága, fityinget se ér, kikarózták, azt mondták villanyvaspálya lesz, indóháza a faluvégen, éppen jó helyen, Tornya, Pécska felé Aradról, hát ebből se lett semmi. Az egészből csak a királyi hadgyakorlat volt igaz. Meg hogy akkor a töltésre, az országútra, nem is arra, nem a gyulai, aradi országos útra, csak arra, amelyik Kisiratosról megy Kürtösre, át Nagyfalun, úgyhogy azt kikövezték a királyi hadgyakorlatra. Akkora gödröket hagytak, tán mert siettek, az anyjuk jó istenit, ha mi így dolgoznánk, ha én, akkorákat döccen a kocsi, hogy leesik róla az ember, ha nem kapaszkodik.

Hallja, nekünk lett igazunk, nem Kurtics az már, Kürtös, most tették ki a kurticsi állomásra, Kürtös! A kurticsiak emészthetik magukat, így kibabrált velük magyar Arad. Pedig ők vannak többen, lassan háromszor annyian, mint mi. Hallja, ez Magyarország. Hallja, na hallja. Nézzünk oda!

Aradba az aradi közúti vaspálya akkoriban, amikor Veca néni meghalt, még lóvasút volt, személy- és teherfuvarral. Hajaj, már motros vonat épül Hegyaljának, emitt még ló, amott meg a motros vonat, a gyula-barakonyi keskeny vágányúnál gyorsabban halad a megvalósulás felé az arad-hegyaljai motorvonat ügye. Ez a vasút Aradról Gyorokig menne, s onnét egyik irányban Világosig, másik irányban Radnáig ágaznék el. Hallja, legközelebb a motros vonattal megyünk Radnára! Úgy könnyű. Szegény öreganyám ha ezt megéri, Vendel álmélkodik, a motron ű is elmegy Radnára!

Búza Vendel irígy ember, nem irígyli a másét, de az övénél jobb lovat igen. Az övénél nincs szebb, jobb ló kerek egy világon, de azért az aradi meg környékbéli állatkiállításokon igencsak elámul. Az apjától, öreg Búza Palcsitól leste meg, hogy kell a lóval bánni. Ha ő olyan abrakot adhatna a lovának, mint ezek az uraságok, zsíros gazdák! Édes Istenem, az övé lenne a legszebb, legerősebb, legbüszkébb, leggyorsabb, a legislegjobb! Örül, ha a családjának adhat jó abrakot, persze a ló a szemefénye, arra nagyon vigyáz. Ha már a nemerusból neki lassan csak ez a kanca meg csikaja maradt, mert az a kicsi föld. Az Aradi Tizenkettedik Tenyészbika Vásáron csak elnézelődött, Vendel csak lesett, a nagyiratosi Ditrik József bikáját hétszázötven koronáért vették meg, az egyesületi közgyűlésen a kisgazdáknak nyereménysorsjáték lett a jutalmuk, Szabó Imre vaslapátot nyert nyelestül, Torma István húsz kiló kölesmagot nyert, megfogta az isten lába lova faszát, az Aradvármegyei Gazdasági Egyesület nagyfalusi pártoló és kedvezményes tagjai közt tizenkilenc nagyfalusi kisgazda, nekik az kisgazda, ha az embernek van vagy negyven holdja, két, három nemerusa, ötszáz holdja, ezeknek én még kisgazda se vagyok, még vaslapát se, nyeletlenül, hallja, ha kend néha rám is gondol, ha én, fiam, néha rád is gondoltam volna, akkor nem lennél a világon, már a nagyfia, Palcsi után abbahagyta

volna, öreg Búza Palcsi a fejét csóválja, Vendel csak fogja, szorítja; édes jó Istenem, mért hagysz el minket. Mért nem segísz bennünket jobban. Legalább egy numerus, jó, nem nagy, kis numerus! Ha annyi volna. Ő is belépne az egyesületbe, ki se lehetne onnan verni. Azt mondják, kaphat ott a kisgazda nemes baromfiakat, kakast, pekingi gácsért, gúnárt, bronz-pulyka-kakast, apja faszát. Mindent, hát, numerus huszonöt holdja.

Azt mondják, kiütött a háború. Forradalom? Nem, a háború. Boszniában, vagy hol.

Úgyhogy a rekutabálban rezesbanda muzsikál. Nem a Búza Vendel rekutabálja ez, őt már egyszer elvitték, el is eresztették, de most megint befogják. Uram Isten, mi lesz ebből. Obsitos, aztán lassan neki is mennie kell. Visznek mindenkit, apránként elviszik az egész falu emberét.

Húzza a banda, fújja a Faragó kocsmájában, Faragó kocsmája előtt, Faragónál, Dani Vendel tanította be őket, ő a klarinétos, öttagú a banda, négy abból a rezes, Dani Vendel klarinéton, Kocsis Jóska figlihorni muzsikása, a figlihorni olyasmi, mint a trombita, aztat fújja, Horvát Feri meg a nagydob, Kalóckai Pista a nagydudás, régen csak a bőrdudán, most meg ezen az új nagy rezes dudán, Tálai Matyi meg csak harsog bele a tizennégyi háborúba, bele hogy a rohadt úristenit, mulat a rekuta, a nagyduda hatalmas réz, körbefogja az ember egész nyakát, ilyen lehet a katonai, a nagy-nagy trombita, szóval nagydudás a Kalóckai, de még mekkora, öt ember a rezesbanda, fújja, fújja, mindegyik több hangicsáló szörszámon is játszik, a klarinét viszi a prímet, hát, már hogy az istenbe ne, Kocsis Jóska, Vendel második unokatestvére, ő a legjobb figlihornis, húzogatják! Hallja, húzogatják! Nem húzzák, fújják, Vendel kedvenc dala hogy aszongya Temető kapuja, Sarkig ki van nyílv. Oda járnak a nagyfalusi lányok, Rólam szedik a virágot, Vendel úgy fél a háborútól, mint a tűztől, Szedjétek le lányok, Rólam a virágot! Csak azt az egy piros bazsarózsát Lányok, le ne szakajtsátok! Nem volt elég egyszer odalenni, most mehet megint vissza, Ha leszakajtsátok, El ne hervassátok. Ültessétek a sírom tetejére, Mélyen, a fekete földön, a másik meg az, hogy Szépen úszik a vadrucsa a vízen. Egyszer már eldanolta a rekutabálján, most más danolja, a sok legény, mindet sorra danolják a nagyfalusi rekuták, hogy az én édes jó Istenem. A rekuták vadulnak, a figlihorni alig bírja követni, Kicsi kislány, nagy a csöcse, Nem fér a legény kezébe, Nyehó, nye! Fölveti a bal vállára, Úgy megyen ki a konyhába, Nyehó, nye! Nem kapálok, nem kaszálok, Fazekasinasnak állok, Nyehó, nye! Sok kis fazekat csinálok, Abba főznek a leányok, Nyehó, nye! Öregapád a polyvásba, Majd megszakad a fingásba, Nyehó, nye! Nem úgy, hallod, Öregapád a polyvásba, Majd meg szakad a baszásba, Nyehó, nye! Jól van neki, minek játszik, Mért nem inkább bibliázik, Nyehó, nye! Ezek a vesztüket érzik, Az aradi kikötőben megállt a gőzhajó, Tetejibe ki van tűzve a nemzeti zászló, Cicázz, lovam, cicázz, cicázz utoljára, Holnap visznek Nagy-Lengyelországba, A kardomnak markolatja ezüstből, Most csavartam ki a tokos keziből, Elöl megy a honvédbaka, Itt nyugszik egy hív szerető, Hazájában vérben fekvő Magyar fi, Besorozott, besorozott a tokos katonának, Lovat is ad, lovat is ad, hogy én gyalog ne járjak, Úgy meg vagyok határozva, Mint a lovam kantározva, Szabadságom el van zárva Ferenc Jóska ládájába, Boldogtalan az az anya, Kinek arató a fia, Mer nem tudja, mely órába Fekszik bele a kaszába, az ember, hogy megkapta a levelét, hívja a császár, mennie kell, csak nekidüti a hátát a háznak, lesi a nagy magyar éccakát, a legény hogy mulat, ezek megvesztek, hagyja el, kend is ilyen rekuta volt, de akkor nem volt háború, ott világít Búza Vendel a házfalnál, kívül, az udvaron, ahogy megszívja a pipáját, megvilágítja a fél portát, akkorát szí, mintha az utolsót színá, hát, az lehet, hogy ez az utolsó idehaza, világossal el kell menni. Tinta, penna, kalamáris, papiros, Az én rózsám Rácországba maséroz, hallja, ezek a rácok! Jól kibasztak velünk, Letettem én a bakkancsot, a csákót, Nem hallgatom azt a tokos kommandót, a tokos némötje, Magyar legény, magyar leány, jaj de szép, Csak mosolyog reájuk a kék ég, Ne ríj anyám, szép a magyar rekuta, rekuta, Vállig ér a nemzetiszín szalagja, Verd meg Isten a

gőzösnek kerekét, Azon viszik háborúba a legényt, Rí az anya, mer nem láti a fiát, Rí a testvér, zokog a hű szerető, Mi fájdalom lehet is az, Teremtőm! Vendel nem mulat, nem tobzódik, csak rí, mint a szopós malac. Valahogy belülről rín. Csak odakint a sötétben, az udvaron, a ház falánál egymagába. Mi lesz az ő szömfényével, kis csikájával! Ferenc Jóska édesapám, Felesége édesanyám. Édesapja ú az öregapja faszának.

Nagyfaluba én vagyok egy dezertor, Engem keres a vármegye mindenhol. Ha megtanál, tudom mi lösz, tudom, mi lösz annak a vége, Rövid kötél magas fa tetejibe.

Vasárnap volt éppen, templomából jött ki a nép, amikor a kisbíró dobja peregni kezdett, és tudtára adta mindenkinek a király hadparancsát a katonai szolgálatra való bevonulásra. Aztán egyhuztomba éjszaka is pereg a dob, a kisbíró kidobolja, hogy az ebben és ebben az esztendőben született, katonai szolgálatot már teljesített emberek azonnal kötelesek csapatukhoz bevonulni, világossal Vendel is elment.

Néha hozott valami hírt róla a kósza szél. Elég gyöngye széljárás van, hogy ennyire alig van róluk hír. Öreg Búza majd megszakad, úgy dolgozik megint. Hallja, mindegyik fiam odavan. Faragó Etel meg csak fogja a lovat, most ő szánt, ő vet, asszony létére oda kell állnia. Öreg Búza valamelyik fia helyett van kint a határban. Palcsi tizenegyfelé szeretné magát hasítani. Búza Matyi már szép kis legény, éppen most múlt hároméves. Segít az anyjának. És ott az ő hasában a második kis Búza, csöpp kis búza lehet az még. De mire megjön, itthon lesz az édesapja! Vagy nem tudom, mi lesz.

VIGYÁZZ MAGADRA, ITTHON LESZÜNK NEMSOKÁRA.

Jaj.

Jaj de nehéz.

De nehéz így.

Édes Istenem, mit vétettem ellened?

Hadd el, lányom, túrni kell. Túrni és nyelni.

Hétfájdalmú Szűzanya.

Vendel hidász, a hidászoknak jól van dolga, azt szokta mondani, a hidászoknak arany életük van. Adja az Isten, hogy igaza legyen. Hallja, ha ő mondja. Ha az ember azt mondta.

E napon a kétszázhatodik számú ezredparancs első pontja így hangzik: Öfölsége a tömösvári valamennyi hadtest mozgósítását elrendelni méltóztatott. Első mozgósítási nap 1914 július huszonnyolcadikán. Özönlik Aradra a tartalékos, kis katonaládával, fehér tarisznyával föl-tarisznyálva, benne a tarisznyában a reménységünk, amikor odahaza az asszony reggel tarisznyál az urának, estig éppen elég, akkorra meleg vacsorával várja, hátha, hát most, hallja, nem úgy lesz! Nem úgy néz ki a világ, ez a kurva isten fasza. A kaszárnnyában ruhát faszol, jól mondja, odavaló, bele, abba, fegyvert faszol, szerelést, konzervát, kötszert, szuronyt ésít. Uramisten, ezek komolyan gondolják.

Indul az ezred a vasútról ezredzene mellett, hullik nyakukba a virág, ember, ez nekünk szól, hallja, úgy fest, Öfölsége születésnapján Pancsován, hallja megfogytokzik a nap, nagy galiba lesz ebből, ahogy elnézem, hallja, ennek a fele se tréfa, ezek valóban elvisznek, mars, maródi, a nagy hőségben a katonák nem bírják, tartalék, nem szokott ő még hozzá, majd, majd mire megjövünk, hazáig futunk, akkor hallja, az orosz ellen, mért éppen őellenük? Tudja az Isten. Aztán már tűzkeresztség Galíciában, átok Galíciában, futás vissza a Kárpátokba, korela az ezredben! Nem volt elég az őseinknek Nagyfaluban, most itt is utolér bennünket, a többi

ezredtől külön menetelünk a korela végett, vagy hatvanan elhullottak már a korelától, már megint túl a Kárpátokon verik a muszkát, vernek ők minket, ki tudja, ki kit ver itt, ki a kurva anyját, ősz vége felé megint visszavonulás, vissza a magyar határra, Homonnán félezer orosz foglyot ejtenek, aztán megint Bukovina, Lemberget, hallja, visszavettük, az ezred átlépi az orosz határt, hallja, végre külföldre is eljutunk, másképp hogy jutna idegen országba az ember, tudja, megbaszhatja az ilyen kirándulást, uraknak való az, nem nekünk, a tiszt uraknak, a kurva édesanyjukat, aztat, aztat üzzék a toroktűznek meg a nekünk szegzett szuronynak, magukat, elhallgasson, megint ütközet, télire tartalékban, március tizenötödikén, éppen ezen a napon Riadó! Vége az aranyéletnek, ez már tizenhat, a háború harmadik esztendeje, meneteltetik őket, vonatkoztatják őket, hogyne, hogy az isten faszába ne, majd kend dönti el, meddig tart a háború, azt, hallja, azt a maga picsájába, nem a Ferenc Jóskaéba, ez már hallja az Isonzó frontja, Bocen, Dél-Tirolból irány az olaszra, akkor megint vissza a Kárpátokat védeni, hallja, ezek még nem unják ezt az összevisszaságot, hol itt, hol ott? Hallja, ezek nem. Az Erdős-Kárpátokban a Tatárhágót védik a muszkájától, a bolgárja nem elfoglalta Konstancát? Az hol van, hol az édesanyja valagában, azt mondják, odahaza csak lesik, mi hír, csak hír ne jöjjön, előbb a Kis Miska, hallja, nem vigyázott, az én fiam elugrik, ha jön a muszka golyó, el, ha vág a ráca, szúr a taljánja, el, hogy az isten erre meg arra, Búza gyerekeinek nem eshet baja, hallja, az nem válogat, tudnivaló, Misa, a Búza Palcsi második fia jól tette, hogy elment Amerikába, még hogy elment, nem is jött vissza, mert elég sokan visszajöttek, Búza Misa nem, ő ezt megússza, Béla, Jani, Anti meg a Vendel mind katona, Misa Amerikába, kifogta Amerikát anélkül is, hogy meggazdagodott volna, hallja, ennek szerencséje van, a Palcsi gyerek, öreg Búza Palcsi nagyfia már csak nem lesz katona, őt már csak ittlejtik, öregbaka lenne az, a kis Palcsi az öt családjával már a negyvenediket tapossa, csak nem veszik el tőlem őt is, tőlem, a családjától, öreg Búza gondban, hogy helyettesítsen ő most egyszerre a vén fejével négy embert, az asszony nép rí, szaggati ruháját, tépdesi a haját, veri az ülepét, hogy az anyja istenit a pizsok királyának, nem ezt mondja a bitangja, aztán meghalt Kovács Feri, a harmadik szomszédból, itt csapkod már a ménkü, hallja, a végén betanál, hallja, az nem, Almásiéknál, Gulyásék, Méregék, Sulyokék, Tapasztóék, Kásáék, hallja, lassan az egész falu sirat valakit, Szécsényi Bálint, kislányom szeretője, nem az is odamaradt, valahol a végenincs muszka rónán, ki tudja hol, Galíciában, én jó Istenem, Karácsony előtt József főherceg az árkaikat szemléli, meghalt Ferenc Jóska, jól tette, Budán Károlyt koronázzák, a zászlóalj láda földet küld a Tatárhágóról a koronázási halomhoz, Jani meghalt, hallja, meghalt Búza Jani, melyik, a Palcsié, nem igaz, Jani meghalt, az nem, de igen, Búza, láttam, amikor bátyádat a garánát, mit csinált az a granát, csak széjjeltépte, hogy az anyja, ha nem vigyáz, minket is, Búza Jani is, meg sorra a többi ember, legény, sorba, mire vége a háborúnak, lesz vagy mennyi is, vagy hetvenen maradnak oda, ki végleg, mert hogy belehalt ebbe a nagy verekedésbe, vagy mert mint fogoly már nem bírt hazaszökni, vagy ki tudja, hallja, az elég sok, hát elég, Vendel már muszka bakával barátkozik, ölég vót, neki ebből elég, századonként negyvenöt embert eleresztenek aratási szabadságra, Vendel, hát te, hát kend, hát kend végleg? Én nem, végleg nem, de a nagykáder, Vendel már bevénne magát, már van, aki bevette magát, mire Vendel visszamén, a muszka majd szétverte az ezredét, Csernovic puskalövés nélkül a miénk, tudja, mi a miénk, hallja, az, amit én most otthon arattam, fekete nap, az ezred vesztesége ötszáz-kilencvenkét fő, hallja, tárgyalunk az oroszral, odahaza Búzáék szép képet kapnak Bélustól, a képen csapat nyomorékká tett ember, az ottan Bélus, Béla bátyád, valami hadikórház lehet a front mögött, féllábú, félkezű, félszemű, félfülű, félbajszú mankós magyar katonák közt a Búza Bélus, a kép, hallja, ez nem az aradi fényírdában, nem, HA NEM LÁTHATSZ ÉLVE, NÉZZÉL A FÉNYKÉPRE, ezt nekünk írta, jaj, már ordít az ucca, végig Nagyfalú, ahova Búzáék rajzottak, megint egy Búza, nem, ez még nincs oda, ez még fölépülhet, rendeljen anyám még egy misét a paptól, HA NEM LÁTHATSZ ÉLVE, NÉZZÉL A FÉNYKÉPRE, nézzen az, aki kitanálta,

Palcsi nem, neki ebből elege van, még egy ilyen hír, és akkor neki vége, leesik a lábáról, és kész, akkor jöhet a pap, belehal, ha még egy fia. Pedig Bélus nem is halt bele ebbe a háborúba. Tán majd a következőbe. Negyedik Károly Csernovicban, az ezred küldöttsége is köszönti, íme, testvér, a háború ötödik éve, hallja, a tél kellős közepén a muszka minden búcsú nélkül elhagyta állásait, és nicsak, kik azok ott, itt, ott, amott, néhol a vonalakon, nicsak, vonalaik néhány pontját siralmas öltözetű oláj határőrök szállják meg, akkor most gyerünk gyermekeim oda, ahol már régen jártunk, az olaszokhoz, az anyjuk istenit, hát még azok is állják, Udinén át a Piave mögé, a napi fejadag kétszáz gram hús, négyszázhatvan gram kenyér, száz gram főzelék, csak dohány van elég, füstöljön kend, ha nagyon megéhezett, éhhomra különösen jó, akkor most támadunk, a zászlóaljából hatvanan vonulnak vissza, viszik a negyvennyolc foglyot, Vendelt éppencsak keresztüllőtték, átlőtték a bal kezét, hamar rendbejön, hát, valami Rosszó, itt állunk negyedfél hónapig, irány tartalékba, ideje a váltásnak, Brenner-hágó gyalogszerrel, mit gondol kend, tán az Aurél röpködőjén, nem Aradba van, hallja, ez háború, akkor Vendel szájba törüli a tisztjét, hallja, eddig nem merte, valahogy most megszólalt a keze, elsült a kapanyél, bizony mondom néktek, nem szokott, a sötétben a nagyfalusiak úgy elrakták a tisztet, hogy ki tudja, mi lett vele, azóta se látták, biztos hősi halott, november tizenhatodikán reggel három órakor értek haza Aradra. Hallja, ez ötvenkét hónap idegenben.

Hát, ez annyi. Na most.

Most aztán.

Vendel összeszedett annyi kitüntetést, hogy neki nem kellett a nagykádernél lennie.

Amíg oda volt, Teri félrebaszott.

Etel tán nem.

Hallja, elkurvult minden második asszony! Nem igaz az, hallja. A Vargáné, hogy özvegyen maradt, orosz fogollyal állt össze.

Hallja, mindent csak jegyre adnak.

Egyhuztomba rekviráltak: búzát, zsírt, szalonnát, mikor mit, majd mindent, majd mindet, már saru, csizma, cipellő is csak utalványra, hallja, kisebb gondom is nagyobb most annál, a kedd és a péntek országosan hústalan, a csütörtök csak zsírtalan, a többi meg sajttalan, Uramisten, még jó, hogy ez falu, itt jobban lehet éhezni, éhezni a zsillérnek, hízni a gazdának, szegényedni a szegény kigazdának. Hadisegély nyomorékká tett embernek, nincstelen özvegyének, árvájának, a háború ötödik évének első hónapjában húsz, utolsó havában száznyolc korona, Vetró János egy, György Ilona egy, György Ignác öt árvát vett magához. A Janiével mi lesz.

Még hogy. De a harangok, azok hova mentek? Csak nem megint Rómába?

Hallja, nem egészen, csak félig. Kerülővel.

Tizenhatba, az olajok erdélyi betörésekor a faluból elvittek két harangot, hogy ágyút öntsenek belőlük, mint Gábor Áron. Hallja, az másként volt. Mikor utoljára szóltak a hadba induló harangok, hallja, ezeket megkongatik, és az ellenség megfutamodik? Hát, ha majd megkongati a tűzér, a hadba induló harangok egy órán át egyhuztomba szóltak a néphez, zokogó hívek tömege, az otthonmaradt falu búcsúzott a megszokott, kedves harangoktól, hát már azok is oda, odaveszhettek.

Kása Anti hol van?

Bevonult a nagykáderhöz!

A háború utolsó évében már efféle párbeszédectől volt csendes a falu. A frontról szökdöső gyáva katonák cirokba, kukoricásba bújnak, ottan bújdosnak, amikor néha mégis előtöppen, olyan mint a kukoricabetyár, zilált, csapzott, szakállas, nyomorult, a menekülő német szanaszét hánnya a fegyverét, Vendel kaszája éppen hogy el nem süti a tokos puskáját, kellett ez nektek, nem mi, a tokos akarta, hallja, Aradon azt mondja a főszámvevő az asszonyoknak: Ha nincs mit enniük, szép zöld a fű, menjenek legelni! Hallja, még a tavaszba is így bántak a szegény emberrel, most már megjuháztak, így nem mernek, de az anyjuk úristenit! Mert az aradi asszonyok odaálltak a főszámvevő elé, miért nem kapnak élelmet a jegyért se, jegyükre se? Elfogyott a boltban az ennivaló, vagy ha még van, mire rájuk kerül a sor. Hallja, falun mégiscsak jobb. Aradba is. Mért, a Zsilléren tán nem legelnek? Nem, mert már csak szénát ropogtatnak, száraz abrakot.

Hajaj, Piavénál! A víz elvitte a hidat, elvitte, mert fölrobbant, apád építette az újat, az új hidat! Hát. Vas érdemkereszt, sebesülési érem, másodosztályú ezüst vitézségi érem, kis ezüst vitézségi, Károly-csapatkereszt, hát. Megszolgált a apád. A cimborája, Gergő eggyel többet kapott, neki még első osztályú nagy ezüstje is volt. Hallja, ezt hogy háláljam meg a jó Istennek? Hogy nekem kendet visszaadta.

Etel evvel fogadta.

Etel.

Vendel eddig alig járt templomba, nem volt valami nagy templomjáró, majd mint a pogány zsillérik, csak, csak, de ettől a naptól kezdve.

A nagy ezüst ér annyit, mint az arany.

Hallja.

Maguk nagy hősök!

Hát. Amikor ott feküdt az a sok magyar szétszabdálva a gyöpön. Ott is van gyöp? Hát, csak nem ilyen szép nagy. És nem is bír olyan szép zöld lenni, mint a mienk, csak fekete, hallja, szurokfekete! Még hogy csak a magyar: tokos, talján, muszka összevissza hánnya, olyan egyremegy, hallja!

Lásson csudát.

Ez a zsidó a hibás, ez nem ad semmit a népnek.

Hogy adna, ha neki sincs.

Majd meglátjuk.

Ha ezek megvadulnak.

Már rég elkezdtek.

Hát még ha én.

Ezek mindenkit halomra ölnek!

Az olájok?

Mér, gyünnek?

Hát, már bent vannak Erdélyben.

Bent a drága magyar országban. Mi lesz veled, Magyarország?

Hallja, ez a piszok zsidaja.

Annak tele a kamrája, ne féljen!

Legföljebb a nagygazdának.

Dehát az nem boltos, neki nem az a dolga.

Hagyja el.

Ennek az Adlernak semmiye, csak annak a botosnak, a Hásznak. Éppen ő.

Bátya is hazajött, nem halt bele a lövésbe, ángyi addig nézte azt a kórházi képet, míg az ura haza nem tért.

Palcsi a Zsilléren vett kis házat, ki itt, ki ott, Antiék meg Jusztinék az Újfaluban építkeznek, már a háború előtt megkezdhatték, éppen hogy tető alá került a házuk az Újfaluban, vitték is az embert a háborúba. Házhelyet osztottak, egy sor szegény embernek megint háza lett négy kadráttal. Kis kert, nagyon kicsi nemerus, de itt már meg lehet kapaszkodni, van mire hazajönni. Lenne mire, soknak csak lenne, mert hogy elesett a háborúban annyi ember. Lehet az tán száz is, hallja, alig maradtunk.

Alig.

Az Újfalú? Igazi úca két sor házzal a Zsillér után a Gyöpön, aztán még egy sor, az már a Gyöpszél, három sor ház, újabb három zsillérsor, csak ezek rövidebbek, együtt Újfalú. A nagyfalusi, vagyis hogy öregfalusi gazdák csúfolják így ezt az újabb zsillérfélszket. Ha az övék Nagy, ez akkor az Új. Ha nem is olyan, mint az övék, olyan nem is lesz soha. Hát. Úgyhogy a régi Nagyfalú inkább egyre inkább Öregfalú.

Az új pap addig szerette a kávé, de még jobban a szakácsnét, hogy a vége, Pap Mariska lett a nóta vége. Szép egészséges leánygyermeket szült Kristóf Rozi, hallja, a pap mindönöse! Hát, hallja, ez már nem rőndös dolog, ha már a papnak is elmögy az esze, nemcsak a világnak. Mert hogy a világ megkergült, tudnivaló, hallja, így még nem kergült meg soha, de hogy a pap is megbolonduljon! Ez az Ambrus pap, ez az Ambrus pap, hallja, szégyent hozott reánk. Mért, ember ő is. De akkor nekem ne prédikáljon!

Úgyhogy éppen jókor tett rossz fát a tűzre a mi papunk, mert ennél jobbkor nem tehetett volna csúfságot, hogy hallgat rá a szegény nép? Sehogy, hallja, így már sehogy.

Pedig jó lett volna, ha legalább a pap. Mert az egész falu elvesztette az eszét.

A gazdák avval vesztették el a józan eszüket, hogy megrettentek. Nagy csönd támadt az Öregfaluban, a falualapítók Nagy úcájában, a gazdaporták sorában. Nagy, nagy csönd, várakozás, mi lesz ennek a vége. Hallja, jó nem. A szökött katonák most kezdenek előmerészkedni a nagykáderből.

Nagykáder, ajaj, az igen. Aki a káderba vonul, az csak rendesen katonának a törzséhez a tömösvári ezredbe, de aki a nagykáderbe van oda, az most kilopakodik a kukoricásból, mint egy igazi kukoricabetyár. Uramisten. Megjöttek a nagykáderből! Jó lesz csöndben maradni, ezektől minden kitelik. Akik csak úgy fogják magukat, és otthagyják a háborút. Az nem üsmer se istent, se embert. Aki a parancsot megtagadta. Bevette magát a kukoricásba. Hát, hallja, azért jöttek ezek elő, mert.

Arra én is kíváncsi vagyok.

A zsillérlegények vették be magukat a Nagyfalut övező Nagykáderba. Ér nádasába, ahova lehetett. Tanyára. Bárhova. Ott ordítanak már a csárdában. Pénzünk nincs, hozomra a zsidónak nincs ínyére, mégis ad, hallja, majd ha lesz dolog, előbb még itt rőndöt tőszünk, a kutya úristenit ennek a mucskos világnak! Te mucsok, dűtsed, mert megjáród!

A zsidó hogy ne dütené, Klájn.

Az újság ugyan írja, az aradi újság, de hát azt Nagyfaluba senki se olvassa. Inkább amit hallanak, amit láttak és hallottak hazajövet, meg csak a szomszédban most hallanak Aradon. Hogy ütött az óra, leszámolunk a mucsokkal.

Még a gazda se vesz aradi lapot. Nem tudnak azok semmit, mit értenek azok a városiak bármihez, ami őket izgatja, csupa fölösleges, handabanda. Azt írja a kalendáriumuk, hogy ezen a héten Mindszent havában októberbe borongós, esős napok. Hallja, ennyit én is tudok! Ha arra kíváncsiak, milyen lesz gyüvőre a termés, mit ad nekik gyüvőre a jó Isten, mire számítsanak, inkább elmennek a Cigányvárosba a laposi Harangozóhoz, az megjósolja nekik, mi várható, hallja, az még nem tévedett! Mindig úgy megmondja, hogy. Nem az újság, nem a kalendáriumuk. Nem ám, hallja! Nem tudnak azok semmit.

Így a gazda.

A zsillér meg azért nem forgat lapot, mert írni is alig bír, nem hogy olvasson. Meg fillére fölösleges egy sincs. Se egy, se kettő.

Ezek azt mondják, hogy mindent el kell szedni.

Kása, Isten áldása, de csak ha hús van benne! Mondták a háborúban, mert hogy a végén már csak kukoricakását főztek nekik, hát a bakák szereztek hozzá konzervát, azt keverték a kásába, hallja ez olyan, mint Kása uram föld nélkül, a zsíros gazda a két-három nemerusa nélkül, tíz numerusa nélkül. Vagy akár Búza Vendel a maga öt kisholdjával. Hát, Isten áldása, de csak ha van föld is az élethez, anélkül élet sincs, semmi. Hallja!

Aradi Hírlap, Arad és Vidéke, Aradi Közlöny, Erdélyi Élet, hallja, Erdélyben az oláh! Nem az újságból, a szelek szárnyán, az aradi hetivásáron. Ha még az egyáltalán vásár, lassan piac se.

Bába Jani apja több érmet kapott, azt mondja, többet, mint apám! Mert hogy neki hat van, hat ezüstje, bronza meg vasa. Épp egy marék, épp annyi a Vendelé is, hallod, fiam, ne öbölögj, öbölög itt már úgyis a zsillérje, még ha igaza van, akkor se, fiam, ezt a marék érmet az kapta, aki hazajött. Matyi fiam, ez annyit se ér, mint egy marék föld. A Bába Janié se, hallod!

Hej, az a Zita királyné ha nem adja el a magyar fiúkat Piavénál! Doberdó, Karti fennsík, Hassziágó, uramisten.

Hát, össze voltunk keveredve. A tótja így danolt: Ferenc Jozsgá fellovágol a hegyre, tisztára úgy nyekereg a tót is, mint a nagyiratosi gyepesi legénye, Onnán néz le ja sok mágyár tőzérre: Hárcoljátok vigán mágyár tőzerek, tőzerek, Jó jáj izsten máj megsegít benönket! Az anyja istenit, így mondta. A tokosa meg Ezernyócszáznegyvennyócba kitörött a háporú, Kosút Lajos, Ferenc Jóska összevesztek cutárul! Majd a másikba Kászárnya, kászárnya, ott lakok én, Csinálunk háporu átyu meg én. Átyunak hátujján fan egy nagy luk, Hová a tüzér a gojó be tuk, hát.

Hallja, Aradon már lőnek! Azok is megkergültek. Ha már az aradiak is lövöldöznek. Nemrég még avval szórakoztak, hogy a hajdani városkapu melletti Fekete Kutya-fűszerbolt fekete kutya cégérét egy éjszaka a jókedvű aradiak elvitték a Boros Béni téren lévő Fehér Kutya-hoz, reggelre kelvén ezen nevetetett egész Arad. Hallja, ennek vége. Itt egyhamar nem fog nevetni senki.

Hát.

Aradon hatvanháromezer ember él, negyvenhatezer magyar, tízezer oláh, a többi német, rác. Vajon melyik lövöldözik? Mind a kettő?

LE A HÁBORÚVAL! ÉLJEN A BÉKE! BÉKÉT, KENYERET! Azt mondják, ilyesmit ordít a nép Aradon. A városháza előtt sokezres tömeg tüntet az elbocsátott szövönők mellett. Vannak azok már tízezren is. Ordítanak a Nagykádertől leszereltek is. Teremtőm, szép Karácsonyunk lesz. Őrjöng a nép.

Nagyfalu Öregfaluja? Hallgat.

A zsillérjének nincs vesztenivalója.

A gazdának, bármily kis gazda, van még dolga ilyen késő ősszel is. Végződnie kell, nem öbolyögni.

Hallja, mi lesz ebből.

Aradon a Szabadság tér megtelik néppel. Hol itt, hol ott tombol a nép. A tüntetés szervezői jól eltanálták, nép- és nagygyűlés a Szabadság téren! Éppen ott. Ott, ahol még áll a Tizenhárom Vértanú Szobra! Emlékműve. És az aradi magyar nem felejt. Ferenc Jóska azt üzenté, hallja, nekünk már üzenhet, nemrég még Ferenc Jóska regimentjébe akart beállni a nép, mert már kezdte elhinni, hogy a Ferenc Jóska nevű hóhér az ő édes jó ura, drága magyar király! Már, már, már majdnem elhitte! Elhitették vele, elhitette vele a monarkia, el. Velünk mindent meg lehet csinálni. Mivelünk. Velünk nem.

Mert akkor a nép, az aradi magyar nép, hát, szóval egész Arad, az aradi román munkás is, csak kapta magát, törni-zúzni kezdett. Előbb csak a várost sastalanítja, vesszen minden sas, letördeli a városról a sast, hát, magyarosítja meg megint a maga zászlajával, piros-fehér-zöld lobogójával tüzi tele a várost, hát, a románnak ez már nem biztos, hogy tetszik, hát, a kisebbségnek, aztán a várat is, Uram, Teremtőm, a várat is, Új-Arad várát, azt a bitangot, azt a szemét tokos várat, amióta Damjanics átadta, azóta se a miénk, lehetett kiegyezés, nem, hallja, ez a tokosé, az egész ország a némoté maradt, előbb a háborúban a rác foglyok, de nemcsak azok, most már tele politikaiakkal, tele azokkal, akiknek rég elégük van tokosból, monarkia-ból, Habsburg-királyból, háborúból, elnyomásból, piszkos uraságokból, a pénzeszsákokból, gyárosokból, mindenikből, aki csak nyúz minket, amióta az eszemet tudom, az aradi népben ott a tüntetők, Habsburg-címert, birodalmi sast szagगतók közt a nagyfalusiak eleje is, a Nagykáderből megjött Balog Anti meg bandája, ott vannak vagy tízen, csapatban, ezek most itten. Arad megint fölszabadult, Arad megint magyar! Hallja, ha ezt a tokos hagyja, nem fogja az tűrni. Eddig még sose tűrte.

Persze, ha az oláh a hegyekből.

Ha már megint.

Hallja, ők is velünk vannak.

Nekik is elégük van.

Megalakult a nemzeti tanács. Nem itt, csak amoda, szerte, alakul mindenütt. De itt.

Itt nem alakul nemzeti tanács, csak.

Jesszus, Mária!

Előbb még.

Azt mondják, Aradon már a román is?

Jézus, Mária.

A zsillérek.

Azok.

Jesszusom!

Ha nem futok be, agyonütnek.

LE A ZSIDÓKKAL! ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG! Hát igen, elért ide is.

Éppen itt van.

Húzódjék beljebb!

Meg ne lássák.

LE VELÜK!

Le.

Még hogy Aradon a román tanácskozik, Aradon román, eddig milyen csöndben voltak, az ember az uccán csak piackor meg vásárnapon hallott oláh szót, azt mondják, ők ezután nem olájok, hanem románok! Uramisten, Aradon a központi román nemzeti tanács, hát, az erdélyi. Honnan, honnan a jó Istenből?

Még hogy Arad, de most itten a mi zsilléreink, iparosaink. Mert az iparosa is ott ágál, ordít, mint aki megveszett. Hát, annak sincs semmije, csak a dikicse meg az édesapja fasza. Hát ezért.

Tudja meg.

Húzódjék beljebb! Még meglövik.

Mert már lönek is.

Itten Nagyfaluban.

A bakter az ágyújával?

A szerencsétlen Kis Boriska nénéd. Azt hiszi, sátoros ünnep! Hallja, mit gondoljon?

Hallja, ilyen halottak estéje! Már akkor kezdődött, tegnap este. A kocsmák megteltek tivornyázó katonákkal, Nagykáderből valókkal, Nagyfalu tele puskaropogással, már az éjjel kezdték. Most csak folytatják. Bevégzik, amibe kezdtek.

Halottak napja, délelőtt.

A zsillérkatonák asszonyaik, gyerekeik élén végig az Öregfalun, a kihalt uccán végig. LE A ZSIDÓKKAL! LE A GAZDAGOKKAL! A gazdák behúzzák a farkukat, hagyják, tomboljon a szegény nép, a csürhéje, üsse a zsidót, csak őt hagyja békén. Bár ki tudja, holnap nem őt veszik-e elő ezek a megveszekedett piszkos csavargók? Ezek a senkik.

Biztosan ez fáj nekik, hogy ők senkik. Valahogy nem fér a bögyükbe.

Mennek. Ordítanak.

Jönnek.

Nem a Klájt bántják, nem Fafot, nem Adlert, nem, nem a kis zsidót, nem a szegényt, a csóró zsidót, aki majd olyan nyomorult, mint ők. A legszívesebben szétvernék Klájn házát is, betörnék a pofáját, őt majd legközelebb, az is eléggé megszedte magát, egész nemerusa van. Most előbb evvel a piszok Hásszal végzünk. Ez itt a legpiszkosabb zsidó. A leggazdagabb.

Hász Kálmán helybéli vagyonos kereskedőnek a községháza mellett van szép ruhás üzlete. Te, ezek a Hászhoz.

Meg se állnak a Hász házáig.

Ajaj.

Jaj.

Már hordják, már viszik. Szétszedik a Hász boltját. Mindent, mit találnak, hazaviszik. Jó lesz ez nekünk. LE A GAZDAGOKKAL! Hallja. Minket tán nem. Nyughass, minket nem. Nyughass, de hogy Hallaiékat. Hásznak vége, hogy ez mikor fog talpra állni. Ha egyáltalán itt marad.

Tán még maradna is a szerencsétlenje. De.

A lányát a katonák az udvaron a földre teperték.

Ez nem igaz.

De.

És megtették?

Azt mondják.

Édes jó Istenem.

Hász lányát megerőszakolták. Az apja, hogy legalább a lányát, a legszebb lányát mentse, előbb még a kincseit védte, hát annak már, legalább a lányát, zavarná őket, elhúzná tőlük a lányát, hallja, még szömtelenkodik, részegek az emberek, nagyon részegek, még neki áll följebb, lefogják a katonák, lefogják, úgy, úgy szorítják, mintha gúzsba kötnék, és akkor a száját fölpeckelve szépen behugyoznak a torkába. Egyél, gané, eleget híztál már a mi bőrünkön, mert akkor már bele is ganéztak.

Röppenetös.

Hallja.

De talán most már megnyugodtak.

A fészkes fenét. Most kezdik!

Jó kis hacacaré.

Délben már a községházán tombol a zsillérje. Az irattárból szép máglyát rak. Lőnek bele a tűzbe. KÖZTÁRSASÁGOT! Azt igen, de ezt.

A jegyzőhöz is benéznek. Az a szerencséje, hogy nincs idehaza. Amit az kapna.

A községházán öt mázsa kiosztatlan befőzési cukrot tanálnak, akkor ez most jó lesz nekünk, néha mi is befőzhetünk, nem? Úgyhogy ma a Zsilléren mindenki befőz valamit. Hány éve is tettünk el télire? Hát most megint. Elölünk gyugták! GYUGTÁK! Öregfalu csöndes, rémes csöndesség! Hajaj.

Másnap megint puskaporszag. Kialudták magukat, újra kezdik. Délután már tökrészeg az egész nagykáderi csapat. Kifosztották Hallait! Hallja, minket nem bántanak, nekünk nincs semmink. Nem Hallai, a Gál, Pistánál két hektó bort találtak, mind megitták, minden hordót csapra vertek, a végén az üreset is. Csak itták, nyakalták, és lőttek bele napestig, éjfélig a nagyfalusi csöndbe.

Hát ennek már sose lesz vége?

Mert ezek meg honnan jönnek?

Hámori, Hámorit pusztítják!

Annak se sok mindene marad. Ha ezek elkezdek.

Hallja, megérdemli, nagy piszok, agyondolgoztatja a béreseit, aztán azok éhen veszhetnek! Ez a szöröncsétlen zsilléri nép Hámorihon jár, hát ő csak tudja, mit érdemel!

Nézzen oda, kend is ezeket védi?

Vendel nem véd senkit, Vendel csak les. Se ide, se oda. Gazda is, gazda lenne, az szeretne lenni, de hát majd olyan ágrólszakadt, mint ezek. Ki tudja, kinek van igaza. Hogy a nagygazdáknak, fölfuvalkodott zsidóknak nem, az biztos. Most megkapják.

Fiam, fiam. Azért ez túlzás!

Az, de mért nem bántak tisztességesen a szegény emberrel? Ezeknek minden, azoknak meg semmi?

Úgy ugrálták át a tüzet, mint Szent Iváncor a gyerekek.

Hallja, negyvennyolcra nem így volt! Pedig azt mondják, ez is forradalom. Az, hadd el.

Nagyfalusi őszirózsás forradalom.

Tudja meg.

Jól látom? Horvát, Horvát Miklós! Az a, ő is. Hordják haza Hámoritól a búzát, szekérszám viszik, hozza a magáét Horvát Miklós is, nagy szekér búzát húznak az ökrei. Hát, a Hámori ökrei.

Na, az anyád istenit, ezért vagy te forradalmár?

Búza Vendel nem kiállt a kapuba, és nem lehordta Horvátot? Vigyázzon, hallja, magát is megverik! Etel visszarángatná a járdáról be a házba, cibálja, Vendel nem, ebből elég. Vendel eztet nem szereti.

Vendelnek nem tetszik.

A gazdák, a szomszéd nagygazdák csak lesnek. Ez a Vendel.

Ez karakán ember.

Jó magyar ember.

Hallja, ez egy rakás ezüstöt hozott a háborúból! Ez velük szenvedett, együtt ezekkel a nagykáderiakkal.

A gazdáék alig, gazdáék alig mentek háborúba, ha csak lehetett, megfizették az urakat, kitették az asztalra a vánkus alatt vasalt papírpénzt, bangót, már akkor, ha másképpen nem ment, ha nem tudta úgy fordítani a dolgot, hogy ő mekkora beteg, szinte már nyomorék a gazembere. Hát ez a Vendel nem, ő elment, velük együtt feküdt a granáttűzben Doberdónál.

Hallja, a Búza Vendel.

Nadobánnal sülve-főve együtt van. Gergőnek se tetszik. Hogy aszongya, ebből elég!

Hámorit kifosztották. Ha ottfogják, véresre verik, mint a hajcsárait.

Elvették búzáját, hajtják a marháját, cipelik kocsiját, igen, ekéjét, boronáját, mindenét, szekrényét, még a vasvilláját is, a prádés kocsit, lásson csudát, az ott a Hámori prádés kocsija! A prádés kocsit prádés kocsisa helyén a prádés bakon a prádésnak fölcsapott Bula Jóska, azt mondja, ez neki éppen jó lesz, neki még prádés kocsija úgyse volt, ez maradt neki, se prádés lova, se prádés ustora, semmi, ami prádés, hát, azt mondja, ezért érdemes volt élnie, elihatta ez már az eszít, hajt végig prádézva Nagyfalun, a gazdaházak közti sáros úton, neki még

prádés kocsija nem volt, belehajtott a csatornába, a szép prádés lovak nem bírták elviselni, hogy üti-veri őket, nem parasztló az, hallja! Bula akkorát esett, mint az ólajtó.

Ötvenesen gróf Zselénszki Róbert, Mácsán gróf Károlyi Gyula kastélyára támad a szegény nép. Oláh és magyar zsillér együtt.

FÖLDET!

Hallja, mit akarnak? Ezek már földet követelnek!

Ezeknek semmi se szent.

Nézzünk oda, igazuk van!

Már hogy az istenbe lenne igazuk, ezek elszednék a kend kis földjét is!

Ezt nem, nem erre fáj a foguk. A kendére, arra a nyolevan holdra, nyolcfelé!

Meg a többiére úgy száz hold körül, ötszáz körül, a bitang úristenit!

Búza Vendelnek is jól jönne még egy kis föld. Hátha.

Hátha most ez a forradalom.

Még vagy tíz hold, húsz.

Körbe Aradba, Csanádba minden major: kiürült! A nép kifosztotta.

Tudja, ez a szegény nép annyit szenvedett, annyit éhezett, hogy most végre egyszer jól akar lakni! Végre telezabálhatja magát.

Hallja, és akkor az asszonyok! Hát, az asszonyok. Szinte ők a leghangosabbak. Ők vitték el az öt mázsa cukrot is.

Mire a jegyző hazajött, rend lett. Éppenséggel úgy lett rend, hogy a jegyző, nem a pap, a papra most a gazda se hallgat, itt a prédikáció már nem segít, a jegyző hatodikán megszervezte a kispapokból a nemzetőrséget, ott van köztük Búza Vendel, együtt összeszedték az elrabolt marhát, úgy másfélszáz tehenet és borjat vittek vissza Hámorinak. Úgy számolják, a kár a faluban tízezer korona.

Máshol nem volt ilyen könnyű. Nagyfalu elhallgatott. Előbb csak halkult a moraj, halkabb lett a nagykáderi zsillér, a Zsillér asszonynepe, csöndesedett, a nemzetőrség rendet tett, újra rend a faluban, Károlyi földet oszt, tán Búza is kap, Vendel meg a többi Búza, ha nem is a nagypapokét, de tán az uradalmakéból, a zsillér már teljesen megjuhászott.

Kint még dörögnek az ágyúk, uszul a nép egyik a másikára, idebe a faluba már vége a forradalomnak, vége, béke, békesség, békességes Karácsony, Mennyből az angyal, hogyne, Búza Vendelék azt ígérnek a népnek, a szegénységnek, hogy most majd más világ lesz. Magyar világ, jó világ, bőség. Szegény se lesz, hallja! Nadobán Gergővel egész megbátorodott, a jegyző jót akar. Gergő meg Vendel milyen szép nemzetőr!

Ögyem mög.

A gazdák már ki mernek jönni a házukból.

Szétnéznak.

Lesik, mikor kell újra beugraniuk.

Pedig azt mondják, odakint most kezdődik csak úgy istenigazából!

Odaki. Basszák meg, ez idebe van.

Majd meglátjuk.

Nagyfaluban nem alakul nemzeti tanács. Nagyfaluk körül mindenütt áll a bál.

Talán az egyetlen falu Aradban, ahol november végére beáll a csönd.

Most már teljes a csönd.

Kívül még zajlik, itt meg csak: belül. A fejekben.

Mi sül ki ebből?

Úgy néz ki, nélkülük.

Mint eddig bármikor.

Hallja, ez már így szokott lenni!

Mit el nem hordtak a Hásztól, hallja, a gyerek mondja, látta a Kis Faragónál, könyv rogyásig! Vagy tíz könyve van a Kis Faragónak, a felesége azt is elhozta Hászéktól, valami *Háborús költészet*, versek, meg valami Heltaitól *A titokzatos hercegnő*, a felét Maris nénéd gyűjtősnak használta, hát, azt én is elolvasom, valami *Vasárnapi könyv*, benne Przemisl ostroma, apám ott nem járt? Montenegró, benne van abban minden, hallja, ez a Hász, ez ráért olvasni, huszárok a lövészárokból, hallja, még a huszárok is, befeküdtek az árokba? Valami Zeppelin léghajó, apám látta? Hát, hogyan láttam volna, nem tud az a könyv olyat, amit én ne láttam volna, mesterséges láb, hallja, apám, csinált láb, olyan is lehet, hogy az istenbe ne, hajaj, de még mennyire, a keresztények üldözése, képek a római császárok korából, hallja, édesapám, üldözik a keresztényeket? Világítótorny, nézzon oda, német puska, apám, ez a tokos puskája? Úgy néz ki. A konyhakerti magvak termése, hallja, ezért ment úgy ennek a Hásznak, hamisított élelmiszer, apám, az milyen? Hagyjad már az isten faszába, a városi szennyvíz fölhasználása, ezek, fiam, megisszák a saját húgyukat, hallja, ez az újság? *Vasárnapi Újság*, hát így néz ki, teremtőm, főmunkatárs Mikszát Kálmán, nagy ember lehet, hadd el, hogy ez a Hász miket olvasott, miket nem ez a szerencsétlen Hász lány! Ő is olvasta, való. Vidd innét, fiam, nézni se bírom ezt a könyvet!

Vendel már a látásától rosszul lesz.

Jaj, Istenem.

Hát igen, ha a parasztembernek lenne ilyesmire ideje.

Nem Jakabfit verték szét, meg a másik két itteni kisebb majort. Ez a másik kettő inkább tanya, nagy tanya, hát. Tán mert ezeket ismerik, ezek már idevalósiak, Verzárné házára hogy mennének, Gál Pistához is csak azért merészkedtek, mert az ember nincs idehaza, valahol elmaradt a háborúban, még megjöhet, de az asszonyt most megbüntetik. Azt is kirámolták.

Aradon a Munkásotthonban megalakult a munkástanács. Ezek a zsillérek is megtennék, ha rájuk lenne bízva, de a nemzetőrség a helyén, itt zavargás nem lesz, háborgás, apám megháborodott.

Legalábbis úgy tesz. Öreg Búza Palcsi azóta meg se mukkan. Úgy tesz, mint aki kuka, mint aki megkukult. Amióta látta a Hász lányt meg Hászt. Abban a szerencsétlenségben. Amikor csúfot tettek velük. Palcsi akkor valahogy elhallgatott. Később megszólalt, előbb alig, mint aki csak szuszog, de lassan érteni lehetett, amit mondott, soha többé nem hangoskodott. Amúgy se volt valami öbolygó ember, ettől fogva még csendesebb lesz. És úgy kezdett őszülni, mint Nagy Vendel a háborúban, amikor mellette esett el az édes testvére, neki meg a fél keze maradt a másik félkezében.

Azt mondják, az olájok kikiáltották a függetlenségüket. Hogy független az oláh a magyartól. December huszonkettedikén Kolozsvárt nagygyűlés válaszol a gyulafehérvári oláh kihívásra. Magyar-Erdély magyar akar lenni, az akar maradni. Aradról is megy különvonat Kolozsvárra, mert, tudja, itt ennek nagyon Erdély-szaga van! Ez itt csak az Alföld, Magyar Alföld, Nagy Magyar Alföld, hát, de túl közel vagyunk a móc hegyekhez, ezek minket is bekebeleznek. Észre se vesszük, úgy. Úgy bekapnak, mert ha ezek egyszer eltátják a szájukat.

Hallja, nem olyan könnyen megy az!

Az oláh nemzeti gárda erővel tartja vissza a Kolozsvárra igyekvőket, üdvözlő távirattal gyűjtja meg pipáját. Nagyfalu nem üdvözlő senkit, semmit, Kevermesről a nemzeti tanács Budapestre küld embereket, hogy mezei terményeikért cserébe ruhaneműt, cernát, csizmát, cipőt és más, a faluból teljesen eltűnt iparcikkeket kapjanak. Nagyfalu is megtehetné, de ez a falu hallgat.

Ki tudja, miért.

Tán mert túl közel van Kurtics?

Kürtös.

Kurtics.

Azt mondják, már Szögedébe is bevonult a francia.

Néhányan most hirtelen újságolvasók lesznek. Mások meg templombajárók.

Ambrus Gyula avval szerezte vissza tekintélyét a gazdák előtt, hogy kiállt mellettük. A szószéken fölemelte hangját a magántulajdon szentségét megsértőkkel szemben, onnan mennydörgött a szószékről, miséről misére, néha csak úgy az uccán hangoskodott, ujjal mutogatott a fölforgatókra, a mindent elkommunikálni akaró zsillérnépségre, emberre, asszonyra, gyereke, mert zsillérgyerek is akadt szép számmal Hász, Gál, meg Hámori meg a többi fosztogatói között, Ambrus pap tekintélye megnőtt, hallja, megint érdemes templomba járni, végre valaki megmondja ezeknek az igazat. Mert természetesen a zsillérnép egy része még így is vallásos maradt, főleg a vénebbje, így a pap intő szózata rendre eljut azokhoz a bitang nagykáderiekhez is. A pap jól beszél, jól adja, megadja nekik, a tulajdon Istentől való, hallja, ez jól forgatja.

Százket halott Oláhországban, sortűz vág a tüntető munkások közé, Bukarest, hol van az, csak amoda túl a Kárpátokon, azt mondják, az a székesfővárosuk, na, ezek se nagyon szeretik a szegény embert, egykutya. Úgyhogy a gazdája eztet jól megjegyzi.

Nem igaz.

Aradon mondják.

Ha Aradon mondják, akkor se!

Elesett Kolozsvár. Azt mondják, Szenteste.

Hát, elfoglalták, nem jelent az semmit, mi hányszor elfoglaltunk meg elvesztettünk egy-egy várost!

Aradon megint lőnek. Egymást lövi a magyar meg az oláh. Az aradi.

Jött a francia tábornok, üdvözlőné ötlet a magyar nemzetőrség meg az oláh gárda, aztán tán mert nem tetszett egymás lobogója, egymás hasába lőttek.

Biztos a Fő téren volt.

Úgy lövöldöztek, hogy!

Látta kend?

Hallottam. A lövöldözést elég hallani, az ember már szedi a lábát, indíts haza!

Látja, ezért vesztettük el a háborút. Ha így megy, többet is. Mert kend egyhuztomba csak a szaros életit féltette!

Hát.

Az a pesti Károlyi földet oszt. Azt mondják, mi is kapunk!

Földet.

Az nagyon jó lesz.

A csárdán megint nemzetiszín lobogó. Ezernyolcszáznegyvennyolcban.

A szomszéd faluban összeírják, ki igényel földet, ki és mennyit akar. Azt mondják, ősszel kimérik a földet. Búza Vendelék is írják, maguknak írják, összedugják a fejüket a kispapok, külön a zsillérek, külön, külön, írják, firkál a fél falu, több mint a fele, mert hát itt három emberből kettő kapni akar, kérne a húszholdas, a nemeruos is, de ő még lapít, inkább a magáét félti, hátha arra is ráteszik ezek a kezüket, azt mondják, elszedik a nagypapoktól meg a birtokos uraktól, abból lesz nekik.

Hát, a jegyző is azt mondja, ha törvény lesz rá, osztunk.

Ha ő mondja.

Azért véreztem négy évig, hogy földet kapjak! Állítólag a szocialisták, kik azok, hát akik öbölyögnek, azt mondják, hogy szövetkezetbe kell vinni minden földet! Hallja, én azt megnézem. Ezt tudja, mikor veszik el tőlem!

A birtokot, a majort igen, de ezt a pár holdat, ötöt, húszat, százat!? Amiért a paraszt vért izzadt?! Csak úgy be, be a közösbe.

Hallja.

Hát.

Ezt nem.

De nem ám.

Nagyfalu csak magában tanakodik. Osztozik, de csak magával. Míg tanakodik, leverik a forradalmat. Hát.

Szeretne tisztán látni. A zsillér, a kispap, a zsíroparaszt. A zsidó, a jegyző, a pap. Az ember, az asszony, a gyerek. Az öreg. A magyar meg a.

Dehát itten csak magyar van. Az egész falu.

Hát.

Tudnivaló.

Azt mondják, megint kikiáltottak valamit.

Proletárdiktatúra, Tanács-Magyarország!

Nagyfaluba nem, Nagyfalu elég tanácstalan.

Itt soha.

A fegyvert a jegyző már összeszedette.

A direktórium: porgatórium! Így a pap. A gazdák, ha meglátják, egyhuztomba süvegelik.

A zsillér meg csak opletányozik a Zsilléren meg Újfaluban. A direktórium. Lassan hétköznapi is megtelik a templom. A szomszédok: kismunkástanács. Itten nem.

Itt a paraszt a munkás. Nem? Paraszttanács? Kinek? Aki földet akar? Melyik paraszt ne szeretne? Még tíz holdat, vagy legalább tízet, hogy legalább kismemerusa legyen. Kismemes. A lényeg, hogy: FÖLD! Érti, föld, föld.

Hallja, ezek a kommunisták! Nadobán Gergő nagyon nem szereti őket. Zsillér Nadobán a marék ezüstjével ráförmed a nemrég még Hámorit fosztogató Horvát Miklósról: Na, az anyád istenit, ezért vagy te kőműves? Azért, hogy elvöld a másét?

Hát.

Nem tudják ezek, mit csinálnak. Az iskolában elrendelték a keresztt, a címet, a képet, a fölirat eltávolítását. Jó, de a keresztt? Már az se tetszik nekik?

Tudja, a pogánytól még föld se kell!

Így már a proletárdiktatúra a zsillérparaszt egy részének se tetszik. Földet, kenyeret, életet, de hogy cserébe a keresztt?

Ezek megvesztek.

Máshol: a falusi munkástanács kérésére a malomtulajdonosok vámgabonájukat átadják köz-
élelmezésre, a munkástanács átveszi a helyi szövetkezetet, a munkás- és katonatanács, még ha
paraszt lenne, hallja, a munkás- meg katonatanács saját jegyzőt választ, a maga emberét teszi
meg, hát, a kismunkástanács segítyt ad a szegényeknek, miből, hallja, miből, március huszon-
kilencedikén a Vörös Hadsereg már Váradot védi, már ennyire, a munkástanács leltárba véteti
a birtokok készleteit, gépeit, és lefoglalja az alkalmazottak javára, Nagyfaluban nem, itt csak a
rémület, minden a munkástanácsé, ő rendelkezik, aztán rekvirál, már ők is, mindenki, nem
volt elég a háborúban, rekvirál, hogy hozzájusson mindahhoz, ami nélkül a nép éhen veszne, a
boltokat is fölmerik, lefoglalja a kereskedők pénzét, jaj a zsidónak, a vetetlen majorsági
földeket már bérbe adná a kismunkástanács a béreseknél veteményezni, ajaj, hallja, mit mond
a pap, porgatórium, ha nekik ez kell, itt nem lesz, tudom isten, de a föld, Vendel nem
folytatja, mármint hogy a föld azért jó lenne, nem folytatja, a gazda kereszttbe lenyeli, Arad,
Aradon mi van, teljes a fölfordulás, azt mondják itt vannak az oláhok Oláhországból!

Végre megjöttek. Olyan régen várom őket.

Tudja a pap, miért van úgy ellene a kommünnek.

A községi direktóriumok nemcsak hogy benéznek a tele kamrákba, hogy aztán gyorsan
kimérjék a szegénynek, a pap, a jegyző meg a nagygazda földjét kétszáz öles veteménynek
osztják, Nagyfaluban a nagypénteki úrkoporsó-szolgálatot és mennyezetvitelt a községi elől-
járók végzik, a nemzetőrség is, a direktóriumba való nagykáderiek is örömmel és készséggel.
A földművelésügyi népbiztos rendelete alapján a direktórium körletébe eső valamennyi köz-
ségben, majorságban, pusztán közhírré tétetik, hogy ha mulasztásból vagy hanyagságból a
földek megművelése kellő időben nem foganasítottatik, a forradalmi kormányzó tanács legköze-
lebb megjelenő rendelete szerint a földbirtokos forradalmi törvényszék elé állíttatik, amennyi-
ben a mulasztáshoz még rosszindulat, rosszhiszeműség is társul, a mulasztó földbirtokos
forradalmi törvényszék elé állítandó, halállal büntetendő, és ő és családja összes vagyona el-
kobzandó, a gazdaság intenzív megműveléséhez múlhatatlanul szükséges forgótőke rendelke-
zésére bocsájtása az eddigi tulajdonosokra kötelező, e kötelezettség elmulasztása szintén

ellenforradalmi cselekmény, s bírálendő, aláírás a vármegyei kormányzó tanács. A kisbíró mit ugat, jól nézünk ki, hol van itt direktórium, a kisbíró elcsapják. Rémhírterjesztő. Hát.

Aradon valami készül.

Balázs Tihamér tanító úr levette a tanterem faláról a feszületet. Leszedte a régi országcímet, a királyi pár képét, meg hogy ezentúl se Dicsértessék, se semmi, se Miatyánk, se semmi, a vallástan helyett ezentúl a szocialista erkölccsant fogom nektek tanítani!

Még csak ez hiányzott.

A jegyző már azt hitte, ide nem ér el a bolsevik forradalom keze.

Erre ez a tanítócska.

Kétszáz földühödött édesanya és édesdajka téteti vissza a feszületet a tanítóval a helyére, a falra!!

Úgy.

Úgyhogy a gyerekek kezdjék és végezzék imával az iskolát! Másképpen szétverjük ezt a hodályt.

A tanítót az iparosok bújtatták.

Inkább ezek is kimentek volna Amerikába!

Hallja, akkor inkább az oláj. A román.

Így a gazda.

Máshol most néptanácsot választ a nép.

Lefoglalják a gazdák lovait a Vörös Hadseregnek. Majd megfizetjük kendnek! A templomokban a lelkészek a szószékről hirdessék ki, egy direktórium tag, úgyhogy Búza Vendel nemzetőr jelenlétében, meg ott van az egész falu, hogy a Tanács Köztársaság Forradalmi Kormányzó Tanácsa a vallást magánügynek tekintve a templomokat és az egyházi szertartásokhoz szükséges felszereléseket, mást nem? nem fogja állami tulajdonba venni, a pap mennydörög, elveszik a papok mindenét ezek a piszkos bolsevikok! Meg a tiéteket, híveim, mindeneteket, asszonyotokat, lányaitokat, mindet be a közösbe. Úgy, mint a Hász lányt.

Hát, ha úgy, mint a Hász lányt.

Hászék példája lebeg a falusiak előtt. Mint a Hászt. Tudnivaló.

Nem és nem, itt nem lesz semmi kommunizmus! Akinek száz holdnál több földje van, köteles bejelenteni, melyik pénzügyintézetnél tartja Aradon az ezer koronánál nagyobb összegű betétjét. Hát, már futok, csak várjatok, az anyátok jó istenit.

Ezek kifosztanak minket.

Teljesen tönkretennének.

Azt mondják, nyakunkon az oláj.

Jöjjön, ennél rosszabb már nem lehet.

Legalább elzavarik ezt a piszkos komenista bandát.

Már itt harcolnak Zarádon! Uramisten.

Majd azok röndöt tösznek. Azt hiszi, a kürtösi oláh gazdának tetszik a kommunizmus? Se neki, se nekem.

Amoda meg Belényes a miénk, itt meg már az oláh csendőre. Bekerítették minket.

Máshonnan fut a direktórium, innen nincs, aki fusson. Mondom, mert nem volt.

Arad már bekerítve.

Az Arad megyei munkástanács Sztrengár Száva nagy kommunista vezetésével március huszonnegyedikén Kétegyházára menekült, az Almási kastélyban székel. Kígyós felől két idegen ember, a vörösőrök kérésére nem óhajtják magukat igazolni, na, akkor kendteket előállítjuk! Az egyik megvesztegetné a vörösőrt, akiről a parancsnokságon derül ki, hogy Vinkhájm gróf, ókígyósi kastélyából az oláh csapatokhoz igyekezett volna. Másnap a vörösök rajtaütnek a Szögedéből Aradra küldött háromszázötven fős francia csapaton, az egész bandát lefegyverezték. Csak éppen Arad már körülfogva, az oláh teljesen körülfogta, a vonat csak Kétegyházáig jár, Aradra már nem jut el. Kürtösön már nem kürtöl, Kürtösön még vöröskatonák, Nagyfaluban csönd, a Nádasdi grófnál gránáttal jelenti be magát az egyik vöröskatona, csendőr sehol, eltűntek, elbújtak vagy viszik őket a vörösök, Kürtösön még a magyarok, magyarok, hallja, nekem ezek nem magyarok, Kürtösön még magyar század Gyuláról, aztán jön át a falun, Nagyfalun a vörös csapat Nagyiratosnak, Lévésnek, jön az oláh, elment az utolsó vörös páncélvonat, ezek valóban jönnek, ezek a mócok? Nem, ezek oláhországi olájok királyi Romániából, Gyulán az oláh, Gyulán, a búzaszentelés idén elmarad, hogy maradhatna el, a pap nem mer kimenni a határba, valaki meglüvi, menekülő vörös, vagy már az oláh, a gazdák azt mondják, csak azért is Búzaszentelő, csak most ne, 1919-be az oláh katonák szentelték a nagyfalusi búzát, április huszonötödikén este megjött az előőr, majd visszahúzódott, másnap aztán gyerünk! Át a falun.

Még hogy át. Csendőr, katona, ki tudja. Oláh. Azt mondja: román!

Jobb nem öbölyögni.

Negyvennyolc óras szabad RABLÁS! Itten mostantól a román törvények érvényesek.

Itten.

Azt mondja, hogy itten. Hallja?

Már hogy az isten faszába ne hallanám.

Szabad rablás.

Most aztán örülhet a gazdája. Megszabadult a vörös rémuralomtól. Ami itt nem volt, csak úgy kezdődött.

Az övét viszik, kiét másét, a zsillérét?

Sztrengár Száva nagy kommunista utolsónak hagyta el megyéjét, a páncélvonat már elindult, az oláh már mindjárt levágja, sarkában az oláh, szorítja, Sztrengár még egyszer megcsókolja az aradi földet, öklét még megmutatja az ellennek, ennek a fehér hordának, és lovával utolérve az utolsó vörös páncélvonatot, fölugrik rája. Oláh az oláh elől.

Az anyjába az istent.

A mieink?

Ezt hogy érti?

A Sztrengár mióta magyar?

Magyar!

A föld.

Tudja meg.

Ezek független erdélyi oláh államot akarnak. Külön magyar, külön oláh Erdély? Hogy képzelik? Előbb csak azt mondta az aradi tanár úr, Goldis, hogy nekik itten anyanyelvű iskola kell saját egyetemmel, saját oláh közigazgatás, vérükből való bíró Kürtösön meg mindenütt, ahol ők vannak többen, mert a nemzetiség és a nyelv drágább a szabadságnál, nekik, nekünk a föld, Goldis szerint: aki arra inti a havasalji olájt, hogy ne segítse erdélyi testvérét, a legaljasabb merényletet követi el az oláh nép népi erkölcsisége ellen, már régóta fújja, Goldis régóta, fölháborító, még hogy Magyarországon a magyar legyen az államigazgatás és az oktatás nyelve, még hogy az önálló magyar hadseregnek a magyar legyen a nyelve, Ambrus pap elég jól beszél a vlahok nyelvén, ő néz bele egyedül nagynéha az aradi oláh lapokba, hogy Goldis: irredenta csak az olyan nép lehet, amely az ő államában szenved és a közelében virágzó nemzeti államot lát. A Központi Erdélyi Oláh Nemzeti Tanács az előbb még a magyartól huszonhárom megyét követelt, hármat pedig a magyar kormány részlegesen rendeljen az oláh nemzeti mozgalom hatalma alá. Majd a Tiszáig. Jászi Oszkár a november derekán megtartott aradi tárgyalásokon erre avval válaszolt, hogy ha Erdélyt elszakítják Magyarországtól: A demokráciára veszélyes lenne királyi Oláhország, az Oláh Királyság közelsége, mert ez az ország ma Európa legfeudálisabb és legkorruptabb államalakulata, ennek az országnak nem szabad a magyar, a német és a szerb kisebbségeket kiszolgáltatni. Máramaros, Szolnok-Doboka, Ugocsa, Szilágy, Szatmár, Bihar, Nagyvárad, Jászi Oszkár, hát, ő svájci mintára kantonális Erdélyt akar, Aradon az oláh elutasítja, neki oláh oláh állam kell. Azt mondja Goldis: legerősebb fegyverünk a hit, a nemzeti öntudat, itt hárommillió román él, undorító a kétnyelvűség, Goldis Vazul László szerint a kétnyelvűség a legszemetebb beolvasztás, Kolozs Kolozsvárral, Arad a mi Aradunkkal, mi magunk is, Temes Tömösvárral, Torontál, Krassó-Szörény, Hunyad, Alsó-Fehér Gyulafehérvárral meg Nagyenyeddel, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Maros-Tordában Székelyvásárhely, Torda-Aranyos, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Fogaras, Szeben, Brassó, ajaj a Székelyföld, Háromszék, a színmagyar, szintiszta székely Székelyföld, Csík, Udvarhely meg Háromszék, és akkor még nincs vége az olájlístának, kellene nekik a tiszta magyar Csanád meg Békés is. Makón már oláh képviselőválasztást tartanának, be az ő nagy nemzetgyűlésükbe, alföldi magyar, székely magyar! A pap már akkor majdnem káromkodik. Az ő igen békés természetének is sok ez. Amikor ő ordít, meg azt mondja, hogy lófaszt, lófaszt nekik, nagyon nagy baj lehet.

Ezeknek a beteg oláj fasza is kéne.

A pap akkor szólt életében először ilyen parasztosan.

Amúgy elég parasztosan hagyja helyben a szakácsnéját, nap mint nap maga alá gyűri. Csak éppen vége a kismisének, már szalad is. Hallja, ez nem szakad meg a dologba!

Plebánus úr, ne terjesszen rémhíreket.

A gazdáknak csak addig tetszik a papjuk, míg az ő nótájukat fújja.

A magyar sovinizmus azon tétele, hogy minden magyarországi lakosnak tudnia kell magyarul, de azért anyanyelvét a magánéletben, sőt saját nemzetiségi viszonylataiban szabadon használhatja, vagy teljes tudatlanságot árul el, vagy gonosz célzatú ámtítás. Ha majd idővel elérik azt, hogy az egész erdélyi román nép magyarul tudjon beszélni, és az a nép a község-házán, a póstán, a bíróságnál, az adóhivatalban, a csendőrrel, a pénzzel magyarul beszélhet, akkor kérem, mi szüksége lesz ennek a népnek arra, hogy otthon meg románul beszéljen? Soha a világon Goldis Vazul szerint kétnyelvű nép nem élt és nem élhet, akkor az oláh nyelvre nincs többé szüksége, és el is fogná azt felejtetni.

Plebánus úr, a Zsillérrel tart?

Nagyfaluban csak néhány zsillér ért oláhul, meg ez a kétnyelvű faluban felnőtt Ambrus pap. A gazda egy szót se ért a fölszabadító vandálok nyelvén, a falu kilenctizede soha egy mondatot nem kényszerült eddig oláhul mondani. Se idehaza, se Aradon, se sehol. A DNYESZTERŐL A TISZÁIG! Hallja, a Dnyeszttertől a Tiszáig mondja Goldis tanár úr. Hallja, ezek valóban ilyen sokan vannak? Ez mind az övék lesz.

Hogy lenne.

A hívó szózat a Dnyeszttertől a Tiszáig hangzik: Inkább harcban essünk el! Csak akkor intézhetjük sorsunkat és biztosíthatjuk a nyugalmat, a békét és a termelő munkát, a szeretetet, a termelő román munkát, ha miénk a teljes hatalom mind a huszonhat megyében, ha szuverén nemzetként élhetünk. Ezt a földet Trajanusz császár bejövételétől kezdve mind a mai napig a mi kezünk művelte meg. A mienk meg addig a seggünkben zsibbadt, a mi vérünk hízlalta. A magyar meg csak addig az apja faszát kergette. Az oláhság ezentúl semmilyen körülmények között sem akar államközösségben élni a magyar néppel, és el van szánva arra, hogy az általa, tehát a mi általunk is, magyarok által is lakott területen, itt a magyar Aradban is megteremtse a maga szabad és független államát. Oláh Királyság, Besszarábia, Bukovina, Erdély ezentúl örök időkre egy lesz.

Amment rá majdnem Nagyfalú mondott.

Mert hogy ez az ő ezeréves álmuk.

Hogy ők itten.

A magyar földön is.

Hát. Most éppen eléggé a földön vagyunk, nyugodtan ránkjöhetnek, nem kell attól félniük, hogy mi győzünk. Hát. Hogy nekünk az ezer év nem álom, nem, hanem állam.

Május tizenhetedikén az első oláh csapatok Aradra is bevonultak. A városházáról levonják a magyar lobogót. Beiktatják az oláh közigazgatást.

Arad is elesett.

Mért esett volna el? Azért, mert itt vannak? Majd elmennek! Pünkösdi királyság ez, hallja. Esztendőre itt egy oláh se lesz. Ha én mondom, nekem elhiheti!

Aradon a környékről becsődített oláh parasztok véresre verik nemcsak a volt vöröskatonákat, a nemzetőröket is. Vendel meglapul. A rongyos, koszos oláh bakák, hát, mi is így néztünk ki, amikor Galíciában, hát, az oláh bakák, na, azért egy kicsit másképp néztünk ki, nehogy már, szóval az oláh bakák meghozták a békét: ostromállapot, internálás, gyülekezési tilalom.

A faluban a vörösök teljes leveréséig csak az oláh tábori csendőrség teljesít rendőri szolgálatot, ősz derekán aztán szép nagy csapat oláh katona szállja meg a falut. Az egyik feszt dugdos valamit, be a gelebébe, az inge alá, hát, sógor megleste, na, mondta, ez valamit titkol, aztán egyszer éjszaka benyúlt a párnája alá, ott volt, a katona lefordult a párnáról, álmában megfordult, a lábát tette a vánkosra, hát, sógor szép csöndben kinyitotta a katona tarisznyáját, Szűzanyám, arany, tele volt arannyal, ékszerrel, kinccsel! Szorul a zsillérje, a piszkos kommunistája: ismét robotolhat. A gazda majdnem boldog, hogy szekerezheti a fölszabadító csapatokat. A földje megmarad.

A falu most a gazdák vigalmától hangos. Most ők énekelnek, Lemberg mellett van egy sűrű erdő, Közepébe van egy gyász temető. Abban fekszik százhuszezer baka, Eltemette híres Galícia. Nem ezt, mást énekel a gazdája, csak Vendel ezt hallja. Mint aki nem rendes. Amoda egy zsillérgyerek még a régi nótát fújja: ríva: csöndörrel nem törődve: Nincsen Kun Bélának,

Olyan katonája, Mint az a szép vörös huszár, Ha felül lovára. Ha felül lovára, Rágyújt pipájára, Futhat oláh, cseh, francia A kurva anyjába.

Hát, elvitték.

A vörösét elhurcolják, és megint valami járvány. Csak úgy ne járjunk, mint amikor itt az őseink éppen csak megtelepedtek, és csak az állapotos asszonyok meg a gyerekek maradtak meg!

Kit elvittek, kit meg csak megtapogattak. Horvát Miklóst úgy elverték, hogy nem tudott a talpára állni. Hámori, vagy a gazdák küldték rá az oláját, nem tudni, valaki! Biztos nem maguktól jöttek rá. Jött haza Horvát a Hámoritól a Hámori ökreivel, nagy sár volt, ütötte-vágta őket, mégis befördítették a búzát a pocsolyába, kellett ez neki, hallja, kend nagy kome-nista, Horvátot úgy elverték, pedig jó nagy lábon él, huszonötöt vertek a talpára. Harmadik hete, hogy nem tud ráállni. Hát, botoznak. Nagyfalu valahogy eztet már rég elfelejtette, hogy így is lehet. Tudnivaló, lehet.

Ahogy bevonult az oláj Budapestre, nem igaz az, hallja, még hogy ezek oda, azt már kötve hiszem, nagyon le lehettünk gatyásodva, ha ezek Budapestre. Ők oda soha, de bizony, miután nagy dicsőséget szerezve római fajú népüknek, segítettek szétverni a magyar vörös forradalmat, visszajöttek ide Nagyfaluba, annyian lettek, mintha mind ide költözött volna Romániából. Kezdi magukat jól érezni, mint akik odahaza vannak.

Elkezdték rabolni.

Már korábban is, de előbb csak elvétele, mert hogy kevesen maradtak. Hát. A vörös bitan-gokkal voltak elfoglalva. Tömegbe löni, botozni, korbácsolni, meg a többi bukaresti móres, már annyira rabolnak, éjjel rátörnek a házra, főleg a magányos tanyára, és visznek, amit látnak, meg hivatalosan is, rekvirálnak lovat, gépet, ami mozdítható, kell nekik odahaza, mert hogy ugye most ők a győztesek, nekik ez jár, ők ezért megszenvedtek, mint mi az elmaradt földosztásért, látja, ez nem maradhat el, ők a mi, a ti fölszabadítónk, a fölszabadítótok, hát, a jó szülő anyátok, tudnivaló, hát úgy viselkedjétek, úgy bánjatok velünk, az édes, drága jó anyukátokat, azt a bangyent.

A bangyen az olyasmi, hogy állat, félig állat, hát.

Most már a gazdán a sor.

Ha valakit ki lehet rabolni, hát az éppen ő.

Úgyhogy.

Úgyhogy ez már.

Több a soknál.

Úgyhogy már a magyar rablók is oláh egyenruhát öltenek, úgy fosztogatják a tanyákat a pusztákon. Máshol a jegyzőt is elviszi az oláj, itt Nagyfaluban csak a papot. Ambrus pap addig okoskodott, míg híre nem ment illetékes helyre az oláhokhoz, és hát azok mit tehettek, elvitték. Az emberek még a hízót is elrejtik, leányt, legénygyereket, mert még kárt tesznek.

A románok elhajtották a mezőhegyesi ménest is. Hajtották a kancákat, hajtották, ki tudja, tán egyenest a bukaresti királynak, hogy verje bele egyenként mindbe, hajtják elfele, volt vagy százharminc, hű, de szép kancák! Arra ment egy csikósbujtár a ménjén, elugrat a ménes mellett, az meg úccu neki, vesd el magad, otthagya oláh hajtóit, indíts, Magyarország!

Mért, ez már nem az?

A papot tán ezért vitték el, mert ilyesmiket mesélt újabban a szentmisén, akkoriban kezdte elveszteni a fejét, amikor amoda Csanádba Apátfalván harmincöt ember esett áldozatul a megszállásnak. Itt, Csanád egyházmegyében, ilyesmi! Apátfalván a nép meggyilkolt három rekviráló román katonát, mert hogy a kis hízőnak való disznáját vitte volna el a fölszabadítója, agyonverték őket; a román csapatok megszállták a falut, és mindenkit fölkoncoltak, aki ellenállni merészelt. Szépen sorjában kivégezték, lelövöldözték őket.

Akkor a pap már kezdett őrjöngeni.

Hallja, ezek halomra gyilkolnak minket!

A román katona ott a templom falánál könnyített magán, majd jött a többi, azok is odaganéztak. Azt mondták, egyikük értett a megszállt nép nyelvén, azt mondta, hogyha el merik takarítani, halomra lövik a falut, előbb is a papjukat fogják a toronyba fölhúzni, és akkor hirtelen eleresztik.

A szép halom román nagydolog ott bűdösödött, nem sokáig. A pap a rózsafüzértársulattal eltakarítottatta. A katonák már akkor nem voltak a faluban. Azok. Mert közben mások. Azért vitték el Ambrus papot, mert bolsevik agitátor.

Tudnivaló, mi más lenne?

Hallja!

A templomban akkor elővette a Jeromos doktor énekét az utolsó ítéletről.

Izgat a fölszabadító és megszálló és szabad hatalom ellen. Úgyhogy, mondom. Hát.

Két év múlva került elő, addig a szomszédból helyettesítették.

Nem igaz, de ha egyszer az állam ezt állítja.

Az új állam.

Úgyhogy a gazdák kérvényét a zsillér Ácsány Pétör írta meg oláhul a román hatalomnak. Ácsány a kútsi pusztán béres amióta az eszét tudja, a kürtösi Bulbóka tanyáján, majdnem major, elég gazdag oláh ember, ott tanult meg oláhul. Olyan jóeszű ember, hogy bár csak két osztályt járt iskolába, ott meg aztán szó se volt románságról, a kürtösi nyelvéről, csak a sajátjukról, mégis meg tudta írni a gazdák kérvényét. Nagy fasz az, hallja!

Persze ő hiába írta meg, nem volt annak semmi foganatja, csak annyi, hogy azonnyomban bukaresti tiszt jött a faluba, állítólag a király testőre, amellől hozták el ide, mert hogy Nagyfalú dolga nagyon fontos dolog, hát, tudnivaló. A régi bírót elcsapták volna, ha lett volna, de senki a faluból nem vállalkozott, hogy oláh bíró legyen. Maradjon csak Faragó, éppen eléggé mellettük van, ő is a földjét félti. Éppen hogy nagy oláhvezető a Faragó bíró is, úgyhogy amikor a gazdák levelét Ácsány Pétör megírta avval az ákombákom írásával oláhul, amúgy jó magyar betűvel a román nyelvű kérvényt, rögtön elcsapta volna az oláh a helyi magyar jegyzőt, mert nézzen oda, azt mondja, a mi barátunk, minket egyenesen fölszabadítónak tart, mégsem képes arra, hogy a falu gazdáinak szabad akaratát megfogalmazó román kérvényt ő maga írja meg, vagy legalábbis szerezzen valaki illetékeset, aki érti ezt az új nyelvet, és szépen sorjában elő is bírja adni. Úgyhogy a bukaresti ember fogalmazta meg nagyon szép írásával a nagyfalusi magyar gazdák oláh kérvényét, ez lett a hivatalos, eztet fogadták el a felek. Már a fölszabadító felek. A másik nem számít.

Mert hogy Trianonban megfélekeztek róluk.

Úgy tettek, mintha ők a világon se lennének. Mert hogy francia tiszték jöttek Aradról, mérik a határt.

Földet kapunk?

Nem, más miatt karóznak.

Itt valami bűzlik.

Itt lesz az új.

Új, új megyehatár? Nagyfalu Csanádhoz kerül?

Éppen úgy kanyarították, Kisvarnyas, Nagyvarnyas, Nagyiratos Aradban marad, a csanádi Kisiratos csanádi marad, csak éppen még hozzácsapják Aradból Csanádhoz ezt a Nagyfalut.

Hát.

Ez, hallja, országhatár lesz. Országos határ.

Országhatár itt az ország közepén?

Hallja, nekem itt ne hazudozzon!

Hát, az lesz, országhatár. Eddig, Nagyfalu végéig Magyarország, azon túl Mácsa, Kürtös, Nagyiratos már Oláhország.

Ez? Itt?

Hát.

Az nem lehet igaz.

Ha nem hiszi, járjon utána!

Annyira ment a dolog, hogy miután a francia meg a jappán, hallja, nem jappán az, pedig hallja az csak jappány lehetett, úgy nézett ki, mint ahogy a jappánra vélekszöm, meghúzta a határt, az oláh ugyan még ki nem ment a faluból, de a gránicon nem engedték át többet az embereket. A gazdát a kútsai tanyájára, a zsillért a birtokra. Pölle Feri bátyád szántás közben átment a másik oldalra, mert hát a határ csak képzeletbeli, karótól karóig, és ő átment a lovával, ekéjével, mivelhogy szántotta a maga kis földjét, a román katona rákiáltott, azt mondják, határőr, gránicsár, hát, azt mondja az oláh baka: Megsértette Románia határát! Aradban. Nagyfalu szélén.

Hát. Ezek jól ittragadnak.

Hallja, ezek kibasznak velünk.

Szóval hogy a nagygazdák földje amott marad. Amoda, az új román határon túl, Kútason.

Azt mondják, majd ha beüt a béke, majd átjárhatunk megművelni a földünket. Aki meg túl kerül, de a földje itt marad Magyarországon, az is átjöhet, meg fogják engedni.

Persze nem így, nem csak úgy akárhol, hogy csak úgy kapja magát a parasztja, és keresztbe szántsa a két állam szigorúan bizalmas határát! Csak semmi összevisszaság, még hogy eddig így volt, eztán másképpen lesz, hallja, majd átjárhat kend az átjárón, ahol a gránicsár meg a finác fog állni, a nyilvános és hivatalos úti átkelőnél, a határállomáson! Még hogy.

Hallja, nekünk beföllegzett!

Így a gazda.

Mert jó, jó, átjárhat, de az már nem az igazi. Így elszakad a földjétől, a végén elvesztheti. Az az enyém.

Az az üvé, a gazdáé, amit nem választ el a nagygazdától semmiféle, még emilyen nevetséges határféle gránic se! Hát, a falu határa is határ volt, meg hogy megyehatár, sőt, vármegye, de ez más.

És nem Erdély, nem oláh Erdély, ahogy Goldis tanár úrék akarták, hanem teljes és hatalmas és vége nincs Nagyoláhország! Semmiféle Erdély, fűj, Erdély, mi az, hogy Erdély. Ez itt Nagyfalú alatt már a bukaresti király birodalma!

Hallja, ez a bukaresti király! Eddig semmit se hallottam róla.

Hát.

Úgyhogy.

A föld. A nagygazdák földje. Mert a legtöbb gazdát, a gazdát, akinek egy-két nemerusa, esetleg kis nemerusa, sőt akinek csak négy-öt holdja van, ez a határrendezés nem izgatta. Basszák meg! Hát. Így. Úgyse tart ez örökké. Majd csak elmennek. Ha már nagyon meguntak a nyakunkon ülni.

Ez az, ez bizonyosan nem végleges, visszajönnek a magyarok, csak ne a vörös, hanem a fehér magyarok, azt mondják majd a Horti, Horti Miklós, jó aradi magyar família a feleségéé, állítólag itt esküdtek az aradi templomban. Na, majd Horti elzavari őket, de addig is.

Addig.

Legyünk csak addig is Romániában.

Nem is esett olyan nehezükre kimondani. Meghányták-vetették, ez jött ki belőle. Akkor inkább Romániához tartozunk, Nagyoláhországba. Mintsem hogy föld nélkül maradjunk, koldusbotra jussunk. Egy, két, három numerusa a nagygazdának is marad a faluval ide csonka Magyarországba, de akinek százötven holdja van, s abból száz átkerülne Romániába, annak ez maga a vég. Elveszteni akár egyetlen holdat is, egyetlen magyar holdat, isten ments. Akkor inkább az oláh. Aki nem bántja a földünket, nem adja oda a vörös zsillérnek. Hát.

Kirabolnak ugyan egy-egy tanyát, de nem is biztos, hogy ők voltak, inkább ezek a betyár vörösök, most megbosszulják rajtunk. Adunk mi nekik Tanácsmagyarországot.

Úgyhogy akkor átvisszük magunkat az Oláhországhoz csatolt százhusz magyar hold mellé Nagyfalustul, Zsillérestül, tőlük akár Magyarországotul.

Csak ez a piszok vörös banda.

A forradalomtól jobban retteg a nagygazda, mint az oláhtól. És hát ugye ez, úgy mondják, magyar nemzetközi forradalom volt, nem román. Bár az a Sztrenjár.

Mivel Nagyfalut Trianonban Magyarországhoz rajzolták, a temetőt éppen elfelezték, a temető fele átesett volna nagy román országba, hát ők ezt nem tűrhetik, hogy őket az őseiktől bárki elválaszthassa, evvel álltak elő a nagygazdák, hallja, nem a földjükkel, bár avval is előrukkolhattak volna, a gazdák velük tartottak volna, velük van az egész gazda társadalom, legföljebb a Búza Vendel-féle kisgazda sunyít, valahogy nem érti az egészet, nincs ínyére a dolog, de hát ha a falu ezt akarja, ő is aláírja. A falu valamennyi gazdája aláírta, százötven ember, a zsillérnép nem számít, nekik nem tetszik, ők csak maradjanak csöndben, örüljenek, hogy megúszták azt a Hász-dolgot, nem lett volna annyi bot Nagyfaluban, hogy mindre huszonötöt mérjenek, hallja, hoztak volna ezek, ajaj, ha a csendőr botozhat, egészen kivirul, hát, úgyhogy a falu aláírta. Nekünk Romániában a helyünk. Őseink nélkül, föld nélkül, csak úgy kettémetszeni bennünket. Hallja, ezek ott Trianonban biztos a csárdában húzták meg ezt a határt, a csárda asztalán táncolva, kitáncolva ezt a bitang életet, új hazát.

Kendnek lehet, nekem soha.

A föld.

Úgyhogy a tiltakozást a határmegállapító bizottság elnöklő francia tábornoka, nemkülönben a megszálló boldog, farkát csóváló nagyhatalom nemcsak hogy jónéven vette, egyenesen örült neki, rendkívül megörültek neki, kapóra jött a határmegállapító bizottság semlegességének, mivelhogy az emberek már kezdték agyonverni őket, amikor cövekelték volna az új határt, másnapra feszt kiszedték, újra, egyenesen, ország határát a nagyfalusi keresztény katolikus temetőn keresztben. Hallja, mondhatta a francia tábornok a határmegállapító ántánt bizottságban, hallják, emberek, basszák meg, ezek a nagyfalusiak mégiscsak rendes magyar emberek! Úgyhogy a gazdák aznap átvitték a falut.

Áttették.

Hallja, úgylis jön Horti!

Jön, ha nem áll.

Aztán itt maradunk Arad mellett, mért, Arad magyar marad így is! Hát.

Tapasztó Jóska akkor jött meg Szibériából, három évig gyalogolt, míg hazaért a fogságból. Hazajött Gyüre Balázs is, vöröskatona volt, Kun Béla katonája, rajta kívül még jónéhány nagyfalusi zsillérember lett akkor vöröskatona, úgyhogy egyik-másik otthon maradt, mert hogy Hortinál az oláh is jobb. Hallja, még ezek is. Gyüre gyorsan elszelelt, valahogy, Tapasztó azt meséli, hogy Gyere velem, hívta a szibériai asszony, Gyere hozzám, mert már egész jól értett Tapasztó a nyelvükön, behívta a házába ott Szibériában, leborult az asszony a földre, ott is ilyen jó földes a ház, mint minálunk, leborult, és csókolta a földet, Hát ezt mért csinálod? Hallja, azért, mert amikor hazajövök, azért adok hálát az Istennek, hogy hazajöhöttem, amikor meg elmegyek, azért, mert elmehetek. Na harasó. Az én uram is, azt mondja, Magyarországon fogságban van, és úgy néz engem, mint az urát, és megtisztel engem! Szármával etet, kovásszal itat sült, bárányhús, piros tojás, szalonna, becsomagolt, tarisznyált, mint otthon az asszony, hogy otthon egyem meg! Már a lágerban. Másnap öten jöttünk, mind az ötünket megfogták az asszonyok. Húsvét első napja volt.

Hát, nagyon örült Tapasztóné, hogy megjött az ura. Mert ő még mindig várta. Nem úgy, mint.

Nadobán Gergő hozza a jó hírt: a magyar állam védelmében kitűnt feddhetetlen honfiak részére a haza el nem múló hálája jeléül vitézi telek adományozható a vitézeknek! Akiknek vitézségi érme van. Hallja, nekem nem is egy! Úgyhogy Nadobán meg Búza vitézi földet kapna.

Majdnem vitéz Nadobán majdnem annyira nem szereti ezt a megszálló hatalmat, mint a kommunizmust.

Nadobán nem írta volna alá a kérvényt. Erre Búza is visszakozik, más nem, csak ő, ő se írja alá! A nevét még áthúzzák, marad ott éppen elég.

Hallja, vitéz úr! Gergőt meg Vendelt így csúfolják a gazdák.

Megkezdődött a visszavonulás, Kevermesre, Lévésre, Batonyára már bevonult a magyar csendőrség, a nép ujjongva fogadja megszabadítóit. Éppen egy évig lettek volna itt is, áprilistól áprilisig.

Amoda örömtüzek égnek.

Nagyfalu is boldog, boldog a gazdák faluja, övék marad.

Ez meg úgyis.

Időleges.

Na hallja.

Tudnivaló.

Memorandum. Emlékirat 1922-ből A Kevermes község és a szomszédos határszéli magyar községekben lakó szakszervezett szociáldemokrata földmunkások a jelenleg folyamatban lévő határmegállapításokra a következő észrevételeinket vagyunk kénytelenek kényszerítve megtenni. Az általános gazdasági helyzet és megélhetés a világháború előtt Magyarországon kielégítő volt. A munkásosztály a jelenlegi demarkáción innen és túl akadály nélkül dolgozhatott, s megkereshette a kenyerét. A mezőgazdasági művelés alatt álló területek kellő időben és jól való megművelése foglalkoztatta a munkásság ezreit. Sajnos ez most megszűnt, mert munkaterületeink nagyrésze tőlünk el lett zárva. A gazdasági helyzetből kifolyó megélhetési és munkaelosztási viszonyok tették szükségessé, hogy a jelenlegi határ magyar oldalán lévő sűrű lakosságú községek földmunkássága szakszervezetbe tömörülve védelmezze jogait, továbbá a munkahely és bér arányos megosztásával biztosítsa családtagjainak megélhetését a kapitalista tőkével szemben. Szervezetünk ma erősen számottevő. Magyar részen, a határközségekben mintegy hatezer tagot számlál, jogosultaknak érezzük tehát magunkat mi is arra, hogy szavunkat felemeljük, és tiltakozzunk a Határmegállapító Bizottság, de különösen a szociális Franciaországból kiküldött elnöklő tábornok Úr részrehajló munkája ellen. A megélhetési viszonyok megkövetelik, és ezt mi el is vártuk, de el is várjuk a Bizottságtól, hogy a most folyó határmegállapítás során figyelembe veszi a gazdasági és munkás megélhetési szempontokat is. Ez nem történt eddig meg, és miért nem? A szervezett munkásság érdekei ellen dolgozik a Bizottság, részrehajlóan kedvezve Romániának. A trianoni gyártmányú szerződésben Nagyfalú és Kisiratos magyar községek nincsenek Romániának ítélve, mégis megszállás alatt tartják a legkapitalistább állam katonái. Miért van ez? Mi, a szakszervezet nevében tiltakozunk az ilyen eljárás ellen, tiltakozásunknak nyomatékos kifejezést is tudunk adni, mi, másutt. Egyelőre mi itt azt kívánjuk, hogy Kisiratos, Nagyfalú, és a szomszédos Nagyiratos, azaz Háromiratos községek lakossága, összes kisbirtok földterületeivel csatoltassék vissza Magyarországhoz, ahol a lakosság megélhetését és boldogulását megtalálja, mert ez Román oldalon nincs biztosítva, amennyiben ott a szervezett munkásságot a sigurancia halálra szokta korbácsolni. Tudomásunkra jutott, hogy a kapitalista farkast szopó ősök unokái munkaterületünk egy részére, a kevermesi Vizespusztára vetették szemüket, s a magukhoz való csatolásán fáradoznak. Ezen szándék megvalósítása ellen kényszerítve leszünk mozgósítani úgy a magyarországi szakszervezeteket, mint az internacionális központot. A szervezett munkásság érdekei ellen újabb merényletet elkövetni nem engedünk. Ezen pusztát jelenleg is mintegy százhatvan szervezett helybeli munkatársunkat lát el családotul kenyérrel és munkaalkalommal, ezt mi nem nélkülözhetjük, ez és a következő mélyreható okok miatt: amint a csatolt átnézet mutatja, a mi munka és megélhetési területünk kbelül negyvenezer katasztrális hold, meglehetősen bővelkedik ártéri vizekben, melyeket a Vizespuszta szélén magyar kézen lévő ármentesítő csatorna és vízszabályozó zsilipek tesznek gazdaságilag megművelhetővé, ha azok úgy vannak kezelve, amint eddig voltak. Az eddigi példákból tudjuk, hogy a megszállott területek hasonló vízművei a balkáni kapitalista uralom alatt máris elpusztultak, és virágzó termékeny területek váltak ismét megművelhetetlenekké, ahol nagyon sok munkás társunk és családja szájából vették ki a kenyeret. Mi nem akarunk szaktársaink sorsára jutni, tehát kénytelenek vagyunk egyelőre azt kérni a mélyen tisztelt határmegállapító Bizottságtól, de különösen a szociális francia köztársaság nagyméltóságú tábornokától, szívlelje meg kérelmünket, és az általunk bemutatott átnézet szerinti árterületet,

a szakszervezett munkásság érdekei figyelembe vételével javasolja Magyarországhoz csatolni, mert mi, a kapitalista román uralom kényétől, kedvétől munkaterületeinket tönkre tenni nem engedjük. Szeretnénk mi is minden vasárnap fazekainkban tyúkot főzni. Figyelmébe ajánljuk az elnöklő tábornok Úrnak a következőket is: 1921. évi október hóban történtek a kisebbségi felségjogok gyakorlása közben, amelynek gyakorlásáról más nézete van minden művelt népnek és a népszövetségnek, sőt Vilsonnak is: idős Német Mihály cipészt, ifjú Márton István cipészt, Maróckai Károlyt, Horvát Jánost a nagyfalusi román csendőrök az utcán ok nélkül félholtra verték, utóbbi meg is siketült. Kommunista keresés címén lakásán hat-hét óra között Takács Jánost és fiát verték el, ugyanakkor a csendőrség a templomból kijövő hatvan-hetven éves öreg embereket és asszonyokat, s tíz éven aluli gyermekeket vert el. Kis Györgyöt és Márton Mártont azért verték puskatussal fejbe, mert nem emeltek elég mélyen kalapot a granicsárok előtt (a la Geszler Svejben). Idős Hallai Józsefet, Gedő Ferenc Istvánt és Pál fiát, a hetvenéves Búza Pált ok nélkül verték puskatussal félholtra. A megverték száma negyvennél több. Azt hisszük, ez elegendő példának arra, hogyan kezelik a kisebbségeket és jogokat Romániában. Dirlea Vaszilie aradi román szolgabíró Nagyiratos magyar község lakosaitól kérvényt akart kicsikarni, melyben a Romániához való csatolásukat kérelmezzék. Elvtársaink ezt megtagadták, miért e nagyúr elvonta a munka igazolványaikat, nagyrészüket megverette, s azzal biztatta őket, hogy koldusan fogja Magyarországra átkergetni Nagyiratost. Kérjük a Bizottságot, előzze meg e nagyúr munkáját, Nagy és Kisiratost meg Nagyfalut a fentebbi gazdasági és szociális indokaink alapján csatolja át Magyarországhoz. A szakszervezet régóta éberén figyeli a Bizottság munkáját, mellyel megelégedve nincs, mert szociális és gazdasági követelményeket nem vesz figyelembe, különösen az elnöklő tábornok Úr. Ha e munka tovább is így folyik, internacionális szervezetünk alapján a Bizottság kicserélését fogjuk követelni. Központunkhoz, memorandumba foglalva, az eddigi és még felmerülő sérelmeinket be fogjuk adni, ezzel azután a nemzetközi pártirodák és világsajtó is foglalkozni fognak. Kelt Kevermesen. 1922 évi július hó 8-án a szakszervezett szociáldemokrata földmunkások nevében Magyar Béla pártelnök, Bálint Lajos párttitkár, ez is az én viskómban született meg, Öreg Tomposnál. Igaz, hogy a három Iratos nem jött vissza, de visszajött Vizespuszta, Báró Bánhidi, Gróf Bréda, Lőkősháza, Gál Jenő meg egész a szentmártoni meg a mácsai határig körülbelül negyvenkétezer hold. Kisiratoson az emlékirat után száz embert vertek véresre a csendőrök, azt hitték, ők a fölbujtók, a kisiratosi zsillérek. Hogy az ő eddigi megveretések azért nincsenek felsorolva abban a szemét emlékiratban.

Hát, öreg Búza Palcsi is megkapta a magáét.

Románia, édes jó Istenem.

DÓZECSE CSINCS

Dózecse csincs! Huszonöt a kommunistájának a kommün után, elkapták őket, és aki megúsza veréssel, arra járt a huszonöt a piacon. Most már azokat is így büntetik, dózecse csincs, akik a bálban öbölyögnek. Az első dózecse csincsnél a falu gazdái mind ott örvendeztek, a piac megtelt velük az első huszonötnél, majd a másodiknál, harmadiknál, ahány suhintás, annyi éljen, ÉLJEN, a gazda összeütötte a tenyerit, Aradon így tesz a színház közönsége, Éljen! Most megkapják, a földünkre fáj a foguk. Úgyhogy most már nyakra-főre dózecse csincs, sor kerül a hangoskodó gazdagyerekekre is. Aki átjár a földjét művelni Magyarországra, azt mondja, ott se különb a csendőrje, magyar csendőr, oláh csendőr, csendőr az mind, ott a lefogott embert vigyázzba állítják, lábujjára eresztik a puskatust, így verik! Vagy hasra fektetik, itt Lévésen is így verik, hasra fektették, a hátára pallót tettek, és azon sétáltak a csendőrök; összetört, nem lett belőle ember. Az iskolának Drágos az igazgatója, de a tanító mind magyar, így Matyi egy kukkot nem tud az állam nyelvén. Hát, van román óra, de az nem sokat ér.

Vendel hol dolgozik, hol kocsmázik, vagy itt, vagy ott. Temető kapuja, Sarkig ki van nyitva. Nagyfia már éppen elég nagy, elég volt neki az iringálás Éren, Csatornán, lapos jegén, elég volt a szentiváni tűzugrásból, a zsillérgyerekek a híd után gyújtottak tüzet, aki átugorja, meggyógyul a kelése, gilvája, csak a szegények gyereke, hallja, Vendel, mért ereszti, a Búza gyerekek gazdagyerekek volnának, eredetileg azok voltak, de már inkább csak itt játszanak a Zsilléren a zsöllérek apróságaival, néha odajöttek a hídhöz a gazdagyerekek is, jól összeverekedtek, Búza Matyi a zsilléri bandával tart. Hát. Úgy élünk, mint a napszámosok.

Úgy is élnek.

Hét osztály a kötelező, Matyinak elég a négy. Menjen dolgozni, ne lopja a napot! Iskola!

Elenni a kisebbek elől a süveges cukor maradványait.

Keresse meg!

Amikor ő már ekkora volt, szántott az apjával! Ez meg, a szerencsétlenje.

Bánatában akkor már évente jött a gyerek.

Matyit befogta, jössz velem! Vitte aratni. Vitte dolgozni, éppen itt az ideje, eleget henyéltél, az anyád jó istenit.

Ez akkoriban volt, amikor az apját a templomból jövet a román csendőrök félholtra verték, az öreg Búza azóta se rendes, úgy fejen találták, hogy. Úgy, fiam, úgy.

Matyi nagyon akart, nagyon, a tizenegy éves nagyszamár! Orrán-száján dőlt a vér. Az anyád istenit. Másnap megint vitte az apja, nekem ne kényeskedj! Az anyja keservét. Az öcséd alig látszik ki a földből, de már erősebb nálad. Matyi megint összeesett.

Így ment ez egész nyáron. A végén Matyi úgy elgyöngült, tán mert kifolyt minden vére, egyébként is fehér bőrűnek született, nincs még egy ilyen fehér gyerek a családban, hallja, ezt honnan szerezte, nem üt ez kendre, hallja, ne kötekedjék, mert. Vendel úgy káromkodott, úgy hullott a szitok, mint a záporoső. Itt van ez a nagyfia, azt hitte, most már könnyebb lesz, erre összeesik, lassan elszáll belőle a lélek.

Etel annyira megrémült, hogy míg az ura nem volt odahaza, a bátyját elugrasztotta Kürtösre orvosért, jött az, nemsokára megjött bátya szekeren, méregette, azt mondta, nincs ennek más baja, mint hogy agyonhajtják, ez a gyerek nem erre való, ez nem bírja a parasztéletet, adják be

inasnak valahová. Ha iparos lesz, nem fog annyit kiállni a napra, a műhelyben el lesz valahogy, azt mondta az embőrorvos, tán a legjobb lesz, ha borbélynak adják. Az könnyű munka, éppen Búza Matyinak való.

Gazdagyerek iparosnak, inasnak álljon, akkor még borbély, még hogy koszkaparó legyen! Az apja inkább fölakasztja magát, mint hogy ilyen szégyent hozzon rá a gyereke, az a szerencsétlen Matyi. Hallja, kire ütött, hogy rám nem, az anyja jó istenit!

Borbély, a Búza Vendel gyereke borbély legyen. Ilyen szégyen minket még nem ért.

Hallja, másképp elpusztul!

Inkább dögöljön meg.

A jegyző akkor készült Magyarországra, jó magyar ember, Hoffer Adolf, aradi német, hát, jó magyar ember, nem tesz hűségesküt a román államra, mennie kell, hallja, ez jó magyar ember, annak mondta, mi a baja, mi fáj neki, hogy az ő fia borbély legyen! Eddig ebben a faluban csak a zsillér, a zsidó meg a balfasz iparosa adta borbélynak a fiát, most ő mit tegyen, adja vagy ne adja? A kürtösi embőrorvos még mestört is ajánl, azt mondja, csak hivatkozzunk rá, a pizok oláh orvosa, hogy adhatná ő a nagyfiát a kürtösi románok közé?

Hoffer jegyző megnézte Matyit, megsimogatta az arcát, nem baj, hallja, Búza, nincs itt semmi baj, ember lesz ebből, mért ne mehetne borbélyinasnak, ha jó borbély lesz, és kendnek lesz annyi pénze, akár műhelyt is nyithat Aradon. Hallja, nekem arra sincs elegendő, hogy a családomat életben tartsam, nem hogy még ennek a szerencsétlennek bótot nyissak Aradon! Adja csak be, állítsa inasnak, hallja, nem kerül egy fillérébe se! Több marad a többinek.

Meglehet, ez hatott, az, hogy ha ő most iparba küldi a fiát, a többi meg paraszt lesz, úgy mint ő, mint minden őse, akkor azoknak több marad, ezt nem kell kifizetni, nem kér földet, örüljön, hogy kitanítatom, majd inkább még ő adja haza az iparban keresett sok-sok lejt! Azt mondják, Aradon a jó borbély megkeresi a világ faszát. Ez a kürtösi mester egyébként is német, rendes német ember, jól ismerem, Hemmert, nyugodtan odaadhatja. De hallja, ott kend ne olájozzon, mert megjárja! Tilos.

Hát akkor hogy az isten faszába hívjam őket?

Román, nem hallotta, román!

Ha ennyire tudja, mért mögy el?

Majdnem bekapta a Magyarországra készülő jegyzőt. Még ő okítja, őt, aki itt marad.

Mire az új jegyző, valami Szilviu Andrej megjött, Matyi már inasnak állt.

Hallja, ez nekem nem tetszik!

Mert már nemcsak a garnicsár oláh meg a csendőr, a jegyző és az igazgató is. A bíró még magyar. Hallja, csakis azért, mert. Egyetlen oláh származású nagyfalusi magyar ember se áll be román bírónak.

A múlt héten az öreg Nadobánt környékezte meg a csendőrparancsnok. Hallja, maga román ember, magából én bírót csinállok! Hallja, belőlem kend ne csináljon semmit, megvagyok én így is. Ide figyeljen, ha letagadja a származását, póru jár! Mért nem él a lehetőséggel, mért nem vállalja? Még segíthetné is a falubelijeit, ha annyira odáig van értük, mért nem? Nem kell itt a Zsilléren nyomorognia, jövőre megveheti a legszebb házat a Nagy uccán, ha akarja, már most megkapja, úgy kivágom onnan a pizok magyar gazdáját, hogy még kezét is csókol, hogy a földjét meghagyom neki. Nem, öreg Nadobán azt mondja, nem, az asszonya visszazavarná Mácsára. Nem és nem. Vigyázzon!

A helyi hivatalos állami emberek sorra fölkeresik az öt román származású nagyfalusi embert, álljanak már kötélnek, legalább egyikük! Egy se. Az anyátok istenit, micsoda szemét népség! Hogy összetart. Na majd. Adok én nektek.

Amikor megszületett Vendel negyedik fia, azt mondta Etelnek: akkor ebből elég! Már kezdett megfélekedezni magáról, amire Zsótér Veca néni tanította, az öreganyja, azt mondta, akkor több nem kell! Még hogy a gazdaembernek ennyi gyerek! Hallja, mi jut így nekik? A nagy nemerusból lassan csak a nesze semmi, fogd meg jól. Úgyhogy a következő és utolsó család már nem gyerek, hanem lány lett, hét év múlva követte legfiatalabb bátyját, 1928-ban, ő lett az Annuska. Eppen elég baj ez nekünk. Csak nem bírt Etellel, hogy neki lány kell! Lány, lány, de már az ötödik család! Az ember ebbe tönkremegy.

Még ha csak egy gyereke lenne, most azé löhetne majd egyszer az öt kishold földjük, de mire szétesztják, még jó, hogy nem egy gyerek lett, mert Matyival jól megjártuk, hallja, Matyit ne bántsa, Matyi, Búza Matyi, a szerencsétlenje, arra hogy hagyhatnám a házamat, még szerencse. Hogy lehet valaki ilyen semmi ember? Csak úgy összeessen a mezőn. Szöröncsétlen.

Búzáék öt holdja öt hold maradt.

Első Ferdinánd az oláhok királya, amikor a Hámori-földből ígérenk a nagyfalusiaknak.

Földbirtokreform, hallja, földosztás!

Földet osztanak? Hun?

Akárhol, ő odamegy.

És mennyit?

Valamennyit. Valamennyit csak.

Na, megkapják a gazdák, elveszik a földjüket! Kár volt nekik Oláhországhoz csatoltatniuk a falut.

Nem, nem a gazdákét veszik el, csak a birtokosokét, az uraságét.

Hallja, én megsüvegelem a bukaresti királyt, meg én! Ha ez igaz.

Úgy van, mi kapjuk a Hámori földjét! Hallja, ez jól beütött.

A gazdák csak lesnek.

Föld, földet kap Búza Vendel.

Vendel nem, csak akinek semmije sincs. Akinek öt holdja van, az hallgasson.

Nincs nekem, csak kettő, három a feleségemé.

Kend akkor se kap.

Hát.

Annyira ment a dolog, odáig fajult, hogy elvették a zsillériektől. Mégsem ők kapták. Erdélyben és a Részeken hárommillió nagyhold földet sajátítottak ki, a nyolcvanöt százaléka magyar birtokosé volt, a román szegénység a hárommillió hetvennyolc, a magyar zsillérség tizenöt százalékát kapta. Úgyhogy Nagyfalu kimaradt, nehogy jobb legyen az arány.

Tudnivaló.

Bradianu azt ordította: Ezer évig ti nem adtatok nekünk földet, most ezer évig mi nem fogunk!

Tudja meg.

Úgyhogy Nagyfaluban elmaradt a földosztás. Osztottak, hogyne, fölosztották a Hámoriét, de nem ők kapták, mások, kürtösiek.

Nem ment könnyen. Végül is elég könnyen elintézték őket.

Nadobánék kaptak volna.

Kapott volna Abrudán Gergő is, kapott is a zsillérektől, úgy elverték, hogy. Ha nem a csendőrség előtt verik éppen, nyomorékká verték, agyonverték volna. Agyon akarták ütni.

Abrudán Grigor az egyetlen, aki tartja Nagyfaluban a románságát. Az oláhságát tartó Abrudánnak nem tetszett, hogy a többi hozzá hasonló zsillér a magyar nyelvével éppen annyit kapjon, mint ő a román nyelvével, ő, aki született oláh; Nadobán Gergő is verte, hát, még jó, hogy sötét volt, el lehetett futni, verték Abrudánt, amikor kijött az egyik oláj csendőr, tán mert úgy visított Abrudán, a legjobban Nadobán Gergő csépülte, Abrudán Gergely meg a kürtösi oláh bíró, Kokosel, Kokosel, mert mindig kiabál, Bradianu, hát, Bradianu a röndös neve, a kürtösi bíró meg Abrudán összefogott, aláírást hamisítottak, ők maguk írták alá a fél falu kézjegyével ellátva a papirost, hogy Nagyfalú zsillérsége, hogy bizonyítsa hűségét a nagy román államhoz, hogy végre megmutathassa, mennyire a magáénak érzi ezt az államot, ezt az uralkodó népet, hát, lemond a Hámori földjéről, mind átadja kiosztásra a kürtösi románságnak, mert hogy a nagyfalusi Zsillér ucca meg az Újfalu zsillérnépe magyarsága nagyon jól tudja, mit vétettek ők eddig a szomszéd falunak, semmit, na nem ezt írták. Annyira ment a dolog, hogy a végén mindenki elhitte Aradon meg egyebütt, hogy milyen jóra való nép ez a nagyfalusi, már annyira megtetszett a hivatalnak a Bradianu meg Abrudan levele, hogy majdnem visszaadták nekik a Hámori földjét. Ha ezek ilyen jóra való oláh, akarom mondani román emberek a magyar anyanyelvükkel ott a magyar határ szélén Aradban, akkor ezek megérdemlik. Szóval Abrudan meg Kokosel jócskán eltúlozta a dolgot, majdnem visszájára sült el, na nem, az aradi szolgabíró nagyon jól tudta, értette az a dolgát, tudta, miről lehet szó, éppen hogy jól tudta, jobban, mint a nagyfalusiak, úgyhogy a kérvényt komolyan vették, az állam a Hámorit átadta fölosztandó Kürtös szegényeinek. Azok is éppen elég szegények, már a szegénye, mert a gazdája meg éppen olyan módos, mint az itteni, csak ugye ők abban a rohadt és veszedelmes magyar világban szedték meg magukat, úgyhogy most a szegénye is, a magyar meg maradjon veszteg. Ugye.

Elúszott Hámori, Nagyfalú kimaradt a játékból. A játékból nem, abba alaposan belekerült, ő lett a vesztes, de földet egy kadrátot se, még hogy Nagyfalú, ordított Kokosel, amúgy Bradianu, azért Kokosel, mert az az ő nyelvükön ordibálót jelent. Hát. Nem azért vesszük el a magyartól, hogy visszaadjuk neki. Még hogy a magyar uraság földjét a magyar nincstelen kapja. Coki, hallja, coki magyar, coki Aradból!

Ekkoriban zavarták át a határon fél Nagyiratost.

A helyükbe jöttek a telepesek. A kolonisták az elűzöttek helyére akartak telepedni, de nem, inkább külön uccát, több új uccát nyitottak nekik, külön, csak külön, semmi keveredés, mert még a magyar marad felül, mert még így is a magyarság maradt többségben. Majd csak szép lassan, óvatosan beolvasztjuk az egészet mind egy szálig.

A magyar jegyzőnek ezért is kellett mennie, nemcsak mert nem akart hűségesküt tenni, még ha akart volna, se engedték volna, hogy fölesküdjön az új államra, állítólag ő fölesküdt volna, ha akkor őt is meg nem ijesztik. Úgy ráijesztett a falubeli csendőr, hogy. Mert ki akart állni a Zsillér földre éhes népe mellett, biztos nacionalista uszításból, hát, bassza meg a sovínisztája, piszok magyarbérenc ideát, hát, tudnivaló, a jegyzője, szembe akart szállni a Kokosel bíróval. A törvény az törvény! Igen, de a kend népe maga kérte, hogy nem kér a

Hámoriból! Kokosel ott ordított a nagyfalusi jegyzővel a nagyfalusi jegyzői lakban. Úgyhogy Hoffer sebesen odébbállt nemsokára. Meg így, meg úgy. Szóval nem bírta.

Hallja, Kürtösön mindenkinek van földje. Hallja, kár volt magyarnak születni. Hallja! Mért nem hallja?!

Mert nem hallja.

Nem úgy van az!

A Zsillér morgott, majd úgy ordított, mint Kokosel. Annyira nem mert, de azért. Nem akart belenyugodni.

Törvény elé visszük!

Mit tesz isten, előáll egy másik oláh ember, román ember kell ehhez, csak az tud intézkedni, azt mondja az oláh ügyvéd, hallják, emberek, mert meghallotta, milyen csúfosan járt a nagyfalusi zsillér, hallják, én elröndözöm! Bízzák rá, én utánajárok. Ha megfizetik, én Bukarestben rendbe teszem a kendtek szénáját.

Hát, az kellene.

Abrudán Gergő akkor már elmenekült a faluból.

A román ember összeszedte a pénzt, a tenger lejt, hát elég sokat, hallja, amink volt, odaadtuk neki, a zsillérnek nincs sok, szinte semmi, de mind odaadta, mindenét pénzzé tette, csak hogy megfogadhasák maguknak ezt a földszerző román embert, azt mondja, neki rengeteg miniszter barátja van Bukarestban, hát, elrendezi, ha én mondom, elrendezi, el tudja rendezni, csak hát ahhoz pénz kell, ennek-annak, mindnek adni kell valamit, másképp hallja, nem megy, mit gondol, ha nincs pénzük, már itt se vagyok, hallja, maradjon, nincs, de azért annyi csak lesz, kölcsönkérték a fél falutól, a falu másik felétől, szóval a falu gazdától, rokon gazda minden szegény családban van, hát, hallja, ha a percent, szóval meg a zsidó, mind-mind adott a zsillérnek, csak hogy megfogadja ezt a román embert, ez majd elröndözi, azt mondja, jó druszája a miniszter, hallja, az nem sok, ne okoskodjék, a gazdák azért is támogatják a zsilléreiket, mert így legalább nem nyúlkálnak az ő száz holdjuk után, így, amíg amabban reménykedhetnek, békén vannak, eszükbe se jut, hogy az övékre ácsingózzanak, ha olyan boldok, majd a béredből, fiam, levonom, összeadták a tenger pénzt, a maguk kicsi vagyonkáját, és a nagy román ember fölment a nagyoláh király székesfővárosába, aztán mind elköltötte, azt mondta, mert még visszajött újabb pénzért, lesz föld, hogyan lenne, ha ő egyszer megígérte, hogy az istenbe ne lenne, megkapják, már egész jól halad, megvesztegeti a bukaresti urakat, a felit már zsebre vágta, de most még kell pénz a másik felének is, nélkülük nem megy, még mennyi kellene. Még annyi már nincs.

Hallják, ne eztet bízzák meg ilyen fontos dologgal, megteszi azt szívesebben, tiszta szívből a magyar ember, magyar ember fia is van már Bukarestben, a húszas évek végén is még a földje után futott a zsillér, akkor meg fölfogadja Godó uram nagyfiát, embörfiát, Godó Feri gyereke Bukarestban tanul, orvosnak készül, hallja, Godó mondta, hogy a gyereke elrendezi, a Godó gyerek idehaza van, gyerünk, mert a Godó gyerek jóeszű gyerek, az első, aki a faluból egyetemre jár, hát, másra nem vélekszem, a Godóék Sándor fia, azért lett Sándor, mert még a magyar világban az öreg Godó anyja nagyon szerette Petőfi Sándort, hát, Godó Sándor, aki embörorvosnak tanul, majd ő, ő se, ő is elköltötte a Zsillér maradék pénzét, úgyhogy a zsillér megint föld nélkül maradt. Azt mondta, majd ő! Hát ha még übenne se bízhatunk?

Godó Sanyika is mind eldorbézolta.

Nem úgy van az, nem hallgattak rá.

Hallja, ahogy elnézem.

Hát.

Vendel ekkor szánta rá magát, akkor, amikor a földből nem lett semmi, már amikor Kokosel meg Abrudán így elrendezte, hogy Matyi menjen csak borbélynak.

Pedig nagyon úgy nézett ki, hogy meglesz a föld. Nem neki, a kiscgazdának, csak a komájának, Nadobánnak. És hát titkon reménykedett, hátha mégis kap ő is.

Az iratosiak még jobban megjárták. Kimérték a szegényeknek a földet, a négygyerekes Nado-bán Gergő három holdat kapott volna, hát, annyit adtak négy család után a kisiratosiaknak. Nekiesett a nép, a zsillérek ásóval szántották vetés alá a földet, aki nem tudja, mit jelent ásóval szántani, kísérelje meg, végre ásóikkal fölshántották, fölásták, mint a négy kadrát kertet szokták odahaza a szerencsétlenek, azért mondom, hogy szöröncsétlenek, mert akkor már teljesen a magukénak érezték, tudja meg, a könnyüktől egészen megkelt a föld, mint a kenyér téstája szokott a kovásztól, a kisgyermek is ott ástak a nagyfalusi határszálen, Iratosajján, hát, ők már megkapták, csak mi nem, alig hogy fölásták a szántójukat, az állam meggondolta magát. Hát, vissza kellett adni.

Úgyhogy kend elég jól járt, Gergő jól járt, még jó, hogy nem kapott ő is három holdat.

Tudja, az efféle Holdból elég egy is.

Majd a vitézi éremért, a marék ezüstért, hallja, ha jönnek a. Halkabban, meghallják. Hallják, az anyjuk jó istenit, csak hallják! Nem félünk tőlük.

A határon tán áthallik a sikoltásunk.

Át a nevetséghatáron.

Húzzad, Vencel, húzzad!

Fújjad, Vendel, fújjad!

Amelyik éppen kéznél van.

Vencelnek prima cigányzenekara van, öreg Dani Vendelnek meg rezesbandája, a Vendel klarinétozik. Búza Vendel apáknak Vencel elhúzott, Vendel meg elfűjt egy házra valót. Házra, nem házra, újabb öt holdra valót. Egyszer már összejött neki tizenkétezerre, tizenkétezer lej, mekkora pénz, venni akart belőle tíz holdat, amivel meg még adós marad, szépen apránként törleszti, hát, kellene még vagy tíz hold, lassan megint nemeruos lenne Búza, nemerusa Búzáéknak, egész kertésztelek, mint az öregapjának, akinek van öt holdja, az még szerez hozzá, nem kell elaprózni, tovább osztani a kiscgazda földjét a gyerekeknek, szerez annyit még hozzá, hogy mindegyik családjának jusson majd annyi, két, három, négy hold, meg hozzá a párjuk, kiscgazda legény meg leány kis földje, éppen elég, hogy új életet kezdjenek, ha Matyi is otthon marad, nem áll be inasnak, hát, nem kell Búza Vendelt féltetni, megvolt a tizenkétezer leje, addig spekulált, míg megtetszett neki egy ló, de addig mustrálta, míg más vette meg, erre vett egy kétmázsás kocát, huszonkettőt fialt, mind elpusztult, akkor vett húsz malacot, agyonetette őket, túl gyorsan akarta meghízlalni őket, mind le kellett vágni. Persze nem az volt a hiba, hogy nem értett hozzá, mert ha mondjuk a Zsilléren jár így valaki, hát, nem, ő nagyon is jól értette a dolgát, csak éppen többnyire részegen hizlalta, tömte a süldőit, egyhuztomba a csárdában ette a fene.

Azt mondja, a magyar hazáért fáj a szíve. Hogy ő azért iszik ennyit. Másképpen nem bírná elviselni, amit a nagygazdák tettek. Vencel húzta, Vendel fűjta, úgyhogy.

Ő meg énekelt, szépen énekelt, nagyon szép hangja van. Mama is szokott énekelni, ő többnyire csak azt, hogy Kosút Lajos azt üzente, Elfogyott a regementje. Na persze ő odahaza danol a családjának.

Temető kapuja, Sarkig ki van nyitva, énekli az öreg a legkedvesebb nótáját, amikor ebbe kap, elered a könnye, rí, mint a szopós malac. Aztán megembereli magát, ki tudja, mire gondol e nóta közben, hogy így elérzékenyül, a banda elhallgat, ha ő abbahagyja, halljátok, cigányok, mondja a nem cigány Vendelnek is, Dani Vendelnek a Búza Vendel, hát, abba ne hagyjátok, az anyátok jó istenit, amíg haza nem érek, abba ne hagyjátok, végig halljam az úton! Eléjük vágja a bankót, a ropogós lejt, húzzátok! Fújjátok!

Oda járnak a nagyfalusi lányok, Rólam szedik a virágot.

Tán arra gondol ilyenkor, hogy ha nem ilyen szerencsés ember, akkor most a nagyfalusi lányok, inkább asszonyok valahol Doberdóban nem szednék róla a virágot. Csak azt az egy piros bazsarózsát Lányok, le ne szakajtsátok!

Ha útközben, félúton elhallgat a banda, visszamegy, újrakezdeti velük, az anyátok istenit, nem megmondtam? Ha nem hallgatnak rá, szétveri a fejükön a szerszámjukat. Amíg haza nem érek, be nem lépek a házba, szóljon a muzsika! Húzzátok, fújjátok, az anyátok nemulasson.

Hát.

Így aztán Búza Vendel alig halad.

Nem úgy a gazdák. Azok kitűnően érzik magukat a bukaresti király birodalmában. Jól számoltak, így gondolták, itt Oláhországban békesség lesz, semmi kommunizmus, Magyarországon ki tudja. Ezek a román katonák semmi szín alatt nem engednék, hogy itt csak úgy véletlenségből is felüsse fejét a bolsevizmus. Azt mondják, Horti is jól elnáspángolta őket.

Öreg Búza Palcsi, akit a templomnál elverték, olyan, mint akinek elment az esze. Gyakran látják a határban bóklászni, leginkább a Galiba-kút táján, az asszonyok meglesték, belebelenéz a kútba, abba a Galiba-kútba, abba, amelyikbe belevetette magát az a szerelmespár, ki tudja, mit les. Bele csak nem ugrik. Talán az asszonyára gondol. Tán avval társalog ott a kútnál. Hallja, ez nem röndös dolog, ne erissze oda a Galibáhon az apját, Vendel mit tehet, apját bezárja a házba, kisházba.

Aznap éjszaka hatalmas rablás esett Nagyfaluba. A molnár Gál család annyira lányosodott, hogy most már Gál nincs is, a Gál lányok urai, az utolsó Gál vejei mindenhez értettek, csak a malomhoz nem, hogy ők aztán nem bajlódnak semmiféle gözmalommal! Nekik a föld a minden. Hallja, ebből is föld lett, föld lesz eztán is! Mert hogy jól fizet a malom. Erre a Kásák összehányták a pénzt a Gál-malomért, hatszázezer lej, ajaj, hatszázezret raboltak, Nagyfalu történetének legnagyobb rablása, összehányták a Kásák a hatszázezret, hogy másnap odaadják a Gál lányoknak. A faluban nem tudott róla senki, a vásárról igen, csak arról nem, hol a tenger pénz, amit a Kásák összehánytak, valaki csak megleshetette, mert az utolsó éjszaka kirabolták a Kásákat, valaki mind a hatszázezret elvitte. A csendőrség sorra verte a zsillért, mégse akadt a pénz nyomára. Meglehet, nem is zsillér volt a rabló. Ki tudja. Csak azt ne mondja, hallja, hogy Kása! Már hogy lett volna.

Vendel egykomája, Gergő nagy betyár, hol átaljás, hol csempész. Aki kerekalkuba dolgozik, arra mondják, hogy átaljás, átajjás. Nadobán fölfogi a dolgot kerekalkura, aztán már nem lehetett alkudni, házépítésre, répaszedésre pénzért, fölfog egy házat fölépíteni, vagy így cséplés után, ha van egy kis ideje, fölfog répát szedni lejtért, kicsiért, részibe, meg kukoricát negyedéből, répát harmadából, búzát kilencedéből, úgyhogy ilyenkor éccaka kettőkor kel az ember. Nem mintha a gazda nem. A határon meg nem úgy jár át, a töltésen, mint a gazdák,

akiknek ott maradt a földjük az anyaországban, mert akinek a túloldalon a földje például Vizesen, itt-ott, hatnapos igazolvánnyal bármikor mehet, szánt, vet, arat, odaát Magyarországon, Nadobán Gergő nem így jár át, nem hatnapossal, azok a hatnapossal akár egy hónapig elmaradhatnak, senki se vergődik vele, ott aludnak a rokonoknál, Nadobán nem, ő nem éjszakázik odaát, csak térül-fordul. A mi Aradunkból kétszázhetven négyzetkilométeren az eleki járás öt községének huszonegyezer-hétszázhusz lakosa maradt Magyarországon. Gergő néha magával viszi a cimboráját, Vendelt is, ha elmaradnak, semmi más oka, mint hogy ott mulatnak Lévésen a csárdában. Azt mondják, odaát az ivás is jobban megy, jobban esik, hallja.

Nadobán petróleumot, sót, húst visz, olcsó a hús, két lej a disznó kilója, vissza lámpaüveget hoz, maga eszkábálta a lámpahordó alkalmatosságot, a deszkába párosan sorjában kampókat vert, erre akasztja a lámpaüveget. Néha meg egész csürhét hajt át az Érnél, ahol a laposban jól meg lehet bújni. Vendelnek ez a határsértés csak só sajtalan életére, Gergőnek kenyér. Ha nem járna át, a családja éhen veszne.

A kisgazdával is megesik, hogy gyermekét inasnak adja, de hamar megbánja, az első riadalomra kiveszi, jöjjön csak haza, túrja ő is a földet! Még a zsillér is, az is: a gyerek keressen! Mérgében, hogy ő maga se talál otthon munkát, a gyerekeit mesterhez állítja cipész-, ács-, kőműves-, bognár-, pék-, lakatosinasnak, de a zsillér se örül, hogy nincs vele a családja, ki tudja, mit csinál a gyerek a keresetével, nem azért nevelte, nem azért kínlódott eddig vele, hogy most embörösödvén a maga ura lögyön! Lófaszt, szokta mondani Nadobán Gergő, Búza Vendel is majdnem így; Vendel is már hazahozná a Matyiját Kürtösről. Még hogy borbély. Neki most majdnem lett megint tizenöt holdja, a gyereke meg vakarja a koszt az oláhokról.

Hallja, küldje haza, mert ha én megyek, tudom isten, megkeserüli!

Alamurján kürtösi embörorvos jó helyre ajánlotta Matyit, Hemmert mester úrnál jobb helyre nem is kerülhetett a vékony dongájú Búza gyerek. Abonamentes, éves a legtöbb paraszt, így amikor Matyi a többi inassal nyakába veszi a falut, hogy behajtsa az emberektől az egész éves borotválás, hajvágás díját, a gazdánkénti fél zsák búza éppen elég neki végig azon a nagy falun. Hallja, ez nem Kisvarnyas!

Hát, ez nem. Melyik úcában lakik a bíró? Ha kend ezt kérdi Kisvarnyason, félholtra verik, mert csak egy uccája van, ezért az embert hülyére verik. Hát, Kürtösnek rengeteg uccája van, időbe telik, míg Matyi kiüsmeri magát.

Amikor hazamegy, az apja elszedi tőle a borraivalót. Ide a hecit! Kiáltja, ide a hecit, a bánt! A heci az aprópénz, most a bán, nemrég a fillér volt, azelőtt a krajcár, még régebben azt mondják a garas, hát, tudd meg! Most a bán. A bani. Szépen elszedi a gyerektől a bánt, összejött neki néhány lej, mert különben kosztra, kovártélyra van oda Hemmertnél, nem kell érte semmit se fizetni, ledolgozza a gyerek, fát vág, minden, ide a hecit! Pedig nem is került az öregnek egy lejébe se, most mégis azt rikoltja, ide vele! Elszedi tőle az utolsó garast. Pedig menne a kis citerabálba, vásárnap esténként egy lej, két lej a belépő, annyit elrejt, letagad, a citerabálban Szabadaí Fercsi hermonikázik, amikor Matyi még kicsi volt, a citerabálon citera szólt, most már a hermonika, a citerabálat Szabadaí Fercsi tartja a Köröszt uccán, hermonikával, otthon a házában, hó, annyi a gyerek, hogy borzasztó, csupa olyan Matyival egyívású gyerek meg leány, egyszer ment el oda Matyi, többet nem mehetett, anyám nem szereti. Nem a lej miatt, csak hogy a gyerek ne szokjon rá, még olyan lesz, mint az apja. Még hogy emberbál Szilveszterkor, Farsangkor a böjt előtt, még ha oda őt elvinné az ura, de Vendel tán ha háromszor vitte el Etelkáját az embörbálba, még amikor újember volt, azóta se, nem és nem, ő táncolni is csak magába szeret a csárdában, nem így bent a csürhében! Mindenki egyszerre,

nem, Vendel eztet nem szereti. Még ha a vadászbálba meghívnák az urak, hát, oda tán beenné a fene, a falu urai, ezek-azok, jegyző, bíró, a bíró csak mint házigazda, mert hát ő is paraszt, hogy lenne a bíró úr, hát, esküdt urak, azok is parasztok, de a nagygazdák, hát, a tanító urak, csendőr urak, mind a négy csendér, szóval az egész csendőrors, a nagyfalusi csendőrség, tudja meg, mind, mert hogy egy a kapitány, három a legény, mind a négy oláh legény, embör az, hallja, már hogy lönne, az egyik mögházasodott, hozta volna ide a párját, de az nem, kötötte az ebet a karóhoz ő ide nem, ebbe a faluba idegenbe nem, hiába magyarázta neki a csendőr-legény, hogy ez már más falu, már a miénk, nem idegen, akkor se, a kürtösi menyecskeje inkább magával vitte falujába csendőret. Jól tőtte, hallja, mert én ezt előbb-utóbb mögkörösz-töltem volna!

Hallai gőzgépe a gyöpön, kezdi a próbacséplést, a gépész a szegények részéből próbálja ki a cséplőgépét, a gyöpszéli próbacséplés után mehet Hallai a gazdákhoz, a szűrűkre áll be.

Lindberg Károly Auguszt átröpülte a tengert, elsőnek ment át a levegőben leszállás nélkül az Atlanti-tengőről Amerikából Európába valami Szent Lajos nevű gépen, hallja, ez is német, lelkendezik Hemmert úr, gyorsan románra fordítja, a gazda, akit éppen a segédje borotvál, kiköp a szappan alól, mert hogy a minap Mácsán a tokos gazdája nem elorozott előle egy jó darab földet, hát, azt mondja, mi a kurva anyját röpköd, fiam, itt ne olájozz, itt csak románt mondhatsz, nem hogy egy vendégünk se marad, még ki is vernek a faluból, román, érted, Matyi, azt a revorult szivarvégit, tanulj meg rendesen románul!

Hát, Matyi hamar megtanulta a falu nyelvét.

Odahaza az iskolában a négy év alatt annyira megtanulta a románt, hogy már írt, olvasott az állam nyelvén. Írt, olvasott, ha nem értette is, mit ró a papírra, mit olvas fennhangon a román könyvből, úgy betanulta a román mondókát, hogy fújta, ha nem is értette, mit fúj. Olvasa, hogyne, le is írta, persze, nem volt mese. Úgyhogy akkor még egy mukkot se tudott románul, amikor odaállt inasnak Hemmerthez, semmit se tudott, de esztendőre már úgy beszélt, olyan folyékonyan, hogy a nem kürtösi román ember azt hitte, született román a lelkem! A kürtösi nagyon jól tudta, de tetszett neki az igyekezete. Ha ért magyarul, se szólalna meg, úgy tesz, mint aki nem is tanult az iskolában magyarul a magyar világban, nem, hógýisne, csak ha az anyanyelvén szól hozzá ez a kis vakarcs Nagyfaluból. Úgyhogy a végén elég jól kijött velük.

A kürtösi, akarom mondani kurticsi inasiskolában is bele akarták verni a nyelvet, nem sikerült. Hogy sikerült, nem Árgyelán tanár bácsit dicséri, Árgyelán Tódor tanár úr erősen nem szereti a magyarját, Írd le a neved! Mondja a maga nyelvén, mert az inasiskolában meg se mukkanhat az ember magyarul, úgyhogy Matyi leírja szépen a nevét, leírja, Nem úgy kell! Leírja, mutatja, hogy kell, Matei Buză, Matyi Búza Mátyásra veszi megint a dolgot, nem akari érteni, Még egyszer! Ugyanúgy Búza Mátyás, akkora pofont kap, hogy kiesik a padból, nem érted, koszos kölyke? Te tiszta román vagy, búza a románban is van, a buză ajak, a buza de jos, buza inferioară alsó ajak, a buza de sus fölső ajak, a buză de iepure, buza spintecată nyúlajak, nyúlszáj, az a lăsa buzele lebiggyeszti az ajkát, a și mușca buzele ajkába harap, megbánja, hallod, Matei, ezt még megbánod, a rămîne cu buzele umflate hoppon marad, hát, a buză még torok, buza tunului az ágyú torka, a buză még valaminek a széle, buzele rănii a seb széle, meg még mit nem jelent románul a búza, él, például buza coasei a kasza éle. Hát. Látod, fiam, mennyivel gazdagabb a mi nyelvünk, mint a tiétek! Egy szó nálunk százat jelent! Nálatok. Na még egyszer.

Ez a rohadt Búza nem érti a szép szót, azért is Búza Mátyás.

Hallod, fiam, te se viszed sokra! Olyan ez is, mint a népe, nem hajlik a jó szóra. Ezek ma is a nyakunkon ülnének, ha engednénk. Uralkodó fajta! Na majd én kiverem belőled.

Ha nem akar beolvadni, majd mi kiolvasztjuk.

Tudni való.

Ugy néz ki, nem sikerül. Megtanulja nélküle is a románt. Csak azért is. De ő attól még.

Három és fél évig inas. Ha segéd lesz, meglesz a kétszáz lej, uramisten. Addig az öreginas ruháját hordja, bagóért odaadja neki, olcsó volt, az apja nem akarja elhinni, micsoda cájg ruhád van, honnan vetted, ellopod a testvéreid elől? Na, akkor az apja még egyszer elkapta. Matyi többet nem engedte. Azt mondja, apám, ha még egyszer hozzám nyúl. Akkor megint kapott egy frászt, apám. Kuss, az anyád úristenit, ki parancsol ebben a házban?! Koszos borbély. Nézze meg az ember.

Odahaza Márton Imrének rádiója van, hallja, rádió Nagyfaluban! Márton Imre együtt járt Vendellel iskolába, ezermester, órát is csinált már, most meg nem rádiót szerkesztett? Detektoros, a keresőjével valami követ kapirgál, és mindig más állomás, hallja, Magyarország!

A kultúrházban fúvós oláh tánczene, nyáron kint, télen benn, a kürtösi kultúrházban vándor-mozi, hallja, jön a mozi, a Titanikot adja, hangosfilm, Matyi az ablakon lesi, csak ezt az egyet legalább így lássa, a piacon is van mozi, arra be tud fizetni, mert hogy mindenki annyit fizet, amennyit akar, Matyi így teljesen ingyen lát mindenféle hülyeséget, némafilm, hülyeség, burleszk. Hát, én még olyat nem láttam, a nagyfalusi legényeknek csorog a nyála, Matyi bement a fürdőbe, Kürtösön van meleg vizű fürdőmedence a Janku malma udvarán, az egyik helybéli román tanár felesége, valami finom úriasszony, dáma, levetkőzött, éppen csak hogy takarja valami a mejjét meg a mindjárt megmondom micsodáját, fürdőruhának mondja, hát, az urak így fürödnek, a rendes ember ingben-gatyában, ez meg majdnem anyaszült meztelen, hát, ezt meg kell nézni, másnap átgyalogolt a nagyfalusi legénység meztelen segget látni, csurgott a nyáluk, hogy ők még ilyet nem láttak! Hallod, Matyi, jó helyre gyüttél! Az anyád istenit. Ha én ezt tudom, inasnak állok Kürtösre!

Hát, így fürdenek az úriasszonyok Aradon is a Marosban. Hát.

Hallja, ez nem menne a Galiba-kútnak!

Megtennéd vele?

Én nem.

Matyi nem.

Bérmálásra kerékpáron megy haza, aznap este a mestere azt mondta, na fiam, ez már döfi, szépen megnyírtad, borotváltad ezt az embert, jutalomból odaadom a biciklimet, azzal mehatsz haza! A falu kicsődült az uccára, majd annyian lesték Matyit a kerékpáron, mint másnap a három püspököt a faluvégi díszkapunál. Nagyiratosról jöttek, hajaj, három püspök bérmál! Uramisten.

Úgyhogy Matyit szépen megbérmálták.

Itthon mécs az istállóban, dobozban zsír, és rongy ég benne, a házban lámpa, petrólámpa az asztalon vagy az asztal fölött fölfüggesztve, de ez a Hemmert lámpája! Harisnya, hidd el, harisnya ég, az világít, Pestről hozatta a mester, itt nem lehet kapni, az üzletben petróleumlámpa, levegőt kell belepumpálni, hallja, mi az, hogy pumpa, és harisnyát húz rá a mester felesége, a harisnya világít, nem harisnya, csak így hívják. Lássunk csudát!

Matyi lassan öreginas, de a szakmát még mindig nem szereti. Egyenesen utálja. Amikor kéthetes, бүдös szakállt kell borotválnia, az orrát szagos hintőporral dugja tele, a magyar meg a német vendéggel magyarul beszél, de a románnal már oláhul, mert a többség egy szót se tud másképpen.

Hát, nagyon nem bírja a kéthetes бүдös szakállt. Kiszaladna a világból, ha meglátja, ki következik. Bejön az ember a tanyáról, aztán.

A papot három hónapja borotválja, a күrtösi oláh pópa már rábízta magát. Hallod, fiam, te már segéd vagy, ez a te vizsgamunkád, akkor már segéd lett, havi kétszáz lej, hát, nagyon sok az, Kurtuc pap most nőсül, csúnya, gazdag nőt vesz feleségül. Vett száz holdat hitelbe, azt mondja: Szegény voltam, legfőljebb szegény maradok, már ha nem bírja, nagyon szorgalmas, a traktorát maga vezeti, hallja, Күртösön már traktor is, az mi, hát amolyan gépeke, gőzeke, és ott a pap maga szánt, hallja, nekem ne hazudozzon, hát, pedig így van, úgy igaz, itt Күртösön a kurticsiak közt nincs akkora különbség, mint odahaza, a román gazda meg román zsellér alig különbözik, már úgy látszatra, és nincs úgy egymás ellen, mint odahaza a gazda meg a zsellér, Kurtuc pap fekete ruhában ül a traktorra, nem a papi feketében, csak feketében, széles karimájú kalap a fején, szóval mint egy amerikai farmer, hallja, ezt meg hol tanulta?! Nézzen oda, a Бúза gyerek még védi őket.

Ha még egyszer ilyet mondasz, letöröm a kezéd, hogy ne borotválhass többet semmiféle oláh papot! Megborotválnám én, tudomisten.

Hemmertnél segéd, de Hemmert Arádra készül, eladja ezt az üzletet, bemegy Aradra, a Mosócin vesz házat, az uccai szobát rendezi be műhelynek, ott nyit borbélyműhelyt, az állomás mellett, rengeteg vendége lesz, vasutas, miegymás, nem a Fő tőre megy, annyira nem telik az erejéből, még hogy a Fő téren nyisson üzletet, nem, csak itt a Mosóci-telepen, a Zimándi úttól a Nagyváradі útig, az oláh Grődistének mondja, amőgy ez tiszta magyar fertály, Kertes, hát ez az, szép kertes város. A Mosóci-telepen túl, a Váradі úttól a Dohánybeváltóig a Guciár, Guciár-telep, ez a kettő van túl a vasúton, aztán már a Rozer, a Brűnek meg a Bittő-dűllő, Pacsirta-telep a Zimándi úttól, a Zimándi út a Mosóci főuccája, a Pacsirta a Zimándi úttól a vasút mellett balra még a vasúton túl, jobbra, szembe meg Mikalaka, Pacsirtán túl Kádas-telep, a fűtőház után következik, a Kádas ritkább, mint a Pacsirta, házak a meзőn szétszórva, Mikalaka román, a Maros-parton, a többi magyar. Az apja szidta, mint a bokrot, amikor megmondta neki, hogy megy Hemmerttel Aradba, ezért tanítottalak, hogy most el-menj, végre keresel, ideadod nekem a pénzt, a kétszáz lejt, a borralaló a tied, abból öltőzkőd-hetsz, ehetsz, ihatsz, őgy élhetsz, mint az őriemberek, alig dolgozol, nem szakadsz bele, mint én, és erre elmész, az anyád jó istenit, mit költöttem én rád! Hát, nagyon sokat költött rá, míg Күртösön inaskodott, egy bánjába se került, mert koszt, kovártély megvolt, még a zseb-pénzéből haza is adott, hazaadta a hecit. De hát Matyi megy, mennie kell, mögy a mestőrrel, máshoz nincs kedve beállni, más күrtösi borbélyhoz, abban reménykedik, hátha Aradon nem lesznek őlyen kéthetes бүдös szakállak, hát, Arad város, csupa őriember, mesterember, szegény munkás, csak jobb lesz.

Ahova megy, valójában az Újtelep, Arad Újtelepe, már őtven éve őj telep, de ezek a buta emberek csak őgy hívják, aprózzák, részenként mondják: Guciár Gutsjahr és fia szeszgyáratól a Magyar Királyi Dohánybeváltó Hivatalon át a Csanádi Egyesűlt Vasutak gépműhelyéig, a Simándi útig a Guciár telep, majd a Zsidó-temetővel a közepén a Mosóci, az indóház az Újteleppel szemben a csanádi műhellyel átellenben a város felől, Guciár-Mosóci-Pacsirta-Kádas, hát. Jó hely. Jobb hely, mint Күртös. Arra a vonat Szeged, Budapest, Borossebesnek mén, erre Gyulafehérvár és Tömősvár fele. A Maroson túl az őaradi vár már Űj-Aradon. Itt végezték ki őket?

Matyi is járt gyerekkorában a mácsai erdőben Damjanicsot koszorúzni.

Hát, a Vértanúk Szobra sehol.

Matyi keresi, nem leli. Pedig erősen keresi. Még sincs sehol. Az apja rosszul vélekszik?

Hát.

A Szabadság téri emlékművet tizenkilencben lepellel takarták, már minden az új leleplezésre várt, amikor csak fogta magát a kisszámú aradi román kisebbség, és elbontotta, állítólag a Munkásotthon pincéjébe dugták. Szétszedve, szétfűrészelve, darabokban. Várja a föltámadást? Hallja, arra várhat.

Amúgy Matyi nem valami vallásos.

Az igazolványába Kurticsán fényképésznél készített igazolványképet, a Választó ucca elején van a műhelye. Magyar fényírda képét a hivatal nem fogadja el. Hát. Hát jó, de a hivatalban ezért is magyarul szólal meg. Azt mondják, tilos magyarul, szarik rá, még ha nem piszkálódna evvel a fényképpel, még hogy akárkitől nem fogadják el, még akkor esetleg, mért ne, Búza Matyi úgy tesz, mint aki egy kukkot se ért, úgyhogy a hivatalnok kénytelen ékes kincstári magyar nyelven megszólalni. Na úgy.

Elég jól érzi magát a városban. Néhány iparosfiú Nagyfaluból meg a volt osztálytársa, Adler Fercsi, az a félzsidó, aki most gimnáziumba jár. Az aradi magyar gimnáziumba mutatóba ha akad nagyfalusi. A zsidó gyereke, meg egy-egy tanyasi gazda, mint most a százholdas Borsi gyereke meg leánya. Matyinak valahogy semmi köze a gimnáziumhoz. Olvasni valahogy nem tanult meg. Éppen kiböngészi a magyar böjtűt, de nem megy neki az olvasás. Úgyhogy se könyv, se hírlap nem áll a kezébe, még a rádió, azt örömmel hallgatja, kész csoda, nem kell olvasni, mégis mi mindent nem tud meg az ember, a szegény ember gyeröke!

Hát, mert hogy ő szegény embör fia.

A fene se tudja. Öt hold.

Aztán mégis.

Mert tán hogy borbély lett?

Ki tudja.

A csórók közt érzi jól magát. Az olyan senkik közt, mint amilyen ő. Akinek már van valamije, amellet fészkelődni kezd, nem érzi jól magát, ki kell mennie, a barátai zsillérgyerekek. Velük boldog, ha boldog, boldog legény Aradon, dolog után, késő este, amikor leteheti végre a fenőszíjat.

Aradon csak magafajta legény dolgozik a falujában. A Godó gyerek abbahagyta az egyetemet, nem lesz emberorvos. Hallod, arra is hiába költött az apja. Még hogy az apja, a zsillérek, akiknek megígérte a földet. Hallod, szerencsétlen falu ez a mienk.

Még ha a határ egy kicsit arrébb.

Ócska János a Trépa Duty, a Három Tetűhöz címzett cigánykocsmá, koldus-kocsmá mögött a Podgorija, Hegyajjai úttól balra, a Hegyaljai útból nyíló uccában a kertlábnál foldozza a tepsit, a fazekat, a fódózni valót. Még hogy a Három Tetű, nem jár Matyi a többibe se. Ha lenne rá pénze, akkor se. Csak lesi.

A Fő téren a Deák úcával majdnem szemben a másik oldalon mulató, a Rodostó. Van-e Aradnak Rákóci-emléke? Hallja, már hogy lenne! De igen, a Rodostó. Mert kurucok tanyáznak ottan.

Hát, tele a város kuruccal. Mindjárt megmondom, kivel.

Hát.

Hallod, az ott a Flórián ucca, halkan, itt lakik a sziguranca főnöke. Ez itt a Torony, a víztorony, mellette a lovarda. Hallod, otthon én is szőren ülöm!

A többi legény már füstöl, az apja csak a pipájával füstölög, meg a falu még mindig csak a pipát ismeri, de ezek az aradiak már nagyon odavannak a szivarkáért, piros Regál, hallod, ezt próbáld meg, hogy az isten faszába, Matyi szív egy jó nagyot, röttön elsötétül a világ, mindjárt összehányja magát, hát, ő aztán nem, ő nem dohányzik, egész Erdély az aradi bort issza, hát ő azt se, még hogy, az ott a Székelyügynökség, tán innen mennek Amerikába a székelyek? Nem, ez a Székely csak a cég főnöke, színésznek, pincérnek, kurvának meg borbélynak szerez állást, hallod, elmész a jó, azt mondják, a Munkásotthon pincéjében van a tizenhárom vértanú koporsója meg Damjanics szekere, meg állítólag a vértanúk szobra, három tánciskola közül válogathat a mi Matyink, az anyja jó istenit, ez ezért ment Aradba, hogy most táncolni tanuljon, hallja, Búza szomszéd, én úgy elraknám a gyerekem, ha tánciskolára költené a pénzem, Hessz Rudolf tánciskolája, a Fehér Kereszt tánciskolája meg a Marosparti, ötvenszer húsz méter, óriási terem, és milyen csúszós a padlója, a Maros-parti tánciskola a Matyinak való, vegyes, az iparosok, egyszerű emberek gyerekeinek és leányainak a tánciskolája, hajaj, Búza Matyi nagyon élvezi a táncot, ez más, mint amit az apja szokott ropni a csárdában meg a csárda udvarán meg hazamenet a faluban, hát, jó hely a Marosparti. Hogy mondtad, Bérci Ilonka, oda a kereskedő ifjak járnak, nagyképűek, oda nem, meg a Sziklai Gizi, az az úri ifjúság tánciskolája, úgyhogy oda se, de hát így is éppen elég tánciskolája van Aradnak. Nagyfaluba kend, nekem ne kendezz, hallod, nem a tanyán vagy! Megszorítani a lányt. Micsoda iparoslányok!

Nem megy a magyar bálba? Kérdi Matyitól az oláh vendég, míg finom pengéjével borotválja az állát. Nehéz kiborotválni, összevissza áll a szőre, meg durva, mint a lópokróc. Hallod, fiam, magyar bál lesz a Fehér Keresztben! Francia négyessel nyit a nagyságos asszony. Kedves uram, oda csak a jobb emberek mennek. Hol vagyok én attól. A román jót nevet. Hallod, fiam, te nem román vagy? Mert Matyi olyan jól forgatja az ő anyanyelvét.

Hát, félig-meddig.

Aztán hogy.

Hát hogy román állampolgár vagyok.

Tetszik a románnak.

Matyi ilyen rosszcsont. Mindig a vendég kedvében akar járni. Mindig úgy fordítja, ahogy a vendégnek tetszik. Ez a mesterséggel jár, komám! Másképpen az ember nem keresi meg a hideg vízre valót se. Aki a magyarokat várja, annak meg avval jár a kedvében, hogy a falujában itt a határon beszélt egy odaáti csempésszel, azt mondta, hogy Horti már köszörüli a csatabárdot. Éppen most ásta ki. Hát.

A színház is magyar, hallod, nem nekünk. Az is az uraké. Mint a magyar bál. Nekünk bál a Maros-partiban. Néhány bán a belépő.

Kész úriember a Matyi. Csak megfogja a leány kezét, elviszi a táncba, és már röpül, röpül a boldogságtól. Már attól, hogy megérintheti a kacsóját. A kis kacsóját, ha szabad! Finom úriember. Hát. Ha ezt az apja meglátja, ezt a hajbókolást.

Az előbb az Asztra munkásai sztrájkoltak, most az egész város munkanélküliei tüntetnek a városháza előtt. Matyi hogy lenne ott, neki dolgoznia kell. Nyírni, borotválni. Néha eret vág, a mestere erre is tanítja. Hát, lassan kész borbély leszel! Matyi minek tüntetne, neki van dolga, megkeresi a kenyerét Hemmertnél. Nem nagy kenyér, de kenyér. Éhen ő már nem vesz. Soha.

Még ha hazaadja is a fizetése felét.

Még csak az kéne, hogy ne. Az apja nem engedné be a házába.

Úgyhogy ő akkor se sztrájkolhatna, ha akarna.

Hát, a mester feleségének mekkora keble van! Az udvaron mosakodott, Matyi nem meglátta? Belepirult.

A Trépa Duty a Radnai út sarkán csak cigánylányokat kínál, a Fehér Ló vendéglő, itt az állomással szemben, már jobb hely, a pincérlányok szobára is mennek, hát, elég jó formájúak, akad köztük, néha még mosakodnak is, úgyhogy, úgyhogy Matyi ide se, a Szelezsánnál itt a Mosócín csak táncolni lehet a kerthelyiségben, a Stejnernél is, hallod, ez idegenlégiós volt Franciaországban! Oda én is elmennék, valóság, idegenlégiós volt az idegenlégióban, nézzen oda, Polacsek kávéháza a színház alatt, hallod, ez se a mienk, ez se nekünk méri a kávéját a findzsájában, meg kínálja a babáját, hallod, gyerünk a Rácfertályba! Hogy oda meg minek. Majd meglátod. Na jó.

Voltál már lánnyal?

Nem. ÚGY nem.

Úgy értem, szóval nem. Akkor most a Diana-fürdőben átesel a tűzkeresztségen.

Nem megyek én sehová!

Gyere csak, ennek meg kell lennie, egyszer úgyis át kell rajta esned, jobb, ha ilyen nővel vagy először, és nem a nászéjszakán a pároddal! Jobban teszed, ha rám hallgatsz, ha nem próbálsz ki, még megjáród, és nem tudsz majd mit kezdeni a feleségeddel!

Na jó.

Indíts.

Diána-fürdő. Jó hely, én már üsmerős vagyok.

A Rácfertályban zsidók, ortodoksz zsidók meg szerbek laknak, vadnyugat, ahogy a moziban láttad, hamar bicskáznak.

Akkor inkább fussunk!

Nyugalom. Ócskapiac, Halpiac, ez meg már a kupi, a Vilibár, a Diana-fürdő! Lekapják az ember kalapját, és addig nem adják vissza, míg meg nem basztad őket!

Hallod, menjünk innen.

Matyi már remeg.

Ha ezt anyám megtudja.

Az apja nem számít, de anyám!

Benéz az ablakon, szakállas zsidó nyalja a fagyaltot. Matyi úgy elpucol, mint aki magát az ördögöt látta meg, amint baszorkányaival mulatja az időt. A vénember nyalta, nyalta a fagyaltot, hallod, én ezt nincs az a pénz. És akkor még ő fizessen. Marha, neked nem ezt kellett volna, ez a vén hülyék szórakozása, nekik már csak a nyelvük áll föl, de te.

Engem többet a Rácfertályon nem látsz!

Hát.

Neptun-fürdő, kerthelyiség itt is, na, Matyi ide se teszi be a lábát, csak sétál a Maros-parton, még hogy fürdő, neki abból elege van, ki tudja, Vili-bár, fúj.

Uránia mozi a Várhíd uccában, Szelekt a Forrai úcában, Korzó a Fehér Keresztben, alul, a Deák Ferenc úcában, de a Csentrá a legjobb, a víztoronynál a katolikus gimnázium mellett, reggeltől estig nézheted a kovbojfilmeket! Tudnivaló, mozi mindenütt. Hát, amikor elereszti a mester, hetente egyszer. Hetente egyszer nyakába veszi a várost. Hát.

Jó, jó, borotválni, de sétálni! Korzózni.

Mennyi lány! Jó nézni. Hozzájuk nyúlni? Nem lehet. Csak nézni. A rosszlánytól az ember betegséget kap, a rendes lányt meg hogy bajba hozza? Ő nem. Majd. Egyszer. Ha egyszer ő beleszeret.

Gyakran beleszeretett egy-egy aradi lányba. Forgatja a tánciskolában, haza már nem kísérheti, viszi az anyja. Hát. A rendes iparoslálynak ott van az anyja. Majd egyszer.

A Fekete Bárány a Vöröstemplom után a Marosra kimenet a Baros tér sarkán az egyetlen hely, ahol cigány muzsikál. Ahol engedik, hogy a magyar kedvére énekeljen. Pedig a városban alig hallani mást, mint magyar szót. Ha itt akar megtanulni románul, tíz év alatt, ha sikerül neki, nem úgy, mint Kürtösön. Kitelepítették a magyar tisztviselőket, a helyükbe regátiak jöttek, Aradon szinte csak betelepült román van, szerintem csak betelepült, őslakos egy se, micsoda magyar város Arad a harmincas években, hát, az Oláhországhoz csatolt Erdélyhez tartozó alföldi peremen, tudnivaló, pedig a népszámlálás szerint a hetvenhétezer lakosból csak negyvenegyezer a magyar és huszonnyolcezer a román, a tizenhatezer zsidó mind magyar, magyarnak vallja magát, nagy magyar, a zsidók nagy magyarok, hallod, hát, mi más lenne a zsidó, az uccán csak magyar szót hallani Romániában Aradon. Biztos mert a regáti se tehet mást, megtanul ő is a város nyelvén. *Virradat*, *Jövő*, *Gyári Munkás*, aradi magyar munkás-újság, kár, hogy nem szeret olvasni, az *Erdélyi Hírlap* a legnagyobb, meg az *Aradi Közlöny*, mindkettő tízezer példányos, naponta több mint tízezer példány, a *Reggel* kisebb lap, a *Friss Újság* három változata *Erdélyi Friss Újság*, *Aradi Újság*, *Bánáti Újság* vagy *Friss Újság*, a nevük változik, a kofák lapja, a kis piszkos, hírek a távirati irodáktól meg ollóznak egymástól, valaki mindig akart harmadik nagy aradi lapot csinálni, na nem Matyi kedvéért, Hemmertnél ott van valamennyi aradi lap a műhelyben a vendég előtt, kedvükre válogathatnak, Matyi csak a címüket üsmeri, nem olvasni, dolgozni állt ő Hemmerthez, hajvágás, borotválás közben hogy érne ő rá arra, de a vendégek, ha valami nagyon érdekeset olvasnak, hangosan ismétlik, hogy mindenki hallja, Matyi is, hajaj, az egész műveltsége felét innen szerzi, hogy mi mindent nem tud már, egészen kivakaródzott, a *Reggel*-t is a másik kettő buktatja meg, a húszas években meg a *Magyar Újság*-gal kísérleteztek, ez meg azért bukott, mert hamis híreket terjesztett, erős a cenzúra, az *Arad és Vidéke* csak 1922-ig élt, pedig az éppen nekik szólt, nagyfalusiaknak, hát, tudja, ki vett abból Nagyfaluban, senki, még amikor nagy baj van, de így, hát, mennyi újság! Hallja, ennyi ember.

Az *Erdélyi Hírlap* írja, megtalálták a Veszthelyen a tizenhárom vértanú csontjait! Azt mondják, az akasztófák csontjait is. Fél Arad ásatást nézni zárandokol túl a Maroson. Tudja, ezeknek azért nem tetszik, mert. Ezeknek semmi se tetszik, ami magyar, ha magyar, még ha a csontunk is, az se, hallod, ezek minket is.

A Corso-Korzó a legjobb aradi bemutató mozi, ez mutatta be az első Tarzan-filmet, de az túl drága, majd ha a Csentrál, a Centrál vetíti! A Szelekt-Select a nagyfülű időben Apolló volt, a magyar időben. Csetei bárónál vas, fém; Dermata cipőüzlet, a Sulc-féle nagyáruházban a színházzal majdnem szemben minden, de minden. A fodrászüzletek! Ha ő egyszer ilyen helyen dolgozhatna, borotválhatná a pénzes pasasokat, a Fő tér közepén Birkenhauer, a leghíresebb borbélyüzlet, amott meg a Bodrozsán, román, új nagy fodrászat, ajaj, nagyon modern, fekvő székek, le lehet düteni, édesapja fasza, hogy mik vannak! Milyen szép zsidólányok.

Odahaza nem is köszön a legény a Faf lánynak, pedig az a legszebb. Hász eltűnt, hogy így kibabrált vele a Zsillér forradalma, eltűnt, nyoma veszett, senki se tud róla, nem akar, tán átszökött Magyarországra, akkor még nem kellett szökni, Amerika, ki tudja, eltűnt, a Hász sehol, a falu legszebb lánya Faf Marika, nagyon szép lány, Aradon sincs annál szebb, itt is megnéznék a ficsurok, hát, nem olyan nagy orrú meg göndör hajú, szóval nem olyan ronda zsidós, nem, még csak nem is köszönnek neki, már ő se köszön, pedig a faluban mindenki köszön mindenkinek, már hogy előre nem köszön, belefáradt, az elején még elment a bálba, hátha, hogyne, föl nem kérte, senki táncba nem vitte, pedig az apjával még megvannak, megvan a falu, Fafnak köszönnek, mármint hogy viszonzozzák a köszönését, hogyne, nála vásárolnak, nem a lányánál, annak nem, olyan nincs, nem is lesz, hogy ők zsidó lánynak köszön-gessenek, a lánya nem kell senkinek, majd valami zsidó fiú fogja elvenni, lehet, hogy aradi, akihez való. Bálba néhányszor elment, senki se kérte, nem röhögték ki, nem, csak nem kellett, elmaradt. Matyi legutóbb ráköszönt: Kezét csókolom! Tisztára megbolondult, így köszönt, megemelte a kalapját, és még akkor Kezétcsókolom! Meg hogy Kisasszony. Az apja nem tudta, mit tegyen vele, olyan pulykaméreg öntötte el, előntötte az agyát a méreg, kipirult, úgy ordított, Matyi, te, az anyád úristenit! Hallom, süvegeled a zsidó kisasszonyát! Majd meg-tanítalak én téged móresra!

Még hogy így semmibe vegye a faluját, a szülőfaluját, a nagyfalusiakat.

Hát, Matyi, ahogy elnézte a Faf lányt, valóban megfordult a fejében, hogy neki éppen ilyen lány kellene. Ilyen szép, ilyen szemérmes és ilyen dolgoz, mert éppen az udvaron tett-vett, dolgozott. Ez nem lehet rest, aki így tesz-vesz. A Búza gyerek, hallja, süvegeli a zsidáját! Meg hogy kezét csókolja, hogy össze ne szarjam magam, KISASSZONY!

Még jó, hogy Matyinak olyan simulékony a modora, ha kell, hajlik, mint a nádszál, úgyhogy nem történt galiba, nem kellett nekik a Galiba-kútba nézniük, nem, ha nem lehet, akkor nem. Pedig milyen szép lány. Nem is látszik rajta, hogy zsidó.

Hát. Kár érte.

Matyi hol gyalog, hol kocsin jár haza, fölkéreckedik a hazatartó nagyfalusi szekere.

De uras vagy! Az apja evvel kezdte. Amikor néhány hét után hazajött Aradról, az apja jól elkapta, mert e-t mondott ő helyett is, elfelejtötte az ő-t, tisztára mint a gyepesiek, ennek már a gyöp is gyp, szégyelli a falusi beszédet, aradi akar lenni! De uras vagy, az anyád jó istenit, kapja meg, amikor hazajön, mert még ráadásul városiasan öltözködik, elegáncsos, hogy az isten erre meg arra, szégyelli az apját, hallja, a gazdafiúk barátkoznak vele, erre ő a szegény fiúkkal tart, iparos- meg napszámoslegénnyel, ezekkel érzi jól magát, hagyja el, az anyja védené, ha tudná. Az anyja csak megsimogatja, ne törődj vele, kisfiam!

Uras, hát uras borbé, úri borbé!

Búcsúra, erre, arra csak hazamegy, nemrég a kishúga keresztelőjére. A búcsúban csak elrikkantja magát a szomszéd legény: Dombegyháza, Kevermes, Légy irgalmas, kegyelmes! A búcsúban ugyan nem sok a lévősi meg a kevermesi, most már nehezebben jöhetnek át, hát,

amikor még nem volt itt semmiféle határ, inkább csak a környék magyar falvaiból a magyarság, szóval az aradi róna népe, az apjuktól tanulták, amikor még idejárt a lévés ember is a búcsújukra, most is jó, aki bír, átjön a határon, hát, és akkor légy irgalmas, kegyelmezz, mert ezek előrántik a bicskát. Vad gyerekek, nem mintha a mieink nem azok volnának. Azt mondják, Kis sógor együtt él a lányával; Kis Jóska elvőtte a nagynénemet, Veronika tántit, azt is, az unokatestvéreimet is Veronikának hívják, szóval a lányát, meghalt Veronika néneje, és most együtt él a leányával. Hallja, ez még cifrább, mint a pap meg a papkisasszony.

Matyi még cifrábbat tud, de nem mondja. Aradon a vele egyívású legények közt elég sok a buzi, fajtalanodik a szerencsétlenje, mert lányhoz nem nyúlhat, hát magához, a sajátjával szórakozik, odaadja a cimborájának, együtt fajtalanoknak, mivel hogy mászhatnak ők lányra, így egymásra, nem nyúlhat legény a lányhoz, a kupleráj meg pénzbe kerül, ha uccán szedsz föl valakit, biztos, hogy beteg, úgylágy csak így. Ha ezt az apja meghallja. Az egyik jó pajtása is buzi, kereskedő, őt nem piszkálja, tudja, hogy neki lány kell, azt mondja, neki is az kellett volna, kellene most is, de hogy nem szabad, tiltja a vallás is meg a lányos anyuka is, meg hogy se leje, se ahova elvihetné az esetleg arra is rászédhető kíváncsi kis cselédlányt, úgylágy csak így. Matyi érti, megéri, sajnálja, de ő nem, inkább vár, majd csak lesz valahogy. Pedig nagy kedve lenne már hozzá.

Odahaza most a Kásák az urak, ők viszik a prímet, a fél falu az övék. Övék a malom, a sok száz hold föld itt a falu határában meg a legtöbb amott Kútason, a Bolyhos Kása göndör hajú, van neki épp elég, a Kis Kása szegény Kása, annak nincs az égvilágon semmije, a Vászón Kása a leggazdagabb, összeszedi a világ faszát, gyűjtöget, van már vagy ötszáz holdja, az anyja istenit, hallod, ha egy Vászón lányt elkaphatnál, hallod, azt hozzám nem adják, nem nekem csinálta az apja, Vászón Kása, nem Búza Mátyás borbélylegénynek, hallod, te úri borbé, mért ne! Bálterem a faluban Janinál meg Mancinénél, hát, jó hely, nem mondom, de Arad. Pap Mariskának, hallja, már mindene van, jól megcsinálta a papja, a lányára szemet vetett Kotec, az iskola regáti igazgatója, Kotec Mihály, csak így ne mondja neki, Mihály Kotec, így jó, így mondhatja. Ő a leventeparancsnok, hallod, te mért maradsz el?

A papnak nem tetszik, hogy a lányának a leventeparancsnok teszi a szépet. A malom úgy lett Kásáéké, hogy amikor egy éjszaka elrabolták a hatszázezer lejt, megint összeszedték, amilyük volt, kölcsönt vettek föl és mégis az övék lett a Gál malma! Hát, van ezeknek.

Azt mondják, a pap a száz holdját a papkisasszonyra íratta, biztos arra fáj a foga a leventeparancsnoknak! Hallja, az anyja jó istenit, attól kitelik. Mért, te nem?

A Köröszt úca mög a Nagy úca sarkán új kőkörszt, Hőseink emlékére emelte Gál Katalin 1931. Hallja, ez nem fél, a csendőr nem tudja, meg a jegyző, hogy kik ezek a Hősök? Tudják, hogy az isten faszába ne tudnák, de meg se mernek szólalni. Nem írta ki a kőkeresztre a Gál Kata, hogy kik az ő hősei. Hát az ura, aki odamaradt a háborúba, meg a legszebb fia, mind a kettő a fronton maradt, meg még hány szegény meg gazdag ember maradt oda, Gáléknak van éppen elég földjük, azt merje ledönteni, ha meri, a szemét bandája! Ez nem Arad, ahol csak úgy eltüntethették a Vértanúk Szobrát!

Hallja, ne zavarogjon, meghallja a csöndér! Hallja, legföljebb rajtam is elveri a port, de akkor se! Azok igenis a hőseink. Nekik is vannak hőseik, hát ők is azt tesznek, amit akarnak, én nem szólok bele!

Hogy Aradra ment dolgozni, nem jelentkezett a leventébe. Hát te nem jársz?! Na, akkor jelentkezz! Másnap már Aradon volt, esze ágában se volt jelentkezni. Még hogy Kotec. Otthon, a testvéreinek szervezzen leventét, ne nekem!

A székely szarta a magyart! Aradon élő székely munkás állítja, míg Matyi borotválja, a székely a magyar eleje, a székely az igazi magyar, a többi magyar csak őutána jön! Mert a székely. Hallja, a Magyar Párt! Magyar Dolgozók Szövetsége, MADOSz. Római Katolikus Népszövetség, hallja, a Népszövetségből elégünk van, Magyar Népközség, a német meg herrenfolk, felsőbbrendű nép, úgyhogy, otthon Nagyfaluban az iskola udvarán se szabad magyarul megszólalni, felirat a községházán Magyarul beszélni tilos! Hát, csak románul van az kiírva, hát, NUMAI ROMĂNESTE! Csakis olájul beszélj, vorbili, már amikor Dél-Erdély Romániában maradt, előbb nem merték kiírni itten Nagyfaluban, hát, ezek megveszttek, a zöldingesek szétverik a zsidó cégereket, a községházán azért is mindenki magyarul szólal meg, még hogy Numáj romanest, betiltották az összes pártot, a MADOSzt is, a vasgárda gyilkolja a magyart meg a zsidót szerte az országban, itt még csak kezd, kezdené, elég nehéz neki, az előbb még a kékingesek, csupa színes ing, hallja, jól megy a kékfestőnek, a zöldfestőnek, a kelmefestőjének, már mindenki színes ingben parádézna, nekünk milyen ing jut? Semilyen? Zöld? Amoda fekete, barna. Nadobán Gergő nagyfia, Bélus a cukorgyárban hetente hétszáz lejt keres, jobban keres, mint Matyi, hallja, ez a lej se a régi már, az aradi cukorgyárból haza-visz hetente hétszáz lejt, meg is kell érte dolgozni, a placcmester tudja, kit érdemes munkára hívni, a gyárban van szállásunk, a placcmester hajnalba jön, megkocogtatja a lábunkat, néhányunknak adja a sürgős munkát, mert te Nadobán vagy, ejnye, az anyád jó istenit, nem, azoknak, akik tudnak dolgozni! Mondhatom én a többinek, miért nem dolgoznak rendesen, akkor nem halna éhen a családjuk, az enyém nem, apám nagyon örül a sok lejnek, aki dolgozik, nem hal éhen, de ezek azt mondják, nem szakadnak meg a gyárosért! Mintha annak dolgoznának, nem maguknak, hallod.

Az Asztra meg az ITA együtt sztrájkol. Nadobán nem, a cukorgyár nem, még szerencse. Se a borbélyműhely segédnépe. A borbély hogy sztrájkolhatna? Hallod, Nadobán, te nem sztrájk-törő vagy?

Sztrájktörő, valamiből élni kell, az anyád bitang úristenit. Könnyű azt mondani.

Nem az, de lehetne.

Matyi mégiscsak jelentkezett leventére, azt mondják, akkor kevesebb idő a katonaság, nem három év. Amiért így megkészt, elvitték a rendőrségre fát vágni, ez volt büntetésből az ő leventéje. Hát, a kezének jót tett, utána alig állt meg a kezében a borotva, ki akart esni a markából, úgy remegett. Még hogy, de meg ne vágja a vendéget! Édes jó istenem. Aprítsd azt a fát, a fene beléd! Lógni akartál, ugye, elkerülni a leventét? Adok én neked, Búzája! Azért állt be mégis a leventébe, mert hogy amiért három évig heti két este a kürtösi inasiskolába járt, engedélyt kaphat, és csak egy évre viszik el. Ha igaz.

Aztán a dugógyár, élesztőgyár, fatelep, fűrészgyár, a kettő nem ugyanaz, hát, tudja meg, légszeszgyár, harisnyagyár, kenyérgyár, kötöttárugyár, likörgyár, egy sor W alom, Nájmonék mindenféle gyára, téglagyár, vagongyár, vágóhid, vasúti fűtőház, gépműhelyek, villanytelep, vízmű, víztorony, édesapja fasza, annyi gyár, hogy alig látszik ki Arad, papírgyár, hallja, még ez is, Arad gyárváros. Hát, ez az.

Fiam, te közénk való vagy! Olyan szépen ejtette a vendég nyelven az idegen szavakat, hogy az hívogatni kezdte. Amióta Aradon dolgozik, ez a vendég őhozzá jár, csak neki ül le, azt mondja, ilyen keze senkinek sincs, hát román, oda ül, ahova akar, nem ahol, akinél következik. A román ember azt mondja, jöjjön vele a vasgárdába. Matyi megint, evvel is mindig úgy beszélt, ahogy annak tetszett, úgy csúri, csavari a beszédet, hogy az egyszercsak megbátorodott, na, nem mintha beszari lett volna, előállt a dologgal, fiam, te eljössz velem! Amúgy nem a fia volt, nem lehetett volna neki az apja ez a nálánál tán tíz évvel idősebb román ember, ez nem

büdös, meg kéthetes, mint a kürtösi gazda volt, nem, ez finom úriember, elegáns, hát, tanár, hívja a gárdába, garda de fer, vasgárda, valami föld alatti bunkerről beszél, suttog, nem is annyira suttog, jöjjön vele oda, titkos hely a föld alatt, ha új gárdistát avatnak, gárdá dé fér, fiér, vasgárdistát, bekötik a szemét, úgy vezetik oda, vérszerződést kötnek vele, hogy utána már ne lehessen semmi kifogása, a gárdavezér meg az új gárdista vére egybefolyik, ha valakit el kell tenni láb alól, sorsot húznak, így aztán Matyi inkább a seggén marad, nem ment ő sehová, attól fogva ritkította a román beszédet, csak amikor nem volt mese, máskor nem, még félreértik, és beviszik a gárdába. Ennek a fele se tréfa. Ezek nem viccelnek. Ő csak viccel, hülyéskedik, hülye ember okoskodik, okos ember hülyéskedik, hát, de ezek nem így vették, még bevették. Gárdá dé fér, még csak ez hiányzik a Búza gyerekeknek. Persze úgy mondta, Buză, Matei Buză. Hogyne tetszett volna a pasasnak!

Jobb lesz nem hülyéskedni.

Három évig magyar katona!

Mi mást énekelne a három évre román katonának igyekvő nagyfalusi rekuta, mint hogy ő most három évig magyar katona lesz. Hát. Búza Matyi elég jól megúsza az egy évet, az úri borbély, nem megúsza, Egy esztendő nem a világ, Éljen a magyar szabadság, hallod, meghallják, Három évig magyar katona! Hát, ők már csak. Matyi elég jól átvészeli az oláh sereget, egész esztendőben mást se tesz, csak nyír és borotvál, borotváli az egész tisztikart, az ezred valamennyi tisztjét, tiszthelyettesét, az egész ezredet nem, kétnaponta ezer embert nem, annyira azért nem volt jó borbély, hallod, te már félig tudsz oláhhul, bárbier, ezek éppen úgy beszélnek, mint mink, hát, Matyi persze nem most szedte föl a nagy szókinszt, hogyne, de a cimborái itt aztán kénytelenek megtanulni, mire hazamennek, egész jól értik az állam nyelvét, úgyis lassan tilos még Aradon is magyarul beszélni, hallja, hallom, nekem ez nem tetszik, hát, mit gondol, nekem tetszik, tetszik az isten faszának, úgyhogy a végén a major azt mondta, szívesen itt tartaná még két esztendeig, mert ilyen jó bárbierja még nem volt, hát, Matyi, borotválja a tiszt urakat, jól van sora, haza se akar jönni, sarzsit is kap, tudja meg, ha így igyekszik, mit gondolsz, fiam, én is szakaszvezető voltam, úgyhogy Matyi végigdolgozza az oláh katonaságot, végigborotválja a tiszteket, végig, már odahaza mondta neki a jegyző, édes fiam, ha te hazajössz és beállsz a házi borbélyomnak, ő is így mondja, bárbier, hát, az se magyar ember, hogy lenne, Matyi meg éppen hogy érti, szóval örült neki a regáti jegyzője, hát, ha te fiam ittmaradsz, tudom isten, egyhamar nem kerülsz sor alá, Matyinak éppen ez kellett volna, csak éppen haza nem kívánczolt, így aztán mégis behívták.

Hogy nagy bajba nem kerül, csakis a természetének köszönheti. A nagy román tisztek gyakran hazarendelik, most is: menjen már el a százados úrhoz, megbetegedett szegény, odahaza ápolja az asszonykája, hát, Matyi fogja magát, kését, ollóját, fésűjét meg hajvágó gépét becsavarja a kiskendőbe, aló mars, már kint is a városban, Brajlában, egészen oda vitte az oláh hadügyér, majdnem a tengerig jutott a fiad, hallod, az kell annak, meg az apja fasza, tenger! Oláh tengör. Az. Hallja, az sose volt az.

Hát, Matyi csak kapta magát, ki a kaszányából, be a városba a százados úrhoz, és már húzza is róla az egyhetes szőrt. A betegség ledöntötte a százados a lábáról, úgy ágnak esett, hogy a végén Matyi lesz a halotti borotválója is. Ezt az egyet különösen nem szereti a szakmájában, hát, megfizetik, Aradon az Újtelepen, Mosócín már szinte minden halott hozzátartozója öhozzá fordult, mesterével őt küldette, mert hogy olyan ügyesen forgatja a kését, hogy a halálos beteg nem egyszer azt kéri végezetül, mielőtt végleg becsukná a szemét, Búza, a Búza Matyi gyűjjon! Ő tegyen tisztába, az Úr színe elé Ő beretváljon, hallod, ilyenkor Matyi nyitja a borotvát, ne baszogass, mert kibebelezlek, nézzen oda, úgyhogy amikor Matyi becsukja a kését, a századosné megfogja neki. Úgy, ahogy mondom, odanyúlt neki. Félmarokra fogta,

Matyi meg rémületében a szerszámját is otthagyva retten ki a házból, a nagyságos asszony küldte utána, avval, hogy holnap is nap van, úgyhogy jöjjön, ne keresse magát, jöjjön minden áldott nap, nem bírja nézni az ura szakállát, rosszra gondol, majd női az a koporsóban éppen eleget, addig csak kaparja le róla naponta a Matei Buză. Mert Matyi megint így ejtette az ő drága, egyetlen nevét. Azt mondja, kibaszik velük. Tetszett is a parancsnokainak, mindnek, mondom, sarzsit akarnak neki adni.

Ettől csak a százados halála mentette meg.

Ilovan százados úr aznap éppen magához tért, a százados úr akkorát köpött, hogy azonnal megtelt a köpöcsészéje, amit úriember módjára az ágya mellé készíttetett. Hát, hogy ilyen jól érezheti magát, úgy érezhette, kiköphette magából a betegséget, végre, még heccelődni is kedve támadt. Azt találja mondani a mi Matyikánknak, Faragó Etel néném kedves gyermekének, hogy na mi van, koszkaparója?! Már megint itt vagy? Akkor ess neki, és már ne is lássalak, hogy azt a. Hát. Matyi még nincs túl a fogdosáson, a századosné, Ana asszony még nem ért hozzá, majd ha megvan a borotválással, majd akkor, akkor aztán futhat megint hazáig a mi Matyink, mert ahogy hozzáér a tökéhez a századosné, azonnal hanyatt vágja magát nap mint nap a rémülettől, ezt valahogy nem képes megszokni, jó, jó, hogy egy kicsit szabadnak érzi magát, nem rabnak abban az átok seregben, hát, végre egy kicsit kedvére szívhatja a levegőt, kísétál a Dunához, majdnem otthon érzi magát, hát, ő még a Dunánál odahaza nem volt, Magyarországon, de ahogy így elnézi, lesz ő még a Duna-parton, a pesti korzón, a nagybátyja meséli, aki hatnapossal átment, ő meg se állt Budapestig a rokonságig, két hónapig maradt, aztán jött csak meg a hatnapossal, hát, ez a mi drága Dunánk, kicsi Dunánk, majd akkora, mint a tenger lehet, jó lenne, hát, ha leszerel, haza se mén Aradra, hát még Nagyfaluba, beveszi magát a dobrudzsai parton ékeskedő Konstancába, azt mondja a katonatársa, tele van magyar fiúkkal, tele aradiakkal, ott jó lesz, megpróbálja, ha leszerel, azonnal odamegy, éppen csak hazanéz, és máris Konstancán terem, és akkor a százados most őt ilyesmivel zaklatja, borotválás közben is a Dunán meg a tengeren meg Konstancán jár az esze, még csak nem is ezen a századosné Ana asszonyságon, nem, mi az, hogy koszkaparó, egy pillanatra Aradon hiszi magát, és ez éppen elég a bajhoz, kész a galiba. Tudja mért vagyunk mi borbélyok koszkaparók? Hát mert koszt kaparunk, hát, a maga arcáról, a vendég pofájáról, a kend zsíros és szőrös és mocskos pofájáról, hát, azért koszkaparó a borbély érti? És akkor mérgében leköpi a századost, le, ott, fekvő helyzetben találta a századost a Búza-köpet.

A százados akkor olyan rosszul lett, elöntötte az epe, vagy szél érte, rájött a kangörcs, megütötte a guta, ki tudja, mindenesetre Matyi úgy megzavarodott, hogy Ana asszony végre megkapta. Mióta? Hogyhogy mióta? Mióta nem voltál asszonnyal? Hát elég régen. Jaj, de jó! Ujúj! És, jaj, ne hülyéskedj, és lánnnyal? Avval se. Hogyhogy! Hát úgy, hogy még nem, ÚGY nem. Jujjuj! Ilyen boldog se volt még a századosné, szereti a bakákat, az ura bakáit, ki tudja, mióta, fél éve, esztendeje nem nyúltak nőszemélyhez, hát akkor most rajta kitombolhatják magukat, hát, adhatnak neki, azt szereti a legjobban, amikor az ura a katonáját két évig haza se eresztí, a kaszárnyából ki se engedi, mert akkor ő sebesen magához hívhatja egy kis erre-arra, segítsen csak a századosnének, segítsen, dolgozzon a konyha körül, a hálósoba körül arról nem volt szó, na, akkor az Ana asszony, tisztára mint Hallainé, odahaza Nagyfaluba, az meg a pásztorokkal szokta eztet csinálni, megfogja nekik, fiam, ez éppen jó lesz, esztendeje? Ajaj, úgy még jobb, éppen mint Ana asszony Brajlában, akkor ott Matyit megkapja a szőnyegen a szél érte ura mellett. Az nagy szemekkel mered a mennyezetre, ő meg ott úgy elkapja a mi Matyinkat, hogy Matyi meg se állt, míg az asszony megálljt nem parancsolt. Fiam, pirkad, világgossal elmenj, majd ebéd után folytatjuk. Hát.

Vakuljak meg, ha nem így volt.

Úgyhogy Matyi túlesett rajta.

Jó volt, jó volt, de ez az asszony még valami bajba hozza. Így vagy úgy.

Hát, majdnem úgy lett. A százados másnap kilehelte a lelkét, állítólag a bakák szerint Matyi úgy megborotválta, hogy közben titokban belülről elvágta a torkát, nagy fasz ez, ettől minden kitelik, hallja, a merészebbje arról ábrándozik, hogy nem is Matyi, csak az asszony volt, miután ő így kielégítette, ráült még az ura orra hegyére, még egy kicsikét, hát, és megfulladt a százados. Ki tudja. Mindenesetre Matyi többet nem mehet ki a körletből, büntetésből végig kell borotválnia az egész ezredet. Aztán kezdheti előlről. A tisztok valamit gyaníthattak, hogy tán éppen ő ölte meg. Ha nem is a késével, de a nyelvével, mert amilyen nyelve van ennek a pizsok Buzának! Még szerencse, hogy így mondják, Buză, ha eszükbe jut, hogy ez valójában Búza, hát. Matyi akkor aligha ússza meg Doftána nélkül.

Otthon Hallainé, özvegyasszony, kétszáz holdja van, az szokott így. Aztán hallod, fiam, Szent Györgytől mostanáig, kihajtástól behajtásig nem jártál a faluban? Már hogy az isten faszába jártam volna. Pedig járt, csak nem akarja Hallainénak elárulni, jól ösmeri a szokását, és hát hogy nem mén el üres kézzel, a bujtárgyerek egész évben hazajár, nem olyan nagy ez a pusztá, van neki szeretője is, de azt elhallgatja, szóval nem, akkor, fiam, gyere, vedd meg az ágyat. Hallainé, a Roza néni, Roszka, besiet előre a házba, fölül a vetett ágy tetejére, a dunyhák tetejibe, szétveti, szét, előbb már fölhúzta a pendelyét, föl a nyakáig, fiam, ide gyere, ne a kakukkos órát nézd, aztán tudjad, mi a dolgod! A bujtárgyerek hogy ne tudná, tán még választási malacot is kaphat, a komája a múltkor hízonak valót kapott, egész szép süldőt, na, akkor isten neki, fakeszt. Hallainé kiköltözött a tanyájára, hogy kedvére élhessen özvegyi életet, a falu megszólja, hát nem, akkor inkább még télen is kint van a tanyáján. Úgyhogy ha én innen egyszer hazakerülök, el nem megyek hozzá borotválni! Engem aztán hívhat! Mert annak is van akkora szakálla, mint ennek a százados úrnak. Csak nem.

Hallod, odahaza Kása nyaralót vett Mönyházán!

Annak már jól megy. Melyiknek?

Nem a Kis Kásának, az biztos. A Molnár Kásának, az anyja istenit.

Fazekas Pétör meg most is öbölyög, egyhuztomba le akar szúrni valakit. Kis ember a Fazekas Pétör, alig látszik ki a földből, de ha kés van nála, mindenki fél tőle. Csak olyan jóban van a csendőrrel, annyira, hogy a csendőr is védi. Nem a parancsnok, csak az egyik móc legénye. Ha csak előveszi a kését, előkapja a csizmájából, szédül ki a csárdából a legénység. Mert ez nem bolondozik, valóság, azonnal szúr. Mint tavaly a búcsúban, oszt mégse lett neki semmi baja. Azt mondta a csöndőr komájának, hogy csak azért szúrta meg azt a kevermesit, mert hogy szidta Romániát! Akkor jól tetted, a csendőr elröndözte, hogy sömmi baja se essön.

Matyi hazamegy, leszerel. Ezt is megúsztam. A vonat Kürtösig viszi, onnan már gyalog. Itthon.

Maradj itthon, fiam.

Még az apja is tartóztatja.

Vár a tenger.

Őt, éppen őt.

Útet.

Konstanca?

Hát.

Merre van az, édes fiam?

Mondom, a tengernél, a Fekete-tenger partján. Ott élt Ovídiusz, a nagy római költő.

Nézzen oda, mit nem tud ez a legény! Te aztán megokosodtál. Még a végén költő lesz, az anyja jó istenit!

Hát, inkább költő, mint paraszt, mondaná, ha merné.

Harminc lej tesz ki egy pengőt, úgyhogy a háromezer lej vagy száz pengő, elég jó kereset, elég jó pénz! Ennyit keres a görög borbélynál a borralalóval együtt. Úgy él, mint Marci Hevesen, jól. Ennyit Aradon se. Otthon, hogyne, falun. Még mit nem. Konstanca.

A görög mester lánya mintha baba volna! És milyen kedves hozzá.

Azt mondja a székely fiú, ő innen van a szomszédból, Szekulyeszk, székely falu Dobrudzsában. Ki hinné.

Török, tatár, bolgár, görög, magyar, mindenféle nép. Hát, a bolgár nagyon nem szereti a románt. Több ezer magyar lehet itt, az uccán mindenfelé hallani magyar szót. Állítólag még oroszok is vannak. De a legjobb az egészben ez a csodaszép görög lány.

Ha meg merném símogatni.

Menjünk Amerikába!

Menne.

Ha merne.

Ha tudna úszni.

Mi lesz, ha elsüllyed a hajó? Nem tudok úszni.

Ne hülyéskedj, nem szoktak csak úgy elsüllyedni a hajók, gyerek! Nem bánod meg. Kint Amerikában akkora üzletet nyitsz, mint a Bodrozsáné Aradon, vagy tízszer akkorát!

Hát, jó lenne.

Kiáll a partra, a Kaszinó mellett a sétányra, elnéz Amerika felé, hallod, Amerika nem arra, mindegy, csak arra megy a hajó, innen indul, a Kaszinó mellett lecövekel, bámulja a tengert, még ha tudna úszni, képes lenne átúszni a tengert, jó lehet, jó lehet a víz, majd a nyáron megmártózik, tán még meg is tanul, a görög baba megtaníthatná, magyarul Ilonkának hívnák, szép név, Ilonkám, ő azt mondja, ne menjek, Amerikát itt is kifoghatom, biztos magára gondol, hallod, Matyi kezdi szeretni a mesterségét, hát, ha az ember megél belőle, ilyen szépen, milyen szép ruhát vett föl most is, hogy kijött korzózni, úgy fest, mintha úr lenne, itt pihenő úriember, kész mozisínész, ahogy elnéz nagy fekete haját lobogtatva a tengernek, pedig eléggé bekente a haját olajjal, hogy a szél el ne cibálja, ne hordja az arcába, ne lógjon, mint a nagyfalusiaknak, szépen fölfésülte a feje búbjára, fényes, szép fényes, hát, meg elegáns öltöny, széles hajtóka a nadrágon, az alja, mint a tengerészeknek, egészen széles, csokornyakkendő, szép román leány áll mellé, uram, maga költő? Ne haragudjon, hogy zavarom, de teljesen úgy fest, mint egy költő, itt a konstancai tengerparti sétányon a Kaszinó előtt, Matyi arcán átsuhan valami, hogyne, az vagyok, úgyhogy nem megy sehová, se Amerika, se Spanyolország, az egyik cimborája meg oda hívogatja, menjünk Spanyolországba, harcoljunk a szabadságért a bolsik ellen, kiverjük őket, hallod, mi leszünk a győztesek, az, hallod, jó lenne, ha mi, ha én egyszer győztes lennék, jó győzni, nem mindig veszteni, Frankó? Úgy hívják? Biztos, hogy frankó? Hallod, én utálok a puskapor szagát, kifordul a belem, esetleg

ha borotválni, hát akkor maradj, ha ilyen gyáva vagy, én megyek, szétverjük a vörösöket, szarok a szerencsédre, pfü, pfü, Matyi utána köp, ahogy a hajó kihúzza a kikötőből, ő marad, isten ments, anyám mit szólna, így is el van keseredve, mitől vagyok ilyen sárga?

Még hogy besárgult, akkor meg kirázza a hideg.

Malária, segéd úr, malária.

A hidegrázás után jókora láz.

Meghalok.

Tata a múlt héten meghalt. Öreg Búza Palcsi. És én nem búcsúzhattam el tőle. Tata, szegény kis öreg. A csendőrök hogy elverték! Hát, szerettem szegényt.

Láz, már megint, egyhuztomban.

Görög Ilonka borogatja. Görög borbély lánya gyógyítaná. De ez a sárgaság. Nagyfaluban így még ember nem járt. Kellett nekem.

Malária. Teremtőm, ha én hazaérek.

A vonat hazaviszi. A tenger helyett.

Az már ott: Nagyfalu! Ha addig bírom.

Fél évig beteg, fél évbe telik, míg fölépül. Pedig közben meg kell keresni a hideg vízre valót. Így hát betegen is.

Az apja legszívesebben kilökné. Ezért kár volt elmenned! Nem megmondtam? Ilyen szerencsétlent.

Aki ilyen hamar megbetegszik.

Még jó, hogy nem lett paraszt. Most beledőlhetne a kaszájába. Borotválni így is lehet.

Vagy tíz vendég havonta fizet, lejjel fizet a jegyző, a tanító, az igazgató, a csendőr, valamennyi, még a pap is, mind, a többi éves, évente egyszer terményben. Aradon először kétszáz lejt kapott, az olyan hat pengő, meg szállás, teljes ellátás mosással, étkezéssel, később háromszáz lejt, aztán Konstancán, hát itt is majdnem annyi összejön.

Az úri borbély.

Az. A falu valamennyi ura vele borotváltatja magát. Aki csak ad magára, őt hívja. Megy házról házra. Hallja, édesanyám, én bótot nyitok!

Fiam, hogy nyitnál, nem vagy te zsidó!

Anyám, nem úgy értem, borbélyműhelyt!

Szerencsére Matyi nem hölgyek borbélyja, bár azzá is képezhetne volna magát, ha hallgat arra az Ana asszonyra, hallod, testvér, nehogy anyáknak elmondd, persze hogy nem, Matyi házasodik.

Azért kell neked az a borbélyműhely!

Apám, a részem. Ha ő kéri a részét, az apja agyonüti, hát, röttön möffujtja. Majd ha elkapartok, majd akkor megkapjátok a részeteket, hamarább nem! Így szokott ordítani, hát hogy állhatna ő most elébe, apám a részemet. Kiadja-e?

Így aztán nem is kéri.

Amíg odavolt katonáéknál, az anyja szerzett neki. Amikor hazajött, Etel eléállt, fiam, Gulyás Mariska hozzádmögy. Hozzámgyün? Hát, az apja adja. Tán már meg is kérdezte? Mert én nem. Mást választottam.

Hajaj, méghogy ő választ magának. Tisztára mint a zsillérek! Méghogy ű.

Nézze, anyám, ha nincs föld, amit kiadhatnának, egy szót se szólhatnak. Megélünk mi abból, amit a késemmel megkeresek! Jóféle Solingen borotvája van már Matyinak, Konstancán szerezte egy matróztól. Meg ezt a fehér cipőt, tengerésztiszté lehetett, tán a matróz tisztjéé, de hát itt hogy vehetné föl, ebbe a feneketlen nagyfalusi sárba, porba, ganéba? Hát fiam, ha így akarod.

Magyar Anna, senki más, csak a Magyar Anna, Annuska.

Csak nem a kétszázötven holdas Magyaré?

Hát, majd ha meszet eszem.

Gazdalányt ő soha. Nagygazda leányát.

Mért, az való hozzád?

Hozzám, a borbélyhoz?

Fiam, te Búza vagy, Búza! A tatád még numerosos volt.

Elhiszem, de kendnek már alig.

Ha el nem ugrik, anyja szájon törli.

Magyar Anna.

Szép lány, jó lány, neki a legszebb. Annuskám.

Házbérbe fogunk lakni.

Anyám befogadna.

Nem túrhatjuk ki a házból, nekem műhely is kell, bótot nyitok!

Teremtőm! Annyi pénze van?

Nincs, de majd lesz. Megkeresem, néhány év, és saját házunk lesz.

Hallja.

Mindenki a fajtájából. Magyar Annus anyjának nem tetszett a vejének való. Azt mondja, lányom, ha te ehhön mész, ide többet be ne tödd a lábad! Özvegyasszony, még két lánya van, éppen hat hold jut egy lányra. Ha majd egyszer.

Matyi csak éppen azt nem nézi.

Ki tudja, mit.

Jani csárdájában jött össze az ő Annuskájával, a nagyfalusi tánciskolában. Az Öregfaluban. Hallja, de szép ruhája van! Annuskának tetszik ez az uras iparoslegény, pedig inkább gazdaglegényre vetné a szemét, már ha az anyjára hallgatna. Amilyen szép, jutna neki a Kásájából is, nemhogy ilyen ágrólszakadt borbélylegény!

Hallja, kend jól jár evvel a vővel! Ha megnyől a szakálla, majd leberetváli, adja mög a szomszédasszony a Matyi leendőbeli anyjának. Hát, megkapi, az anyja nemulasson.

Nem látsz a szemedtől, lányom, ezt elfújja a szél, gyöngé ember, ez nem áll oda az eke mögé, ez nem, azt mondja, keres ő annyit anélkül is, úri borbé. Hát, lányom, ez az. Még a kis földemre veti a szemét. Legalább annyit hozna, mint amennyi a tied!

Semmit.

Öreg Sulyok Bálint üres házat veszi bérbe, Bálint bácsi a lányánál lakik, a Templom uccán a negyedik ház, szép módos gazdaház, az eresz alatt rendezi be a műhelyt, a gangon, az urakhoz eztán is eljár, a gazda meg a napszámos idejöhet a műhelyébe. Lagzi se volt, éppen csak hogy megesküdték. A család nem kíváncsi rájuk, egyik se. Szívem, nem az a fontos.

Zsíros Kovácsról mondják, hogy elzavarta a cselédlányt. Kis Veca a gazdája szeretője, állandóan, amikor csak tehet, Aradra járt, esztendeig ott szolgált egy nagyságánál, ott tanulhatta ezt a bohóckodást, egyhuztomba keni-feni magát, nemcsak az arcát pirosítózza, meg a száját, a végén a fenekét is kikente, pirosra festette körbe az izéjét, a Zsíros Kovács nagyon megharagudott, elzavarta az aradi nagyságához, menjen oda, ott pirosítózza a picsáját, annak az ura tán így szereti, ő nem.

Hát. Hogy mik vannak.

Azt mondják, kiütött a háború.

Már megint. Egyszer nem volt elég?

Akkor jönnek a magyarok.

Hallja, ha én mondom.

A Micsik lánynak is kellett volna, de hát Matyi másképp döntött.

Az öreg Micsik kiment Amerikába, hatalmas formájú mind a négy Micsik lány, már maga után vitette őket az öreg, azt mondják, cipőgyára van a suszterának, Micsikné most készül ki, jól megy az urának Kanadában, a Margit anyja mondta, hogy az ura magyar fiút szeretne Margitnak, vigyen ki magával magyar legényt, innen Nagyfaluból is jó lesz, Micsikné az uccán csalogatta a lányához Matyit, gyere be, fiam, itt a lányom, Margit fényképe, Kanadában készült, nézd, milyen szép lány, jó lány, dolgos teremtes, hozzád való, éppen ilyen helyes magyar iparoslegényhez való, odaki úgy fogtok élni, mint hal a vízben, mutatja a fényképet, hát, szép lány, hatalmas formája van neki, csalogatja Matyit, hogyne, menjen ki vele, éppen most készül, már itt az útlevele meg a hajójegye, hajójegyet az ura Margit jövődöbelijének is küldött, nézd, fiam, itt a hajójegyed, jeggyuggató ezt még nem látta, hallja, nem túl szép, ez, fiam, már hogyne lenne, aztán egy angol tiszt vette el Micsik Margitkát, Matyi jól ismerte még kislánykorából. Nem.

Csak a Magyar Annus.

Öcsédet viszik koncentrára.

A németek kitelepülnek Dobrudzsából, mennek haza Németországba. Fiam. Konstancában láttál németet? Alig. A szerencsétlenek.

Bangyen, azt mondja az aradi román az aradi magyarnak, bangyen, mért nem mész te is haza? Még hogy bangyen: UNGUR-BUNGUR CSÁPÁTÁ, FUTŐ DRÁKU MÁMÁ TÁ! Magyar-bagyar csapata, Anyját az ördög bassza. Tudnivaló.

A jegyző itt ilyet nem mer. Matyi ügyesen borotválja.

Borbély még a faluban Némöt Pista, Szalai Misa, Csuhai Jani, Tót Fercsi, Gájer Palcsi, mind elment katonának a koncentrára, munkatáborba, csak a Csuhai maradt itthon, most aztán Csuhai Jani meg Búza Matyi. Éves akar lenni minden vendég. És ha hazajön? Hazajön az ő borbélya? Nem szívesen vállalja az ember a más vendégét. Pénzért borotválkozik másnaponta a jegyző, a tanító meg a többi, a csendőr valahogy nem bízik benne, inkább átmegy Kurticsra, az éves évente egyszer vékával méri a zsákba a búzát, két-három szekérrel is összejön, a csósz is így kap, abonament, a búzához még jár Búzának negyven lej, ennyit az fizet, aki hetente egyszer borotválkozik, ez a legtöbb, hetente egyszer, két borotválásért nyolcvan lej, az már nagygazda, hát, a pénzt akkor adják, amikor a borbély kéri. Hát, jó sora van neki meg Annuskájának. Apja nem köszön, ennyi búzát borotvál össze a fia, és nem haza adja. Ezért küszködtem annyit, hogy most. Semmi hasznom ebből a gyerekből.

Előbb Feri, majd Jani, most Pista, mind a három testvéröccse koncentrába.

Fiam, te tudsz kártyázni?

Opletányozni. Hadd el, fiam, az nem kártya, az a zsilléreké, itt nálunk más járja! Alsós, máriás, filkó, preferánsz, az öregek szerint pinarác, a máriás lehet lufmáriás, dalommárlás DURITMARS HÚSZ BELE AKI SZAGUL, hát, ez aztán a mondás, opletány is, a paraszt nem kártyázik, csak a gazda meg az úr, többnyire külön, hallod, fiam, te csak pircsuzni tudsz? Igyekezz, úri borbé.

Matyi nem nagyon siet, inkább dolgozik, kaparja a koszt a falu képéről. Kártya, legföljebb ha már nincs kihez mennie, ha üres a műhely.

Szépen berendezi. Asztalt, széket bátya ácsol.

Ahogy borotválja a jegyzőt, hát, csak el ne vigyenek engem is, azt mondja, fiam, ne félj. Amíg engem látsz, ne tarts te attól. Hát, amúgy rendes ember.

Az idei búcsún ötöt összevissza szúrtak. Minden búcsúkor nagy verekedés van, de most, hogy kiütött a háború, még vadabbak a legények. Leütötték a lámpát, aztán adj neki! Az egyik a kezében vitte ki a csárdából a belét. Meg báikor is nagy verekedés, szerencsére a román csendőrség elég erős, megkenik az embert, csönd van, általában nagy csönd a faluban. GURÁ BÁTE KÚRU, száj veri a segget. Ehhez le kell hajolni, az ember megragadja a lába ujját, meg kell fogni, nincs mese, és vagy deszkával, ágydeszkával, vagy bikacsökkal verik, bikafasszal, tíznél vagy húsnál eltévesztik, újra kezdik a számolást huszonötig, DÓZECSE CSINCS, hát, az anyja istenit, még mindig. Az egyik veri, a másik csendőre meg számolja, együtt valahogy elboldogulnak. Hajaj. Cserepes Janit, szomszéd, összeverekedett a tánciskolában, bevitték a csendőrségre és jól elverték. Azt mondja, a deszkavégre vizes ruhát tekertek, avval ütötték a seggét. Azt mondja, olyan, mint a lórugas, mintha ló rugná seggbe huszonötször az embert.

Rajcsik Aradról gyakran hazajár, Aradon szervezett munkás, akkor is szervezett munkás, amikor a munkás nem szervezkedhet, hát, ez feszt szervezkedik a rendszer ellen, ő magyarázza apámnak az udvaron, hogy így meg úgy a Szovjetunió. Befejezem a munkát, bemegyek a vendéglőbe, a jegyemre azt eszem, amit akarok, kiválasztom, és a jeggyel fizetek! Jónak mondja, apám nem szereti a kommunistákat. Puliszkát, hallja, azt elhiszem, abból öhetnek öleget az oroszok.

Matyikám, és Konstanca?

Igrisán, mácsai gyerek, vele voltam katona. A bátyja Konstancán borbély, tengerész volt, és ottragadt, hívott az üzletébe, becsületes segédet keres! Ezt mondta az öccse. Aztán egy hónap után a görögnél kötöttem ki, Panai, Panajnak hívták, Panatejkosz, az, az Igrisán ellopta a

pénzemet. Blokkra ment, a fele az enyém, egy ide, egy oda, de este nézem, alig van blokkom, eltette. Ezért kellett neki becsületes segéd.

Tudja, ha a némöt mög a magyar összefog, jaj ezeknek! Hallja, együtt vannak. Az nem számít. De a múltkor is a némötte voltunk, a tokosával, oszt mégis kikaptunk! Hát, de most az olasz is velünk! Ha a talján is, akkor, akkor nyerünk, nem fúlnak a fiúk az Isonzóba, hajaj, ha az olasz is, Muszolini, Hitler meg Horti, végük, vége az olájnak.

Akkor Arad megint magyar lesz.

Mit gondol, mi.

Most is az.

Mi ezt előre megmondtuk.

A gazdáknak lett igazuk. Ők megmondták már húszban, hogy ez úgyse tart sokáig, visszajön a magyar. Így erre a húsz évre is az övék maradt a földjük Kútason, jó, hogy kérték a gazdák az átcsatolást, nem maradtak éhen erre a pár szűk esztendőre. Hát. A szomszéd Szabadai is mind a négy fiának tanyát vett, tanyát a sajátja körül Kútason, a lánya se ment üres kézzel. Hát. Visszamegyünk!

Visszajönnek a magyar fiúk. Hát, hallja, akkor itt jaj lesz.

Romániának lőttek.

Alig, hogy kiütött a háború, ők már tudták. Merthogy tudnivaló!

Ebből az erdélyi magyarságból huszonkét-huszonhárom százalék közvetlenül a régebbi alföldi magyar-román határ mellett helyezkedett el három város köré tömörülve, melyekben viszont ennek a határmenti népességnek negyvenöt százaléka torlódott össze: Szatmárnémeti, Nagyvárad és Arad voltak ezek a kristályosodási pontok. Ugocsa és Nagyvárad között egy harminc-ötven kilométer széles sávon százhatvanhárom község háromszázhuszonnyolcezer-nyolcszázharminchat lakosából nyolcvan egész három tized százalék volt a magyar és csak tizenöt egész hat tized százalék a román, hát, nyilván a tizenöt egész és hat tized százalék miatt lett az is Románia, tudja meg! Az Aradnál meg Magyarpécskánál benyúló nyelv-szigeteken lévő huszonnégy községben a nyolcvannégyezer magyarral szemben most is mindössze csak tizenhatezer román él. A volt román-magyar határvidéken, amelyet kimondottan stratégiai és közlekedéspolitikai okokból csatoltak át Romániához, négyszázötvenháromezer főnyi színmagyar lakos élt, tehát a románság mindössze tizenkét százalékot tett ki. Hallja, ezek jól kibasztak velünk. Ezek ki.

Mert hogy ők ideát maradtak.

Hogyhogy?

Hát az urak Bécsben így döntöttek.

Az nem igaz.

Már hogy ne lenne.

Megint nem vettek észre.

Velünk meg mi lesz.

Hát.

Hallja.

Fercsi ordít, vele meg mi lesz, most ő menjen oláh katonának, löni a magyarra? Ő nem. Soha. Inkább.

A Dél-Erdélyben maradt félmillió magyarból hatvanezer futni kezd.

Megint: futás! Csak hát: hová? Megint ki fut: akinek semmije. Néhányan azok közül is, akiknek túl sok van. Kocsis nagy, erős ember, mahomet egy ember, milliomosokat csempész át a határon. Hallja, lönek, az Érből! Van, akit a hátán cipel át Kocsis, meg a többi nagyfalusi embörcsempész. Az idevalósi elboldogul csempész nélkül. Úgy üsmeri a határt.

Az a kútágas már Magyarország.

Főleg a zsillérje fut. Hogy majd odaát könnyebb lesz. Akinek földje van, az hogy hagyhatná itt az életét? Matyi hogy mehetne, amikor már itt a kisgyerek, meg készül a következő, áldott állapotban van az ő Annuskája, az a drága szerelme, asszonya. Most vegye a hátára a családját? Fusson a tatár elől?

Az öccse Körmöci Vilivel szökik, Körmöci nagy baloldali, állandóan zaklatták a csendőrök, hát nem, akkor inkább átmegy Magyarországra. Tán csak figyelembe veszik, hogy magyar?! A bitang úristenit. Búza Fercsi csak ezért szökik, nem akar koncentrációs táborba menni, oláh katonának. Inkább a határ. Koncentrációs tábor, ezt nekik.

Velük még százával a nagyfalusi legény és ember, az emberek közül csak a napszámos, akinek a birtoka eltér a tarisznyájában, a hátán meg a kis családja, szóval akinek legföljebb egy szem családja van, a többi majd odaát, Magyarországon.

Fercsitől elsőnek azt kérdi a magyar tiszt a menekülttáborban: A dózecske csincs van még? Van, az anyjába az istent. Na, fiam, te jó magyar katona leszel.

A szegény nép azért fut, mert azt mondják, Magyarországon jóllakhat! Itt a kenyérhez, ha jut egyáltalán kenyér, a kenyérhez hagymát fal, odaát szalonnát is vágat ehhez a nagyfalusi zsillér katonához. Szalonna, hallja, ott kedvünkre szalonnázhatunk! Hát, hallja, nagy különbség.

Fercsi után átment a menyasszonya is. Fercsit legközelebb 1957-ben látja az anyja. A Dontól betegen kerül haza, flekktífusz, Bécsbe kerül kórházba, nem is küldik többet vissza, Mezőhegyesen a földosztáskor tíz hold földet kap, hű, de gyűlöli a téeszcsét, amikor ötvenhétben hazajön! Hajaj, az még messze van.

A bátyja is szedné a sátorfáját. Úgy fut mindenki, neki is mehetnéke támad. Hallja, Matyi, én nem. Magyar Anna nem megy innen sehová. Azt mondja, az anyját nem hagyhatja itt. Még hogy ő soha többé ne lássa.

Ne félj, visszajövünk, kiverjük innen őket!

Ha visszajönnek, akkor minek menjünk? Ha úgyis bejön a magyar?

Valóság.

Aki átszökik, idehúzódik a szomszédságba.

Hallja, Arad! Tegnap tüntetett az aradi román a bécsi negyvenkétezer-kétszáznegyvenhárom négyzetkilométeres rablás ellen. Ment a Fő téren vagy száz román, lehetett kétszáz is, nem több, a járdán a sok magyar csak hallgatott, meg se mert mukkanni, így is a rendőrség, csendőrség, katonaság belökdöste őket a menetbe, menni kellett, aki nem akart beállni, román suhancok vasdoronggal verték, tán még most is verik, hallja, mi vagyunk többen, oszt mégis, hallja, ez Románia maradt. Hogy itt mi lesz.

Megint átszakad a határ, annyi a menekülő. Lassan már nappal is, világos nappal nekivágnak. Sarkukban a vasgárda.

A szegény ember sós, paprikás kenyeret öszik, hajmával. Odaát zsíros kenyér is jut. Azt mondják, sok a munkanélküli, de zsíros kenyeret az is öszik. Hát, hallja, az Magyarország.

Mit gondol kend.

Minden fiú elment. Majd mind. Úgy a fele. Éppen a fele. Csak éppen aki átszökik, annak a házára az állam ráteszi a kezét. Ez az.

Nadobán Gergő azt mondja, mégse dobja el a marék ezüstjét, nincs még ennek vége, kap ő még földet, vitézi földet! Azt mondják, Aradon a sziguranca öldösi a magyarokat, kommunistákat, nemrég a Marosból fogtak ki egyet. Nő volt. Előbb jól megkínozták, a légionáriusok vallatás közben letépték róla a ruhát, és beledugták a piszkavasat, az még hagyján, agyba-főbe verték, amikor már nem bírt lábraállni, asztalra dobták, és előkerült a bikacsök, hallja, a bikafasz, avval kenték. Mi mással. Sikoltása kihallatszott az uccára. Addig verték, míg egy csöpp élet volt benne. Éjszaka a legionárius alpolgármester kocsiján a rendőrkesztor lakására vitték, a kertben elásták. Másnap éjjel kiásták, zsákba varrták, és követ tettek a zsákba, bevetették a Maros örvényébe. Asszony volt. Azt mondják, magyar és kommunista. Hát. Kellott neki öbölögni.

Pedig igaza lehetett.

A faluban megint megjelent a kurticsi bíró, Kokosel, aki a földosztáskor volt kürtösi bíró, és elszedte tőlünk a földet, nagy vasgárdista vezér, jön a faluba: ELVESSZÜK A PISZKOS ZSIDÓKTUL A FÖDET! Hát, szépen megtanult magyarul, az anyja jó istenit. Klájn és Faf egész nemerus földet szedett össze, hát most majd elveszik tőlük, ha már a Hámori-birtokot huszonegybe elvette tőlünk.

Nadobánt is beszervezné, sorra járja a falu román származású embereit, meg a legszegényebbeket, szervezi itt is a gárdát. Hát. Úgyhogy nem nagyon állnak vele szóba, de egy reggel arra ébred a falu, hogy volt, nincs zsidó temető! Ott a katolikus temető mellett, túl a kerítésen kapott helyet a zsidók temetője, szép zsidó sírkövek, reggelre mind összetörte Kokosel. Nem lehetett egyedül. Valaki csak segített neki, lehetek vagy öten. Jó nagy vasdorong kellett ahhoz, hogy így szétverjék. Késő este az egyik belopakodott a sarki kovácshoz, adná már ide a kalapácsát, azt a nagyot, diót akar törni, úgyhogy avval.

Szeptember derekán deret kérnek, KÉRIK A DERET, mondja a nagyfalusi ember a zsidóra, az anyjuk istenit, ezek megint kérik a deret, tizedike, tizenötödike közt mindig megfagy a paradicsom, aztán jön a jobb idő, ilyenkor ünnepelnek a zsidók, három nap böjtölnek, SZAGULJÁK A BIRSALMÁT, hát, nem szeretik az emberek, ha kérik a deret, hó, de haragszanak érte. De azért hogy a sírkövéket.

Hiszel-e Jézus Krisztusban? A vaskútnál van a kis Faf boltja, az apjáé a csárda a Köröszt uccán, neki ezt szerezte, van neki vagy tíz gyereke, mindenki beléjük rúg, főleg az, akibe más rúg, na majd a zsidó gyerek! Ahogy zsillérgyerek csak mén a kútra, rákérdez a kint játszadozó zsidó gyerekekre: HISZEL-E JÉZUS KRISZTUSBAN? Persze hogy nem, úgyhogy mindannyiszor elverhetik őket. Ahányszor csak vaskútra küldi őket az anyjuk. A bűdös zsidaja, adunk mi neki. Még hogy ne higgyenek Jézus Krisztusban.

Azt mondják, bent Erdélyben Antoneszkuék magyar portán a teknőből is kiséprik a lisztet. Itt nem merik, vagy mi. Itt még mindig nincs kiírva a községházán, hogy Numáj romanest! Hát, kiírták, de hamar levették. Aradon a légionárius rászól az emberre az uccán: Még egyszer

magyarul meg ne halljam! Mondhatja, az egész városnak nem mondhatja. De azért a nép: retteg. Hallja, ez röttenetös!

Tudni való.

Hogy Antoneszkuék leverték a zöldinges lázadást, Kokoselt Murgu rendőr két idegen társával közrefogja, letartóztatja, viszik Aradra. A sorompónál Kokosel meg akar szökni, a rendőrök azt mondják, meg akar lépni, úgyhogy lelőtték. Hallja, hogy el ne árulja őket!

Tudja meg.

Úgyhogy a zsidóverés folytatódik. Jászban halomra gyilkolják a fél várost, mert hogy Jászvásár fele zsidó, aki megmarad mehet Németországba! Fölzavarják őket a marhavagonba, rájuk zárják, és már viszik is őket. Hallja, azok se jönnek többet vissza.

Tudnivaló. Teleki Pál gróf nem lett öngyilkos, hanem amikor leszállt a vonatról, egy német tiszt fejbe lőtte! Az angol rádió bemondta, hallja! Magyar ember olyat nem tesz.

Szilviu Andrej jegyző úr aznap megírja a falu első oláh, román nyelvű monográfiáját két lapon. Az öregek emlékezete szerint 1800 táján Nógrádból jött a nép, az a rész most átesik Csehszlovákiába. Meggyőződésünk, hogy ez a nép szlovák, csak elmagyarosodott. Barják, Kravec, Moravszki, Katkó, Csehorszki, Rabcsánszki, Prunyek. Mit mondhatunk még róluk? Gyanús e magyar nép eredete. A plebánusa szerint, köti az ebet a karóhoz, ez katolikus nép, magyar, és ezer éve él itt a magyarság! A plebánusuk ezt mondta nekem. A Hétvezér hozta ide ezt a tót népet, hogy megmagyarosítsa az itteni dákokat? Jó, nem mondom. Egy maroknyi kolonistát hoztak ide a Hétvezér szerencsétlen ázsiai barbár utódai, hogy bizonyítsák, mióta vannak itt! Az iskolában hat tanító, 1893-ig felekezeti, azóta állami iskola. 1831-ben kolera pusztított, később, például 1903-ban tűz emészti a falut. A kommün idején egyedül Sándor Mihály agitált a kommunizmus mellett, de egyedül maradt, senki se követte. Ma is él, elég csöndes. Búzát, dohányt, kukoricát, cukorrépát, kendert termesztene. Háziipar nemigen van, a kereskedőktől szerzik be. Jó gazdák, szorgalmasak, tiszták. Nagyon szép állataik vannak, jó fajta marhát, disznót nevelnek - leginkább mangalicát, és a német fajtaival (jork) keresztezve. Az itteniek nem értelmesek, kinézetük ment minden értelemről, kezdeményező szellemtől. Buták, és a szemükben semmi jókedv, nehéz a tekintetük. Nem tudnak nevetni, brutálisak, magukba zárkóztak, az ázsiai jellem visszaütése! Vagy mert elmagyarosodott szlávok, elkorcsosodtak. Régi szokásaik nincsenek, nincs hajlamuk a művészetre. Alig találni parasztot, aki énekelne, verselne. A központ Kurtics. Nagyon rosszak az utak. Ötezernégyszáznegyven hold a határa, szántó és legelő. A földosztásra máig fáj a foguk a szegényeknek. Ha földet adnánk nekik, mind mellénk állna.

Hát.

Matyi szerint elég rendes a jegyző, nem tud csak románul, de röndös embör, nem bánt senkit. Hát. A monográfiát nem neki írta. Talán majd kiadatja. Olyan tudós kinézete van a jegyzőnek. Hát, nagyon sokat tud. De hogy mi mért nem röhögünk? Lehetne már jobb kedvetek, szokta Matyinak mondogatni. Egy kis jókedv, borbély uram, mosoly, rügyfakadás, hát hogy lehet így élni?

Hát, a faluban a bécsi döntés óta sehol egy mosoly, ének. Még a csárda is elhallgatott. Egyhuztomba a rettegés, de hogy mitől?

Nem érti őket a jegyző.

Matyit még mindig nem vitték el, a jegyző azt mondja, neki borbély kell. Ő csak legutoljára megy koncstrára.

Matyi szép fényesre keféli a cipőjét, ha nincs boks, hát csak ráköp, a fontos, hogy fényes legyen! Mire hazaér, ujjnyi vastag por a cipőjén, akkor is, akkor se tehet másképp, ad magára. Jól nézne ki, ha nem pucolná fényesre a cipőjét.

Azt mondják, már jól bent járnak Oroszországban.

Pista bátya az első között került haza, az első sebesültekkel. Koncsentra, hogyne, ástuk a futóárkot, munkaszolgálat, munkatábor, a végén löni is kell, ha így megy, én csak ástam a futóárkot, de nem bírtam, Rénben volt haditengerész az öcsém, már a háború előtt, megint odavitték, csak most koncsentrára, hát, énekeltük hogy Öt liba egy sor-bakafasza bum, Mennek a templom-bakafasza bum. Elöl mög a sátán, Lúfaszt visz a hátán, baka fasza bum! A román tiszt nem értette, nóta, ordít, oláh nóta, az, dákóromán, a keservit, hogy értem, mit danoltok, azért is a bakafasza nóta, na hallja, bátya, akkor éjszaka a tél kellős közepén fölzavartak minket, riadó, úgy egy gatyában ki a hóra, fára mászni, bezavartak a Dunába, hogy úszkáljunk egy kicsit a jeges Dunában, hát, úszott, aki tudott, a többi belefulladt, én igen, a tengerésznél megtanultam, úgy átfáztam, hogy a lábam. A bal lába térdben derékszőgben hátramaradt, falábon jár, térdtől faláb, a valódi lába a térdétől hátul, a háta mögött, hát, a seggében hordja, azt mondja, meggyógyult volna, jót tett neki Herkulesfürdő vize, csak megjöttek a német tisztek, a tokosa kizavarta a beteg román katonákat a meleg vízből a hidegbe, ott vacogott Búza Pista is, úgyhogy a lába végleg így marad.

Szegény öcsém.

Pista, mint hadirokkant, kocsmát kapott. Az amerikai Faragó kocsmáját kapta, ez a jutalma, csak ne lenne ilyen élehetetlen! Azt mondják, veri az asszonya. Hát, mindenét odaadja a szegénynek, ha zsillér kér tőle valamit, akkor is odaadja, ha az jövőre se tudja kifizetni, nem megy a bolt, alig van haszon a kocsmán, Pista öcsémnél ingyen ihat a napszámos. Tönkre-megy, ha Bözsi hagyja. Még jó, hogy olyan kemény asszony, mi lenne a családjukkal. Pedig dolgozni hogy szeret Búza Pista! Úgy féllábbal is kijár az apja földjére, kaszál, bármit elvégez, napszámba már nem kell mennie, ott lenne a kocsmá. Tegnap is úgy nyakon vágta Bözsi!

Kevermesen, hallja, magyar katonaszobor áll, most avatták, Hősök szobra, indul Erdélynek, mint aki éppen erre tart, az egyik kezében puská, a másikkal hátraint, gyertek, megyünk Nagyszaluba! Hallja, ezek komolyan gondolják. Aradon megint nagy letartóztatások.

Amikor Jani is megjött, Matyi készül. Most már neki is mennie kell. Akkor már nagyon nagy baj lehet.

Jani Sztalingrádból jön, onnan hozták haza, Krimériából repülővel, a Krím félszigeten van, Hegedűs Gergő bátyádat Kercsön láttam, bemöntünk a városba, vagy két hétig, aztán kiszorultunk, Pantázi mög Antoneszku tábornokok versenyeztek a hatalomért, Antoneszku lőtt az államfő, Pantázi mönt ki a frontra parancsnoknak, román? magyar? nem az volt, hogy te ki vagy, mi vagy, ő, csak megmenekülni! A századból ketten maradtunk meg, Kümpeanu százados mög én, egy gödörben aludtunk, neki a gránát az ujjait vitte el, nekem csak a karom, combom összezúzva, négy hónapig Krajován voltam kórházban, leszöröltek, úgyhogy. Nyomorék löttem, hát. Hallja, pedig az embőr ha cikkbba lőtték, cikkbba voltam! Tíz kilométert futottam, míg megmenekültem. Bádó Leó mög Maszarik, hallja, neköm mindegy, hogy mikor szarik! Neköm már löttek. Tizenhárom nap mög egy éjjel gyalogoltam haza. Ó, a tűzérnek még rosszabb, tizenkét ló húzza az ágyút, néha az is kevés, húzná ki a tűzér a sárbul, hat ló a csüvet, hat a kereket, a tűzér a száját egyhuztomba nyitva tarti, ne szakadjon be a dobhártyája, volt olyan szurokfekete oláh fiú mellettem, aki tiszta fekete volt, koromfekete hajú, hallja, tíz perc múlva fehér volt. Cikcikkba bújtam, föld alatt töltöttem a fél háborút.

Pedig még vége nincsen. Aradot bombázzák, a vagongyárat keresték, de csak az állomást meg a ligetet találták telibe.

Matyi már a fronton. Borbély, úri borbé ott mit keres? Asszonyára, négy családjára most ki keres? Ha ő nem borotvál, mi lesz velük? Pedig már olyan szépen berendezte a műhelyét, a sajátját, mert hogy megvette a házat, félig már az övé, persze a tartozást most hogy törlesztik odahaza? Édes jó istenem.

Azt mondják, visszafelé jönnek.

Mihály király kiáltványa: a román átáll! Egész Erdély az övé lesz. Sofronyán a nép kirabol egy német műhelyvonalat.

Tudja, ki hiszi ezt el! Horti nem hagyja.

Hallja, jön az orosz.

Előbb még a magyar.

Itt vannak a magyarok! Hát végre.

Mióta is várják? Éppen a megszállók bevonulása óta. Vége a megszállásnak! A háború még csak most kezdődik. Hitler jól mondja. Azt mondják, bevetik a csudafegyvert! Mihály sógor meséli, hogy ő látott állva meghalt orosz katonákat, ahogy mentek, úgy állva haltak meg, úgy maradtak, még a lépésük is, valami gáz, csudafegyver. Ezt nem hiszem, még hogy állva, de valami van benne, a tokos kitalál valamit!

A pap azt mondja, na, akkor lányok, asszonyok, semmit se sajnáljatok a fölszabadító magyar fiúktól! Adjatok nekik, mindent adjatok.

Ád is minden hadiözvegy, olyan nőszemély, hát, a többi nem. Így is éppen elég jól érzik magukat Nagyfaluban a magyar fiúk, csak hát menniük kell tovább. Amoda lőnek, erősen lőnek, egészen Világosig szól az ágyú. Azt mondják, kitűzzük az angyalcímeres lobogót a Déli-Kárpátokra! Hát.

Vissza.

Szeptember tizenkettedikén, csütörtök reggel jelentek meg Nagyiratos felől a magyar tankok meg gyalogosok. Nagyiratosról előbb elfutottak a kolonisták. Az első háború után az aradi szolgabíró ide telepítette az eleki, batonyai, kétegyházi repatriáló románokat, máshová akart a román román falut ide a magyarok közé, a nagy román-magyar nagyiratosiak kérésére éppen oda melléjük, a négy magyar ucca mellé külön két román sort építettek, a két román sor most kiürült. Futhatnak tovább. Hallja, minek jöttek ide, mért nem maradtak a seggükön! Mi se mentünk sehová. Még az asszonyok is megbolondultak, a fronton lévő katonák asszonyai, mind-mind adja magát a magyar katona alá, hajaj, végre egy kis öröm, érezzék jól magukat mind a ketten, hát.

Csak győzzenek a fiúk. Messze van még innen a Kárpátok. Legalább Világosig, ha addig a miénk lenne.

Mi az, nagylány, kell a stafírung? Na gyerünk, vigyék vissza! A szegénység nekilát szajrézni, viszi onnan, ahol talál, zsidótól, gazdától, attól a gazdától, amelyik húszban megkérte a trianoni urakat, hadd tartozzunk egy kicsit már Romániához, Romániához még nem tartoztunk, hát, a kurva anyját, az anyja istenit, a zsillér megbolondult, fosztogatás, általános fosztogatás, a legszívesebben a gazdákra mennének a napszámosok, hát akkor kirabolják a románok lakásait, jegyzői lak, csendőrkaszárnya, mire ideér a magyar csöndőrség, máshol kell szállás után nézni, ezt úgy tönkretette a nép, kipucolta a nép az igazgató házat is, mind, mind, hallja,

ég a máglya a piacon, égeti a nép a román iratokat, községházát, jegyzőségét, Nadobán Gergő, aki hidász volt a Piavén, pionír, a víz elvitte a hidat, ők újat építettek, végre megjöttetek, drága magyar fiúk, ő nem áll be rabolni, nem az a fajta, nem, neki föld kell, föld lesz, földje, Horti megígérte, előszedi a marék vitézi érmét, kap ezért vagy egy nemerus földet, sír, Gergő rí boldogságában, erre vártam, erre a szent napra, a falu zokog, mi lesz itt, jaj, hát megszabadultunk, végre újra magyarok lehetünk, újra Magyarország, de most már, hallja, végleg, az idők végezetéig. Apánk is kap földet, ő is vitéz, van neki ezüstje, Búza Vendel is kap földet, azt mondják, csak az számít vitéznek, Vitéz Eznek, Aznak, aki arany vitézségit szerzett, hát, nem baj, csak földet adjanak. Úgyhogy Vendel befog, irány Világos, viszi szekeren a magyar fiúkat, más meg az elemőzsiát, löszert, ezt, azt, kocsira kap a falu, segíti a magyart, már hogy az istenbe ne, mióta várunk rátok, fiam, hagyja el, a zsilók elhordják a községháza bútorait, jó lesz az nekik, de ebből elég, a magyarok rendet csinálnak. Klájnál megáll a csendőr, a magyar csendőr őrmester, vagy húsz emberrel jön, megáll Klájn házában, semmi, hiába szól, senki, na akkor belő egy sorozatot az ajtón, az egyik gyereket éppen kilyuggatja, Teremtőm, bemenek, ettől kezdve Klájn háza a csendőrség, itt rendezkednek be, szép nagy ház, ez volt az első nagyfalusi zsidó ház, hát, a jószágot az őrmester odaadja a népnek, lakjon már egyszer jól a magyar ember, ögye a zsidóét, azért, akinek több van a kelleténél, az emberek széthordanak mindent, tudja, hogy van az, Klájnt meg viszik pereputtyostul Aradra, mert hogy ottan már szervezik a gettót, onnan meg sipirc majd Németországba. Hallja, ezek mindjárt evvel kezdik? Alig hogy betették a lábukat, már viszik is a zsidót, hát, most megkapják, amiért deret kértek, mért, ők éppen hogy nagy magyarok voltak, nem ők kérték át a falut Romániába, csak a gazdák, akik most belépnek a nemzetőrségbe, hát, be, hallja, fordult a világ, nekik végük. Mért nem futottak el, mért, van hova? Az aradi zsidó pap, a rabbi fölnyalja a német katona köpését, a tokos kiköpött mellette, azt mondja, ha nem nyalja föl, lelövi, mutatja a pisztolyával, hát, a rabbi úgyis érti, hallja, én föl nem nyaltam volna, ért a rabbi németül, hát, ha ilyen gyáva népség, hallja, kend is fölnyalta volna még a piszkát is, tudja a fene.

Mindenesetre.

HORTI, AZ OLÁJT HORD KI! Hangos a falu, hangos Arad, Aradon már gyilkolnak, most a magyar, előbb még az oláj, most aztán a magyar a német kameráddal, hát, kivégző osztag végez a két újaradi antifasiszta németjével, Smelcer Jakabbal meg fiával, Jánossal, hát, a nagyfalusi budik már szépen földszítve a Horti-indulóval, belül a budi meszelésén ott van: Szarjál pirosat, sárgát, kéket, Csak le ne szard az árnyékszékét! Úgyhogy itt már.

Mindenki álljon a hadsereg sorába! Kiáltvány Erdély népéhez, mindenki a magyar sereget segíti. Hát. Most adunk nekik, visszaadjuk nekik kamatostul.

Hallja, Aradon már kint voltak a vörös lobogók, román föliratok éltették a kommunista pártot, várták az orosz Hegyaljából, helyettük a magyarok jöttek be a város másik végében. Szerdán este hatkor vonultak be a fiaink. Azt mondják, jönnek az orosz tankok. Hát majd visszamennek, hátrafelé is tudnak menni, nem? Kürtösön meg a bevonuláskor egymást lötte két magyar század, román sehol, mind elszelelt, az egyik eléje került a másiknak, oszt adj neki!

Ezt a háborút már megnyertük. Negyvennégy szeptembere, úgyhogy éppen jókor, éppen ideje volt. Ezt megnyertük. Meg, a kurva anyját.

Jakab Misát hülyére verték. Hát, mert besúgó volt, nagy seggnyaló, meg el is szedte az emberektől a pénzt. Vitte át őket a határon, embercsempész volt, eléggé megvámolta őket, most bejelentették, kap a pofájára. Ráfér, elég rátarti, gazdag ember. Pista öcsédnél meg a régi kocsmáros kereste a csendőr főhadnagy, hun a Faragó kocsmáros, az, az, az amerikás, az

anyja bitang oláh istenét, mert hogy ezek megint oláhoznak, ezeknek nincs román, csak oláj, így mondják. Hát a temetőben. Hej, de kár, sajnálta a csendőr főhadnagy, valami Fekete, azt mondja, nagyon sajnálja, mert ez az ő emberük volt, csak a Reduleszku, kurticsi bitang regáti megverte és belehalt. Reduleszkunak Kürtösön lerakata volt, italért ment át hozzá Faragó, jó kövér ember, volt szegény vagy százharminc kiló, jól be volt rúgva, könnyen el lehetett vele bánni, biztos feketézés miatt veszték össze. Hallja, a magyar tiszt meg kereste! Pista eléggé el van keseredve, ilyen rossz korcsmáros ő, hiába, nem zsidó, nem láthatja előre a dolgokat.

Búza kocsmáros, mert hogy elfogyott az itala, bement Aradra, megvette, Aradon a sörgyárban a lerakaton hagyta, ötvennégyezer lej bánja, amennyi csak a kocsira föltér bor, sör, pálinka, mire hazajöttem ángyoddal, már nincs meg az engedély, a magyarok elvették, hallja, bátya. Ilyen a háború.

Hallja, ez nekem nem tetszik. Mintha visszafelé jönnének, az ágyúzás meg egyre erősebb.

Fut az első magyar katonai kocsi Aradról, Jönnek az oroszok, JÖNNEK AZ OROSZOK! Elesett Arad, Pécska is el, azt mondják, Világosnál találkoztak az oroszokkal, áll a bál a falu körül, Hát elmentek, fiam? Mi az, hogy elmegyünk? Vigyázzon, a rohadt oláh édesanyját, lelövöm! Vendel kiült a ház elé a padra, a lánya rángatta be, ha nem viszi be, az a magyar katona lelövi, már ráfogta a puskáját, a társai fogták le, hadd el, inkább siessünk, majdnem lelőtték apádat. Egy-egy tanya többször gazdát cserél, de vasárnap még tele magyar katonával a falu, hétfő reggel már egy sincs. A másik magyar katona azt mondta: Ne féljen, tata, reggelre csak a szarunkat találják!

Hát, a magyarok is csak a szarukat hagyták itt.

Mikor jönnek vissza? Csak nem gondolják komolyan, hogy elmennek?

Hetfűn itt vannak az oroszok. Iratoson túl, a határnál áll a front. Két hétig se voltak itt. Eleket, Kétegyházát megint visszafoglaltuk. Aztán.

Kevés orosz, és inkább csak puskával lönek. De az ott a töltésen, leszakad a töltés, jönnek a tankok.

Jesszus, Mária.

Apád azt mondta, nem megy ő sehova, elég volt. Mások sokan, kik megjárták Világost, Világos alá vitték kocsijukon a muníciót, mennek velük Magyarországra, elmentek a magyarokkal. Vendel nem, neki ebből elég volt.

És ha visszajönnek? Nem fél kend?

Akkor se.

Mert különben éppen eléggé fél.

Azt mondják, még Batonya is román lesz.

Világosnál sok magyar fiú otthagya a fogát. A román Aradon díszkapuval fogadja a muszkát. Körbe mindenütt a temetetlen holtak. A faluban Klájnik annyian állnak, mint az oroszok, hogy majd leszakad alattuk a föld, ezek innen indulnak Magyarországra. Hallja, ha ezek megindulnak.

A falut azért nem bántották, mert amikor megjelent az első szovjet tank, a nép a templomi zászlókkal vonul elébe, ne harcoljon, ők nem harcolnak, a falu leteszi a fegyvert, a faluban egy magyar sincs rajtunk kívül, kérjük, ne lőjenek ránk, mi nem bántottunk senkit, a gazdák, hát, persze, megint a gazdák, ez a gazdanépség, ilyen ez, hisz még most is az Istenében, ki az orosz elé a lobogókkal, ki eléjük, a tank megállt, a falun már átmentek az első gyalogos

muszkák, hát, inkább tatárok, elől a kirgizek mentek, az orosz csak később, tudja meg, amott a falun túl még áll a bál, lő egymásra a puskával a magyar meg az orosz, hát a tank mit tehet megfordul, nem hajt bele a népbe, hallja, a lobogó megtette a hatását, elől ment a pap, hallja, nem is olyan beszari, mint gondoltam. Nemcsak a szakácsné ágyában ember ez, hallja, kiáll a gátra, ha kell, úgyhogy egyébként se lett volna a faluban tankcsata, de így kétszeresen nem lett. Ám most itt vannak, innen indulnak nyugatra. Hallja, ezek meg nem állnak.

Kár, hogy mögpocskolik a nőszőmélyöket. Hallja, én is így töttem, amikor a fronton voltam, a szegény katona ha végre nőszemélyt lát. Hallja, kend is, kend is ilyen állat? Hát.

A háború az.

Ha jól számolom, öt magyar katona halt hősi halált a faluban, a falu körül, amikor ideért az ellenség. A Tapasztó-dűllőben az orosz megtalálta a magyar ember zsebében a honvéd csillagát, föbelötte; a Körösztt uccában, a Pustyi háza előtt a diófánál újkígyósi fiút lőttek agyon, hadifogoly volt, hát, majd szólunk a szüleinek, itt van, vihetik haza; aztán a tötésoldalban kapartak el egyet, a tank eltaposta; aztán egy másik hadifoglyot is; meg amott a halomnál, futott volna haza a szerencsétlen, elkésett, ő futott el utolsónak a faluból, tán özvegynél éjszakázott.

Azt mondják, internálnak bennünket. Az egész falut. Vagy áttelepítenek Dobrudzsába. Hallja, a Matyi. Arról semmi hír. Pedig valami csak történt vele.

Öreg Búza Vendel csak nem menekül, alig hogy abbahagyta a magyarok fuvarozását, most a román kapta el a faszát, fogjon be, hallja, jön velünk a Tiszáig! Jaj, ezek nagyon a Tiszáig akarnak menni, a román egyhuztomba a Tiszát emlegeti, a regáti is meg az itteni is, a Tisza, szinte a szent folyójuk, mint az indusoknak a Gangesz, ha ők abban egyszer megfürödhetnek; a Tiszáig meg se állnak! Na, el is mentek, elvitték Vendel bácsit kocsisnak, na, öregapám, jól ért az öreg románul, hallja, kend is kifogta, hogy bassza mög a szöröncsését, vitte őket Vendel, vitte, mint aki nem röndös, úgy hajtott, a Tiszáig, na el is mentek, ittak a vízből, mindig a Tiszából akartak itatni, kettő se maradt meg, a magyarok beszorították őket a Tiszába.

Azt mondják, megint gyilkol a gárda.

Búza Pistát a román berendeli Aradra, ötvenmillió lejre bünteti, amiért nem nyitja ki a kocsmáját. Mert hogy a magyarok bezáratták a csárdáját, és ő szótfogadott. Ötvenmillió. Majdnem ötven tojás. Úgyhogy ő többet nem nyit ki. Nem ő, az asszony, annak van elege. Megint elrakta az urát.

Hát Matyi?

Annuskája tüvé teszi érte az országot, az egész nagy világot, sorra kérdi a ház előtt masírozóktól, nem látták-e az urát? Előbb a magyar hogy tudott volna róla, aztán a német se, se az orosz nem látta, hát most a román, mondja a románnak magyarul, hallja, nem hallott Matyimről? A sorból felelnek, hallod, asszony, menj be, mert megjáród, menjél be, hallod, ő nem, tovább kérdez, meg házról házra, járja a hadból megtérteket, a bújkálókat, a rokkantakat, a volt bajtársakat, Matyi komáját, akivel együtt ment el koncentrára, hát, lelkem, az már nem koncentra volt, mink már úgy lőttünk, mintha igazi román katonák lettünk volna, bent a nagy orosz országban, éppen amikor futottunk haza, verte a muszka az olájt, hajaj, kiverte Ogyesszából, mindenhonnan, futottunk, jöttünk haza, mondtam én a komámnak, Matyinak, hallod, Matyi, mi hazafelé megyünk, még ha lövöldözve is, de csak hazafelé, mert így a háború végén már mi is löhettünk, sőt, azt kellett, aki nem akart löni, azt ott a helyszínen elintézték, szitává lőtték, úgyhogy lőttük a muszkát, ahogy kellett, az urad, szegény, mi az,

hogy szegény, mi van vele? Hallja, velem ne bolondozzon, mi van vele, csak annyit mondjon, él-e? Hallja, húgom, az már nem él.

A többi Annus már nem hallotta.

Matyi mászott a sárban, mászott a tűzvonalba, hiába volt borbély, a legjobb borbély Aradban, tán az egész fronton, basszák meg, micsoda front az, ahol nem számít, ki kicsoda, ki micsoda, hát, ott az már kevés lett. Lőnie kellett neki is, ő ugyan soha el nem sütötte a puskáját, neki más volt a föladata, de ha úgy adódik, akár el is süti, ő is lő, úgyhogy az volt a dolga a mi drága emlékezetű Úri Borbénknak, hogy míg mi lőttünk a vonalban, addig ő mászott, kúszott hozzánk vagy ötszáz métert, tán még többet, mászott, húzta maga után a muníciót, amivel tovább löhettünk, és ahogy így húzta-vonta, benne nyakig a sárban, ha fölemeli az ember a fejét már durr, fejbe is lőtték, kész, kaput, Matyi ennél óvatosabb gyerek volt világ életében, nem, ő nem emelkedett föl, szépen elboldogult avval a töltényes zsákkal, hát, heveder, hát, de valahogy megfélemedezett magáról, arról, hol van, mert csak azt láttam, gyakran hátranéztem, kerestem a szememmel, mi van vele, gata, inkább őt néztem, mint az orosz, úgyhogy azt hihette, Aradon van, a Fő téren, hát, fölállt, hogy a bakancsáról letörölje a port. Tudod, mindig így tesz, ismered ezt a mozdulatát, ha poros a cipője, megáll, elhányja, ami a kezében van, és a zsebkendőjével kifényesíti a cipőjét. Hát. Most is, a marhája, szerencsétlen, nem tisztogatni kezdte, azonnal észrevette, hogy rosszkor, épp a legrosszabbkor jut eszébe, ilyen volt ez világéletében, pedig jó bajtárs volt, Isten nyugosztalja szegényt. A golyó átütötte a fejét, egyik fülénél be, másiknál ki, kellett neki cipőt tisztogatni. Alighogy fölemelkedett, de annyi az oroszoknak éppen elég volt, puff.

És mi lett vele?

Mi lett volna. Éjjel szépen eltemettem. A borotvája ott volt a zsebében, abból csináltam neki köröszöt. Borotvás körösz, hallja, olyat még nem látott ez az átok föld.

Ezek már megint kezdik. Szatumáre, nekik Nagyfalú Szatu-Maré.

EMBÖRÉNEK

Megjött a zenekar, a sátorban a dobos, a hermonikás meg a figlihornis már rá-rázendít, próbálnak, nemrég itt járt a csabai színház, a dobos, a tangóhermonikás meg a bombardonos, azt mondja a magyar, ez bombardon, óriási bombardon, szóval a rezes elfújta nekik a kultúr előtt a Himnuszt, hallja, nemcsak mi rítunk, a magyar színészek is, abszurd zene, mondta az egyik magyar, de ő könnyezett a legjobban. Hát, ez az. A sátor már félig, a vőlegény nagy izgalomban, lassan indul a család a templomba, ott találkozik a templom előtt a meny-asszonyával.

Hallja, mi az, hogy abszurd? A mi muzsikánk nekik mér abszurdum?

Hát, hallja, az lehetetlen, hogy Aradon negyvennyolc óta nincs magyar színház a magyar színházban. Azt is elvették tőlünk. Egy darabig volt magyar meg román, most már csak egy, megszüntették teljesen a magyart, beolvasztották. Pedig, hallja, itt kétszáz éve van magyar színház! Aztán kend hányszor járt abban az aradi színházban? Egyszer se, na ugye. Akkor minek az kendnek?

Ha sokat beszél, úgy jár, mint Kása. Úgy mögégette a száját, hogy az aluttej is fúva öszi!

A sátor azért van lassan félig, mert a közvetlen hozzátartozók reggel óta, tegnap óta itt vannak. Este fölállították a legények a sátrat, hallja, a lagzi este kezdődött, ha a lagzi olyan jól sikerül, mint a tegnap este, akkorát mulattunk! A vőlegény is jól leitta magát, hallja, ma már csöndben kell maradnia, hát, derék legény ez a Búza Pista, Némöt Piros éppen hozzávaló. Jól választott, szép pár lesz.

A lösz.

Ez igen.

Ahogy új vendég jön, az örömanya, Magyar Annus néném meg a két öreg, Vendel bácsi meg Etel néni fogadja, torta, nászajándék, a tyúkot már pénteken elküldték, a zenekar eléjük megy, húzza a nótájukat, azt, amit a leginkább szokott énekelni a rokon a csárdában, az örömanya a rokonnal végigtáncolja az udvart a kaputól a sátorig, a sátor a szűrűben áll, a hajdani szűrűskertben, éppen hogy eltér, jó nagyra sikerült, mert ekkora kell. Kétszáz házat hívogattak.

Búza tata alig bír már menni, de még kicsoszog minden vendég elé, koccint, ő koccint minddel, szegény, rosszul ne legyen, Etel néninek nem tetszik, hogy ennyit iszik, ha ez mindenkinek iszik az egészségére, a maga egészségére, az unokája egészségére, ez a Vendel, most se bír magával. Nyolcvankilencbeli, úgyhogy lassan, éppen az idén tölti be a hetvenet, jól tartja magát. Ha ezt Matyi megéli. Isten nyugosztalja.

Akkor igyunk, Isten éltesse!

Hallja, mit főz? Csak nem böndőpaprikást? Lagzira böndőpaprikás, kendnek elmönt az esze! Jó hogy nem zödfőzelék.

Hallja, Aradon hogy építkeznek! Hatalmas blokkok épülnek, hát, új emeletes házak. Tudja, ki költözik be abba! Nagyfalusi ember soha.

Akkor igyunk rá.

Azt mondják, a kézfogó is jól sikerült, vagy húsz ház volt, a banda húzta a talpalávalót. Jani, Magyar Annus öccse tehenet vágott, itt volt az egész Búza család is, hát, sokat kimértek, vagy nyolcvan kiló tehénhúst, negyven tyúkot vágtak, rég volt ekkora kézfogó. Sátras kézfogó, Nagyfaluban ez járja. Szatumáre, hogyne. Még a rendőrnek se. Hallja, ez Nagyfalu.

A sátor falán körbe falvédők dicsérik a házasság szentségét, a bejárattal szemben a vőlegény fényképe, a menyasszonynál meg a kultúrban a menyasszonyé. Délután négykor ebéd, bort a téesz adott. Közben újabb meg újabb vendég. Savanyaleves, tehénpaprikás savanyával, sütemény, meg jó idevaló piros meg fehér bor, pálinka, kenyér kinek kell, a banda húzza, a vőfély minden fogás előtt verset mond, Éljen!

Se keze, se lába, mégis bölgve gyün a világra. Mi az? Nem tudom. Fing! Na mi az: Se keze, se lába, mégis bölgve gyün a világra? A fing! Idd ki mind!

Templom alatt mosnak, nyakad közé fosnak! Hallja.

Döme Imre bácsi Angliából hazajött, bányász, azt mondta, itt van Amerika, nem ott, mert itt élnek jobban az emberek! Búza Misa már nem jön. Az első háború előtt ment ki, Vendel testvérbátyja, nemrég halt meg. Hát, Misa nem látta többet a hazáját. Mi se ötlet, szegény. Boldogult az, higgye meg! Különben hazajött volna. Szégyelt hazagyünni.

A sátor bejáratánál fölirat: Szeretettel köszöntjük!

Este még a sátor végiben lógott a tehen, a magyarországiak csak lestek, tele léggel, ágyi azt mondja, ő abból nem eszik, beköpi a légy, hallja, ez azt hiszi, már hogy köpné be, a faggyú megvédi, a húshoz az nem ér, nem lesz annak semmi baja, majd kóstolja meg!

Itt vannak a magyarországiak is. Búza Fercsi a családjával. Meg Magyar Misáék. Fercsi Mezőhegyesről, Misa Gyuláról.

Menjen mindenki a kurva anyjába!

Annus testvéröccse, Jóska öbolyög. Ez korán kezd! Mert korán kezdte, tegnap este óta iszik. Egymagába az egyik asztalnál az eresz alatt, a szöllő alatt, aki mellél, elijed. A családja már a sátorban, ebédelnek. Különben meg se mukkannak, egy szót se értenek az egészről.

Hallja, milyen emberek vannak.

Magyar Jóska Forraiiratosra nősült, román lányt vett el, a gyerekei egy szót se értenek az apjuk nyelvén. Tán annyit, hogy értsék, odakint mit ordít az öreg. Menjenek az anyjuk picsájába! A húga csitítaná, nevet a násznép, hadd el, Annus, hadd mondja! Minket nem zavar.

És veri az asztalt, lesöpri az asztalt, és csak változatlanul küldi kurva anyjába a násznépet. Le köllene fektetni. Ha hagyná magát.

Az asszonynép reggel óta süt-főz, szomszéd, rokon, mindenfelől a fehérség. A nyári konyhában kenyérhegy, ők sütötték. Előbb a magyarországiak jöttek meg, Fercsi egy hete itt van, tegnap a gyerekei is megjöttek, Fercsi nagyon szeret disznót vágni, Annusnak ő a legnagyobb segítség, persze a Búza meg a Magyar testvérek, egy tehen, három disznó és majd kétszáz tyúk, ahány ház, mind küldött, mind, aki eljön, és ki nem jön, ha hívogatják? Olyan drága nagyfalusi vendégszeretettel. Mert itt a rokonság, komaság. Majd a fél falu. Hallja, valóság.

Már csak a hermonikás jár ki az új vendég elé, a többi nem férne a tömegetől. Mert még mindig szállingóznak. Ebéd közben. Délután négy után, ötkor. Tele a sátor, tele az udvar, a ház jókedvvel, öleléssel, méreggel. Az asszony, lásd, öcsi, mit tett velem, csal, ezt már nem mondja, csak addig, hogy mit tett vele, csak hát mindenki tudja róluk, az asszony, lásd, öcsi,

mit tött, és rí, mint a szopós malac, öccse vállára dől, nem mert részeg, csak mert fáj neki, hogy Aradon mit tett vele az asszony, hallja, minek mönt Aradra, itt nem merné az asszony, még hogy latort tart, hallja, én kifordítanám a bélit, a latornak vagy az asszonynak? Mind a kettőnek, de előbb a latornak.

MENJEN MINDENKI A KURVA ANYJÁBA!

Hahaha.

Hallja, ez megcsinálja a jókedvünket.

Oda se neki.

Biztos azért öbölög, mert. Ki tudja.

A pálinka Tömösvár mellől való, igen gyöngé és rossz ízű, ki veszi észre, csak a magyarországiak, ők jobbbhoz szoktak, válogatnak, kár beléjük, majd mi megisszuk, több marad nekünk, a borhoz szikvíz, hallja, nekem ne spricceljen, a bor jóízű, könnyű, reggelig eliszogathatja az ember. A kolhoz adta, itt termett a határban. A kolhoz az aradiaknak termeszt a szőlőt, sajtolja a bort, evvel alapozzák a hegyaljait, és mint aradi bor megy a boltba, tudnivaló, vendéglőbe. Aki issza, nem is tudja, hogy a java idevalósi. Hallja, ez is Arad, Aradnagyfalu.

Kezdetben így akarták hívni a falujukat, mert hogy van még egy Nagyfalu a Bánságban, Tömösnagyfalu, hát, az lött Szatu-Máré, ez is az, hát most mit tögyenek, Aradnagyfalu, aradi Szatumáré, csak valahogy nem pászolt, a népnek nem tetszett, az nem számít, úgyhogy Szucsuról akarik elnevezni, hát, előbb Szucusu Aurélról, aki valami nagy román volt ezörnőcszáznegyvennyócbán, aradi román politikus, pörösködött a magyarral, pörbe állt vele, hát, aztán mégse, inkább Szucusu János, úgyhogy Nagyfalu majdnem Ioan Suciú lött, hallja, mögyünk Ioan Suciuba, hun születött kend, Joán Szucusuba, tudja mög, hunnan gyün kend, hát Joán Szucusuból, hun akar kend möghalni, Joán Szucusuba, így aztán ez is elmaradt, bár az lett volna, a jegyző eztet akarta nagyon, valami finom román névet a falunak, hogy majd ű mögkörösztolli, hát, mi az, hogy Nagyfalu, Szatumáré, majdnem Szatmár. Hallja, ezek mögboldultak, akkor lösz ez Szatmárnémöti, amikor Szatmárból Nagyfalu, tudnivaló, Szucsufalva, hát SZUCSUFALVA, a jegyző így körösztolte el, nem lött abból sömmi, ekkora csúfságot mégse mert megtenni a román jegyző, még szöröncse, hogy ma már nincs jegyző, a községházán csak magyar ember van, mind idevalósi, hallja, honnan az édosapja faszából való lönne, elmönt a regáti jegyző is, hó, de megörült a nép, való, a Gróza Pétör löhetött, ű intézte, az jó embör, röndös román embör volt, hallja, tisztességes, szerette a magyart, mint a sajátját, hát, majdnem annyira. Na, elég az hozzá.

Násznagy Némöt Mátyás mög Szellelki Pál.

Menjen mindenki a kurva anyjába!

A sógort le kell fektetni.

Becipelik, előbb föllöki az asszonyokat, azok vinnék, na akkor, az embere ragadja meg, beviszik a házba, rúgkapál, röttön leüti a sógorát, a balfaszt lefektetik, nehezen adja be a derekát. Ilyen jó lagzi, és ő akkor már az ebéd kellős közepén nyugovóra térjen. Hát, ez elitta az eszit.

Ki tudja.

Igyál is, ne csak beszélj!

A zsír után most a bor csurog végig az állán.

A legények és az emberek mejjén virág, a kis Annus virágot tűz a kabátjuk hajtókájára, kitől mennyi lejt kap.

A kapunál ügyelő legény megint szól az örömanának, Annus néném, gyűjjön, a Raskó, gyűnnek Raskóék!

Űk az utolsók, utoljára Raskó gyün, így szokta, akárhova meghívják, ű gyün utolsónak. Magyar Annus első unokatestvére. Testvér, hát megjöttél? Köszönti Magyar Jani is. Hát, azért a Búzák is jól érzik itt magukat, az apjuk Annusnak adta a házat, idefogadta, amikor meghalt az ura, a menyüket nagyon megszerették, úgy bánik az öregekkel, mintha az édes lányuk volna, az se bánna velük így, hát; Búza Annus is, az is nagyon kedves lányuk, de a Matyi fiuk Magyar Annuskája mégiscsak árván maradt a gyermekeivel. Úgyhogy ez már épp úgy Magyar, mint Búza-ház. Így van jól, elférünk.

Raskó jön utoljára, mögötte Nagy Piros meg a családjuk. Pista elől, a hasa miatt majd orrabukik, pedig erősen kihúzza magát, fenn hordja az orrát, nagy rományvezető, ő a falu első rományvezetője, csapatvezető a kolhozban, nagy embör, hallja, kilopja a kolhoz szemét, az elnök mégis megtűri, mert olyan nagy románybarát, hogy, tudja meg, szinte az első ember a faluban. Legalábbis úgy jár, úgy tösz. Hogy az anyjába az istent.

Nagyoláj, a falu csak így hívja, Raskó, a Nagyoláj.

Hát.

A falu ki nem állhati.

Tudnivaló. Ilyen ember mindig volt.

Benyal nekik.

Nagy seggnyaló.

Míg a zene szól, a család bevonul a helyére, leül, Raskó még mindig táncol, lassan halad befelé a Raskó család, Pista aprózza az oláhosat. A hermonikás jól tudja, mi kell neki, rákezd egy magyar nótára, Csárdás kis kalapot vöttem, hadd el, ne azt, tudja jól a Kovács Márton, mi kéne neki, de magától csak nem, hát, neki az kell, azt húzza, rományt, hallod, rományt, azt szeretöm! Húzza neki a banda, húzza, vonja, nyikorogja a Raskó talpa alá valót, Raskó ordít hozzá, rüg kettőt, majd hasra bukik, hanyatt nem vágódik, úgy megfeszíti magát hátra, röttön elvágódik, a kezével hadonász, ropja a románosat, nagy kedvvel, boldogan, nekifenekedve rezegetti a pocakját, mutatni, így kell azt, ez az igazi nagyfalusi tánc, hallja, sógor, hogy az anyja, ez nem fér a bűribe, emelinti a lábikráját, emeli a lábát, emeli Nagyoláj, Hun a bocskor?! Valaki rádörrent a hangos, már bőfögés előtt álló násznépből, Pista, hun a bocskor, Pista nem hall, se nem lát, se nem hall, pedig igencsak forgati a szömit, hogy szúrná ki valaki, hun a bocskor, hallja, ez megmondta, csak meg ne hallja, Pista odamén a magyarországiakhoz, rájuk nevet, boldog, a zsvajban tán meghallotta a bocskort, tán elért hozzá a marasztaló szó, nem a gyulai rokon mondta, de ahogy odaér oláhos tánca közben az asztalához, megcsókolja, csókolja bátyát, magyar vagyok, csak szeretem, pedig megfogadtam, hogy többet nem fogok táncolni, azt mondja, ő magyar, csak eztet szereti, megcsókolja Feri bátyát, jól tötte, hogy hazagyütt, jót mulatunk, és már kapkodi is a lábát, tisztára kurticsi, ott tanulta, Kürtösön, máshol aligha látta errefelé.

Nézd, Kisoláh, hogy lesi, mindjárt nekiugrik. Pocskoli a feleségét, az üvét is.

Raskó a fél falu kurváját pocskoli, hogy brigádvezető, azt tösz, amit akar, olyan munkát ad, amilyenhez kedve van, nem mindegy, mög hát ha ez mögszorítja a gyöngye asszonyt, nem bír mögyszabadulni az öleléséből, akkora nagy barom, mahomet, én mondom, én se bírnék vele,

hát még az asszony, azért ilyen vad gyerök, mert nem köll dolgoznia, csak ül az irodájában, osztí a dolgot, mög néha kihajt a kocsival a határba, szétnéz, hogy halad, embörök dógozzanak, hogy az erre, arra, szépen beszél, mint a csürhész, úgy káromkodik, hogy a pap már mögmondta, ű oda be ne tögye hozzá a lábát a templomba, nem is mögy az, nagy kommunista, hallja, az nem lönne baj, Gróza is az volt, demokrata, hallja, az nem ugyanaz, már hogy az istenbe ne volna ugyanaz, magyar vagy román, nem az számít, csak hogy embör lögyön. Én mondom magának!

Hát.

Már igen mulatnak.

Még meg se kezdődött a lagzi, mert az igazi még csak eztán jön, mégis már minden a feje tetején áll, a feje tetején áll az emberben minden. Hát, a pálinka, finom. A szentmártonyi azt mondi, fáin, a kurticsi meg hogy bun. Majdnem mindegy. A fontos, hogy valóban jó legyen.

Honnan való ez a pálinka, a pálinkafőzőnkből?

Nem, Tömösvár alól.

Hallja, ott vött a jegyző birtokot abból a két szekér aranyból, amit a dédöregapáméktól elszödött. Aláíratott velük, nem tudtak írni, köröszöt vetettek a papírra, azon az állt, hogy az örökséget mind a jegyzőre írják, így a jegyző a két szekér arannyal meglépett, Tömösvár alatt van neki birtoka, most pártferma.

Az mi.

Olyan, mint nálatok az állami gazdaság. Pártferma, a ferma mint a farm, gazdaság, és az államé. Régen birtok volt, nagybirtok. Magyarországon nem így mondják?

Hallja, az nem Románia.

Mért, ez az?

Azt mondta egy aradi román, hogy űk kétezör éve vannak itt, félig-meddig a rokonom, a húgom ura, sógor, mi mög csak telepesök vagyunk! Na, akkor hogy van az, hogy EZÖRÉVES HATÁR?! Nem is hallottak ezek erről, asse tudják, hogy a Kárpátokban volt a magyar határ. Mögmagyaráztam neki, tik vagytok a betolakodók! Asse tudjátok, ki csinált bennötöket, nem hogy kétezör év! A némöt anyádat mögbaszta egy magyar legény, oszt most vered a mejjed, kétezör év! Káromkodott, szidta az anyámat, én mög az ű tokos anyját, aki szülte, a többi embör csak nevetött. Hát. Hallja, úgy jár, rrint Magyar Jóska, tudja, aki az előbb még mindenkit elküldött az anyjába, Annus néném bátyja, az a kürtösi kocsmákban egyhuztomban azt ordítja, hogy Bocskor! Bocskor, ordít az öreg faszi: Bocskor! Csak ennyit bír kinyögni, már akkor nagyon részög löhet, BOCSKOR! Hej, de sokszor elverték már ezért, mégse használt most már együtt isznak, hagyják, ő fizet, hagyják, hadd bocskorozzon. Otthon román mönyecske, a gyerekek magyarul csak gagyognak. Hallja, én nem ordítok, de az én gyerököm, az anyja úristenit!

Ki ne dönts ez a karácsonyfát!

Ott áll az udvaron a ház előtt, a kisház előtt, ahol az öregek élnek, az öreg Búza ültette, egyik unokája hozta valahonnan, az öreg nagy boldogan elültette a tüves karácsonyfát, hát, szép, nem, ugye milyen szép? Karácsonyfa Nagyfaluba, hiába, ez itt nem a Kárpátok, hallod, hogy én ott mennyi karácsonyfát láttam, az egész hegy tele volt ültetve karácsonyfával, könnyű a székelynék, csak kapja magát, kivág egyet, és már meg is jött a Jézuska, mi meg legföljebb

akácfát vághatunk magunknak, azt is csak óvatosan, a Kiserdőt nem szabad irtani. Hallja, ennek az öreg Búzának karácsonyfája van! Én is ültetek, az anyja jó istenit.

Na, akkor igyunk.

Tér még?

Mért ne? Kinek nézel engem?

A pap, ne félj, egy kortyot se fog inni.

Kár lenne belé.

Hallod. Szép kis karácsonyfá. Csak kend ne itt hugyozzon, menjen a sátor mögé! Nézze, ideállna az emberek elé.

Ereszd el a hajamat!

Hát ez már kezd úgy festeni, pedig még csak Most kezdődik a most kezdődik a most kezdődik a tánc! Jól mondja! Mért, hogy hívják az aradi sógort?

Kuruc, de Curuțiunak mondja! Az anyja mög Snájdör. Hát.

Ez a Raskó úgy tösz, mintha beépített lenne, pedig apja, anyja magyar a szerencsétlenjének. Hallja, Forrairatoson a beépítettek megvannak? Négy ucca magyar, három román sor, beépítették őket. Ne piszkáld, megint kezdi. Amikor gyűttek a tollas csendőrök.

Magyar bácsi előbújt, az ordítós Jani, valamit aludhatott, megunta a dikót, kint tántorog a násznép között. Gyün ez is?

Indul a menet.

Kászálódnak, indíts! Siessünk, még a végén lekéssük.

Ennyi nép.

Apám, ezek románok?

Hogy lennének azok. Ha a Gergő román, akkor én is az vagyok, meg te is!

De hát ez nem Románia?

Az fiam, most az, de valamikor, amikor az apád itt született, már akkor se, éppen akkor húzták meg a határt, azelőtt, amikor a nagyapád, a tatád született, még Magyarország volt!

Akkor most mért nem Magyarország?

Hallja, ezt magyarázza meg neki. Ha tudja.

Fiam, te ezt nem érted, a gyerek nem érti, mért ne érthetné. Az iskolában úgy tanulják, hogy ez Románia.

Tudja, a Kárpátokon túl, az! A Regát, az Oláhország!

Ne ordítson, Raskó meghallja.

Baszok rá!

Apám is tud románul, a katonával románul beszélgetett!

Azért engedték át az ajándékot. Meg majd a borsot vissza. Tudja, nálunk nincs bors, disznótorra az ember bors nélkül marad, meg hát a húsleveshez is szeretjük, innen viszi az ember. Olcsóbb is. Hogy keresik, piper, piper!

Hát, ennek a szegény országnak ilyen jól még nem ment. Mindenkinek van mit ennie! Tudja, bátya, maga tudja, milyen szegénység volt itt, a szegény ember nem tudott mit enni adni a gyerekének, a gazda jól élt, de a napszámos, a zsöllér, hajaj! Akinek nem volt földje.

A földet csak hadd el.

Hát, nézze meg, bátya, villanyunk is van, az első körte a faluban két éve gyulladt ki, így nyáron, emlékszik, itt volt a családjával, az egész falu azt leste, na, hallja, megjött a villany! Ezt is a demokráciának köszönhetjük.

Hallja, hagyja el a demokráciát, mert mindjárt megmondom, mit hozott!

Halkabban mondja, Jani bátya ki nem állhatja őket, sajnálja a földjét. A szöröncsétlennek pedig semmije se volt, mégis a gazdák mellé állt.

Hát, ő is gazdalegény volt, kigazda gyereke. Mit tött volna. Tudnivaló.

A vér nem válik vízzé.

Hallja, még jó, hogy időben jöttem, mert nálunk még csak négy óra. Lévésen négy óra, Iratoson meg öt, hát. Itt korábban kel a nap.

El ne higgye.

Az előbb a vőfény csak hangolt, próbálta a hangját, majd este hallgasd meg, hogy mondja! Ügyes gyerek, az Anti fia. Pistával együtt van sor alatt.

Minek házasodik ez ilyen hamar, megvárhatná a katonaságot. Majd ha leszerelt, másfél év nem a világ, ha addig hűséges marad a lány, megérdemli, addig semmi. Én addig meg nem házasodtam, míg le nem tölt a három év a román király seregében!

Könnyű ezeknek, nekik csak másfél év.

Hallja, amikor én öt évet szolgáltam, negyvennyolc hónapot a Ferenc Jóska katonájaként! Hallja, az volt háború, nem ez a mostani. Ez már csak gyilkolás volt, hallja, mészárszék.

Hadd el, beivott az öreg, hadd mondja.

A messziről jött rokonság már evett, akkor indulás, mén a menet végig a falun a templomba. Siess, nehogy megvárakoztasd a menyasszonyt! Még mással áll oltár elé!

Hahaha!

Bruhaha!

Hallja, igyunk még egyet!

Itt van, fogja, a templomig meg vissza tán elég!

Ereszd el a hajamat! Iju-juju-juju-ju!

Megy a menet. Indul. Hallja, kászálódjon, mögyünk!

Többeknek nem tetszik az indítás, ha már ilyen jól leültünk, miért nem maradunk? Hallja, még egy pohárral.

De az utolsó.

A csinált virág az emberek mejjén most megigazítandó, sorba minden, a nyakkendő, hallja, a nyakkendő parasztja, némelyiken nyakkendő, nyakba való kendő, egész uras, hallja, nem a gazda, csak az aradi, az aradi gimnazista fia, az, hogy az anyjába az istent, húzzad, édes muzsikásom!

A muzsikás meg húzza.

Tudnivaló, nem kell neki kétszer mondani.

Itt az első nyakkendőös paraszt Búza Matyi volt, hát, az úri borbé. Szegény.

Elöl mögy a vőlegény, utána a nép, végül a banda, ahogy mögy ki a banda, előtte nyolc, tizennyolc, a végén csalt nyolc, mert a többi abbahagyja, kitikkadt az öreglegénye, hallja, csak a legifjabb nagyfalusi banda, az járja, az ropja, az teszi, odateszi, hallja, ezek szépen járnak a marsot, hallja, ezek igen, ahogy a zenekar a kapuba ér, megint megáll, az örömanya ott ölelgeti a testvéreit, sógorait, ott járja a kapuba már a járdán a Búza meg a Magyar ember valahány, ott kapkodja, el nem sietné a magyarost, nem kapkodik azt, a magyar nem kapkodja, csak odatöszö, hallja, kiraki, így a, az örömanya széttárja, a keze az égnek széttárva, kitérülködve, a szeme az előbb még könnyes volt, már nem, már megint csak nevet, öleli a testvéreket, ura testvéreit, hallja, testvér, ha ezt a, ne mondja, ki ne ejtse az ura nevet, akkor még baj lesz, baj történik, ki tudhatja, hallja, Annus néném, drága Annus néném, öleli, csókoli a két orcáját, Annus az egy szem gyerektől búcsúzik, most elmögy, mire visszagyün, embör lösz, új embör, hát, de ide gyün, ide vissza, az apai házhon, hallod, az apja, már kezdi, az apját emlegeti, szegény feje. Hát, ez is mennyit szenvedett, hallja, az én asszonyom meg a kurvát játssza, jaj istenem, ha az a lator most itt lenne, hagyja el, bátya, most mulassunk, ne sírjunk, örüljünk, örvendezzünk, az én Matyim nagyfia lagziján!

A dobos püföli, a hermonikás húzza-vonja, tologati, a rezes meg csak bömböli bele a nagyfalusi kora estbe, hogy mostan nagyon boldog, nagyon szomorú, tele már a köténye könnyel a Magyar Annusnak. Tudja, a Matyi. Tudnivaló.

Teremtőm.

Jaj, míg ő itt siratgati a fiát, az már hol jár, indíts utána, anyám, siessünk, már a fele utat megtették, pedig nagyon lassan mennek, mint a tetű, így kell, tán hogy az öregebbje is bírja, mögy a menet végig a falun, Nagyfalun, a falu Nagy uccáján, a falu első uccáján, Öreguccán, valamikor itt csak egy sor ház volt, az, amelyik délre néz az ablakával, itt jobbfelől, a másik helyén gyöp, a telepes kertészek ide csapták ki a jószágot, hát, az jó világ lehetett, a gyöp végig az új udvaruk volt, mert akkor még se udvar, se kerítés, se semmi, még kert se, mert a kertben a dohánt termesztették, aztán, hogy kivitték a dohánt a szántóföldre, a kertből, dohánkertből lett a kert, látja, mennyi szőlő, szilva, alma, barack, minden, meg a zöldség, krumpli, itt minden megterem, két kishold, hallja, az éppen elég, ez a szerencsénk, ez a kert, mert ha ezt is elvették volna tőlünk, ha a kolhoz ezt is elszödi, hallja, most mind mezítláb és üres hassal járnánk! Nézze, a zsillérik most is úgy járnak, még Aradra is, hagyja a zsillért, van annak elég baja, meg nekünk is, mért, kendnek mi az isten baja lehet, semmi, csak az élet, hogy úgy elment, és maholnap kivisznek a temetőbe, szegény Vendel bácsi megint ezt énekelte, Nagyfalusi lányok Rólam szödi a virágot, ez volt a kedvenc dala, hallja, régen nem hallottam énekelni, most is, hamar bekapott, ledült, bedőlt a házba, ott fekszik a subáján, pedig hogy bírta ez az italt, nem itta, vedelte, Vendel vedelte, én mondom, bírta, el is mulatta a keresetét, amit adott a föld, hát, jól tötte, ha megtartja, földet vősz magának belőle, most jobb lönne, nem az járt jól kolhozékkal, akinek semmije se volt? Aki meg csak kuporgatott, fogához verte a bánt, most megfoghatja a kapanyelet, ha hatvanéves, akkor is, épp úgy kell dolgoznia, mintha húszéves volna, mert megint nincs semmije. Éppen annyija van, mint Nadobánnak! Csak a ház, az nagyobb, meg a kert. Hallja, az a kert rengeteget számít. Ha az nem lenne. Az öreg Nadobán a legjobb cimborája volt Vendel bácsinak. Együtt mulattak a csárdában, Vencel cigány elhúzott neki egy házat! Hallja, ez a két öreg ma is a vitézi földet emlegetné, ha újra együtt lenne, Gergő bácsi tavalyelőtt meghalt. Hát. Szegény.

Ez az Annus, ez az Annus, mintha fiatalasszony volna! Még mindig. Milyen szép lehetett ez, amikor Matyi elvette! A legszebb lány a faluba, ha a zsidó Faf lányát nem számítjuk, mert különben az volt a legszebb, szegényt azóta se láttuk, úgy eltűntek, ki tudja, mi lett velük, elvitték őket, alighogy bejöttek a magyarok, vitték őket Aradra, de aztán Aradot hamar visszafoglalták, így ki tudja, talán világgá mentek, esetleg Izraelbe, az biztos, hogy ide többet nem jöttek, ide többet egy zsidó se jött vissza. Mint a Matyi, asse.

Annus, hogy egyedül maradt a négy családjával, nem ment újra férjhez. Már nem várja, tán ha álmában, az urát, már lemondhatott róla, de jobb most nem beszélni róla, nagyon szerette Matyit, nem kellett ennek senki, utána senki, jó sokáig várt az urára, hiába mondta a bajtársa, hogy mellette esett el, ő tölt rá köröszöt, nem, ő nem hiszi, olyan volt, mint aki megtébo-lyodott, már azon gondolkoztak, elviszik Mokrára, mért, ott mi van, bolondokháza, Mokra, az, El kéne vinni Mokrára! Azt mondták, persze nemcsak ő volt így, a legtöbb asszony, aki özvegy maradt, több asszony is, mások meg azonnal férjhez möntek, ahogy löhetött, hogy möggüött a papír, az ura hősi halott a hazájáért, kinek a magyar, kinek a román seregben lett hősi halott az ura, tudnivaló, hallja, már akkor szövetségesek voltak, mint most is, hallja, ez majdnem olyan, mint akkor, méghogy szövetséges, tudja, hogy van az, bejött az orosz, az aztán összeboronált bennünket, jól tötte, Annust az apósa, előbb csak az anyósa, Faragó Etel hívta, ment az, nem az anyjához, Matyi szüleihöz mönt, hát, nagyon szereti az öregeket, mintha a lányuk lenne, az öreg is megszerette, lányává fogadta, úgylígy így. Szegény Annust kérték, de hányan vitték volna, nem, ő soha, ő már egyszer örök hűséget fogadott, ilyen ez, hallja, ha belegebed is. Hát igen. Még mindig dolgozik a kolhozban, keres annyit, mint a más embere. Pedig jó erős asszony lett, majd fölbukik, olyan kövér, de dolgozni még bír, azt mondja, ha nem dolgozna, csak az urára gondolna, még valami bajt csinálna, hallja, megvan még a Galiba-kút? Nincs, betemették, nem kell az már a kutyának se, beszántották, a Kilső-gyöpöt is beszántották, alig maradt gyöp, csak itt a falu alatt, kell a föld a kolhoznak, mindent bevet, aztán csodálkozik az elnök, hogy nem adja vissza az elvetett magot. Hát, zsillér volt az elnök, most nagyfiú, ő tanítaná a gazdát, tudnivaló, azt hiszi, ő taníthat, pedig ő tanulhatna tőlünk. Hallja, nem rossz ember az, csak azt hiszi, hogy ő a legokosabb a faluba, ha nem lenne ilyen rátarti, a kolhoz jobban menne. Mért, mi baj a kolhossal? Semmi, csak hát tudja a föld így nem a miénk. Aztán ki, hogy.

Aki bírja, marja. Tudja, hogy van az.

Az ott Némöt Piros. Ők már itt vannak. Hát az a másik násznép? Faragó Márton, tudja, a körösztí, meg a. Kis Boris is most esküszik. Előbb ők, aztán mi jövünk. Már gyűnnek kifelé.

Éppen jókor.

Ez ma már a harmadik esküvő.

És Pityu bemehet a templomba?

Már mér ne.

Kisz-tag, nem?

Az, de az nem számít.

Nálunk ezt nem lehetne, kirúgnák a KISz-ből! Se a párttag, se a KISz-tag, aki kommunista, hogy esküdhethet templomban?

Nálunk nem számít. Én is párttag vagyok, mégis bemennék. Itt nem számít, a román avval nem vergődik.

Érdekes, nálunk nem szeretik.

Lehet, hogy itt se szeretik, de hát mit lehet tenni.

Biztosan azért, mert a román nép nagyon vallásos, és ha magának megengedi, a magyarnak se szólhat.

Hallja.

Ez érdekes. Nálunk ki nem állják. Ambrus pappal mi történt?

Semmi, meghalt. Itt nyugszik a temetőben, ötvenkettőben, vagy mikor, ötvenhárom tavaszán ment el.

Most ki a pap?

Előbb valami Jánosi volt, csak néhány évig volt itt plébános, most Zsíros Károly, a Zsíros pap. Amúgy nem zsíros, csak ez a neve. Állítólag csanádapácai a családja, csak valahogy itt maradtak. Az apja itt él Tornyán. Rendes parasztember, láttam.

A magyarországiak most vannak itt másodszor, eddig nem jöhettek, hogy kiűtött a demokrácia, lezárták a határt, előbb még úgy negyvennyolcig átjárhattak, a kettős birtok miatt, az itteni gazdának odaát, az odaáti gazdának itt volt földje, megengedték neki még akkor is, a háború után, hogy átjárjon művelni a földjét, aztán hogy bejött a népi demokrácia, győzött, egy párt lett a sok pártból, hát, tisztára demokrácia, a többit becsukták, az embereket is? Azokat is, pártot, embert, mindenkit, aki nem értett velük egyet, úgyhogy akkor megszűnt az átjárás, ez az összevisszaság, rendet csinált a két kommunista ország, hát, lezárta a határt, se ki, se be, az apjuk faszát mászkálnak itt az emberek, ide azóta nemrég jöttek először látogatóba az odaát maradtak. Sokan elmentek, amikor a bécsi döntés úgy döntött, hogy mi Dél-Erdélyben maradunk, sokan vissza is jöttek, volt, aki csak a háború után, de a legtöbb odaát maradt, csak valahogy idehúzódott mind a határszélre, átellenben a rokonságnál, Batonyán, Dombegyházán, hát, Kevermesen, meg arrébb, mint bátya Mezőhegyesen, idejött mind, ide húzta a szívük, a határ mellé, hogy közelebb legyenek az otthonukhoz, a szüleikhez, a családjukhoz, hogy ha lehet, elsőnek ugorjanak megint haza, csak úgy átugrani, hazanézni, benézni, és már itt se vagyok, az apjukhoz, anyjukhoz, nem egy közben, háború közben csak úgy hazajött éjszaka, megnézni édesanyját, hallotta, hogy nagybeteg az anyja, tavaly szökött át a határon, aztán már jött is vissza, visszaszökött megnézni utoljára az anyját, hát, ilyen a magyar ember, hallja, aztán vissza is ment, csak hogy még egyszer, utoljára. Hallja, ez nagyon szomorú, szegény anyámat juttatja eszembe, hagyja el.

A hat násznép közül Búzáéké a leghangosabb. Látszik, hogy itt vannak a magyarországiak! Amott is, csak itt többen.

Hallja, jól megkeverték minket!

Hát. Még hogy a határon túl, most már a környék is tele velük. A háborúig a falu szinte bezárulkozott, az idegent be nem fogadta, legföljebb ha a szomszéd magyar faluba elvittek egy-egy lányt, legény sose, csak leány, zsillér is, kispap is, gazda sose, még csak az kéne, amikor itt a föld, olyan nincs, hát ilyen már nincs, nincs föld, nincs ami itt tartsa az embert, ha a szíve máshová húzza, hát odébball. A másik meg idejön. Úgyhogy a falu eléggé meg van keverve. Lehet, de színmagyar ez, hallja, most is! Amíg a világ világ lesz.

Tudnivaló.

Akkor be a templomba.

Azt mondják a régi öregek, hogy az utolsó Zsótér a Krisztus volt.

Melyik?

A Zsótér Krisztus. Csak gyerek korában meghalt. Valami cipót lopott az anyjától, azért hívták Krisztusnak. Azt mondják, akkor halt meg, amikor a korela pusztított. Hát, Zsótér azóta sincs.

A násznépnek csak a kisebbik fele fér be a templomba, a többség a templom előtt, a piacon, a községháza előtt, a nagyfalusi Fő téren, az iskola, a vögyös, vögyösbolt, a román szerint alimöntár. Szóval a posta, a községháza, a tűzoltó szertár, a kultúr, a kultur volt régen, nem is olyan régen a jegyző háza, Gróza elvötte tőle, most kultúr, ott lesz Némöték lagzija, az óvoda, a plebánia meg a templom között ácsorog, társalog, nevet, énekel, szívja a dohánt, a magyarországi a tokost, a tokos dohánt, azt mondják szopókás, tokos, tokba van, nem? Úgyhogy szívja az ember a tokost, már leginkább a maga csinálta dohányt, újságpapírba csavari a dohánt, avval füstöli tele a teret, doháncsosz nem látta dohán az, hallja, ebből vegyen, a községháza előtt, a sarkon a zenekar húzza, míg bent tart az esküvő, a pap összeadja az ifjú párt, kint járják a paptáncot, Raskó vezényel, ő adja az ütemet, ne úgy, hallod, az anyád jó istenit, ne úgy, kiveszi a hermonikás kezéből a hermonikáját, mutatná, ha tudná, na akkor a dobos kezéből veszi ki az ütőt, így, hallod, így verjed, jó oláhosan, járja Raskó a román táncot, hát, megint kapkodja a lábát, mint aki parázson járja, emeli az égbe a lábát, kapkodi, a nép meg csak nézi, senki se áll mellé, egymaga ropja, hallod, ez jól benyal nekik, hát, mit töhet, járja a paptáncot, a pap nem szereti, csudálja, nem veszkődik az avval, már hogyne. Már rikolt is hozzá, hogyne, rikolt a kisebbség nyelvén, mutatnia kell, nem akármilyen lagziba hivatalos ő, ez ilyen lagzi, olyan, ahol ő így járja, mutatni, mekkora nagy román, nemhiába hívja így a falu, nem hiába utálja mindenki, hagyja el, olyan, mint a falu, mért, a falu nem ilyen, de, a falu mindig olyan, amilyennek lennie kell, hát, hallja, én mindjárt visszazavarom Magyarországra, hadd el; ne kötekedjenek, éppen itt, a templom előtt, hallja, amikor mindenki jókedvű, kendtek meg itt öbolyögnek. Nem mi, Pista.

Raskó még mindig a bandával veszkődik, tanítja őket az ő muzsikájára. De bent már.

Amíg ő így vezényel: román zene, román tánc! Addig a templomban már.

Azt mondja Pista, ő nem mehet be, a párttagok nem. Hát a többi nem ezt mondja. Hallod, öcsém, én komolyan veszem a dolgot, ha nem, akkor nem. Hogy néz az ki, hogy én bemenjek.

A felesége se mehet, a gyereke se, lánya se, azért is bemennek, mind bent van, csak ő kapkodja a községháza előtt.

Nem teheti. Neki erre fogadalma van. Tudja, bátya, én kommunista vagyok. Nagyon nem bírja a papját, hallja! Ki nem állhatom. Egyenesen rühellem! Aki így magyarkodik, reakciós. Én mondom neked, nagy reakciós a faszi.

Hát, a pap magyarul beszél. Még ott is, a templomban. Már amikor magyarul szólhat a deák után. Nem, Raskó akkor is románul szólal meg a kolhozban, amikor mindenki csak magyarul, még az elnök is. Hát, jól megtanulta ő a néphadseregben. Hát most itt a néptanács előtt öbolyög.

Öbolyögjön. A gazda nagyot sercint, öbolyögjön, ha neki ez tetszik. De ezért még egyszer megfizet.

Tudja, úgy jár, mint a jegyző, az se mert többet visszajönni. Amíg a magyarok bent voltak, jól elbántak a házával. Vissza se mert jönni. Mást küldtek, hallja, az se volt jobb. Mindegy, el kell viselni békével.

Azt mondja Raskó, nagy reakciós a faszi. A papra mondja, mert hogy nagy reakciós magyar istenháza ez, hallja! Jól adja, az anyjába az istent.

A pap ritka szépen szól, szól a nyájhoz nagyon szépen, az új párhoz meg a násznéphez: házasságról, kötelességről, hűségről, hogy megmaradjon ez a nép, hogy szaporodjon, csak így maradhatunk meg, ha szeretjük egymást, tiszteljük apánkat, anyánkat, a falu hagyományait, a nép szokásait, a vallást, ha jó keresztény katolikus gyermekeket adunk a magyarságnak, itt Aradban Nagyaluban az Úr ezerkilencszázötvenkilencedik évében, hallja, szépen beszél, hát, ez a dolga, pap, nem? Akkor is. Hogy így a hűség, úgy a szeretet, a család békessége, az asszony akkor is tűrjön, ha fáj neki valami, ha a legszívesebben faképnél hagyná az urát, mint sok városi teszi, hallja, ez igaz, úgy van, azért van a tenger válás, mert az emberek kivetkőznek magukból, azt hiszik, most már mindent szabad, ha mindent szabad, akkor ölni, rabolni is szabad, hát, így van, nem, kedves híveim, boldog jegyespár, boldog ifjú pár, szeressétek egymást, járjatok ezután is a templomba, és neveljétek a gyermekeiteket jó magyar keresztény emberekké, mint amilyenek ti is a szüleitek által lettetek ammen.

Hallja.

Raskó Pistát Nadobán Fercsi lesi. Ő is jól beivott már, sőt, ő a részeg, Raskó nem. Csak úgy tesz.

Ahogy jön ki a násznép a templomból, az ifjú pár marékkal szórja a bánt a templomajtó előtt rájuk váró gyerekeknek, az újember szórja a bánt közéjük, valamelyik gyerek mond köszöntőt, erre a Búza gyerek hinteni kezdi a hecit, meg a cukorkát, nem jól látja, Piros szórja a cukorkát, az, nem az ember, kapkodja a gyereksereg a földről, majd hajba kapnak, hallja, ilyen régen nem volt, nem, tán a romántól tanulták, attól leshették el, tán a kürtösiek, való, azok, hallja, változik a világ. De szép, nem? Az. Hát.

Na amikor Raskó észrevösz, gyűn az új pár, még jobban rákezd. A szalagos, tányérsapkás banda rezes-hermonikásdobos csinnadrattáját még sebesebb zenére vezényli, most kapd el. Hol a bocskor, BOCSKOR, szólnak rá a tömegből, még nem hallja, most kezd rá csak istenigazából, már rikolt is hozzá, nemcsak kapkodik, te ez úgy csinál, mint aki szarni készül, ne vigyük oda az árnyékszékot? Kisoláh öbölyög, nézzünk oda, éppen ő, hát, éppen neki van vele baja, jól összejöttek ezek, na, akkor Raskó rákezd, azt mondják, a lánya esküvőjére se ment be a templomba, ott kapkodja a lábát Pityu a villanyégett gólya alatt, még három maradt a falu kéményein, itt leégett a gólya, föltelepedett a községháza előtti villanykaróra, hát, valami nagyfeszültség, az, nem tért el a darót között? Nem láttam, csak hogy megégette a villany, összeégett, villanyégett gólya fészke alatt rakja, teszi, meg most már rikkantja is az anyjába a jó istent, hogy valahogy így a bitangja Árgyé foku pájé ugyé, sztrüg pö mündrá, nu m-áugyé. Árgyé foku pájé-uszkáté, sztrüg pö mündrá dupö szaté! Érted? Hogyne, a felit.

Bocskor!

Ez a Raskó úgy tösz, mint Mihály Jani, akit az apja kétszer vágott le a kötélről. Már csak a lobogó hiányzik, látott már kürtösi lagzit? Megy a román násznép végig a falun, a legények épp úgy járvák, mint nálunk, elől a menyasszony meg a vőlegény, végigéneklük az uccát, épp úgy, mint mi, csak legelől a legény lobogót lenget, forgatja a nemzetiszín lobogójukat. Tán a mi őseink is lobogóval vonultak, amikor még lehetett.

Árgyé foku pájé ugyé, kezdi előlről a rikkantást. Magyar Jóska, aki az előbb mindenkit elküldött haza, Bocskor, Bocskor, okádja rá a szeszszagot, a pálinka bűzét, amit ivott, majd kijön belőle, rá Raskóra, Bocskor! Pista rá se hederít, csak járja tovább, rikoltja, hejehujahopp, Nadobán Fercsi is odalopakodik, nekimenne, úgy villog a szeme, úgy áll a szeme, hogy ebből baj lesz, hallja, Bocskor! Nem Kisoláh, csak Jóska bácsi, Pista meglüki, az öreg hanyatt esik, Kisoláj már majdnem rajta, mégse, hallja, ezek egymásnak esnek, nem, Pista belerúg Jóska bácsiba, hallja, ez már túlzás, Kisolájt le kell fogni, még jó, hogy megy vissza a menet, és a

zenekar már megint magyarost húz, a marsot, indul a menet haza, kis hijján összeverekedtek, Kisoláj még nem ivott eleget, hallja, ez a Feri néha úgy lerészegedik, mint a disznó, hát, a felesége miatt, ez a Raskó bántja.

Raskó letörli magáról a verítéket meg a port, mit fölvert, arcáról a vizet, ruhájáról a sarat, egy kicsit elhízta, nem bírom már, de melyik legény bírja nálam jobban? Egyik se. Úgyhogy a menet indul haza, viszi az új párt.

Kár azért a gólyáért.

Hallja, én jobb kurticsi mondókát tudok! Idevalósi fiúktól hallottam, amikor katona voltam, vagy tán aradiaktól, hogy így csúfolták a románt, mennyire keveri a beszédet! Hát ez korcs, valóság, mint a Magyar Jóska családja, Báté vüntul hotolmás, Mérg ficsóri sorozás. Fétélé szö busulész, Ficsóri szö rukulész, így mondja, félig magyarul, Hatalmasan fúj a szél, Mönnek a legények sor alá. A leányok búsulnak, busulész, a legények meg berukkolnak! Hát. Én jobbat tudok, a móc így mondi: Mérdzsém pösztö hégyu, köj māj közélétyu, Menjünk a hegyen, arra közelebb! Hahaha, ha azt mondja neki: Fututén kur pé mőtá, baszom anyád seggbe, azt hiszi, kedveskedik neki, jót nevetnek, hát, de ha Futuc mujéréá, baszom a feleséged, a mujéréá rossz nőt jelent, ezért ölnek, kibelezik az embert, azt kérdi: Mi az, nincs anyám, nincs anyám?

Hallja, Fazekas jól megjárta, most mennek el a háza előtt, Fazekas Pétör fölakasztotta magát, mert a csárdában a legények összeverték, hát megérdemelte, nagy szemét volt, amikor rekuta voltam, elővette a kését, előkapta a csizmájából, és már üres is lett a csárda, szétzavarta a rekutabálunkat, a román csendőr is védte, a barátja volt, a cimborája, egy húron pendült vele, ha a csendőr nem védi, elbánunk vele, nem lehetett, kis ember volt, de ha kés volt nála, mindenki rettegett tőle, fölakasztotta magát, mert csunyán megrakták. Hát, azt gondolhatta, neki akkor már vége, még hogy őt így mögkörösztöljék.

Hallja, Pécskán mögkörösztölték a rendőrünket! Hogy az istenbe? Hát, Majlátról jött az ide, magyar ember, de rettegett tőle az egész falu, a román jobb, az nem bántja az embert, de ennek bizonyítania kell, valami székely volt, Szabó, fiatal ember, na amikor innen Pécskára került, úgy mögkörösztölték a legények, hogy majd belehalt. Úgy látszik, mi túl gyávák vagyunk. A második rendőrünk a Puja előtt a Lukácsi volt, a légy is félt tőle, rátarti magyar ember, innen nősült, rá is kapott a magyar népre, elkerült Peregre, ott azt is mögkörösztölték. Mögbérmálták, azt mondják, olyan jámbor macska lőtt, hogy az ördög olyat nem baszott! Ez a mostani, a Puja román embőr, Zsandárnak, Dandárnak, Dandártábornoknak hívjuk, pedig nagyon csendes román, a légynek se árt. Hát hallja. Öreg Fazekas Pétörnek a fiatalok visszaadták, jól elverték. Elmönt, otthon végzett magával. A palláson.

Kisiratos mért Dorobánc?

Mert a dorobánci ezred szállta meg tizenkilencben. Minket is.

Az ott öreg Burga, minden délben befingott Csefkóék ablakán, éppen amikor ettek. Egyszer aztán Csefkó Jani bácsi megunt, és amikor megint befingott délben az ablakon, belevágott az ülepébe egy jókora kést. Orvoshoz kellett vinni. Burga olyan bolondos ember volt, most már alig ember. Nem sok lehet neki hátra. Az unokája most szabadult, kilenc évet kapott, négy év után most hazaengedték a sóbányából. Mit szenvedett. Nem ő ölte meg a testvére urát, ő csak megverte, a nővére a latorjával tette el láb alól. Négy gyereke van az asszonynak, a gyerek ezért vállalta magára. Való, az apja vette rá. Hát, ő már bélyegős embőr. Ha nem ú volt, akkor is. Kilenc év és egy nap, annyit kapott, tudja, sógor, mondja Búza Pista bácsi, a kántor, kilenc év mög egy nap, de hallja, az a nap lősz a leghosszabb, mert az sose telik le, valóság, az az egy nap sose fog, mert ő ezt sose felejtí el, hogy kibabráltak vele. A saját családja. Négy év

sóbányában, majdnem belepusztult. Pedig bivalyerős legény volt, bírta a sóbányában is, pedig alig adtak nekik enni, azt mondja, nagyon megkínózták a sóbányával, majdnem belehalt, ezért eresztették haza, dögöljön meg itthon. Amilyen erős gyerek, kibírja. Az ítélet itt volt a kultúrban. Kár. Hogy nem látta bátya.

Az ítélesen az volt a vád, hogy részegen agyonverte és a kocsinyomba dobta a sógorát, bevonszolta a járdáról a keréknyomba. Hogy nem akarta ő agyonütni, csak jól ráijeszteni, ezt vallotta. A bíróság tisztára románul beszélt, alig értöttünk valamit, hát, az aradiak kivonultak talárban, szép volt, lestük, mit mondanak, a felét éppen megértettük, a javát, tudja, a lényegét, de a rúgás, ami halálos volt, mondta a bíró, nem a bíró, az ügyvéd, a védője, már hogy a védője, az ügyész, szóval valahogy így, valahogy kibogoztuk, szekus volt a gyerek, szekus, a szeku adott neki védőt, huszonegy éves volt a kis Burga, Burga Jani, hát, Szellelki, pedig nem is ő volt, valamelyik barátja vagy a nővére, vagy annak a latorja, ha nem szekus, fölakasztják. A halott anyjához, Tót mamához költözött az egész család, a megölt Tót Jóska rokonsága ott feküdt a zsilléri ház földjén, mind odamenekült, úgy rettegtek. Valaki megüzente nekik, hogy hallgassanak, hallgasson az anyja, mert mindenfélét terjesztett, elhallgasson, mert ű következik, majd a többi. Kilenc évvel megúszta, és még ő föllebbezett! A nép akkor azt mondta, csak vigyázzon, nehogy többet kapjon. Úgy védte a bíróság, hogy az ítélet közönsége azt se tudta, melyik a védő, melyik az ügyész, hát.

Tudja meg.

Látja, az ott az agyonütött gólya. Villanycsapás érte, a párja odaveszett, ez meg itt kelepel a másik póznán, nincs hol fészket rakjon. Gólya madár, sej, haj, vígan kelepel a háztetőn, Elhagyott, elhagyott, engemet a szeretőm.

Tavaly is volt gyilkosság, Ilona Matyi megölte a feleségét, mert kikapós volt a szerencsétlenje. Nem volt neki elég az ura. Húsz év meg egy nap, állítja kántor Búza, hagyja el, csak hét év, mert hét évre csökkentették, az is elég lesz neki, ha sóbányába csukják. Besózzák a rabot, mint mi a disznót szoktuk, húst, szalonnát.

Hallja, Kisiratoson a búcsún hallottam, hogy valami tanár, nagy tanár, Bretter György, vagy ki, azt mondta, A FILOZÓFIA: KISIRATOS. Ezt hogy értötte.

Úgy, ahogy van.

Hallod, te taknyos, nekem itt ne okoskodj, nem a gimnáziumban vagy! Nézzen oda. Még hogy Kisiratos, Nagyfalú, hallod, Nagyfalú! Kisiratos. Az már Dorobánc.

Neked.

Ne marakodjatok.

Sose nyughat.

A legények igen ropják.

Akkor gyühet a vacsora!

Tőlem.

Hát.

Magyar Jóska még utoljára elordítja magát: Menjetek a kurva anyátokba! Ráesik az asztalra, megint lever egy sor pálinkáspoharat, teli üveget, beleesik a levesbe, még szerencse, hogy nem forró, éppen a legjobb, Jó étvágyat! Isten éltesse! Isten éltesse, Jó étvágyat kívánok, a sátorban már megint rikkant, darál, éljen, a vőfély, hallja, ügyes gyerek, a vőlegény legjobb komája, ő is vőlegény, Márton, az, Szellelki, apja a háborúban együtt volt Matyival. Isten nyugosztalja.

A savanyalevesbe disznó és tyúkhús vegyesen, tehénpaprikás télről maradt savanyával, Annus így készült, annyit tett, hogy maradjon, sült hús, a sok szép sült tyúk.

*Itt hozom a sültet, számtalan sokfélést,
Azért köszörülje mindenki a kését.
Csak el ne csorbítsa a tányérja szélét,
Húzza meg kend, komám, rekedt hegedűjét.
Nincsen párja sehol a jó pecsenyének,
Mert ez vidámságot hoz az embereknek.
Ősatyáink azért voltak olyan vének,
Tudnivaló, ők is pecsenyével éltek.
Tessék hát, uraim, vegyék el kezemből,
Jó nagy darabot metéljenek ebből.
De bort is igyon az, aki eszik ebből,
Mert aki nem iszik, nagy foga nő ettől. Éljen!*

Jól adja.

Jó, hogy Jósikát elvitték. Még beleordítana a vőfény versébe. Nem kántor volt ennek az apja?

Nézze, a négy Búza!

Hát, a négy Búza.

Ott ölelkezik a négy Búza a sátor előtt. Ha Matyi élne, most öten ölelnék egymást. Öt Búza, szép is az, de szép, négy. Három ember, meg Annus, akinek Faragó Sanyi az ura, nem az, nem jól látja kend, nem Annus rí, nem a Búza Annus, a Faragóné, nem, ha mondom a Búzáné, Annus, de Magyar Anna, hallja, az rí ott a három sógora vállán, majd megszakad a szíve. Hallja, nem csuda. A helyibe én is rínek.

Pista bátya a falábával, Jani bátya aknatépte, zúzott testével, nyomorék járásával, jaj, Pista bátyának nagyon szép hangja van, fél Arad legjobb kántora, ez olyan szépen énekel, hogy a szomszéd falvak is elviszik temetni, ő énekel a legszebben a környéken, a legjobb paraszt-kántor, Jani bátya hogy megjött Oroszországból és megmaradt, az akna csak félig tépte szét, egészen nem, a karjából meg a farából tépett egy darabot, jó nagyot, szegény, mit tehetett, élni kell, apja még mindig nem adta ki a földet, hogyne, az öreg Búza, kemény ember volt, Vendel bácsi azt mondta, míg ő él, egy kadrátot se látnak a gyerekei, nem azok, nem is láttak, Pista is, Jani is kapott földet az osztáskor, hamar el is vették tőlük, hallja, be a kolhozba, hallom, hogy az isten lova bassza meg, Pista a falábával a kántorság mellett megmaradt parasztnak, csak éppen mint a napszámos, hát, az volt ez, átalján, harmados, mikor hogy, tudja, hogy volt az, nem így, mint a kolhozban, más volt az, hallja, de jobb nem volt, hallja, aki dolgozott és nem itta el, az akkor se halt éhen, hát, Pista hogy föl hagyott a kocsmájával, amit az államtól kapott, hallja, Bözsi ángyi még mindig veri? Most ő is a kolhozba jár. Nézze, hogy rítt mindhárom, meg ángyi, Fercsi is, az, hallja, Mezőhegyesen tizenkét holdat kapott, tizenkét holdat meg egy kadrátot, most annak sincs semmije, jár a kolhozba. Pedig hogy örült, azt mondja, majd szétvetette a boldogság, amikor megkapta a tizenkét holdat, kisholdat, hát, ott is osztottak, Mezőhegyesen, azt mondja, azért ilyen sokat, mert ott valami nagy gazdaság volt, ménös-birtok, a nagy tatám ott volt csikós, onnan jöttünk ide, elmönt innen, elmönt Mezőhőgyösre a család, karikatúrát tölt, visszajött Nagyfaluba, hát, Mezőhőgyösön ilyen sok földet adtak a szegény embörnek, hallja, a gazdáét is elvették, egyremögy. Hallja.

Énekelnek?

Nem, rínak.

Rí a három Búza, köztük az özvegy Búzané, Matyi bátya özvegy felesége. Hallja, én is özvegy vagyok, két éve hogy meghalt a feleségem.

Egészségére! Egészségünkre! Isten éltesse.

Dicsértessék a Jézus Krisztus, Mindörökké ammen, megjött a pap, azt mondja, inkább idejön, amoda sok az idegen, itt biztos jól fogja magát érezni. Hát, tessék, üljön ide, Dicsértessék.

Csak nem kezdi neki újra a vőfény!

Az nem, amott szorongati a menyasszonyát.

Hallja, akkor nemsokára megint lagzi!

Inkább, mint temetés.

Hallja, meghalt Kovács Béla bácsi. Meg? Hát, két hete temettük. Pista bátya nagyon szépen énekelt, megríkatta az egész népet. Nagyon szép temetés volt. Hallja, a Búza Pista bátya.

Megjött az új pár, végre eleresztették a lányos háztól, nem eresztettek, alig bírtunk hazagyünni, hallja, milyen szép erős gyerek ez a Pista, ögyem mög, tisztára az anyja, nem az apjára ütött, az egyszálbélű volt, elfújta a szél, nagyon vékony ember volt Matyi, sose lett volna az jó parasztnak, bár a végén elég sokat dolgozott, megélt a borbélyaságból, egyedül ő bírt megélni a faluban a mesterségéből, itt iparos ember csak amolyan féliparos volt mindég, félig paraszt, félig mestőrembör, az iparból hogy bírt volna megélni, kis falu ez, hallja, szegény nép, na a gazda nem, akkor se, a gazda is inkább a zsidónál vette meg, amire szüksége volt, meg Aradon, hát, Arad gazdag város, hajaj, Búza Matyi megélt a borotválásból, hát, Matyi a végén egész ügyesen gazdálkodott, a Templom uccai ház kertjét maga művelte, két kishold, szépen gazdálkodott, tudja a kishold a magyar hold, a nagyhold a katasztrális, hát, tudja meg, ez inkább román, hát, jól gazdálkodott rajta, megterem azon, hallja, a jószágnak való, meg hogy olyan szépen keresett, szebben járt, mint a gazdák, a gazdánál nem volt nehéz szebben járni, a gazda arra sose adott, még a tanító, a jegyző, az, hát, de a paraszt az paraszt ma is, hallja, mezítláb jár Aradra a gazda gyereke is, hát, hogy járjon, Matyi nem, annak cipő kellett, mindig azt pucolta, az lett a veszte. Ez a Pista gyerek olyan izmos, mint az öregapja, Magyar Misa bátya, az ilyen erős, hogy feszül még most is az izma, nézze Pistát, majd szétveti az ereje a kabátját, feszül rajta, szép ember lesz, erős, jó dolgos magyar ember, nagyon szeretem, csupa szív ez a Búza Pista, csupa szív, mint egy falat kenyér, olyan, hát, kenyérre lehetne kenni, ilyen az egész Magyar família, a Búza keményebb, csak az apja volt más, az se, hallja, az se volt valami beszari alak, ha föl mert állni a lövöldözés közben!

Nézze, az új pár. Éljen! Meggyüttek. Ideje volt.

A legjobbkor.

Isten éltesse!

Kendet is.

Isten éltesse.

Tudja meg.

Bor befele, titok kifele.

A torta az asszonyoké meg a gyerekeké, ember abból falást se vesz. Neki inkább a bor való a hús után. Húsrá bor. Előbb még a pálinka, most már a piros vagy fehér bor. Inkább a fehér. Abból van több. Hallja, ez a jobb!

A gyerekek tortával a kezükben táncolnak. Járják a muzsikára.

Akkor most már táncolhatunk.

Nézze, a Tapasztó gyerek! Az akart átmenni Magyarországra.

Ne basszon ki velem, még alig látszik ki a földből!

Pisztolyt talált az iratosi düllőúton, biztos, amikor mentek vissza a magyarok, eldobták, vagy elrejtette valaki, az ucca kölkeivel a kotárkában szétszedte, bezsírozta, és nekivágtak a határnak. Hogy átmönnék Magyarországra! Át, az anyjuk jó istenit. Az Ér-parton érte utol őket a milicista, valaki szólt neki, tán a szomszéd. Valaki, nem derült ki. Még éjfélkor is bent voltak a milicián, a rendőr faggatta őket, mit akartak, mért akartak ők Magyarországra menni, meg hogy honnan az a pisztoly, mire kellett az nekik, csak nem hogy lelőjék a granicsárt?! Állítólag jól megrakták őket, de aztán kieresztették a bandát, voltak vagy tizenketten, a fél ucca suhanca, csupa süldő legény, ment volna mind Magyarországra! Hát. Különbem nem bántották őket, csak elverték őket. A Harangozó gyerek meg pusztát talált, géppusztát halászott ki a kútból, ő is át akart menni, őket már az udvaron elcsípte a rendőr. Hallja, akkora puska, nem csoda, én is jelentettem volna. Hallja, én nem jelentem, csak kirázom őket a gatyájukból! Géppuskával menni Magyarországra, mit gondol, azok örültek volna nekik? Visszazavarik, visszaadják az embert! Hányan megpróbálták, egynek se sikerült. Valami egyezmény van, azért adnak vissza minket a magyarok. Hát, elég nagy kár.

Tudja, kár értünk.

Tudja, amikor a múlt héten kimentem a határra, kiküldtek a gránicra lekaszálni a román kaszálót, tudja, a szántás két oldalán van a magyar meg a román kaszáló, mért, kend már nincs itthon? Varjasra költöztem, varnyasi lányt vettem feleségül, hát a pikétnél kellett kaszálni, egymagam voltam, arrébb még egy páran csupa magyar paraszt ember, már hogy idevalósi, amoda a túloldalon egy lélek se, a pikéten se láttam senkit, az őrtorony üres volt, sehol egy határőr, na mondom, ezt jól őrzik, látom, a határkő, az ott már Magyarország, az van ráírva, hogy Magyarország, de csak egy betű, M, a kú másik oldalán meg hogy 1922, akkor verték oda azt a követ a bitangok, a család fele itt, a másik fele meg amott, hiába, ezt nem lehet, még a neve is: Magyar Alföld, tudnivaló, azt mondják, ez Erdély, tudja, hol kezdődik, túl Radnán, Lippán, túl a hegyen, kettévágják az embert, aztán csudálkoznak, hogy fáj, hogyne fájna, ebbe belenyugodni nem lehet. Két bátyám odaát, én meg a húgom itt maradtam az apámmal, hogy mehattunk volna, itthagyni őket, az öregek az istennek se mentek volna, azt mondták, ők nem szöknek sehová, szökjön az, akinek itt nincs semmi keresnivalója, ez a mi hazánk, ez a mi otthonunk, ők ebbe a temetőbe kíváncsiak, ebbe, amelyikben az apjuk, anyjuk is pihen, a nagyfalusi sírkertbe, hallja, ez nagyon szép temető, a legszebb a környéken, két éve az emberek behozták a temetőbe a hősi halottakat, mind az öt egy sírba került, mind az öt magyar katona, rá közös fakeszt, rajta csak annyi: Hőseink, hallja, HŐSEINK, nem féltek, mért, az én gyereke is valahol valami közös sírban lehet, ki tudja, mért lenne az baj, hogy legalább utólag megadjuk nekik a tisztességet, bár a gyereke is kereszt alatt nyugodna, neki az se jutott, nem mernek ezek szólni, nem olyan nagy fiúk, befogják a szájukat, ha látják, hogy a falu mit akar, ha a falu nagyon akar valamit, ne féljen, meg se mernek nyikkanni, úgy elküldjük őket, hogy, na hallja, ne túlozzon, mikor mondott kend olyat, ami miatt a szeku elvihette volna? Csak meglapul, itt meg öbölyög! Kuss, édes fiam, neked nem osztottam, akkor a lábam áttettem a másik oldalra, át Magyarországra, ahogy ott feküdtem a kaszálón, áttöttem a lábam, csúnyán rámszólt a magyar, valahonnan előkerült, tán mert elbambultam, nem vettem észre, meg ha láttam volna is, ki gondol arra, azt mondja Vögye vissza, maga román! Így, nem mertem mondani, milyen jól érzi magát a lábam Magyarországon. Még ezt se engedte.

Ejnye, apám.

Áttöttele!

Át.

Hallja.

Erre inni köll!

Hallja, nincs annyi bora a ház gazdájának, ami ezt kimosná belőlem.

Nem azért mondom.

A csárdásra frisses, foksztrótt, polka, magyaros, oláhos. Hallja, Raskó megint kezdi, Románost, hallod, románost, azt szeretöm! Neki arra áll a lába. Ki tehet róla.

Vögyön a pisingerből!

Inkább a húsából adjon!

Visszahozzam?

Így gondoltam!

Nyihaha.

Ha nem övött öleget, gyűjjön ki az udvarra, van még éppen ölég! Már a kutyák is rájárnak.

Hadd el, ne bocskorozz, hadd járja, ha neki ez tetszik!

Nézze, a veje, a kis Fercsi, Magyarost! Azt mondja, odaáll, utána magyarost kér! Na, ez jól megadta neki. A saját veje.

Pedig nagy lagzit csinált a lányának, tán háromszáz ház volt Raskó Bözsi lagziján, ez a Pölle Feri meg most ellenkezik vele. Hiába lopja ez haza a fél kolhozt, ad bőven a lányának is, szebb házuk van, mint neki, Nagylájnak, mégse hagyja magát a veje! Kemény gyerek. Nem az, csak teszi. Tetszeni akar a falunak. Akkor mért fogadja el a kolhozból lopott szekér búzát?

Hagyja el, lop itt mindenki.

Én nem!

Hallja, ha olyan marha. Nem a magáét viszi, ha viszi!

Én nem, akkor se. Inkább éhen veszek! A tanyán se loptam, amikor tanyás voltam, hogyne, hogy a gazda elzavarjon, nem lehetett, hallja, akkor is éppen eleget lopott a béres, na hallja, édes fiam, mindjárt beverem a pofád, te taknyos, hogy beszélsz velem, a szegény ember örült, ha a gazda nem zavarta világgá, ha megülhetett a seggén, volt mit ennie, nemhogy lopjon, a gazda agyonvert volna bennünket, igaza is volt, micsoda dolog az, lopni, hallja, bitang ember az, aki a máséhoz nyúl, akinek a máséra fáj a foga, hallja, ez nem a másé, a miénk, a kolhoz mindönké, nem? Az igaz, de az anyád jó istenit, ha én egyszer meglátlak. A piszok gazdája.

Hát.

Elhallgasson!

Amúgy lop a zsillér is, csak ez nem. Ha olyan bolond.

Már föllüknék egymást. Azt hiszi, a zsillér nem lop?

Hijjnye a kurva életbe, nekem mondod? Hallod, te takony.

Mondja még egyszer!

Bátya, hagyja el, ne veszekedjenek, nem a kocsmában vannak. Annus néném tudja csak szétválasztani őket. Üljenek a seggükre! Hát. Mit képzelnék, hol vannak? Az én házamban verekedés nem lesz. Nézzön oda az embör.

Majdnem egymásnak estek.

Hallja, ha ilyet mond, ne csudálkozzon!

Elhallgass te is!

Hazamögyök.

Ne bolondozzon.

Hazamögyök az isten faszába.

Inkább gyűjtsunk rá a nótájára.

Na, attól megszelídül az öreg. Temető kapuja, Végig tea rózsá, ez az öreg Búza nótája, tőle tanulta?

Tanulta az isten fasza, most meg maga macerál engem?

Az öreg hun van?

Rég lefeküdt, nyugodni tért. Csak nehogy végleg elaludjon, éppen az unokája lagziján!

Nem bírja már szegény, jókor letettem. Anyám is mindjárt beküldöm, aludjon, szegény összeesik.

A gyereksereg annál jobban, úgy járja a felnőttek közt, mintha már rajtuk volna a sor. Hadd járják, le kéne őket fektetni! Van hely a házban, hozza be, ágyi, szorítunk nekik helyet! Hadd el, fiam, hagy szórakozzon a kölke, nem lesz semmi baja. Amikor én gyerek voltam, reggelig táncoltam az öregekkel! Ő is kibírja, hadd szokja! Menj, fiam, táncolj csak, szorítsd Terkát! Hijnye, az anyja jó istenit, ez valóban jól megropogtatja!

Tisztára az apja.

Hallja, az csinálta.

Ha.

Befogja kend, hallja!

Nem azért mondtam.

Raskó kidőlt, ott fekszik a padon, elültek mellőle, hanyatt vágta magát a padon a sátorfálnál, és már hortyog, hallja, ez jól bekapott! Várd ki a végét, mindjárt kijózanodik. Csak alszik egy röpkét, aztán indíts megint táncolni! Csak nehogy megint avval kezdje.

Nadobán Fercsi kint van az asszonyokkal, még mindig van dolga, most osztják szét a maradékot, ki mit kap, ha megy, egy-két család már mén, mögy haza, korán kell kelnünk, ágyikám, sógor, ne menjenek még, bátya, maradjanak, nem, fiam, menni kell, reggel korán Aradra megyek, nem ér rá az az Arad? Nem, megyünk, a szomszédasszonyt bíztuk meg, hogy vigyázzon a kisgyerekekre, még kiesik a bölcsőből, menni kell, ez elég volt, jót mulattunk, köszönjük szépen, köszönünk mindent, de a menyasszonytánc, arról kend lemarad? Ilyen vén már? Én nem, ágyinak odaadtam a magamét, amit az új párnak szántam, majd ő bedobja helyettem, táncol helyettem is, isten álgya, hát akkor isten velük, istenálgya, jóccakát, istenágya, mulassanak jól, láthatja, isten vele! Hasas az asszony, azért megyek. Hallja, akkor menjen. De a körösztlőre meghív? Már hogy ne hívnánk néném! Csak még előbb az asszony.

Jóccakát!

Ezek már mennek.

Néhányan, alig mennek, mért mennének, tudja, öcsém, régen mi három éjjel, három nap mulattunk, micsoda lagzik voltak itt, hallja, a nagyfülű világban, apám, mi az, hogy nagyfülű, az fiam a régi világ, a régi, a háború előtti, az, akkor nem egy éccaká volt a lagzi, hallja, hetfűig mulathatunk, egész vasárnap, hol van az még, még csak szombat, hát akkor. Kapd el!

A sátorban áll a bál, a tánc meg a nóta majd kiveri a sátor oldalát, odakint más nótába kapnak. Hallja, kint az emberek.

Odakint az udvaron a sátor előtt a gazdák karéja, félkörbe, egymást átölelve, egymás karjába tett kézzel, a másik vállát átölelve, a derekát megkapva áll a gazdakaréj, majd hogy egyre többen lesznek, már karika, gazdák karikája, csak éppen nem járják. A lányok szoktak így szépen karikázni. Bár az is meglehet, járnak hozzá, egyhelybe teszik oda néha, néha a lábukat, inkább csak énekelnek, danolnak, nem danolásznak, danolnak, danolászni a részeg szokott, énekölnek, száll az égnek, HatárÉgnek, bele a nagyfalusi éccakába a gazdaének. Hallja, tiszta gazda ember, ötven körüli nagyfalusi, hát, öregfalusi gazdák, a falu eleje, a falu elsőként épült során lakó emberek éneke, nem nóta, nem, ez ének, szárnyal, száll, száll az égnek, Határ-Égnek, a román-magyar határ fölötti égnek, bele az éjszakába, a sátor zaja alig hallik ide, mert az ének elnyomja, az emborének az erősebb, nem a dob meg a hermonika meg a réz, nem, az emborének, odaáll, beáll a karikába a legény is, odafurakodik már a fél falu, száll az ének, hát, száll szájról szájra, egy belefog, többi fölkapja, folytatja, erősíti, nem ordít, a magyar ember nem ordít, amikor énekel, nem kapkodja el, lassan ringatózik a karika, hol erre, hol semerre, mert nem ringatózik az, hallja, nem az Éren vagyunk a nádvágó csónakban, lélőkvesztőben, nem, ez más, hát, lélőkvesztő, ez nagyfalusi öregfalusi emberének, a legszebb, a legtisztább, azt mondja a tanító, kár, hogy nem tudja követni, jegyezné, mind fölírná, tanító bácsi, mit ír, az éneket, csak bármilyen lassan mondják, nem tudom követni, meg a hangjegyeket se ismeri, üsmeri, de leírni nem bírja az éneket, azt mondja, valami könyvet ír, a faluról, gyűjti a szokásokat, dalokat, a gyerekekkel íratja le, hát, tudja meg, az én lányom is, való, a falu történetét, mindent, a tanító, az, hallja, jó magyar ember, valami Kis, Kis Anti, nem, őt Tóninak hívják, azt mondja, ő nem Anti, csak Tóni, mindegy az, hát, nem is haragszik, ha Antizza az ember, elég rendes ember, hát, a gyerekem nagyon szereti, a múltkor avval küldte haza a fiamat, hogy a házi földadat: írja össze, milyen csúfnevek vannak a faluban! Tudja, azt nem lehet, a fiamnak egyet se mondtam, hát, hogy lehetne, a tanító nem tudja, hogy azt nem lehet, elárulni a titkot, bor befelé, titok kifelé, hallja, ha most jönne ide a tanító, én elsorolnám neki az összes nevet, Szaros Kovács, Benga Szellelki, Bivalyos Nagy, Báró Kása, Cigány Búza Jani, Dadri Tapasztó Matyi, hát, Kacska Harangozó, Kakukk Maris, Miniszter Faszi, az apja csak Faszi, a Nagy Palcsi, Faszi Palcsi, de ez játssza az eszit, egyszer azt mondta, a miniszter után ő az első ember a faluban, jött haza Tömösvárról, és takszival gyött, hallja, takszija volt, már elvötték tüle, újra itthon van, Picsu Miklós bátya, Ruzski, hallja, az, jól mondja, csak meg ne hallja, tudja, a tanítónak most elsorolnám mind az ezeregyet, mind a kétezeröttszázat, azt mondja a pap, annyian vagyunk, hát, Kürtös éppen háromszor ekkora, azt mondják, régen akkora volt, mint Nagyfalu, hát, ők jobban szaporodnak, több ott a gyerek, meg hát üvök a rendszer, ők az urak, tudnivaló, de szépen énekelnek

*Zavaros a Tisza,
Nem akar apadni,
Az a hírös Bogár Imre
Átal akar mönni.
Átal akar mönni,
Csikót akar lopni.
Kecskeméti nagy vásáron
Pézt akar csinálni.*

Üsmerem, szép. Raskó közben cigányt zavar, Raskó inkább ezt figyelné, nem, hát, mög-
töhetné, ebbe kapna, eztet énekölné, eztet lesné, hogy kell, nem elkapkodni, tudja, csak így,
magyarosan, nem úgy rikkantani, mint Pista szokta, hallja, ez azért szeretheti a románost,
hallja, az is magyaros, ha ordít egyet az ember, de ez a szöbb, hát, Raskót ez nem érdekli,
odakint az uccán a cigányt kergeti, valami cigány jött kéregetni, Annus néném eddig mindnek
adott, a fél Cigányváros itt van, már mind jóllakott, leskelődnek, de ezt most Raskó elkapja,
ha utoléri agyonveri, nagyon nem bírja a cigányát, hát, pedig az is ember, hát, Raskó átesett az
árkon, azért ilyen csapzott, rohant a cigány után, melyik az, nem láttam, csak hogy füstös,
hallja, ebben a sütétben, Raskó meg két cimborája a cigány után, az anyátok cigány úristenit,
adok én nektek kódulni, nem szégyellitek magatokat, inkább dógoznátok, én még egyikőtöket
sem láttam az irodán, az anyátok jó istenit, na várjatok, röppen a göröngy, még jó, hogy csak a
szomszéd falát találta el, nem az ablakot, Pista erre megharagudott, utána a cigányának, éppen
nekiszaladt az ároknak, azért húzza úgy a lábát, de a hasát is fájlalja, szemét cigánya, elszalad,

*Kocsmárosné, hajja,
Száz icce bort adna,
Möghínálnám a vármögyét,
Hogy ne lönnék rabja.
Huncut a vármögye,
Nem iszik belőle,
Mer a szögén Bogár Imre
Most van a kezibe.*

Na, ez megjárta, megérdemelte. Úgy kell neki, mit zavari a cigányt, hagyja csak békén.
Micsoda rongy alak. És még ez. Kisoláj nagyon kerülgeti, csak nehogy megszúrja. Hát, az
előbb kést láttam nála. Hallja, az asszonyát pocskolja. Hát, azt töksi ez, a bitangja, lator, az,
hallja, falu latorja, mindig volt ilyen ember, emlékszik, Fazekas Pétör a csendőrökkel szeretett
mulatni, ha megjelent a csárdában a román csendőr, mind a négy, az őrmester meg a három
fogmeg, a bandával román nótát húzatott, maguktól még ők se mertek, csak ez, azonnal
romány nótát kért, ki is ürült a csárda, hallja, éntőlem ez azt énekel, amit akar, menjen ő, én
maradok, Kisoláj asszonya olyan, nemcsak Raskóval fekszik össze, mondom, olyan, hát,
amikor ez a határban, önála meg mindenféle rongy ember, a mucsok, hallja, én nem csudál-
nám, ha Kisoláj kifordítaná a bélit, hát, nagyon bekapott az is, úgy forgati a szömit, hogy, jó
lősz utánanézni, hallod, eriggy, beszélj vele, nehogy,

*Nézz ki, Marcsa, nézz ki
Ablakod fírhángján,
Most kísérik Bogár Imrét
Aranyszín paripán.
Arany a zablája,
Ezüst a kantárja,
Az a hírös Duli Marcsa
Mán hiába várja.*

Nehogy Fercsit is elvigyék, nézz utána. Kiment az uccára, Pista után. Megint a cigányt lesi.

Hallja, Aradon fölállítik a román katona szobrát, oda a Szabadság térre, ahol a Vértanúk
szobra állt, kitelik tőlük, akkor már nehéz lesz újra fölállítani, ezért teszik oda, hát, nehogy
még egyszer a Szabadság, azt mondják, nagyon szép szobor volt, a legszebb egész Magyar-
országon, hát, én láttam, amikor már betakarták, lepellel fedték előlünk, hogy ne is lássuk,
nehogy eszünkbe jusson, hol lehet, a múzeumban, a Munkásotthon pincéjében ott van össze-
fűrészelve darabokban, meg Damjanics szekere, hát. Ha azt odateszik, mért ne tennék, itt már

űk az urak, hallja, soha, mit lehet itt tenni, semmit, be kell fogni a szánkat, lassan Aradon is
ők lesznek többen, a magyarokkal elpucolt fél magyar Arad, lejöttek a hegyekből, a helyükre
regáti tisztviselők meg a hegyi mócok, a város fele már román, ha nem több,

*Harangoznak délre,
Fél tizenkettőre,
Most kísérik Bogár Imrét
A vesztőhelyére.
Harangoznak délre,
Fél tizenkettőre,
Hóhér mond: Bogár Imre
Álljál föl a székre.*

A sátorban közben Akácós út, ha végigmegyek rajtad én, Eszembe jut egy régi szép emlék,
harsog a sátor, még jó, hogy alig hallani, azok ott bent jól berúgtak, hallja, hogy ordítanak, a
banda is jól érzi magát, sűrűn kapják a zenészek a tízlejeseket, hát, mulassunk, egyszer élünk,
hallod, odaki az emberek, nézzünk ki, azért éppen elegen maradnak, a többség bent húzatja a
hermonikással, ide, hallod, ide, az én nótámat, ezt húzd el, hallja, mindjárt kezdi Raskó,
újrakezdi, jön befelé, új zenét kér, int, most ő adja a bankot, levág a zenészek elé egy száz-
lejest, azért már megéri, ma este még ilyet nem láttak, azt húzd el nekem bibás, hogy, és már
járja is a románost, nincs annak éneke, Nagyoláj azt nem tudja, csak hogy járja a rományst,
hogy kapkodi, hejehujahopp, kapkodi a lábát, a kezét az égnek emeli, nagyon mulat, nagyon
tud mulatni ez a Raskó Pityu, akár az apja, az volt ilyen bitang ember,

*Kiapadt a Tisza,
Csak a sara maradt,
Möghalt szögén Bogár Imre
Csak a híre maradt.*

Pista muzsikája most egy pillanatra betölti az egész telket, most ű az úr, ű viszi a prímet, aztat,
nem sokáig, új dalra gyújt az embörkarika, új nagyfalusi öregfalusi régi dalra, aztat hogy

*A falu nagyon be van kerítve,
De ha löhet, kimögyök belőle.
Ne félj, kedves lovam, itt nem hagylak,
Ej, haj, lösz széna mög abrak.
Kis pej lovam arra van szoktatva,
Többet szalad éhön, mint jóllakva.
Szaladj, lovam, szikrázzon a patkó,
Ez a kislány de kedvemre való.*

Öreg Bűrös Palcsi kezdi, ez az ő nótája. Hallja, ennek a ló volt a mindőne, míg el nem vötték.
Magyar ének. Abbahagyni hogy lehetne, a Tiszába itató szegény legény dalától az újaradi
tömlöc túlkeserveséig hány ének él még itt a múlt században idejött magyarban rejtekezve,
mélyen, öregapjuk, öreganyjuk énekét őrizgetve, könnyű bortól, finom nyári éjszakától
pezsdítve, baráti karba búva, végre megint együtt, máskor még a templomban, amikor együtt
szárnyal a dal, azt szeretik tán a legjobban, hogy együtt, együtt énekelni, teli torokból, hol
halkan, hol erősen, énekelni, a kántornál is szebben, együtt a kántornál is szebben szól a falu,
az ének, a kántornak a legszebb a hangja, de amikor megszólal az öregfalusi embörének, ez a
közös, ez a régi, ez a drága magyar, a kántor elbújik, bemén a többihez, az áll hozzá közelébb,
a magyar nóta, az a félig már városi, a városból szerzett, ott tanult, rádióból ellesett, ez más,
ezt ők csak otthon lesték el, odahaza lagziban, halotti toron, mert akkor is rá-rázendít a nagy-

falusi embör, ha túl szomorú mög ha túlontúl boldog, mitől is, az élettől, ettől a kiapadhatatlantól, ettől a nagyfalusi énektől az ember könnye kicsordul, a kés is kicsorbul, ha eztet meghallja, hallja, a késnek itt semmi keresnivalója, Kisoláj keresi a sógorát, kétszeresen sógorok, hallja, az anyjuk jó istenit, ezek nem nyughatnak, szárnyal a dal, az embörének, bele a nyári éjszakába, és senki se hallja, csak a falu, Nagyfalu, őket sose hallotta meg senki, hát, tudja meg, de mi, hát, mi halljuk saját magunkat, bassza meg, csak egy éjszakára, csak most, meg amikor majd újra lehet, Aradtól Gyuláig itthon a család, tudnivaló, hogy egy részeg döccenés nélkül emeljék az égig, magyar mennyezetig a nagyfalusi embörlelköt, magyarságot, ezt a kicsit, ezt a pislákolót, pislákoló, de kioltani lehetetlen tisztességet, láncot feledve, láncot elvetve, szabadon, lánc, kendnek hány lánc földje volt? Hagyja el, jobb arról nem beszélni. Arad, lesz még magyar Arad?

Menyasszonytánc, újasszonytánc, kezdődik.

Gyerünk, nézzük.

Az embörének most abbamarad. Gyerünk be.

Újasszonytánc, Piroson a sor.

Eladó a menyasszony!

Várjon még. Előbb a vőfény.

*Ím, itt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy lányfejjel vélünk még egyet mulasson,
És minden vendégnek egy nótát juttasson,
Majd az ajándékból új cipőt varrasson.
Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,
De el ne tiporják a cipője orrát.
Gondoljanak arra, hogy drágáér varrták,
Tömje hát mindenki bangóval a markát.
Az asztal közepén van egy üres tányér,
Én kezdem a táncot, a többi még ráér.
Addig menjenek el huszasér, százaser,
Húzd rá, cigány, húzd a menyasszony kedvéér. Éljen!*

Röppen a bangó, a papiroslej, tízes, huszonötös, ötvenes, még a százas is, az csak lassan, nem kell elkapkodni, az ember kettőt is fordul vele, telik a kosár román bangóval, lejjel, a magyarországiak forintot vetnek, jó lesz az is, hallja, ezeknek még mindig van Kosút-bangójuk, a százforintos, hallja, az nagyon sok pénz, nem sok, éppen annyi, mint a mi százasunk, a mi százasunk ér többet, hát, hiszi a piszi, azt mondják, de én nem hiszem, ha lehet, átmegyek én is, ha bátya jöhetett, tán mi is mehetünk, hallja, úgy lehet, én ezret adtam neki, az az én nászajándékom, a vőlegény öreganyja mondja, Magyar Boris, ő most nem vet, már vetett, nem bírja a lába, nem táncol, én már adtam neki egy ezrest, tudja, hogy van, Eladó a menyasszony! Raskó románosat kér, százast vet az újasszonynak, húzzad, hallod, a veje megint: Rá magyarosat! Románosra magyaros, a menyasszony, miután átöltözött, megtudja, itt hármezer, ott kétezeröt száz lejt táncolt. Sok pénz az, hallja, lesz mivel kezdeniük az életet.

Eladó a menyasszony!

Már nem, már elkelt, az ura ellopta, Eladó? Nem? Elfáradt szegény, intett Pityunak, elég volt, nem bírom, pedig még jöttek volna, hát, kend lemaradt, így jár az, aki kujtorog. A Nadobán gyereket fogtam le, be akart menni, hogy itt a sátorban leszámol Raskóval.

Akkor lihegjünk egyet.

Jól kitikkadtam.

Beleizzad az ember, milyen meleg van még most is. Szép nyári éjszaka. Hallja, béres koromban ilyenkor keltem.

Mért, én tán nem?

Hagyja el.

Még hogy a béres, a gazda nem dolgozott? Azt akarta mondani?

Nem, kend is dolgozott!

Azért mondom.

Paraszt, ló nélkül.

Az öreg úgy rí, mint a szopós malac.

Itt ötvenegybe alakult a kolhoz, ötvenkettőbe behajtottak mindönket, ötvenötben Romániában mindenki belépett. Behajtottak mindenkit.

Ne panaszkodjon, mi baja? A szegény sose élt ilyen jól! Ma a napszámos úgy él, mint régen a kigazda, legalább úgy, ha nem jobban.

Az igen, de én nem!

Az övét elvették.

Csak behajtottak mindönket. A gazemberek.

Hallja, nem a román hajtotta kendet, magyar volt az mind, egytől egyig!

Hát, az volt, magyar, de csak korcs, nem igaz magyar! Olyan magyar, mint akik tizennyolcban itt öbolyögtek! Aztán látja, mi lett belőle.

Nem kend akarta? A gazdák kérték a falut Romániába!

Kérte az isten fasza, nem volt mese, át köllött vinni, ott maradt a föld.

Mért, így nem veszett oda?

Ha mi ezt tudtuk volna!

Kint megint összefog két ember, rázendít, már énekel, nem, már nem megy, az előbb kiénekelték magukból. Pedig az előbb is így kezdődött: ketten összeálltak, kezdték, mire az ének végire értek, már négyen voltak félkaréjba, a következőnél tizennégyen, majd a fél falu, hallja, alig térnek az udvaron.

Most nem, ennek már lőttek.

Kitikkadtak.

Hallja, apám a demokráciát kétszáz holddal élte meg!

Mert megvonta magától is a falatot, a napszámosával együtt nyomorgott, csak hogy újabb meg újabb darabot vegyen. Most aztán.

Most aztán nézhetem!

Kétszáz hold, az nagyon sok.

Hát.

Abból már lehetett volna jobban élni!

Jani bátya három holdat kapott, napszámos volt ő is, de hogy lett egy kis földje, osztáskor kapta, a kolhoz szervezésekor ő lett a gazdák hangadója. Mert őt nyomták előre! Hát, őt lehetett, tisztességes magyar ember, az apja kisgazda, jó dolgos ember, az nem lopott sohasé, nem nyúlt volna a máséhoz semmi pénzért, becsületes szegény ember volt Jani, a három hold elvette az eszét. Már mért vette volna, éppen hogy megjött! A föld, tudod, fiam, mit jelent az nekünk? Te már gimnáziumba jársz, könnyű neked, de a mi gimnáziumunk a nemerus volt, a kis föld, amiből éltünk! Tisztességes munkásember volt, nagy hanggal, hallottad, hogy hangoskodik most is, pedig elég rossz bőrben van, azt mondják rákja van, nem sok lehet neki hátra, de ez ha elordítja magát, ez volt a hangadó, jól meg is rakták érte. Negyvenhétbe hogy megkapta a három holdat, ő volt a falu legboldogabb embere, ezt kend nem látta kocsmában! Azelőtt se, igaz. Nem, csak a dolog, ez reggeltől estig, így hajtja ma is a gyerekeit, szegény fia retteg tőle, ha elordítja magát és verni kezdi az asszonyt, Jani kiszalad a házból, nem emelhet kezét az apjára, hát, ez éppen olyan csendes ember lesz, mint a nagybátyja, a kántor, de azért ez is kemény gyerek, hogy dolgozik! Az apjától tanulta, az apja beleverte, nem kellett azt verni. Búza Jani belépett a pártba, amikor kiosztották a földet, Búza bácsi belépett a kommunista pártba, azt mondta, ezt a földet ő a kommunistáktól kapta, hát most megcsalja, ezek tőle bármit kérhetnek, megteszi nekik, az anyjuk jó istenit, így beszél ez ma is, úgy szidja őket, mint a bokrot, a Búzák együtt, mert hogy most meg elvették tőle, hát amikor behajtották őt is, majdnem utolsónak. Amikor bejöttek a magyarok, ő volt a nemzetőrség parancsnoka, alakult valami párt, alig voltak itt két hétig a magyarok, de már valami párt alakult, Jani bátya azonnal belépett, katonaként volt itthon, az akna széttépte, alig állt a lábán, utána büntetésből megint elvitték katonának, pedig elég nyomorék lett szegény Oroszországban, három holdat kapott, aztán amikor megismerte, kilépett a pártból, negyvenkilencben belépett az egyháztanácsba, nagyon vallásos volt, most is az, csak most ritkábban jár, azt mondja, ő már se a pártba, se a templomba nem megy, csak ha viszik, a felesége egy darabig még elvitte nagyobb ünnepeken, most már erővel se lehet, ő aztán nem, ha agyonütik se. Azt mondja, neki ebből elege van, mindenki csak hazudozik, hogy verje bele, nagyon csúnyán beszél, goromba, mint a kapca, amikor beteg volt, hogy először esett le a lábáról a rák miatt, most egy kicsit jobban van, ki tudja, az ágyhoz hívta a gyerekeket, úgy verte, oda kellett menniük, hogy elérhesse őket, hát, kemény ember volt, nagy politikus volt az öreg, mindig politizál, még mindig várja az amerikaiakat, hogy majd azok jól megbasszák ezeket, akkor ő visszakapja a földjét, meg hozzá amit az apjától örökölné, hát, belépett meg kilépett, semmi se tetszett neki, nem volt igaza? Behajtották a társasba, a társas gazdaság még nem kolhoz, a társasban csak együtt dolgoztunk, utána mindent elosztottunk, a kolhoz már nem ilyen, minden a kolhozé, a társas szervezésekor elvitték, mert nem akart belépni, hát jó, oda még esetleg, mert hogy jól megverték, akkor lépett be az egyháztanácsba, amonnan meg ki, aztán tavalyelőtt a kollektív szervezésekor megint elvitték, amikor először vitték el, csak ide vitték a csendőrsre, ötvenhétben aztán egy éjszaka jöttek érte, az egész család aludt, csak ő nem, megérezhette, hát, az ember megérzi az ilyesmit, fölrakták a taksziba, mert hogy ő a hangadó, ha ő belép, vele megy a többi is, a szegények már beléptek, a társast a gazdák szerették, szerették a fészkesfenét, dehát muszáj volt, fölrakták a taksziba, röggelre haza is hozták, úgyhogy belépett. Betette a kést is a zsebbe, amikor vitték a takszival, tudta, hogy érte jönnek, már nagyon kerülgették, föl hívták a néptanácsra, Jani, mért nem akar boldogulni, jobb lesz, könnyebb lesz együtt, közösen, bent a kolhozban, hallja, engem kend a kolhozba ne csalogasson, én oda be nem teszem a lábam! Előbb letöröm, ha oda akarnak vinni, még az uccán is átment a másik oldalra, ha a kolhoz előtt kellett elmennie, ha csak elment előtte, már szidta őket, mint a lovat, még hogy őt is. Nem azért kapta ő azt a kis földet! Akkor inkább a gazdák, mint ezek a senkik. Pista bátya fia akkor éppen Bukarestben volt katona, jöttek, Pista bátya, írja alá, a fia

szolgáljon tovább, nagyon jó katona, tisztet csinálunk belőle! Mert Fercsi beleszeretett egy román doktornőbe, a román asszony teljesen belehabarodott Fercsibe, hát, belevaló gyerek, Szentpálról hozott aztán asszonyt, az ott, Julis, az beszélte rá, hogy maradjon a seregben, mellette arany élete lesz, valami katonadoktor volt, katonaorvos, hallja, nő katonáéknál, afféle lehetett, nem tudom, nem én pocskoltam, Feri, az anyjába az istent, nagyvérű lehetett, magánál tartotta volna Bukarestben, az apja meg az anyja nem írta alá, akárhogy könyörögtek a tiszték, hogy szolgáljon tovább a fiuk, nem és nem, jöjjön csak haza, éppen elkel itthon a két keze, Pista bátya megrokkant a háborúban, a falábalával éppen hogy elboldogul, hát, szép hangja van, nem hal éhen, de hát mi lesz vele, ha a gyerekei itthagyják, az egyik Bukarestben, a másik Aradon, hát nem, jöjjön csak haza, nem mert román az asszony, csak tán mert az öreg arra gondolt, mégiscsak asszony, nem legényembernek való az, kap ő leányt éppen eleget, elvált asszony volt, doktornő, hajaj, úriasszony, Fercsi mostan nem lenne ilyen koszos paraszt, nem maradhatott, az apja hazahívta. Azt mondta, jó szeretője volt neki az orvosnő, hallja, úriasszonyt még nem basztam, elhallgasson, hallja, bitang kölyök, jól elröndözte, elröndözhetette azt az asszonyt, ha így kapaszkodott utána, hallja, embör ez, magyar embör, aztán amikor Aradon a pártnál megverték, hogy Janit elvitte a takszi Aradra a párthoz, hogy lépjen csak be, komám, visszaút nincsen, nem is volt, úgy megkenték, hogy, azért is nyaggatták, amiért kilépett, meg azért is, mert nincs is földje, ezt a román államtól kapta, olyan ez, mintha nem is lett volna, ötölük kapta, hát most ne ugráljon, adtak neki, mégse akar. A társas gazdaság vezető tanácsának volt a tagja, csak akkor ment be a kolhozba, amikor a legnagyobb gazdák mind beléptek, majdnem utoljára maradt. Amikor azok is bementek, akiknél azelőtt dolgozott, az ebédet mi, gyerekek hordtuk neki, répát szedtünk a gazdánál, mindent, az ebédet kihordtuk apámnak, aztán megválasztották a társas elnökének, hallja, ez volt a társas elnöke? Hát, amikor lebontották a Frissné tanyáját, Jani azt mondta: Na, fiam, ez már nem szocializmus! A téglából ez is, az is házat épített, nem tetszett neki. Azt mondta, jól megmondta a néptanácsnál meg a pártnál, ez hallják már nem szocializmus. Na ezért kenték meg.

Bor befele, titok kifele.

Amoda megint hangolnak, most már csak itt a sátorban, itten:

*Káposzta, káposzta, téli, nyári káposzta,
Édös anyám háza nálam nélkül de puszta.
Az van a káposzta csipkés levelére ráírva:
Érted vagyok rózsám három éves magyar katona!
Az van a káposzta, csipkés levelére ráírva.*

Hát, valóság, így mondta a román Aradon: Nu jé püjné nics má láj, Dö ku Gróza szub tránváj! Nincsen kenyér, se puliszka, Vágd Grózáat a villanyosba, nem úgy, a villanyos alá. Negyvenöt után tényleg nem sok volt.

Azt mondják, tavaly halt meg.

Amikor Jani tavaly először kapott búzát a kolhoztól, soha annyi búzája nem volt, rítt, olyan boldog volt, hogy ha ő ezt tudta volna, aztán meg a kolhozban lassan minden gazda brigádvezető, hogy szidja őket, ezek nem akarták, ők biztattak engem is, most meg ők állnak a jó helyekre, Búza Jani azért nem vállalt semmit a kolhozban, mert hogy erővel kellett, hát. Negyedmagával dolgozik, megtelt a pallása búzával. A társasba nem kellett beadni a földet, lovat, szekeret, megmaradt a gazdáé. A kolhoz aztán elszedte.

Öcsém, ötvenhat hogy volt? A forradalom.

Hát az úgy volt.

Idefigyeljen, mi a magyarokat úgy megvertük volna, de úgy, ha engedi az orosz, itt álltunk állig fölfegyverkezve a határon, a falu is megtelt fegyverrel, tudja, Búza, ha minket engednek, tudom, megkeserüli a magyar!

A Hügel öbolyög, nagy kommunista.

Hagyja mán, vendég, nem látja?

Én itt vendég?!

Vendég, nem vendég, mi akkor úgy elpáholtuk volna magukat, hogy többet nem fognak semmi forradalomba! Annyi fegyver volt itt, és tudja, milyen? Mindenből a legjobb, a tankjaink jobbak, mint a tokos Tigrise volt, olyan, hallja, az ágyú meg akkora, hogy nem férne be ebbe a sátorba, ha mi akkor mehetünk a magyarra!

A piszkos magyarok, Hügel még mindig átkozódik, a rohadék forradalmárai, ezek eleve annak születtek, ellenforradalmárok, benne van a vérükbe!

Hallja, elhallgasson!

Hát, Hügel Tömösvárról Nagyfaluban mostanra jól elmagyarosodott. Tudja meg.

Igaz, hogy Nagy Imre itt volt, Aradon? Azt mondják. A faluból egy asszony a pártnál volt akkoriban Aradon takarítónő, az mondta, hogy látta Nagy Imrét, amikor oda bezárták. Azt mondja, ő vitt nekik kávé.

Kávé, tudja, mit adtam volna én neki? Elárulni a pártot!

Hügel nagyon nagy kommunista, tán a legnagyobb Nagyfaluban, akarom mondani Szatumáréban. Majdnem akkora, mint Raskó. Hol ez nagyobb, hol az, ahogy éppen kijön a lépés.

Hallja, Raskó már cifrázza!

*Árgyé foku pájé ugyé, láj, láj, lájláj,
Sztrüg pö mündrá, nu áugyé, láj, láj, lájláj.
Árgyé foku pájé-uszkáté, láj, láj, lájláj,
Sztrüg pö mündrá dupö száté, láj, láj, lájláj.*

Mit mond?

Azt hogy Nehezen ég a szalma, kiáltok a szépségemre, nem hallja. Ég a száraz szalma, kiáltok a szépségem után a faluba, meg hozzá a lajlaj. Akár a kurticsiak, ott tanulhatta valamelyik nagy kommunista lagzijában.

Te, ez csak ezt az egyet tudja?

Éppen elég nehéz volt neki ezt az egyet megtanulni. A gyűlésen románul beszél, pedig átkozottul rosszul megy neki, alig érteni. Csak erőlködik.

Nehogy beszarás legyen a nóta vége.

Hát, majd kimossa ágyi.

Hogy nem szégyönli magát.

Ha az én fiam lenne, möffujtanám!

Bocskor, a székely is abba jár! Pedig azt mondja, ű szarta a magyart!

Állítólag az öregapám is járt bocskorban. A régi öregek.

Öregapám azt mondta, gyerekkorában még ő is bocskorban járt, nem volt se csizma, se bakkancs, se semmi, csak bocskor.

Hallja, az nem bocskor, itt senki se járt bocskorban, a szegények saruban jártak, azt kötöttek a lábukra.

Jó, hogy gyűttek a muszkák, azóta nem gyűlölködik a két nép.

Tudja, ha száz évig lösz itt demokrácia, akkor is gyűlölni fogik a magyart!

A szegény embernek akkor is jobb, megvan a betévő falatja.

Tudja, ha akkor az oroszral összefog a magyar, együtt jönnek vissza Világosról a némötre, haj, micsoda világ lönne itt!

Nagyiratoson kimöntünk a románok közé lakni, tanyára, mi fejögulyások voltunk. Az egyik magyar oláhul tanított: Dutycen pizda matyi! Eriggy az anyád picsájába. Én nem értöttem, mondtam, azok mög mögvertek, ű mög nevetött. Régön Nádasdi birtok, ma pártferma, a kastélyban, meg nagy hambár, nagyon ki volt építve, kertészek is voltak, dohánykertészek, hát, a szomszédban, mindenki lement a kastély pincéjébe, mink is, de aztán följöttünk a lakásba. Bejöttek éjszaka az oroszok, prrr, prrr, így állították meg a lovakat, prrr, húzták az ágyukat, aki lent maradt, fölzavarták. Amikor ráültem a nagysága ágyára, rám szóltak. Na, mondom nekik, majd ha bejönnek az oroszok, megkapjátok. Mihozzánk csak reggel, amikor följött a nap, jöttek be. Kérdezte az orosz tiszt, hát mi nem féltünk?! Nem, mert vártuk őket! Mindjárt elővett egy üveg pálinkát, a többiek apámat csókolgatták, be is rúgott. Adtak egy motor-kerékpárt, annyit mentünk, hogy a végén kilyukadt, a ráfon mentünk.

Haj, de vadak voltak! De vadak a magyarok. Jött a magyar katona: Hol vannak az olájok?! Nem azt mondták, hogy román, csak hogy oláj. Ordított, hogy ű agyonver minden olájt, nem vagyok-e véletlenül én is oláj? Mondtam neki, elmenekültek, de nem hitte, cipelt magával, mutassam, Nagyiratoson a Malomnál laktunk, vitt magával, mutassam, hova bújtak?! A magyar katona a szomszéd kemencéjéből kivetette velem a kenyeret. Szidott is az utána, hogy kivettem a kenyerit! Fekete János, elfutott, másképp hívták, román, mi így hívtuk, nagy fekete ember volt. Elvittem a Doktor Janku tanyájára, ahol mi akkor dolgoztunk, hogy most visszaadom. Űk négyen, meg a csendőr vert, azt mondták rám, hogy kommunista vagyok, jól elvertek a románok. Na. Hol vannak az olájok? Ordított a magyar. Itt ez a négy! Úgy elverte őket, kinyírták őket úgy a magyarok. Azt mondták, hogy kommunista vagyok, hát. Mert a munkással voltam. Azt se tudtam, mi az a kommunizmus! A prádés istállóban vertek össze. Utána kivittek a faluba, kikötöttek a csendőrség udvarán a kútágashoz, egész nap ott lógtam. Béresek voltak űk is!

Engem negyvenbe besoroztak, vittek volna koncentrárra, megugrottam Magyarországra. Linc alatt fogtak el a rücskösek. A nők is félmeztelen jártak, az egyiknek akkora volt a melle, mint két vödör, és a mellén akkora rücsök, mutatja a nagyujját. Fehérvárnál mondta nekem az orosz: Jön Sztalin, hazaviszlek Budapestre! Szakács voltam, loptam neki ezt-azt, szalonnát, gondoltam, hogy a rücskösek közt ez tiszt lehet. Linc mellett aztán ez azt mondta: Megjött Sztalin, viszlek haza Budapestre, egész úton ezt hajtogatta, az anyádhoz! Tizenkét fronton hozott át, Budapesten még harcoltak. Ha ő nem hoz bennünket, huszonketten voltunk. Vonatra fölszállni, kiabálták. Látom, aki román, mehet, a magyart lezavarják, ledobják az öreget, gyereket, mindegy volt nekik. Mondtam, hogy én is román vagyok! Később tudtam meg, hogy azért, mert a román átállt. Annyi ember volt a vonat tetején is! Hiába álltak ott az ellenőrök. Hányat elvitt a híd! Aztán Szegeden kötöttem ki, ott le akartak zavarni. Csak könyörögtem. A lányom kéthónapos volt, amikor elmentem, ötévesen láttam újra. Azt mondtam, többet nem utazom!

Vitték őket Oroszországba, Kurticson az állomáson kitörték a vagon, tata de sokszor adott ruhát! Átöltöztek, egy éjszaka itt, másik éjszaka átmentek Magyarországra.

Nekünk is kijutott. A háborúban a fasiszta törvény szerint az állampolgárokat koncentráció szempontjából munkatáborba mozgósításkor három csoportba osztották: oláh, cigány, muszka két hónap, rác, tót, zsidó négy hónap, magyar, bolgár és más idegen bangyen állat határidő nélküli koncentráció kapott. Értem, ezért ölelt át a háború előtt az a bolgár ember, amikor Bukarestben dolgoztam. Még a Gróza-kormány idején is vittek, hát, augusztus 23, az átállítás után a fél falut elvitték, vagy mint a Búza tata, ment a Tiszáig a katonákkal, vagy vitték koncentrációra Brádra, Sárkányba, Krajovába, haláltábor volt szerte Romániában még Földvár, hát, az még Erdély, Foksány, Delta, a Duna-delta megtelt magyar fiúkkal. Tízezren itt, tízezren ott, több százezren lehettünk. Kényszerszolgálat a királyhegyi táborban, nagycsanádi lágerban, vasúton, a háború alatt magyar koncentrációk építették a gyéres-kolozsvári vonalat, hány család maradt családfő nélkül, CFR-láger Brassóban, aztán a zsilvölgyi táborok! Úgy elvittek minket.

Amikor a magyarok kimentek, azok is csak a szarukat hagyták itt, második vasárnap este még tele volt a falu magyar katonasággal, másnap reggel már egy se volt, mondták is az emberek: A magyarok is csak a szarukat hagyták itt! Hogy elmentek a magyarok, visszajött a román, Pap Mariskát elvitte a leventeparancsnok. Kotec Mihály, ő volt az iskola igazgatója, régóta szerette a papkisasszony, a szakácsné lányát, a Pap Marist. Tudja, orozva lött. Őt is kirabolta a nép, amikor bejöttek a magyarok, a leventeparancsnok házát is kipucolták a szegények, na, akkor ő most visszaadja, mondta Kotec, a pap hiába rimánkodott: Kotec odaállt a szekérrel a plebánia elé, dobálta bele a szekérbe a pap vagyonát, elvitte mindenét, azt ordította, egyenruhában volt, azt ordította, hogy az olyan pap, amilyen ő, csak fogja be a pofáját, pap léte asszonyt tart, gyereket csinál, aztán meg amikor a lánya, Pap Maris jussolni akar, még neki áll följebb! Hát, kirabolta a papot, mindenét elvitte, rajta volt az egyenruha, hátán meg a géppisztoly, az, hallja, még jó, hogy nem lövöldözött, a pap megint megjárta, nemsokára meghalt, ez már sok volt neki, belepusztult, Kotec fölhányta a szekere a pap könyveit is, már ami megtetszett neki, a többi kidobálta az árokpartra, ott ette a fene, tovább tépte a szél, parasztkéz, kankutya. Hallja, megadta neki. Meg, az anyja istenit.

Többet egyik se jött vissza, Maris se, amikor meghalt az apja, akkor se volt itthon. Azóta se láttuk. Azt mondják, Tömösváron vannak, ki tudja.

*Szereti a pap a kávé,
De még jobban a szakácsné.
Míg a kávé iszogati,
A szakácsné baszogati,*

hallja, halkabban, meghallja a pap! Az már nem, elment haza.

Kotec még a tölcserős gramafont is elvitte.

Minek az a papjának!

Egyszer a pap elhozta a búcsúba az anyját, nagyon öreg asszony volt, negyven kiló, hát, a másik fiával jött, annak volt kurblis takszija, beindították, de megállítani már nem tudták. A gödörbe érve a mama átugrott a pap fia ölébe, aztán meg sátrak, táguljak! Hát, akkorát nevtünk! A fél búcsút összedűtötték a kurblis kocsival.

Hallja, Körmöci odaát se érzi jól magát! Negyvenben áttette magát, Kevermesen húzódott meg, baloldali volt, azért ment át, aztán ott a csendőrök elővették, a Rákosi-rendszer se tetszett neki, most szeretne hazagyünni. Nem lehet azt, hogy engednék. A múltkor át akart szökni, úgy fogta le a családja.

Hallod, ránk dül a sátor!

A sátor, valóság, mindjárt reánk dül.

Feri bátya előbb csak kicsalta a bandát, magához intette, ki a jó levegőre, csillagos nagyfalusi HatárÉg alá, húzza, hallja, ezt húzza! Míg föl nem érek, abba ne hagyja!

*Nagyfalusi sugár torony
Beleakadt az ustorom
Akassza ki azt galambom
Piros orcád megcsókolom.*

Már itthon is ez volt a nótája. De ekkor már ott a három Búza. Feri öcsém mellé előbb Jani bátya tötte aknatépte szaggatta testét,

Ha bemögyök a kocsmába mulatni,

hát, tud mulatni a Fercsi, hallja, legénykorában csikós volt a mezőhőgyösi ménösnél!

Énutánam sírva ne járjon senki.

Pedig alig maradt valami a combjából, Jani seggét félig letépte a gránát, hát, aztat mondják, aztat, rákja van,

Addig iszom míg a világ világ lősz,

hallod, ez föltámadt, Jani a múlt hétön még mög akart halni! Nem bírt fölkelni, most meg az öccsével a sátoron járja! Nézze, hogy aprózza. Csak le ne essenek!

Míg az égön egy ragyogó csillag lősz.

Nézzön oda, Pista bátya is! A kántor! Hallja, a három Búza a sátoron! Lászon csudát. Fönt, a sátortetőn! Hát, Jani bátya föltámadt. Ha Matyi támadna föl, az lönne még csak csuda, hallja! Hallja, de szép is lönne. A négy Búza a sátoron!

A gyerök, né, ott rí.

Megríkatják az öccsüket, ezt a kis újembör Búzá.

Csudájja?

Hát, barbárok voltak. Bejöttek a kozákok gyalogszerrel, raboltak, elfogták a tehenet, megnyúzták és a pajtában raktak tüzet, megfőzték, sütötték, mind megették, meggyulladt a pajta, elégett, nem vesződtek vele, negyvennyolcban a sok magyart legyilkolták, a katonákat mind lefejezték, Pankotánál az erdő alatt, húszban, kilencszázhuszban csinálták a vasutat, a fejeket megtanálták. Hallja, bitang világ lehetett.

Kezdek álmosodni, a zenészek is elbágyadtak.

Az udvaron néhány részeg, a sátor is lassan kiürül, itt, ott még. Vége a lagzinak.

Nem, nem, nem, nem, nem, nem, Nem megyünk mi innen el, Míg a gazda furkósbottal Minket innen ki nem ver! Nem, nem, nem.

A dobos már csak minden harmadikat üti, a másik kettő alatt szundít egyet, minden százhar-
madikat.

Hallja, az is tökrészög!

Hát.

Amoda még a legények.

Arad, lösz még magyar Arad? Mikor gyüttök? Mér nem gyüttök? Mire vártok? Itt akkor minden ház disznót vág!

Felejtsd el, mit mondtam. Hogy én mondtam. Nem én mondtam!

Nem vagyunk mi magyarok, ez van a buletinban: román állampolgár! De magyar nemzetiségű, védené a magyarországi unokatestvér. Az más, sercint, nem ugyanaz.

De: Gyere el hozzánk! Aradra, Fakertre, Szentlányba, Szentpálra, Iratosra, Gájba, Varnyasra! Aludj nálam!

Nadobán Fercsi már teljesen összeroskadt. A cigányok megint visszajöttek, Raskó újra üzni kezdte őket, pofozta, átfofozta őket a csatornán, Fercsi mondja neki, ne bándd, Pityuval együtt dolgozik, Csak te ne pofázz, mert betapasztom a szád! Fercsi még nagyobb búskomorságba esett, tán az ital is, most is üveg nyakát szorítja, biztosan hogy a Raskó nyakát fogja, arra gondol, ő az erősebb, nem ugorhat neki, nem lehet. Fenékig issza az újabb negyedöst. Negyed liter pálinka, pálinka negyed litre.

Ne törődj vele, neked lesz belőle bajod, becsuknak, hagyd a fenébe, add ide azt a kést, ne hülyéskedj, engem szúrsz meg, add, na, te legyél okosabb, ezeken át kell nézni, még ha testvér is.

Most megy haza Bagi Matyi, a Köröszt uccából, aki a legszebben danolt.

Hát, ezen is átestünk, mint tata a kerítésen!

Testvér, látod, mit tesz velem a feleségem.

Testvér.

Testvér.

Ez a Magyar sógor.

A hermonika még mindig nyekereg. A dob rég elhallgatott, a réz megtelt, a muzsikusz megunt kirázni belőle, eldőlt a padon, hát.

A hermonika még nyekereg. Aztat üsmeri-e, hogy!

A gyerek ott szédeleg az apja mellett.

Ideje lenne.

Testvér!

Egészen kivilágosodott. Hát, röggel van.

*Énbelólem nem jó csillag lött volna,
Mer az égön ritkán ragyogtam volna.
Kiragyognám, ki járkál az éccaka,
Ki beszél a babámmal a faluba.*

Bátya, erre emlékszik:

*Árvalányhaj lengedöz a högytetőn
Árva vagyok nincsen neköm szeretőm.
Szőmemben is csak egy árva könny ragyog
Érzi szívem, nemsokára möghalok.
Ha möghalok nem köll neköm szerető
Szeretőm lösz neköm a gyász tömötő
A fejfámra csak egy sor lögyön írva
Voltam én is hű szerető valaha.*

Testvér, hadd el.

Matyi, szegény Matyi.

Jól aludtatok?

A mönyecske csak irul-pirul.

Mit löhet arra mondani.

Jól, bátya, nagyon jól.

Hát akkor, Isten álgya! Isten vele, mikor látjuk?

Hallja, a szívem mögszakad.

*Kiragyognám ki járkál az éccaka
Ki beszél a babámmal a faluba.*

MAJD A DÁKOK

Dutyélé dráku, karácsonykor is dolgozni kell! Ilyenkor, újévkor van a román karácsony. Aradon, Kurticson csak a magyarok mentek be, fordultak is, a románok nem mentek dolgozni. Hát. Aki nem mén be, négyszáz lejre büntetik. Apám azt mondta, én nem megyek be, karácsony van, én magyar vagyok! A kollektívba nem is ment be senki. Bemöntem, senkit se találtam, én is hazagyöttem.

Bém un páhár dé pálinká! Gyere, igyunk egyet a csárdában, amíg Pétör beáll.

Antal Pétör nem kapkodja el. Ahogy megjön Aradról, előbb hazamögy, alszik egyet, aztán jön csak. Persze ráér, a busz kétóránként jár Aradra. Bitang sofér, minden második nem kap bilétet, csbuk, ez az ő csbukja. Tudnivaló.

Anyámhon mék, nagybeteg, Aradon van a kórházban. Egy hónapig Csabán kezelték az orvosok, semmire se mentek vele, ha már ők se boldogulnak anyámmal, akkor. Pedig nagyon jó doktor a csabai, azt mondják, világhírű, hát, az unokatestvérem vitte el hozzá anyámat, a legjobb orvos Csabán, mégse bírta meggyógyítani. Ott lakott anyám meg apám Ferinél, hát, nagyon sokba került, kell a csbuk minden főorvosnak, az anyjuk jó istenit, elfogadják, elszödik a szegény embertől, hát, azoknak annyi van, de ezeknek a beteg oláj fasza is kéne, hoztál egy remorkával? Hát, beálltam az udvarra, már sütét volt, nem látta senki, remorka kukorica. Hadd el, majd elszámolunk. Legközelebb te hozol nekem, építek, hozzáépítek a házhoz egy szobát, homok, téglá, cserép, gerenda, minden tiszta új lesz. Majd szétnézünk!

Ne felejtsd, hogy csak ez a hajnali, a déli mög az esti jár, a többi kivötték! Nincs motorina, a románynak nem ad az arab!

Vödd elő a csutakot, huszonegyezzünk!

Magyarból van?

Hát, Jani bátya hozta.

Ezt hallottad? A legújabb vicc. Kérdi az egyik ember a másiktól: Mi újság Szatumárén? Erre az ember elkezd mindenfélét mesélni. Hallja, nem erre gondoltam! Akkor mondja! Sütét van! Hahaha. Mert munkába indul röggel, érkezik este; még sütét van, amikor elmögy, és öregeste, mire hazaér. Villany sehol egész Aradba.

Itt Szatumárén azelőtt se nagyon égett a villany, évek óta sütét a falu. Takarékoskodnak, azt mondják, hát.

Hát, de a szomszéd falvakban mért égett egész éjjel? Iratoson is, mert ott vannak románok? Ha itt is lenne legalább annyi, mint Iratoson, hallja, égett volna a villany minden úcában!

Tán még nappal is.

Az ember kitöri a nyakát ebben a sötétben. A határ meg körbe ki van világítva, körbe mindenütt égnek a villanykörtek, csak itt nem.

Hallja, most ezeknél is eloltják! Azt mondják, a *Vörös Lobogó* írta, korlátozzák. Például Grödistén délután kettőtől ötig nem lesz villany, bátya mondta, tudod, ott lakik, Kurticson meg kilenctől kettőig. Nálunk állítólag nem kapcsolják ki a széra miatt, megfagyna a paradicsom. Előbb-utóbb itt is kikapcsolják.

Hallod, házról házra járnak, nálatok is? Összeírják a búzafölösleget, hol van fölösleg, de aki nem ad, azt avval ijesztik, hogy fölmönnék a pallásra és lesöprik. Hetven mázsát szödték össze.

Mi nem adtunk, nincs mit!

A lengyeleknek gyűjtik.

Hallod, itt áll az újságban: Gratulálunk, Szatumáréra Fodor Bélának ötvenharmadik születésnapja alkalmából hosszú és örömteli életet kíván anyu, Julika, Laci, Etelka, Béla, Levente és Atilla! Tudod, akinek a fél nyámja Aradon él már.

Hallod, itt írja az újság: a székelyudvarhelyi Haza Sólymai Megéneklék Romániát! Hát, a székelyek szépen énekelnek.

Huszonegy!

Megint emelik az árakat, az élelmiszer harmadával lesz drágább, ellentételként személyenként száznegyven, százhusz lejt kapunk, kitűrülhetjük vele, a családi pótlék harmincöt százalékkal nő, a nyugdíj száz, száztíz lejjel lesz több, már akinek. A négyezer lejt fölötti jövedelemhez, háromezer lejt nyugdíjhoz egyik se jár!

Hallod, ki kap itt háromezer lejt nyugdíjat? Ha összejön két és félezer, összeszem a kezem! Még nyáron a háromezer, ha nagyon hajtok! Ha úgy hajtom a Glóriát, hogy estére tűzoltókocsival kell locsolni, jól mondod, lajttal.

Nyitott szemmel. Azt írják, Kristóf József iratosi lakost lefoglák, mert eltulajdonított egy traktort a szünléáni pártfermából! Hallja, az jól kibaszott velük.

Pécskán meg tegnapelőtt a mezőgazdasági állomás huszonkilenc éves traktoristája, valami Minérié Gyorgye sétatraktorozásra indult az élettársával; a szemlak-pécskai úti idill rosszul végződött, mert a traktor fölborult, és a kabinban tartózkodó huszonöt éves Nagy Katalint kórházba köllött szállítani.

Ez csak tizenennyolc. Kevés.

Azt írja.

Hagyj már békén bennünket, így nem lehet kártyázni! Dobd el.

Nézzen oda, ez tavalyi újságot olvas itt nekünk! Itt van, nézd!

Hát, anyám ebbe tarisznyált.

Mi marad ebédre?

Majd a Forrai uccában lángost veszek! Nagyon finom túrós.

Ha az neked ebéd.

Nem vagy te lázas?

Hallod, Ferenc, milyen a fáta?

Milyen lönne.

Kurticsi?

Hát.

Szőke, barna a domna?

Domna az apád fasza!

Koromfekete.

Csak nem cigány? More csaj?

Befogd a szád, román fáta. Szép kis fekete.

Láttam, jól megfogtad!

Hát. Csak vigyázz, nehogy a lagzi előtt domnát csinálj belőle! Anyád letöri a derekad.

Letöri az így is, nem tetszik neki.

Mért, elhoztad?

Nem én, csak mondtam.

Mért, tavaly letetted a mundért, felnőtt ember vagy, azt teszel, amit akarsz! Az anyádnak ahhoz semmi köze.

Nem úgy van az. Ő nevelt.

És apád?

Csak káromkodik, de csak úgy magában. Azt mondja, fiam azt tőszöl, amit akarsz, de ide nem hozhatod!

Vidd Aradra! Annyi blok épül, neked is jut!

A blok nem tetszik, a néném nemrég kapott blokot, a pincében térgyig ér a víz, nincs kamra, nekem ahhoz semmi kedvem.

Paraszt maradsz, édes fiam! A városban jobb.

Hallom. Téged még nem küldtek haza? Lassan mindenki hazajön, elküldik a gyárból, hogy nincs dolog.

Dolog lenne, csak azt mondja a mérnök, nem kell senkinek, nem tudjuk eladni, a nyugatiak nem veszik a román portékát, nem kell nekik. Hát ezért állnak le félig a gyárak, a miénk még dolgozik. De tudod, akkor is jobb a város.

Buná diminyácá!

Diminyácá!

Diminyác.

Aradba?

Hát.

Egy öreg román mondta a gyárban, elég jól beszél magyarul: Az oláh nép olyan, így mondja, oláj, olyan, ahogy beszélsz vele! Ha a két nép nem fog össze, megesznek a szlávok!

Hát, de az anyám nagyon ellene van. Akárhányszor csak említem, ríni kezd, azonnal rákezd. Hogy akkor neki nem lesz fia, mert akkor én nem az ő gyereke vagyok.

Nézd, milyen szép szőke román lány! Tiszta dák. Pujde dák!

Te, ez igaz?

Azt mondják!

Szatmárba járt a vezér, nagy népgyűlés a Főtéren, Szatmár tiszta magyar város, mondta, csak mondta a vezér, az emberek alig értették, a gyűlés végén lejött az emelvényről, ott állt egy kisfiú, fölemelte, a magosba emelte, és megkérdezte tőle, hogy hívnak téged, te pujde dák? Hát, dák ifjú. Kovács Lacika!

Hát.

Hogy hívják a fátát?

Hívod vagy tolod?

Floriká Cürléá, Flóra.

Szép neve van.

Te, van olyan fekete, mint a Bogdán Marcsa?

Befogd, mert betapasztom!

Hogy üsmerted meg?

Két éve átmentem már szombaton a kisbúcsúra, a magazinban megláttam. Szabadságon voltam, a major elengedett. Röndös román embör vót.

Hallja, azt az újság nem írja, hogy mit tött az a móc asszony?

Mit.

Aradba egy móc asszony aznap harmadszor állt sorba tejért, megint nem kapott, erre betörte a bolt ablakát, az emberek kezéből kiverte a tejet, folyt a tej a földön. Az asszonyok rendőrt hívtak, mondta nekik, hogy otthon három kisgyereke várja a tejet, tej meg sehol, a rendőr nem csinált vele semmit, ráparancsolt a boltosra, hogy ha a föld alól is, de szerezzen tejet az asszonynak, kapott is!

Nincs itt senkije, ő megteheti.

Már nekik lehet, ők mernek.

Próbálna kend így ordítani. Azt mondják, fél Arad összefutott.

Azért a fele nem.

Anyád?

Bement Kurticsra, vitt a piacra egy kis tejet, túrót, szárnyast, tojást.

Hallja, azt írja az újság!

Hallja, így nem lehet kártyázni! Jó, hogy nem veri ki a kezemből. Hús.

Nekem huszonegy!

Ezt hogy csinálod?

Ennek mindig huszonegye van.

A tévét láttad?

Hát. Az a Derrik felügyelő. Nagy koponya!

Jó a rendőrnek, hallja, én is elmentem volna, csak apámék nem engedtek. Pedig nézze, mi dolguk van! Az ember a kollektívban megszakad, annyi a dolog, a rendőr meg csak sétál, firkál, rászól az emberre, a milicista élete, én mondom, aranyélet! Szép ruha, cipő, minden. Lakást is adnak neki, hát. Mégse mehettem.

Nálunk is a milicista.

Az, akit mögköröszöltek?

Nem, az már elment, új milicistánk van. Hallja, nem bánt az senkit!

Mit gondol. Ha én rendőr lettem volna, tudnivaló, én se ettem volna az embereket. Csak szép nyugodtan. Hát. Elkapni a rablót, gazembert. Azért a pénzért.

Mért, olyan jól keresnek?

Azt mondják.

És nem kell dolgozni semmit.

Ez az.

Tudja, aki dolgozik, annak mindig kevesebb jut.

Hallod, így volt ez a nagyfülű világban is.

Ez már Arad.

Azt mondják, kétezerre harmincmillió román lesz!

Tudnivaló.

Velünk együtt.

A megyében nyolcvanezer magyar, a fele Aradon.

Apám azt mondja, régen csak a városban volt ennyi.

A buletinba mit íráttál?

Román.

Lássunk csudát!

Megkérdezte az ember, hallja, milyen államban lakik? Románban, nem? Akkor román nemzetiségű. Mert hogy románul beszélgettem vele az eresz alatt, csak így értette.

Hát, jól beírták.

Mindegy az.

Hallod.

Mindegy az, hogy román vagy magyar!

Hát.

Csak ember legyen.

Anti is jön haza. Azt mondja, aki nem dolgozik öt éve a gyárban, visszamehet a falujába, elküldik. Aki marad, annak meg két disznóra kell szerződnie, hogy otthon nevelje. De kukoricát nem adnak hozzá. Miből neveljen a gyári munkás a falujában disznót?

Hallja.

Hát, elmegy lopni.

Amikor ősszel Kovásznában arattunk, ott csak úgy mondják: Háromszék, tudja meg, mentünk a Glóriával segíteni nekik, hogy itt elvégződünk, azt mondták Sepsiben: bezárják a gyárat, mert több kürtöt gyárt, mint ahány takszi van Romániában! Aztán mégse zárták be, fizetésekor egy-egy kürtöt tettek a melós kezébe, levonták a fizetéséből.

Hallod, igaz, hogy öreg Kocsis Matyi szíven szúrta magát?

Hát, szíven szúrta magát a szeretője kapujánál.

Elvált ember, bement Aradra, blokbán lakik az is, az állomásnál, hetvenéves létére nem beleszeretett egy özvegyasszonyba?! Állítólag a fehérszínű hatvanéves. Hát, még szép öreg asszony lehet, ha az öreg Kocsis leszúrta magát. Összeálltak, összeállt evvel a vénasszonnyal, odavette magához, együtt éltek, valamin hajba kaptak, és az asszony odébbállt, visszament az előbbi emberéhez. Most két hónapja, hogy öreg Kocsis Matyi bácsi így kora reggel, világossal odaállt a szeretője háza elé, és amikor jött ki a nőszömély, beleszúrta a mellébe. Megölte magát, ott vérzett el az asszony szeme láttára. Azt mondják, nagyon rétt, valami román domna.

Most már ríhat.

Merre volt?

Pernyáiban, a Borona ucca sarkán.

Hát az elboronálta a dolgot.

Feri nemcsak az anyja miatt mész Aradra, ott dolgozik az ő Flórikája, pincér a Muresban. Vissza vele jön.

Akkor az estinél!

Este.

Én vonattal megyek.

Hát, akinek kurticsi a babája!

Akkor. Előbb beszélek vele telefonik, konvorbiré telefoniké, a kabinő telefonikő üres, de az ünsztincaré telefonikő nem mögy, nincs légötürő telefonikő, köttetés, megszakadt a köttetés, mert a linié telefonikő innen jó szokott lönni, de most leszakadt a récséptor telefonik. Hát. Valami bitang. Letépte.

Inkább a haját tépné.

Florika nem tudja, hogy gyüvök.

Ha így megy, meg se tudja.

Be kéne nézni a Muresba.

Ihatnék kávét, Szatumárén jó, ha havonta egyszer kap az ember a cukrászdában, nemrég még engedték, hogy az ember hazavigyen egy tejesbőgrével, most már csak ott lehet meginni havonta egyszer, mert kevés, itt se ihat az ember, Aradon, mint rég, az uccáról, még bent se, csak a bárban, ott, majd Florika ád, Szatumárén az álmöntárban tavaly ilyenkor vöttem utoljára babkávét, szömeskávét, Csabáról köllene hozni. Ha az ember ráérne hetente a csabai piacra menni.

Azt mondják a régi öregek, Rúzsa Sándor a drótustorral a Fő térről beszorította a tokost a kis uccákba, osztán nyírjad! Amikor már majdnem leverték a forradalmat, amonnan a Szabadság térről szorították őket.

Nem mék, előbb anyámhoz.

Majd utána. Aztán ráérek. A kórház.

Hoszú Gávriil doktor úr? A főorvos úr? Dicsértessék, Buna ziuá doktor úr, anyám hogy van? Ziuá si noáptyá beteg.

Szigur.

Hoszú főorvos úrral inkább apám szokott beszélni, ő adja neki a csbukot, de most az öreg nem bírt bejönni. Öreg, negyvenhárom éves, hol van az még. Adtam neki egy miást. Sok, nagyon sok, dehát másképpen szóba se áll az emberrel. Ha az ember nem gyugja az aradi mög a tömösvári doktoroknak, szóba se állnak a nagybeteg szatumáréiakkal. Ha csak száz lejt adsz, hamar visszaadják: Köszönöm, nem dohányzom! Hát így mondta. Anyám két éve, Erzsébet-naptól beteg. A doktorok kankuráltak egymással, hogy melyik gyógyítsa. Azt mondják, ez a Hoszú a legjobb.

Anyám két éve nem bír a lábára állni. Addig térdepült a kollektívban, míg megbénult. A tömösvári azt mondta, biztos mögfázott a lába. Szigur, de hogy mitől. Szegény anyám.

Fiam, ne adj ennek a Hosszúnak egy lejt se, nem érdömli! Tegnap rámförmedt, hogy ő ezt nem érti, beszéljek románul, hogy aki román könyeret öszik, tanuljon mög románul! Jaj, fiam, én nem tudok. De az anyja istenit, kinek a könyerét öszi, nem a miénket, nem a szatumáréi búzából süti az aradi pék a könyeret?!

Anyám alig bír ülni, az ágy szélén gubbaszt, örül, hogy nem kell mindig feküdnie, néha föltápáskodik, így jobban esik neki az élet, ül, elüldögél otthon is, legalább az ülés, mert egy furt feküdni, ki bírja azt. Szegény.

Azt mondják, az inkubátorban a múlt hétön möghalt hat gyerök, mer kikapcsolták a villanyt. Szigur, a városban a villanyjelzők se működnek, takarékoskodnak, ezöknek olcsóbb, ha néhány embör egymásnak szalad a kiskocsijával.

Fiam, én sose fogok möggyógyulni!

Hagyja el, anyám, nemsokára úgy fog futni, mint a nyúl!

Nem hiszem én azt, ha a csabai doktor se tudott talpra állítani! Édös jó istenöm.

Elviszem kendet Radnára! A pünkösdi búcsúra elviszem a motron, fölültetem a motorra mögém, és már ott is vagyunk!

Csak ne rázna úgy a motrod, nem bírom én azt. Nagyapád dédöreganyja egyhuztomba háromszor járta meg Radnát, mög is gyógyult! Mög kéne próbálni.

Szigur, anyám, elviszem! Lögyön nyugodt, fölviszem a két karomban a lépcsőn a Lordosi Máriáhon!

Lánykoromban jártam már ott, Lordosi Máriának a kezéből folyik a vér. Mire fölér az ember Lordosi Máriáhon, már el is múlt a baja! Jó lenne. Jézusom, könyörülj rajtam.

Amikor mentünk Székelybe, Radnán megálltunk, a gombájn Szatumáréről odáig megállás nélkül ment, hát megpihentünk, még úgyse jártam Radnán, csak az asszonyok mennek, szigur, a kálvárián minden második emlékkörösztt üres, az írást meg a képet, szentképet levették, látszik a vasdorong nyoma, szigur, a másik meg félig kidöntve, a kivert szemű, vak körösztt előtt gyertya ég, a szatumáréi emlékkörösztt is tönkrement, mindenfélét firkáltak rá, kiverték a szemét, jó, hogy ezt anyám még nem látta, ne is lássa, túl vallásos. Otthon nem megitta a szenteltvizet? Hátha az meggyógyítja. Szigur. A zárda falán festmények, a ló letépte az istrángot, elvágat, két gyerek a kocsikerék alatt vérzik, a harmadik a kocsiban áll, fölöttük a falu házai közt Szűz Mária a kis Jézussal, ötöt megóvta az Isten, német köszönet ezerkilenc-százhatvanhatból, a másikon meg Marosba fulladt tizenhárom, tizenöt éves testvérekért könyörgő költemény németül, takszi és halott a sínek közt, a gépen dolgozó munkást áram

csapja agyon, hó, micsoda festmények, ha anyám meggyógyul, én is készítették egyet a tanár bácsival, szigur, fiam, inkább arról beszélj, elzavartad már Flórikát?

Anyám, nem töhetöm. Röndös lány.

Kitagadlak! Az anyád istenit, ha elvöszöd, kitagadlak! Ha ezt töszöd velem, möghalok. Korcs lösz a gyerököd! Se magyar, se román, a fiaddal nem tudok majd beszélni, a lányod nem fogja érteni, ha mögsimogatom a fejét. Korcsokat akarsz?

Nem, anyám.

Hallod, fiam, azt a viccet ismered, hogy három ember vár az orvosra? A szomszéd nagybeteg ember.

Nem.

Nem nyugszik, míg el nem mondhatja.

Három ember vár a doktorra. Bemén az első. A doktor kérdi, mi a baja, erre az öreg mutatja, hogy itt fáj, ott fáj, itt is, ott is, mindene fáj.

Miből él, kérdi az emberorvos.

Nyugdíjas ezredes vagyok.

Mennyit kap?

Háromezer lejt.

Akkor a betegségére a legjobb orvosság: Hús, hús, hús!

Bemén a következő. Az is sorolja, mi minden baja van. Az orvos látja, hogy az is öreg már, nyugdíjas.

Amíg dolgozott, mivel foglalkozott?

Művezető munkás voltam.

Mennyi a nyugdíja? Kétszáznyolcvan lej.

Legume, legume, legume! Zöccség, zöccség, zöccség!

Bemén a harmadik. Az is előadja, hol fáj.

Aztán azelőtt miből élt?

Paraszt voltam.

Nyugdíja?

Nolcvan lej!

Levegő, levegő, vegyen több levegőt, legyen többet jó levegőn!

Hát.

Szigur.

Akkor most a Mures.

Inkább a Maros. A Maros-parti sétány.

Irány.

Cürléa Florika várhat.

Azt az orvost de eltángálnám!

A Forrai uccai bizományi előtt jókora sor, mit árulnak? Gyorsan beállok.

Nyolckarátos arany nyaklánc százhusz lejt! Arabtól szedték el a vámosok, tele volt a takszija, a takszi kereke.

Szigur.

Otthon kiderül, hogy csak valami réz, réz nyaklánc, Tapasztó Ilonka tudja, ez nem arany, téged jól becsaptak!

Mindenki beállt.

Florikának szánta. Ha közben meg nem gondoltam volna magam.

Jó lesz a húgomnak.

Koszor, ókulárés öregasszony a Forrai uccai lángossütődében, limonádét is adnak. Bekapok vagy három brinzásat! A vénasszony üvegcsapatot tesz az asztalra, hogy ezért lángost kér. Üres lángos egy lej, brinzás kettő. A romány kereskedő ordít, hogy ne lopjon, ezt az üveget itt szedte össze, menten miliciát hív! A kódís csak hajtogatja a magáét, hajtogatja magyarul, hogy ő ezért lángost kér, jó lesz az egylejes, amaz meg vissza románul, egyik se érti a másikat, akkor az üveg egy részét visszarakja a polcra a szatyrából, és külön tesz néhányat: Ezt az üveget nem innen vettem, adjon érte lángost! Lánykorában kisasszony lehetett, úri dáma, magyar asszony, szigur, jobb ha az ember úgy tesz, mintha nem értené. A nép összenéz, lám a magyarja.

Pénteken föllép a tömösvári magyar színház! Hát, az jó lenne.

Tánti ura, az öreg Faragó kordéversenyre készül. Tavaly megnyerte, hogy megtapsolták az aradiak! Hát, ha bírná, de már nem bírja, nem jön az többet Aradra kordéversenyre! Ötvenöt évesen kordéba ült, és sorra előzte a magyarokat, a szerbeket, rományokat! A kollektív lovával lett első. Mit akarsz te vén szivar, vén vagy! El se akarta engedni tánti, szégyent hoz a fejére! A diplomát a kollektív kirakta, az érem meg, arany lófej, a szoba falán. Aradi, mezőhegyesi meg orosházi, nagybecskereki lóverseny volt, majd minden évben mögröndözik, nemzetközi, ezt az aradiak röndözték a lóversenyterén. Amikor a sógor bácsi megnyerte, földobták! A többi számot a magyarok nyerték, az aradiak dobálták nekik a pénzt, hányták a százasokat. A gondozó mondta: Faragó, nem tudom, hogy mész el vele, nagyon ijedős! Sógor bácsi két hétig tanította a lovat, mindennap lefürdette, kitakarította, adott neki kockacukrot, és a ló észrevette, hogy ez az ember az ő társa, ő meg, a ló, az ember társa. Induláskor Csészár, nóniusz paripa, fölágaskodott, azt hittük, rögtön leveti az öregét, nem, négy került elé, de hamar elhagyta őket Csészárral. Hamar a kisvonal mellé került. Amikor a kordé befutott, újból körbejárt a pályát, díszkört csinált. Fekete kalap, fekete ruha, fehér ing! Hogy feszített az öreg! Hát. Megemelte a kalapját ez a vén bitang, Szatumáre utolsó csikósa. Négyesfogat is volt, a szatumáréi fogat harmadik lett. Az első mezőhegyesi, a második orosházi. A kordéverseny után odament az orosházi csikós a sógor bácsihoz: Maga ért a lóhoz! Hát, harminc éve vagyok állami mének mellett, azelőtt is lovakkal foglalkoztam! A lovász azt mondta: mi színészek vagyunk! Főnt állt a két hátsó ló hátán, elől három! Szép ötösfogat volt. Este tízkor jöttünk meg, itthon háromig mulattunk. Szabadai, az embőrorvos kérte: Faragó bácsi, csikós nótát! Nagyon szereti. Az emberek azóta megbékítették Annus nénémet, annyit dicsérik az urát, hogy már nem bánja, hogy ötvenhat évesen kordéba szállt.

Vörös Lobogó?

Elfogyott. *Flákára Rosié.*

Mulcu meszk, nem kérem. Este begyűjtöm a traktort, odaállok a kertlábbba, járjon egész éjjel, másképpen ebben a bitang hidegben reggel az istennek se indul.

Mi lesz Erzsivel? Azt mondják, most már az iskoláért fizetni kell. A lícseumért egy évre ötezer lejt fizet a szülő, az egyetem tizenkétezer lejt. A szakiskola ingyenes marad, de az internát, koszt, kovártély hétszáz lejt. Azt mondják, most már csak a nyolc osztály kötelező, tíz osztály már nem kell, maradjon otthon! A Szlavicsiba, a magyar gimnáziumba ha beíratnánk. Innen kerülnek egyetemre a gyerekek.

Erzsike jól tanul.

Azt mondják, csak romántorna van, magyartorna nincs.

Kurticson gépész lícseumot akarnak, jó lenne, azt mondja az elnök, ha igyekszem, elküld mesteriskolára! Váradon van jó lenne.

Erzsikét a gépész lícseumba csak nem íratja be apám. Kifagyott a búza! Majd a kukorica.

Annuska, Pista bátya lánya ebbe az uccába lakott, Úri ucca, na nem valami urasan, csak hónapos szobába, a gyár ígért nekik lakást a blokba, az ötéves kis Rozi hónapok óta otthon van tatájánál, Annuska elvált, új embörrel él, a másik ivott, ő meg rosszalkodott. Hogy ki kezdte.

Hát, nem jövök én be Aradra!

Pista bátyának nem engedték meg, hogy beadja az unokáját a szatumáréi óvodába, hogyisne, méghogy összezavarja, majd Aradon, ha rendeződik a lánya sorsa, itt Szatumáréban csak magyar óvoda van, ott Gájban románul, összekeveri! A latorja Gájban él, ott van háza, majd odaviszik a kis Rozit is csak most még nem lehet, öreg Búza rászólt a lányára, lányom, Gájban is van magyarul, most olvastam a *Vörös Lobogó*-ba, apám, én arról nem hallottam, azt csak az újság írja, minek az, szó se lehet róla, csak megzavarja szegényt. Éppen elég, hogy kenddel magyarul beszél!

Hát, elég nagy baj.

Tudja meg.

Szigur.

Akkor én hazamék.

A Mures, arra van, a Mures vendéglő.

Korcsosodunk.

Szigur.

A fiatalok sorra válnak.

Össze, aztán szét. Minél hamarább, annál jobb. Hát.

Csak hát.

Ugye.

Itthon is, de Aradon inkább.

A csuda tudja.

Florika szerint Aradban is dolgozhatnék. A gépészre, jó gépészre bármelyik gyárban szükség van, kiképezem magam, ott a vagongyár, mester lehetek, hát.

Ha haza nem küldenek, éppen amikor sorba hazaküldik falura a munkásokat.

A kollektív biztosabb. Otthon.

Benézek Pista bátyához.

Egye meg, tata!

A kis Rozi viszi tatájának a pulickát. Hideg.

Hát, ez kimeredt.

Én mögmelegítöttem, de kend aludt, átaludta a napot, hát ögye mög így! Így az ángyi.

Lányom, de tótul beszélsz!

Egye meg, beszéljünk tótul: Egye meg! Mint a gyepesiek. Ögyem mög én ötet.

Élni akarok, azt fűjja a lányom, apám, én élni akarok! Fiam, nem így kell élni, latort tartani, menj ki, Rozika, mönj mamáhon, hallod, fiam, élni itt is lehet, nemcsak ÚGY Aradon. Hát. Kétembörös a lányom, jaj istenem, míg el nem vált Palcsitól, két emböre volt, egyszerre kettővel hált, édös jó istenöm. Kétembörös. Az én lányom.

A másik unokám meg Nauszi, asse tudom, hogy hívjam, Nózi, hát, Nózi Iratoson, régen voltak itthon. Ti, fiam, hogy vagytok? Látod, én elég cudarul. Hallai Jóska is elment, aki eladta Nagyfalut, mindig azt fűjta: Inkább löszök romány nemes, mint magyar paraszt! A fia itt lakik a szomszédban, Gergő, üsmered, amikor katona volt, azt mondta Marikának: a gyerek Máriusz lögyön! Tíbor lött. Elfelejtettem, mondja Marika, úgy tött, mintha elfelejtötte volna. Jól néztünk volna ki, Hallai Máriusz, hallod, te megbolondultál, amikor észhön tértem a kórházban, kérdözték, mi lögyön, hát Tíbor! Így tött. Hát, még mit nem.

Nózi.

Legalább nyugdíjat kapnék.

Mért, nem kap bátya?

Amikor jött a téesz, bementem Lantoshoz, most hogy legyen tovább? Azt mondta, magára szükség van a faluban, ha meghal, koldulhatunk. Gondunk lösz magára! Nem kaptam fizetséget, az emberek azt mondták: Adnak fél véka búzát vagy húszt páronként, csak maradjak! Aztán ma gondolkodnak rám. Huszonhét év után nem kaptam nyugdíjat a téesztől. Aradon azt mondták, nyugdíjat sajnos nem adhatunk, mert ugyanakkor az egyházban dolgozott! Ide figyeljen, én akkor voltam templomban, amikor mindenki más már nem dolgozott! Az egyházi nyugdíj hatszáz lej, a téeszé négyszáz lenne, két állami nyugdíjat nem adhatnak. Tapasztó Matyi állt be helyettem kántornak, de engem töttek vissza. Hogy most mi lesz, ki lesz kántor. Lantos kijelentette: itt az lesz egyháztanács tagja, akit én akarok! Kemény téeszelnök, ilyen volt mindig.

Negyvenötbe kezdtem, ahogy vége lett a háborúnak, a kocsmát bezártam, többet én nem nyitottam ki, kántori vizsgát végeztem, oda voltam Tömösvárba, azért kaptam a nyugdíjam, másképp nem kapnám! Sokszor mondta a püspök, ha nálunk lennél, Tömösvárt, na milyen úr lennél! Paka Ágoston, most Gyulafehérvárba van püspök. Orgona, sokat az ujjamra vert Nádas! Nyugodjon meg, ott ahol fekszik, negyvenhétbe halt meg. Kinn voltunk a határba, megszólalt a harang, meghalt valaki, már mondták: Pista bátya, milyen lesz a búcsúztató? Attól függ, hogy férfi vagy nő. Mire hazaértem, este, már itt voltak. Előtte már gondolkozhattam, na, milyen legyen a bekezdés. Olyan ez, mint a költészet. Tagról tagra, versről versre.

Sok hiányzik, mert van, aki elkéri, odaadom. Ez a száztizenhárom az utóbbi négy-öt évből való. A tanító elvitt százötven darabot, azt mondta, hogy majd honorálja. Meg Gulyás Mihály vagy három éve, Új-Aradon pap, idevaló, elvitt tőlem egy csomót. Temettem a testvérét. Gulyás Mihály egyidős velem, Szegedében tanult a gyerekek.

Az irodalomra nagyon köll figyelni! Ki is köll színözni, meg a szavakat mögtalálni. Amikor nyugdíjba mentem, akkor volt kilencszázkilencvenhat. A harminckilenc év alatt, mert már előtte is voltam kántor, negyvenötbe aztán véglegesen az maradtam. Ezerkilencszáznegyvenkilenc január elsején. Utána még volt tizenkettő vagy tizenhárom. A negyvenedik évben: ezeröt, ezerhat. Utoljára ezerkilencszázhetvenkilenc november huszonegyedikén búcsúztattam. Godó János, fölakasztotta magát. Nagyon szép temetése volt, mindenki rítt.

Tegnap és ma vért köptem, nem tudom, mi van velem. Köhögök és vért köpök.

Vért köpött? Hajaj, kiköpi a tüdejét, és kész! Már a nyáron ezt mondta apám.

Kiénekelte kend a tüdejét!

Tudnivaló.

Az elődeim mind tanítókántorok voltak, én voltam az első parasztkántor. A búcsúztató dallama egyházi énekeskönyv dallamára! Egy halott egy dallamra, másik halott másik dallamra. Ezen a két dallamon van az egész! Tizenhárom meg tizenöt tagos. Annyi a hangjegy, nem löhet nyújtani. Tizenhárom: Jézus az én reményöm, tizenöt tagos: Reám nézve a föld ölen, vagy Mondj naponként és óránként. Legelőször néhány temetésnél a plebánus úr csinálta, aztán beletanultam. Ormaitól is tanultam verset írni, Ormai a végén csak orgonált, elvezettem én a kórust, énekeltem! Ezerkilencszázötvenre már nem volt kórus, egyáltalán az egyház üzöbe került, mindenféle összeomlott. Negyven tag volt, vögyöskar: legények, lányok. Hajaj. Hogy örültek, mikor énekűtűnk! Vasár- és ünnepnapokon. Én voltam a karmestör. Négy szólamba énekűtűnk, szoprán, tenor, alt, basszus, minden fajta. A basszus is olyan volt, mint a tenor vagy alt.

Szentpál, Iratos, Sofronya, Mácsa, Kurtics, Dorobánc, bejártam az egész környéköt, mindenfelé jártam én, most három falunak egy nő a kántora. Hívtak oda, de most már nem mehetek.

Hát, a Kurtuc pap jött Mácsáról Kurticsra, inkább Kurticsról Mácsára, ment haza, fölvelt egy stoppost, leállította. Lány volt, a kezében táska. Hátraűlt, a pap meg a tükörben figyelte. Észrevette, hogy állandóan a táskájához nyűlkál, üsmerem jól a papot, van itt rokonsága, nem katolikus, de ismerem, román pap, a lány nyűlkált, a keze szörös! Akkor nem lehet nő, hanem férfi! Mostanában sokan akarnak átszökni, biztos némöt löhetött. Olyan rafinált volt a pap, hogy kiszállt a kocsiból, fölemelte a motortetőt, rossz a takszi! Komplekt rossz. Leállt a flaszteron, azt mondta gata, partikulár, a kocsija partikulár, hát, az üvé, beűlt, megtolatta vele, és otthagytá! Így kigondolta. A táskájában két pisztolyt, három rendszáműtblát talált, bevitte a miliciára. Keresik. Még haza se ért, már telefonon kereste valaki, üzente, hogy ezért agyonveri. Biztos idevalósi a környékre, mert ismerte a papot.

Az a másik némöt fiű is négyszer akart kiszökni, kétszer fogták el. Azt mondta a rendörnek: ha hússzor elfogják, akkor is kiszökik! Most már várja az útlevelét, megkapja. A német nem engedi, hogy aki akar, ne mehessen ki. Nem volt börtönben, csak levonták a fizetéséből a büntetést. A nagyiratosi Tót fiű meg Ausztráliába szökött, Szerbián át. Másodszorra sikerűlt neki. A szerbek a benzín miatt már nem adják vissza. A családja így kifelé készűl, útlevelet kap. Magyar negyedben lakik, valami gyáros karolta föl. Egy másik iratosi meg Csikágóba szökött, a családot már kivitette.

Az semmi, bátya, a nyáron tizenharc gombán ment át segíteni Szerbiába, egy se jött vissza. A szerbek visszaküldték a gépeket. Székelybe meg azt hallottam, hogy egy székely paraszt áttelepült Izraelba! Több évre visszamenőleg kifizette a zsidó egyháznak az adót, így bizonyította, hogy ő zsidó! Hát, családotul.

Hallod, fiam, ha én fiatal lennék, átszöknék Magyarországra!

Vissza is adnák kendet.

Hát vissza. De akkor is.

Annus nagybátyja, a Micsik Károly bácsi Kaliforniában él, négy vagy öt lánya van. Három éve búcsún volt itt, öntő, a felesége orosz, már nem dolgozik, szállodát vettek, húsz személlyel dolgoztatnak! Ezör lejt adott mindön gyeröknek, van vagy huszonnégy! Matild néni Kanadában él. Jött volna az is haza, látogatóba, az izgalomtól meghalt, mielőtt elindult volna. Micsik Misa meg Braziliában van. Nem Matild, Margit néni volt!

Hallod, oláhosítanak. Jönnek le a hegyekből a kolonisták.

Hát.

Sietek, otthon végződni kell.

Isten veled, fiam.

Isten álgya.

Meghalt Pista bátya!

Reggel jön jajveszékelve ángyi, meghalt a bátyád, Annus! Az utolsó Búza, az utolsó öreg Búza idehaza, már csak Annus él, meg amoda Mezőhegyesen Feri. Előbb Matyi, aztán Jani, most Pista bátya. Mind, sorjába.

Szegény bátya.

Neki már mindegy.

Alig értél haza, bátya meghalt!

Jaj, istenem, Pista bátya.

Hallja, meghalt a kántorunk!

Utoljára én beszéltem vele. Ki gondolta volna. Még milyen szépen beszélt.

Dicsértessék Jézus este lefektünkben, Dicsértessék Jézus röggel fölkelünkben, Dicsértessék Jézus jártunkban, keltünkben, Légyen szánkban és szívünkben Jézus Krisztus neve Mindörökké ammen.

Pista bátya a házban, nyitott koporsóban.

Virraszt a család fölvaltva, reggelig, aztán napközben is ott van valaki a családból. A siratók este hattól éjfélig siratnak, másnap déltől énekelnek. Ahol öreg az özvegy, ángyi is az, de ő ezt nem teheti, vagy kevesen vannak, hamarabb elmennek a siratók. Megfizetik őket, az énekes asszonyoknak fizetnek, attól is függ, mennyire fizetik őket. Negyven, ötven lej egy estére, és megkapja mindenki a maga kis kalácsát a vajlingból és a pálinkát. A románok, ahun virrasztik, kártyáznak! A cigány mög mulat. Szigur.

Tán még nem is értél haza, Pista bátyádnak már vége volt!

Ángyi ordít, ahogy Feri megjelenik a ház ajtajában. Ordít, akárhány rokon érkezik, mindnek mást ordít, és ölelné az ő drága urát a koporsóban, jaj Istenem, ott a ravatalnál a házban, de megvertél engemet! Egyedül maradtam, mi lesz így velem!

A gyerekei csitítják, ne féljen, anyám, nem marad egyedül, látja, itt vagyunk.

Jaj, Istenem!

Aki belép, a lábához tett szenteltvízbe mártott ujjával int búcsúkörsztöt.

Ángyi sógora a halottnagy, a kitárt nagykapuban ő fogadja a temetésre érkező népet.

A rokonság az udvaron szorong ebben a bitang hidegben, a konyha falához húzódva áll némán a család, feketében az emberek, bent a ravatalon bátya ünneplőben, kalapja jobbfelől a fejénél, milyen sárga, aszott kis arc! Jaj! Rí és zokog a család, felesége, fia, lánya, itt a szűkebb család, amoda kint az unokatestvérek, megjött Magyarból Feri bátya, itt vannak a gyerekei is, hát, Bátya! Néném! Ángyom! Jaj! A házban a padokon az asszonyok szorong, külön a sarokban az öregek, az ajtónál balra mindjárt a siratóasszonyok siratóznak, jajveszékelnék, ha ángyi abbahagyja, minél több ember rí a temetésen, minél több gyászolót megríkat az özvegy jajgatása, annál jobban sikerült a temetés, mennél jobban ordítunk, annál feledhetlenebb a mi drága halottunk. A négy énekös asszony irkából, nyomtatott füzetből énekel. Az érkezőknek zsebkendőt tűznek a mejjére, nyolcvanat vettünk, nem lesz elég, legalább a testvéreimnek, hát, akinek jut, koszorúvivő, koporsóvivő, lobogóvivő, körösztvivő karjára, hogy abba tűrüljék a könnyüket, nem azért, ajándékba kapják, amiért viszik. Kap ajándékba egy kendőt, aki segít! A románoknál törülközőt, fejre való kendőt is adnak.

Hallja, amikor László szomszéd kiesett a koporsóból! Halkabban. A Kovács László, a hasa szétfeszítette a bádogot. Az emberek halálra rémültek, Ilonkának egy hétig fáj a szíve, csak a pap nem futott el, visszacsalogatta a népet. Mint a disznót, kötéllel húzták vissza a koporsóba.

Halkabban, hallja.

Megjött a pap.

A pap, a kántor meg a ministráns.

Belép a pap a házba, és kántálva kezdi: Körülfogtak engem a halál félelmei. A szertartás után, a tömjénnel teli házban leszögezik a koporsót. Jaj! Bátya! Sógor! Apám! Jaj! Ne! Még ne! Tata! Tata! Nem mondja többet a lányom, hogy Tata! Nézd, a tata! Még egyszer nézd meg! Tata! Jaj! Tata! Apám! Még ne! Édes jó Istenem! De fáj! Jaj! Jajajaj.

Dörzsöljék a szívét, gyorsan! Hideg vizes törülközővel!

Apám! Édes jó drága apánk! Miapánk!

Pista bátya.

Hát.

Nagyon röndös embör vót.

Hát.

Édös jó istenöm.

Szandáé volt ez a ház, az egész család átmönt negyvenbe Magyarországra, az állam rátette a kezét, szegény Pista bátya nem költött rá, azt mondta, minek, minek toldja meg még egy szobával, úgyse az övé, ha meghal, nem öröklök a gyerekei. Jól mondja.

Feri bátyáék takszival gyűttek?

Hát. A Bélusé, partikulár.

Jól mögy a magyaroknak! Hallja, ha nem adnák vissza az embert, hamar kiürülne ez a falu.

Átmönne mindönki.

Az öregje nem. Ezek itt akarnak meghalni.

De élni.

Az udvaron már a leszögezett koporsó.

Két gyászlobogó, a két fekete lobogón fehér kereszt, a szűzmáriás lobogó meg a negyedik a Jézus a körösztfán. Aztán a gyászköröszt, fekete faköröszt, rajta halálfej, alatta lábszárcsont.

A pap meg a kántor az asztalnál ül. A pap búcsúztat, elbúcsúztatja az ő kedves kántorát, aki annyi éven át, hát, tudnivaló, annyi éven át, majd a kántor, egy vers két lej. Akitől bátya nevében búcsút vesz, odamén a koporsóhon és mögcsókoli a koporsó fedelén lévő körösztöt. Tata! Ordít a fia! Jaj! Sorba! Sorba mindenki! Jaj! Drága Uram! Jaj! Édös Istenöm.

*Nagy út előtt állok én még máma elmegyek
nyomaimat befűjják a kongó bús szelek
egy darabig még sírhant jelzi hogy én éltem
de lesüpped az is majd s eltűnik emlékem.
Hatvanhárom év után utam megváltozott
eddig jöttem mindig csak, most meg már távozem
két világ között állok s hullik rám könnyetek
ez utolsó utamra kísérni jöjjetek.*

Ahány család, annyi vers, annyiszor négy sor.

Hallod, itt vannak a román rokonok is! Pista bátya veje, Árgyelán Mojza, az meg ott Kovács Traján, Pista bátya unokaöccse, nagyon szerette, Mácsán él.

Hallja, sokan vagyunk.

Az a legrosszabb, amikor az ember a nevét hallja! Hogy most tőle búcsúzik szegény Pista bátya.

Fujt, fujtogat, majd megfujtja az embert valami.

*Minden egyéb rokonok szomszédok, barátok
jó emléken tartsatok áldásom reátok
tiétek búcsúzásom eme végső szava
mindnyájatokat áldjon meg az égi atya.
Jézus hozzád fordulok, te vagy a reményem
az örök üdvösséget tetőled remélem
a sír lesz ítéletig testemnek nyughelye
lelkemnek pedig engedj szent jobbodon helyet.*

Hány vers?

Negyvenkilenc.

Megszólalt a harang.

A Malomig az emberek maguk viszik a koporsót, a Töltésen vár a gyászkocsi. Sírbakérés.

A gombostűt dobd be.

Nyugodjék békével!

Otthon a ház előtt a szalmával bélelt kotlósládában Pista bátya összetört tányérja.

Hát.

Hogy abból többé senki se egyen.

Az ajtó előtt lavór, törülköző, mindenki kezet mos a csöpp vízben.

Hát.

Hogy összebékítsen, lemossa rólunk a haragot.

A házban az asztalon szál gyertya ég.

Nyugodjék békével! Fogjad, itt a pohár.

Savanyú leves, juhpaprikás, kalács.

Aki ételt, italt adott Annak neve legyen áldott.

Nyugodjék békével.

Szegény bátya.

Mennyit szenvedett.

Nem is szenvedett.

Már hogy ne szenvedett volna, csak nem mutatta. Akkora anyere volt, hogy néha hetekig ágyban maradt, mert elvérzett volna. Hát.

És nem szólt.

Nem.

Fogja ezt a negyedöst!

Nyugodjék békével!

Milyen pálinka?

Jaj az én drága jó fiam!

Faragó Anti bátya kezdi.

Január másodikán, újév utáni napon este Jani fiam a barátaival beült tévét nézni. Még örültem, hogy az én fiam itthon van, adtam nekik másfél liter bort, igyanak, itt jó helyen vannak. Tudja, kint lakunk Gájban. Hatkor nyugodtan mentem el dolgozni. Tízkor azt mondja az anyjának, anyám, mindjárt visszajövök! Vasárnap hozták haza a kórházból. A vasúti sorompónál két társa már átért, őt elkapta a mozdony, a villamosig vitte. Lába közét a gyomráig föltépte, eltört a csontja, vagy ütést kapott hátulról a hátára, a lábáról hiányzik a hús. Látod, bátya, egész évben dolgozunk, augusztus huszonharmadikán, karácsonykor, semmikor se áll le a gyár, most a fiam tiszteletére leállt! Mondták: ilyen két munkást nem találnak többé! A nagyobbik fiamra gondoltam, amikor beszóltak a gyárba, nemrég még együtt dolgoztak itt nálunk, két ilyen munkás még itt nem volt, beszóltak, azt hittem őt ütötte el a vonat, ő jár vonattal. Megvolt a lakodalma, szegény rossz gyerököm. Jaj, fiam, nem ilyen lagzit akartam! Nem ilyen lagzit akartam neköd! A pap azt mondta, hamarabb kellett volna az Istenhez fordulni, most már kérdezhetjük Tőle, mit tett velünk, mert elfeledkeztünk róla. Itt már hallod se Isten, se semmi.

Ne mondd neki, de ő a hibás. Tizenhárom éves se volt a fia, tán hatodikosak voltunk, amikor az apja vitte a kocsmába, itatta, boldog volt, hogy ilyen szép, nagy, erős fia van, a bátyja is, de ez lett olyan italos, mint az apja. Felerészben neki köszönheti. Adta neki a pénzt, hogy az anyja ne lássa, igyál, fiam, mulass jól, érezd jól magad! Hát. Jani fél Araddal együtt ivott.

Hallja, bátya, meghalt Pista bátya! Öcsém!

Harminc napos mise, egy mise a halott emlékére ötven lej. Temetés után harminc napra. Hétköznapra esne, de hát kántor volt, megérdemli, a vasárnapi nagymise lesz az övé.

Hallja, azt mondják, Magyarország kifizeti Románia tartozását, és mögkapi Erdélyt!

A nyáron Székelybe is mondták. Állítólag bemondta a rádió.

Az be.

Szerbia meg Bánátot.

Azt mondják, túl sokat öszünk.

Hát. A nagyfülű világban ki dobta el a liba mejjehúsát? Most majd mindenki elhajintja, odaveti a kutyának, edd, mert neki túl száraz!

Nem ért hozzá, hallja, kend még a nagyfülű világból való!

Én mondtam a mérnöknek, hallja, a városin félméteres a fű, mire én éhen halok! Hét fias nyulam van, kicsi negyvennyolc, tehén, bornyú, két bika, négy hízonak való, kilenc malac a kocájával, kácsa, minden, a paraszt nem hal éhön! Tőlem bevezethetik a tudományos övést, én úgyis azt öszök, amire kedvem szottyan!

Ha a ház gazda nélkül marad, a kolhoz a ház helyét, a kertet beveti kukoricával. A házhely, ha nem kell senkinek, mármint a ház, az államé lesz. Minden uccában van jónéhány. Tudja, ha mi azt megkapnánk, a kertből annyit kihoznánk, hogy fél Arad jóllakna! Üres ház régen is volt, de ennyire üres sose.

Hallja, nem Arad éhözik, bent a hegyekben nincs sömme! Ha vihetnénk a veteményt, ezt-azt, húst a hegyekbe, ők is jóllaknának, de nem viheti ki az ember a megyéből, minden megyének magát kell ellátnia. Csak Aradra vihetjük be, meg Kurticsra. Most már inkább csak Kurticsra járnak piacozni az asszonyok. Megbüntetik az embert, ha máshová mén, Aradon meg nem lehet elkérni az árát. Hát, vásárba inkább Csabára. Azt mondják, Magyarban a paraszt odaviszi a fölöslegét, ahová akari, és jó áron eladja! Úgy könnyű.

Tudja, mért van itt annyi üres ház? A nyolcszázötvenből negyvenkilenc. Lévésen is fogy a nép, jobban, mint Szatumárén, fut a nép városba! Pestre, Csabára; de innen nincs hová. A magyar hova mehetne Romániában.

Végre megkezdték. Kurticsról haladnak erre, már a Kriptánál vannak, flasztart kapunk! Leöntik a kövesutat, végre síma lesz, nem töri ki az ember a nyakát, ha ráhajt. A bukarestiek rájuk ijesztettek. Tíz éve fizettük, hiába.

Iratosra rég jó út van, mert a fele román. Ha mi is, rég lönne!

Nem tíz éve, húsz az már! Évi kétszáz lej házanként, most százötven. Levonják. Azt mondják, az idén meglesz.

Bukarestben megtudhatták, hogy másra költik a szatumáreiak pénzt, valaki rájukszólt. Most csinálják, csak olyan lassan. Két-három ember ténfereg.

Már mindenhová van út, csak Szatumaréba nincsen.

Mi építettük a járdát, az utat, az utakat a faluban, a kultúrházat! Különadóból. Tudnivaló.

Villanyadó, most fizettem, három hónapra nyolcszázötvenhat lej, tévé-, rádióadó hetvenöt lej, házadó fél évre háromszázötven lej, amikor jött az adóbehajtó, a fél ucca összeszaladt, mindenki a szomszédjától akart kölcsönkérni, hát, csak összeszedtük házanként, ami volt, bakteradó, fogik tőlünk a kolhozban húsz lej minden hónapban, füstadó, mert hogy kémény után is adózunk, kéménysöprűadó, régön füstadónak mondták, amiért évente kétszer-háromszor vagy egyszer kisöpri a kéményt, isten fasza, sportra, mindönre levonnak, kiskönyvre fizetünk, nyugdíjra százhusz lejt, ki bírja. Ha az ember nem bírja kifizetni az aradi végrehajtónak, be kell vinni Aradra, és naponta késedelmi adót is köll fizetni!

Szigur.

Hát.

Hallja, amikor idejöttek az őseink, láncot húztak, lépéssel mérték: Na, nekem ennyi elég! És akkora belsősége lett, amekkorát akart. Ezért nem egyformák a belsőségek. Ha most kéne láncot húzni, nem kéne senkinek! A fiatal mind elmén.

Menne, ha lenne hova.

De a kenyerünket szeretik! A kurticsiak tőlünk hordják a kenyeret, be a pékhön fél Kurtics, ezeknek erre kell a flaszter, hogy elvigyék a kenyerünket, tudja meg, jönnek a bónnal és viszik zsákszám, jó, ha nekünk marad.

Nem ők tehetnek róla.

Hallod, az aprozár, a magazin, a bufet, az alimöntár, mind bezárt, leltár van az egész faluban, biztos emelés lösz! Kurticson is bezárt a bolt. Még szöröncse, hogy tegnap minden jegyet beváltottunk, cukor, olaj, de olaj nincs a faluban. Úgyhogy még szerencse, hogy disznót vágtunk.

Hallja, mire a városin fű nyől!

Szigur.

Olaj litre: az árából lefoglalják a kötelezően beadandó egy darab tojást. Az asszony, ha nincs tojó tyúkja, két lejért veszi a szomszédától, hogy hatvan banival kelljen kevesebbet fizetnie. A cukor kilójáért ugyanígy öt tojás. Ha gépet, tévét, rádiót, jégszekrényt, rezsót akarsz vönni, csak ha tehenet, bikát, disznót, ludat adsz cserébe majdnem ingyen, alig számítanak érte valamit. Nem éri meg, keveset ad az állam az állatért. Egy kilo disznóhúsért tizenöt lejt adtak, most emelték, tizenennyolc lej, de ha az ember eladja a faluban, huszonnyolc-harminc lejt is kap érte. Hallja, Magyarba nem így van, ott jól megfizeti az állam a disznót, és még takarmányt is ad a parasztnak, tápot, hallja, azoknak könnyű, azért ilyen nagy legények! Azt mondják, a tápot ingyen kapják. Hát. Ha a mi államunk így támogatná a parasztot. Tudja, mi lenne itt? Paradicsom.

Csak a paradicsomot ne emlegesse! Amikor az asszony szögte a bogyót, mögroppant a dereka. Úgy maradt meghajolva.

Az én anyám is.

Hát.

Klájn megint tele. A csárda tele emberrel.

Cujka, monopol, a gyöngjének sör.

Tudja, az inkább az asszonynak való! Meg ha nincs más.

Amióta újra kinyitott Klájn, a szövetkezeti kocsmá Klájn házában, az emberek megvesztek, mind odajár munka után. Átalakították, most már le lehet ülni, azelőtt csak a pult, csapszék, állva ittak az emberek, nem, most asztal, székek, kívül a szőlő alatt kerthelyiség, amikor kinyitott a Klájn, egész jól nézett ki. Nem csak odaállok, mint búcsúban a juhász! És nézi, kinek van pénze! Ez az igazi, leülni.

A férfiak elbaszik a pizt, amióta mögnyílt a Klájn! Klájnban jár az egész falu. Nézze, megint mennyi kerékpár! Azóta Zsíros Tibi fizetéséért a felesége mën be Aradra.

Amióta mögvan a kocsmá, az embörök mögbolondultak!

Tán másfél éve.

Gatyára vetkőzött embör az örbodében.

A faszi a szandálját Bözsi előtt hagyta, a gatyáját a vaskútnál, ingét a Templom úcán, meztelen mönt haza! Meztelenre vetkőzött, elaludt a bódében, azt hitte, otthon van! Éjjel fölébredt, fázott, meztelen ment haza. Hű, de pocsaras volt!

Hát, összehányta magát.

Nem szégyelled magad! Nagy Kató néni jön az uráért. Ha belegyugja a nyelvét, nem bírja abbahagyni, míg el nem éri az ujjával! Úgy leiszod magad, mint a disznó! Gyerünk haza, indíts! Az anyád istenit.

Kipofozná a csárdából.

Otthon csendes gyerek a Némöt Jani, de ha itt a csárdában rászól az asszony, még akkor ráncigáli, mert különben amikor Kató rákezd, hogy így meg úgy az anyád jó istenit, te piszkos, indíts haza! Akkor előbb csak csókolgatni kezdi az ura, Kató, ne mérgelődj, mindjárt megyek, te is igyál, mit iszol, hallod, neki is egy negyedöst! Mindjárt mögmondom, mit, indíts haza! És nyakon csapja. Ezért az Indíts!-ért hívják még Némöt Janit Indícs Janinak. Előbb csak megragadja a grabancát, húzná kifelé a csárdából, nem, az ura lecövekel, el nem lehetne húzni, na akkor jön a pofon. Ezt az egyet nem szereti a sógor, ha nyakon vágják, erre már az asszonynak kell kifutnia, mert ha nem, hát röttön möffujtom! Rí az öreg, rikolt, röttön möffujtom, gyere ide, te kurva, hogy mondtad, na gyere csak haza, majd a fiad ellátja a bajod, hát otthon aztán a fia leveri a lábáról, bevágja az árokba. Hát. Disznó, még neki áll följobb, anyámra emeli a kezit. Letöröm, ha még egyszer mögtöszi, hallja, apám, letöröm a kezit! Úgy vigyázzon.

Addig iszik, míg el nem éri az ujjával.

A múltkor már föl akarta magát akasztani.

Hallja, szanitár, mit kér!

Nekem, fiam!

Jól van, a bakternak is!

Este szólt a szerzsént, figyeljem a repülőt, megint készül egy! Az ő dolguk, tőlem nyugodtan kirepülhet, hogy venném észre a sötétben!

Igyon, tata!

Ez nem igaz, nem az övék, hiába verik a mellüket! Ezek nem is tudnak a Szent István-i határról. Nemhiába jött haza a korona. Tudja, hogy bánt ez engem? Ennek nem lenne szabad Oláhországnak lenni.

Egészségére!

*Szatumári sugár torony
Beleakadt az ustorom
Akassza ki azt galambom
Piros orcád mögcsókolom.*

Isten éltesse!

A háborúba Ogyesszából elhozták Aradra az összes villamost. Amikor bejött az orosz, azt mondta: Jól van, tartsátok meg, ugyanannyi újat adtok érte!

Szigur.

Már marmaládét se lehet kapni. Mamaliga, azt akarják, hogy búzaliszt helyet mamaligalisztet osszanak! Pulicka, egyék meg! Csak cuppingolják az embert. Bozgor, azt mondják, bozgor, hazátlan.

Mért ment el a szökcíóbul?

A szömöténél jobban fizetnek!

Futuszpomána, baszok ingyen dolgozni, baszótor ez, hallja! Jól mondja a kurticsi, hogy ű futuszpománába nem mén dolgozni!

A szajvánál.

Tudja, a királyi Romániában akkor is magyarul beszélt a magyar, ha nem volt szabad. Most szabad, aztán a hivatalban mindenki románul szólal meg. Lassan az utcán is. Otthon.

Hát.

Feri nem jár kocsmába, most hogy hazafelé tart, benézett. Csak egy pohár pálinka.

A szömöténél némöt, román, magyar, mindönféle! A mérnök némöt. Tokos. Röndös embör, hát, tudja mög. Gépállomás.

Röndös, akkor mért így írják a buletinba! Erre feleljen, ha tud, ha maga olyan nagy okos! Itt van nézze! Deacu, én Deák Jóska vagyok, nem Deacu! Deák Deacu.

Mért én meg Cadar.

Tudnivaló.

Basszák mög

Hát, az anyjukat.

Farkaş.

Nadiu. Chiş.

Atilla! Szól a boltban Aradon a kisfiára a mama. Majdnem odaszólok, hátha magyarországi, segíteni kell, amikor románul folytatja. Atilla! Biztos az is dák volt.

Tudja meg.

Az egyik munkatársam Tiberiu Ujuju. Hát.

Cardoş. Kovaci. Rostaş. Lovaş. Şandor. Dineş. Curuţiu.

Dalmadi, tudd mög, ezt csak így bírják leírni, románul is Dalmadi! Jól kibasztam velük.

Ez mért van így? Erre feleljen!

Ne öbolyögjön, jön a csendőr.

Csendföltartó, amikor bejöttek a magyarok, utánuk jöttek a csendföltartók.

Florikáddal mi van?

Hallod, Búza, hozzád szóltak!

Anyám nem engedi.

Mért hallgatsz rá? Búza, fehérnép! Legalább jól belegyugtad?

Elhallgass!

Az állomáson együtt dolgozok a magyarokkal, csak lesem, hogy mondják magyarul! Mi itt az iskolában ezeket a szavakat románul tanultuk, most próbálom megtanulni tőlük. Nem vagyunk mi már magyarok! Röndösen beszélni se bírunk.

Mér, ők jobban beszélnek? Teljesen összekeverik, minden második szavuk magyar! Álipuiré, állapotni, döráb darab, klop kalap, sarlőu salló! Firhang, jóság, lábő láb, szobő szoba, cukur cúkor, vikő véka, beteág beteg, beteg az anyám, hallom, kocsis, űk is így mondják, kocsis! Tudnivaló, korhely, kocka, kosárő, bojtár, csont, minden második szavuk magyar, mint a miénk, hallja, ne ugasson, a dohánra azt mondja a kurticsi: duhán, az igazi román, a regáti nem így mondja, ott voltam katona, én jobban tudok románul, mint ezek!

Kiváltom a nagyútlevelet, átmék egy hétre Magyarba.

Azt mondják, nem kapsz, csak négyszáz forintot.

Nem hiszem.

Annyit, nincs pénze a románynak.

De hát az egy napra, ha elég!

Nem ülsz be megint a Körösbe!

Jani meg Pityu beült Csabán a Körös-szállóba, tudod, az új szálloda a Kosút-szobornál, két szállójuk is van, a másik a Csaba-szálloda, hát, kisebb az, mint Arad, kisebb, de magyar, nagy magyarok, amikor az ember fölszáll a kisvonatra, a harangszó azt üvölti KÜRTÖS, indul a második vágányon balra, a kürtösi vonat, beszállás, hát, nekik még Kürtös, ami nekünk Kurtics, hát, nagy magyarok azok, az anyjukba az istent, igazuk van, nem? Hát. Jani meg Pityu beült a Körösbe, jön a pincér, mit kérnek? Mindent! Mi az a minden? Sorolja föl, mit lehet itt inni. A pincér egy darabig sorolja, aztán a két Búza gyerek, unokatestvérek, leintette, Jani leintette, hagyja el, inkább hozza ki mind, mind? Mind! Sorba, egyenként, egyszerre csak három pohárral, végigisszuk! Ha már egyszer Magyarba vagyunk, kipróbáljuk, mit isznak ezek a magyarországiak! Végigitták, ami volt, aztán úgy berúgtak, hogy alig tértünk ki a kapun, feszt ki akartuk düteni az üvegajtót, majd átestünk rajta, azt hittem, az ott már a szobor, hát, a szobor volt, de köztünk még az üveg, hát, de amikor megmondta a pincér, mennyibe kerül, azt hittem rosszul leszek, valami ötszáz forintot kért. Itt nálunk a felét se kérte volna az aradi kelner, tán ha százötven lejt!

Szóval megkóstoltátok a csabai piát!

Hát. Amikor kiértünk az állomásra, Pityu olyan rosszul lett, hogy le kellett ülni a ligetben. Lehányta a dakuját, összevissza hánta, na kapott az anyjától. Szegény. Hogy van?

Kellett nektek csabai csárda! Az asszonyoknak több eszük van, azok nem basszák el a píz, inkább szöröznek! Hallja, mennyi kurticsi asszony jár át! Átviszik az istenfaszát is, csak hogy pénzt csináljanak, árulnak a piacon, külön román piac van Csabán, volt a városban is, de a rendőrök szétzavarták, most csak a piacon. Hallja, hogy az mekkora piac! Akár a vásár.

Nekem még nem volt útlevelem. Egyszer beadtam, máig se válaszoltak. Többet nem próbálkoztam. Azt mondták, párttag ne menjen.

Én is párttag vagyok, mégis voltam Magyarba! Kendet jól becsapták.

Lehet.

Tudnivaló! Mert ilyen gyámoltalan fasz maga! Ha én kérem, tudomisten, megadik!

A kisútleveél hatnapos?

Jól rájuk köll ijeszteni, akkor megadik!

Hát. És csak tizenöt kilométerre érvényes, de Misa bátya is Pestig utazott, ott él a testvére, tudod, Faragó Matyi bácsi, tavaly volt itthon.

Mi ez a két zsák?

Az egyik búza, a másik műtrágya. Vendel hozta, kétszázat adtam neki, százat, százat.

Ügyes volt, apám. A kukorica mázsája nyolcszáz, a búza ezer, hát, a feketepiacon, az állam százötven, kétszázért veszi. Annyiért ki adja, hallja?! Senki.

Csak óvatosan, nehogy meglássa az Annus!

Hát, biztos ű jelöntötte föl Janit! Hazahozott egy remorka búzát, azért a nyolc mázsa búzáért másfél évet kapott volna, annyit szoktak. Kovácsné jelentette föl, csak ő lehetett, tudja, román. Janit beröndölték, a rendőr azt mondta, mondja azt, hogy polyvát hozott haza. Ha nem ez a csendőr van.

Romány lány, tudod, olyan. A szomszéd kertben buzgolkodik, veteményez, hajladoz, állapotosan is. Szeret dolgozni, de az apósáék nem bírják, még beszélni se tud velük. Majd megtanul magyarul, néhány szót már ért. A Kovács gyerek katona volt, ezt fölcsinálta, hazajött és elvötte. Idehozta a Zsillérre. Szabó, hát, Kovács Pityu szabó, húszszor lejt ígértek a szülők, hogy elvögye, de a lány szerette, pénz nélkül is elvette. Jani felesége a nyáron nem adott neki a kajsziából, lött vagy két mázsa, nem jutott, a családnak osztotta el, Kovácsné most visszaadta, ő löhetött az.

Ki más.

Nem biztos, hallja.

De bizony. Ilyenek ezek.

Apám, én nem hiszem! Valamelyik sunyi szomszéd, aki irigyli!

Elhallgass! Tudom, mért véded, Flórikád miatt! Ha idehozod, fordulhatsz is! Ide be nem teszi a lábát. Majd még engem is följelent. Hidd el! Tudd meg.

Hallja, jól jön ez a kis búza. Azt mondják, százötven kiló lesz a fejadag, az nyolcvanöt kiló liszt, ennyit kap a felnőtt a kollektívban, száz kiló a gyerekeknek, mög harminc kiló mamaligaliszt. Hallja, az a másfél mázsa búza nagyon kevés, hogy lehet úgy dolgozni! Ha csak ennyit fogunk kapni, nem tudom, ki fog gépre ülni! Egész nap dolgozni, aztán még a kenyerét se keresi meg az ember.

Fogtam egy kis dohánt.

Azt mondja Gergő, hogy a buletinjában Curujiu a neve, a mestőrbizonyítványban meg Kuruc, emiatt csak a Curuliut fogadják el hivatalos aláírásnak!

Bassza mög, minek mönt mestőriskolába! Most őt is mi tartjuk el. Rokon, bassza mög! Van egy szökcioja, mestőr, hát, mi mög dógozzunk helyötte! Ű csak sétál, parancsolgat, azt mondja, nem töhet mást, neki is parancsolnak, szar embör az, hallod!

Az elnök mondta, hogy gyüvöre én mehetnék mestőriskolára.

Majd ha a magad emböre löszöl. Előbb mög köll házasonodnod! Ideje, fiam. Csak nehogy.

Összevonják a környék téeseit, Kurtics lesz a központ, azt mondja az elnök, akkor még inkább kellet majd mestörnek!

Ne szidja Gergőt, tegnap azt mondta a mérnöknek, mert szidni kezdte a szatumaréi traktoristákat, Többet dolgozunk mink, mint az a román, aki elküld Magyarországra! Jól megadta, de hát a német is csak elhallgatott, tudja az, nem kell annak mondani, de valaki fölbíztatta.

Azt mondja Gergő, a váradi mestőriskolán is megadta nekik. Akkor jelent meg valami disznóság az *Előré*-ben, hogy így a magyar, úgy, minden magyar gyilkos, hogy amikor itt voltak a Horti katonái, a magyarok halomra gyilkolták a rományt, hát, fiam, el ne hidd, azt mondja, a politika volt a fő tárgy, az egyik órán ezt a cikket elemezték. A tanárnő elmondta, miről szól a cikk, és kérdezte, mi a véleményük a mestőriskolásoknak. Fölállt egy román, és elkezdte, hogy ez Románia, a magyarok, némötök, szlovákok menjenek haza! Erre Gergő fölállt, nem állta mög: Romány származású vagyok, az anyám Nadobán, de aki azt mondja, hogy a magyarok menjenek haza, Magyarországra, annak én azt válaszolom: Dolgoztam én annyit ezért az országért, mint ű! Nagy veszekedés támadt, a tanárnő nagyon meglepődött, gyorsan szünetet rendelt, utána odament hozzá, és azt mondta, Kuruc elvtárs, igaza van!

Hát, így kell velük beszélni, ebből értenek.

Azt mondják, Marosvásárhelyt Avram Jankuról, Janku Ábrahámról akarták elnevezni. Aradon is készült valami. Erre a székelyek bevonultak Marosvásárhelyre szekereken, és addig ott maradtak, míg el nem álltak ettől a kereszteléstől! Akkor Aradon is elhallgattak, azért nem mondják már. Azt hiszem, Ziridava, azt akarták, mint az áruház, Ziridává. Hogy itten valami Ziridava nevű római város volt. Hát. Valahol errefelé, Buda meg a Kárpátok között. Tudni-való, csak az biztos, hogy az Alföldön. Mások szerint Gyulán.

Hát.

Csak te ne mondj ilyeneket, meg ne hallja valaki.

Hívjad mamát, kinn van a tyúkjainál, ötetí üket. Erzsike főzött, ögyem mög! Szögény anyád mit öszik.

Hallja, lop itt mindenki! Ki zsákkal, ki traktorral, kerékpárral, gabonát, gyümölcsöt, szénát, homokot, benzint, olajat, hát, motorinát, hordják haza, akár a főnökök. Nadobán mondja, a fermában is: szólnak neki, hogy a vendég elvtárs kocsiába tegyen egy láda szöllőt! Ha nem tönne, mögnézhetné magát. Hát akkor lopjunk mi is!

Hallod, csak észre ne vegyék.

Apja, fia traktorista. Fercsiből tán még mestőr is löhet, szökciovezető!

Hallja, az nagy dolog.

Láttalak, szántottál!

Elég hantos. A székely azt mondja rá: gallyas! Hát. Én is láttam magát.

Fiam, van elég lány a faluban.

Van.

Akkor mér kujtorogsz te Aradba meg Kurticson?

Többet nem mögyök sehová.

Adja Isten.

Maris ángyod szülni fog, azt mondja, már szülni se érdemes! Három hónap a szülési szabadság, aztán ha még szoptat, hazamehet! Hát, a gyárból. Ide, Aradból Szatumáréba! Az is hazakészül.

Minek? Itt nem fog szoptatni?

Hát. Vagy itthonmarad, vagy leszoktatja a csöcsről a babát.

A Halomnál szántottál?

Ott. Apám, igaz, hogy a Halmot az orosz hadifoglyok hordták össze?

Nem, a magyar hordta össze, a magyar foglyok.

Nézzön oda!

Azt mondják, nem szabad elszántani.

Kár lenne.

Amikor negyvennégybe a magyar bejött, a tiszt nézte a térképet, rámutatott a halomra, látja, ezt keresem! Így tudta, hogy itt a Török-halom!

Azt mondják, Kurticson rengeteg tehén megdöglött. Az újság írta, hogy a télen Arad megyében a tehén két, a juh hét, a disznó húsz, a szárnyas hat százaléka hullott el a figyelmetlen gondozás, rossz orvosi ellátás, gyöngye takarmány, zsúfolt istálló miatt. Sok a kényszervágás, túl sok, hallja, az állatorvos igazolja, a pártfermában százhatvannyolc bornyú törte el a lábát. Hát. Eltörték neki. Azt mondják Kurticson éhön döglenek a csikók. Hallja, maholnap nálunk is. A kollektívban jó, ha egy-két hétig elég még a szár. A fele fennmaradt, a nép nem szedte le. Szalmát darálnak, melasszal keverik, evvel etetnek, a tehén fél litret ad. Pécskán is, jött az egyik nagyfőnök, a téesz összeszedte a házaktól a nagytőgyű teheneket, mutogatták, hogy náluk milyen a jószág. Ott is maradt, a téesz nem adta vissza, kifizette őket.

Hallja, ismeri azt a viccet, hogy háromezer tehene van a téesznek, napi két liter az átlag tej. Kihajtik a legelőre a szarvasmarhákat, köztük van egy kecske is. Kihajtanak egy bikát is, hogy elröndözze, ami röndözni valója van. Kérdi a kecskét: Mit keresel itt a tehenek közt? A kecske azt válaszolja: Az elnök azt mondta, ugyanannyi tejet adok, mint a tehenek, hát ugyanannyi porció jár neköm is, mint nekik! Erre a bika: Tudod mit, basszon mög tégöd a téesz-elnök, én nem fogyok le azért, hogy neköd ugyanannyi porció jár!

Hát, akár a szomszédba.

A gyűlésön fölállt egy öreg román asszony és olyanokat mondott, hogy a vendég könnyen beszél, ő nem százötven kiló búzából él, ő mindig vendégeskedik valahol. A román eddig nem szólt, nem öbölygött, mert ha nem volt, lopott! De most már lopni se lehet, mert akit elfognak, megbüntetik. Nem csukják le, de lefogik a fizetésiből. Hetven, hetvenöt procset? Az asszony tartja el.

Hát, én tavaly hazahoztam a remorka búzá! Köll a jószágnak, ha Isten megsegít, az idén is, anélkül nem tarthatnánk. Adni köll belőle másnak is, mert különben följelentenek! Nem tudhatja az ember, még a legjobb barátjában sem bízhat, ha meglátja, s nem kap ű is.

Hát, a tehenek éhönvesznek! Az istállóban mozdulatlan fekszenek, a markoló föltöszí űket a tehőrautóra, viszi Aradra. Hogy megjön Kurticsrul a tehőkocsi, kötelet kötnek a tehen lábára, úgy húzzák le, möhet! Ledarálják, táp lösz. Olyan soványak, hogy nincs rajtuk hús.

Hát, a miénknek se sok hiányzik!

A kollektívba, nem itthon! Nézd, milyen szépen nyöl a bika!

Az elnökválasztáson, most januárban fölállt egy öregasszony, akinek már nincs mitől félnie, s olyanokat mondott, hogy ha a szatumáriának százötven kilóból kell megélniük, nem fognak tudni dolgozni! Napi húsz deka kenyér nem elég annak, aki ilyen nehéz munkát végez! Reggeltől estig lögyön mög két szelet kenyéren! Akkor a falu nem fog adni se húst, se semmit! A pártember erre azt mondta, hogy a falusiak még sose haltak éhön, biztos ezután se fognak. Az új elnök szerint valahogy majd csak lesz. De hát ez nekünk kevés! Valahogy. Raskó is hozzászólt, csak nyögött, alig értették, nem tud az rományul, csak nyalni! Csak megjátssza magát.

Hallja.

Itt egy kis uborka, a szérából hozom. Tegnap kezdték szödni, ez volt a legszöbb, nézze, mekkora! Annus nénémától kaptam, tegnap hat mázsát szedtek, hétfőtől hetente negyven, ötven mázsát bírnak szödni.

Takarékoskodnak. Hogy egy órával hamarább oltsunk villanyt. Hát, a magyar tévét éjfélíg nézzük, náluk tizenegy, nálunk éjfél, reggel korán kelni.

Nézz be anyádhoz, nem kér-e valamit!

Anyám megint fölült. Azt mondja, így jobb.

Hát. Paradicsomot nem fogok, anyád nem megy többet paradicsomba, Erzsi még kicsi, pedig azt mondják, az idén jól fizet! Legalábbis tavaly jól fizetett. Vette a német, mint a cukrot! Előre mögvötte az egészet.

Indulunk a Glóriával!

Glória, aratás. Kezdődik az aratás. Neki a búzatáblának a Glóriával!

Szép kalácsunk lösz, de úgy szétmögy, mint a bodag.

Reggel ötkor ébresztő, hatkor már a gépnél, egy kis igazítás, aztán indíts, este aztán nyolc körül jön meg a traktorista. Még jó, hogy otthon Erzsike tyúkpaprikással várja az embereket.

Dógozunk, dógozunk, Dógozzunk! Dógozzunk! Nógatik az embört, hogy a gépnek éjjel-nappal mönnie köll, hogy mindön szöm magtárba kerüljön, viszik azonnal a bázára, mindön hétön három nap esik az eső. Neköm aztán mondhatik, előbb ebédelünk! A mérnöknő ebédelni se hagyja az embört, nógatna, gyerünk, dolgozzunk, majd dolog után, hát! Én azért is leülök nyugodtan, azért is öszök, hadd ögye űket a fene.

Jani mögmondta nekik! Azt is zavari a mérnöknő, gyerünk, ne álljon a gép, Jani erre elordította magát, Ide figyeljen, tudja, milyen szaftosan beszél rományul, ide figyeljen, amíg én itt úgy hajtok, hogy a tököm is megszakad, addig maga a kukoricásban baszatja magát a gépészökkal! Azt mondta, hogy ű addig odaszalad velük, hát. A mérnöknő olyan lött, mint akit leforráztak, nem szólt az egy szót se, elhúzta a csíkot.

Lesz vagy ötven mázsa.

Ötven, negyven. Negyvenöt.

Azt mondják, Lévésen hetven szokott lenni. Kukorica mög száz! Pedig mi is átvöttük a mezőhőgyösi kukoricaröndszört.

Hát. Nem sajnálják a műtrágyát.

Kár, hogy anyád nem mehet a paradicsomba. Paprikából, paradicsomból, vinetából tízezer lejt is kereshet az asszony! Válogatik a paradicsomot, úgy minden tizedik láda megy külföldre. Az idén nem viszi annyira a német, mint régebben! Azt mondják az emberek, miért nem inkább a mócnak meg a székelyeknek adják? Szegények sose látnak paradicsomot. Arad megye eltartaná a havasiakat is! A téesz tavaly harminc áre paradicsomból százezer lejt hozott ki.

Hatvan áre zöccségöt fog föl a magyar, húsz árét a román Mácsán, Kürtösön, nagyjából ugyanezért a fizetségért. A fehérség, nőszemély. Mi háromszor annyit dolgozunk ugyanannyiért.

Tudnivaló.

Na, akkor most nem dolgozunk!

Szombaton azért csak elmék.

Én szombaton se. Szarják össze magukat. Gyűnnek a magyarországiak!

Mama segít, valami kicsit segíteni tud Erzsikének, Pista ezért marad otthon, hogy végződne ez a két félasszony, ha nincs mellettük valaki.

Búcsú előtt csütörtökön Búzáék disznót vágnak. Nem nagyot, csak olyan jó százhusz kilósat. Hogy legyen mit ennie a vendégnek, búcsúra megjön a család. Szegedétől Aradig az egész família, magyar, román, mind, Nagybányáról jön a román, Piros húga bánya román fiúhoz ment, ott élnek, az ember alig ért magyarul, a gyerekei meg se mukkannak, még annyit se értenek, mint az apjuk. Az apjukra valami ragadt, hallja, régen az is tiszta magyar város volt, tudja meg, nehogy olyasmit mondj, megérti! A lényegét érti.

Hogy mondanék.

Süt, főz a falu, szép tiszta a falu, ahol megfeledkeztek róla, most ott is: meszelik szép fehérre a házat, már ahol még fehér, mert többnyire már nem az, inkább beton a fal is, bebetonozzák, szép mozaik üvegkövekkel kirakják, a fal színe kék, sárga, barna, fekete, lila, hát, ilyen szépek a kurticsi házak is, hát, még beljebb még szebbek, fehér, tiszta fehér, kinek kell az, nevetéses, a fehér a szegénységet mutatja, ma már csak néhány szegény ház fehér, a kisház, az még igen, de ami az uccára néz, az már nem. Úgyhogy alig akad meszelni való, legföljebb a budi, azt igen, a budit fehérre köll meszelni, vénasszony majd mindenütt akad, itt Búzáék is, a mama még ennek örül a legjobban, jobban, mint a sütés-főzésnek, abból már elege, tán nem bírja, a szagát se bírja, azt mondja, övött ű mán öleget, alig vesz magához, hát, összemönt a gyomra, kiaszott, lappad, pedig elég szép nagy darab asszony volt, hát, de a budit ő meszeli, ebből nem enged, anyám, ne fárassza magát, majd én, nem, fiam, a budi az enyém, azt én senkinek át nem adom, annyi örömem hadd legyen, olyan régen meszeltem. Hát, Búzáék öregfalusi háza se fehér falú ház már, rég nem az, még Annus néni alakította át, na nem Annus, a fia, aztán Pityu ilyen moderné tötte, egészen korszerű az istenadta, szeretne Pista bátyád angol budit is, be a házba, csak hát nincs hozzá víz, hidrofor kéne, pompa, ami benyomná a vizet a házba, a fürdőszobába, Pityu fürdőszobát is kialakított a házban, kell majd a fiának, lányának, ott, ahol azelőtt a tehénistálló volt, az istálló kijebb került, a tehénjászol

helyén most ott a fürdőkád, csak éppen a vizet úgy kell bevinni, nemrég a kádban költött a tyúk, hát, hidrofor kell, rászerelem a kútra, és már benn is a víz a házban!

Ha Fercsi idehozza az asszonyt.

Jaj istenem, Ferinek szeretője van! Ki?

A Csikós Ibolya!

Hallod.

Jól választott. Hallgatott az anyjára.

Azért még nincs veszve a világ.

Anyám, ne ríjon, mi elvégződünk.

Piros mönne disznót etetni, valahogy megfélekezett a bajáról, föl akart állni, hát, eldőlt, mint a liszteszsák, ami nincs. Úgy szedi föl a fia.

Ne ríjon, anyám. Ne vergődjön, majd mi elröndözünk mindent.

De hát Erzsi hogy bírja? Ennyi emberre főzni! Segíts, hadd menjek ki, legalább nézhessem, mit csinál, mondom neki, mit hogyan!

Nem kell annak, anyám, nagyon jól megtanulta kendtől.

Azért csak vigyél ki, fiam.

Ugye elmész a templomba? Az én kedvemért.

El, elmegyek, anyám. Nem fáj?

Most nem annyira.

Mikor hozod el a Csikós lányt?

Nemsokára.

Szárma, sült néma kácsa, a legjobb a disznótoros szárma, sült néma kácsa, hallod, Tapasztó öreganyádnak ez a kedvence, a sült hús, disznótoros kolbász, véres, májas, hát, nem fogunk éhön veszni! Jön mindenki. Erzsi, ne úgy, leforrázod magad! Abba még egy kis sót, sajtalan lősz, hallod, sót, paprikát, borsot bele, hát, fiam, vigyél be, nem bírom ezt a meleget, Erzsi, te elsóztad, szerelmes vagy? Ej, az anyád jó istenit, korán kezded! Ráérsz még, én is ráértem volna.

Jaj, Istenem.

Anyád megint rí.

Megszakad az ember szíve, de hát mit lehet itt tenni.

Hallod, nemsokára negyvenegy éves. Hát, elég korán.

Jön Feri bátya is?

Biztos. Bélus Szögedébe házat épített, odavette bátyát, szegény ángyi meghalt, nem mehettünk el a temetésire, későn tudtuk meg. Bélus könnyen ugrál, beül a kiskocsiba, és már itt is van!

Hallja, a Hallai Misa takszit vött!

Hát, az már az ötödik a faluba. Van az elnöknek, a papnak, a Kovács tanár bácsinak, Szabadai embörorvosnak, láttad, milyen szép röndölője van? Diszpenzár, hát, Misa az első paraszt.

Tudod, húgom, régön is a gazdák, ma is ők boldogulnak jobban. A fene se érti. Ennek az öregapja még százhusz holdon gazdálkodott.

Mert ezek megelőzték magukat.

Odaát, azt mondják, minden parasztnak van kocsija! Majd mindegyiknek, amelyik bikát hízlal, elad ötöt, aztán megvan a takszi. Kend hízlalhati.

De mi legalább nem halunk éhön! Nincs hús a székben? Hát vágunk. A városi. Látod, ezért nem mögyök városba. Aki szereti a hasát, az itthon marad.

Csak azt nem értem, mért viszik többre a magyarok, mint mi? Mi is dolgozunk annyit, ha nem többet, mégse futja semmire. Éppen hogy megtömjük a bendönket. Ezek meg mind kitanultak, gyarapodnak, az unokatestvérek közül mind előbbre van, mint én. Esetleg mestőriskolát végzők, de mi az ahhoz képest. Bélus mérnök lesz, kőművesnek tanult, de a szövetkezetben már brigádja van, tanul, estin, mérnök lösz, építésmérnök. A többi is mind érettségizett, amelyik nem érettségizett, annak is megvan mindene. Láttad Gyulán az Ilonka házát? A palló tisztára szőnyeg, a szőnyeg a palló, én még olyat nem láttam, a pallón lehet aludni, nem is lépnek be a házba, csak mezítláb vagy papucsban, le kell vetni a cipőt, nem mondták, de én azonnal levettem, a budiban szalonnázni lehet, olyan tiszta, apád úgy berúgott, hogy, amíg opletányoztunk, a magyarok nagyon szeretik az opletányt, na, a család, addig kártyáztunk, közben iszogattunk valami jó bort, hogy apád mezítláb ment volna haza, Feriéknél szálltunk meg, Ilonkán csak átnéztünk, hát, Ferinek is nagyon szép lakása van, a Bélusé emeletes, ezek blokbán laknak, de micsoda blok! A palló szőnyeg, avval van beborítva, ha lesz rá pénzem, én is megcsinálom, a gyerek kedvire hentereghet, az egész szoba ágy, hol vannak ezek attól, hát, hiába, a magyart nem lehet legyűrni, apád mezítláb vágott volna neki az éjszakának, télen volt, nagy hideg, erre apád cipő nélkül indult le a lépcsőn, akkor vettük észre, tudja, ott még a lépcső is szebb, hazagyűtt volna mezítláb! Jól betintázott, hallod, pedig tudod, hogy nem iszik, de valahogy megfeledkezett magáról, vagy a bor volt túl erős? Nálunk gyöngébb, az biztos, a bor, a pálinka, minden, ezek a magyarok nagyon bírják az erőset! A monopolt ahhoz hasonlítani se lehet, persze jóval olcsóbb. A szilvapálinkát mi nem bíránk megfizetni, annyit kérnek érte, hogy.

Vigyél anyádnak a húsból! Így szereti melegén. Jaj, kenyérért el ne felejts menni!

A bónra, liszt ellenében, a pék jó kenyeret ad, kinek-kinek akkor, amikor kér. Be kell íratkozni. Búzáék éjféltre íratkoztak be, az éjfélü sütésből kérnek, hogy búcsú napján búcsú napján kisült kenyeret egyen a vendégsereg.

Búcsú szombatján estig dolgoznak, csak ez a Búza Pityu meg néhány gazdagyerek gazember nem mén szombaton dolgozni, hagyja el, beteg a feleségem, aztán jönnek a vendégek, tudja, mekkora a család, és nem mennének máshoz, csakis a szülői házhoz, hiába él már csak a mama, mehetnének a rokonok a többi testvérhez is, nem, csak idejön mind, a Búza Matyi házáhon, szegény Matyinak ez sose volt a háza, hát. Úgyhogy a legtöbben éjszaka sütnék-főznek, fő a jó tyúklevés, a kácsa inkább sültve jó, a tyúk főve, minden házban hajnalig dolgozik az asszony; az ember vagy a nagylegény, kislegény legényember mén a pékhön, odaállít óra előtt fertály órával, nehogy lekésse, lemaradjon, előbb még fölhalt a csárdában, Klájjnál még két pohárral, hát, Isten éltesse, akkor a pékhez, fölül a legényember, vagy egyenesen maga az ember, a kerékpárra, indíts a pék, hát, ha nem vigyáz, ebbe a sültébe úgy belemögy az árokba, hogy észre se veszi, a keréknyom is jól kiszáradt, a vágás igencsak megdobja a kerékpárt meg aki rajta szédeleg, úgyhogy a kenyér több házhoz is porbeli fürdés után tér meg, úgy, a gazdával együtt, fiam, feküdj le, majd én elvégződöm, hadd el, hagyja el, majd én fönmaradok, reggelig ég a konyhában a villany, hát, jönnek a vendégek, a kamra

már tele étellel, a szagától jóllakik az ember, már az, aki nem szokott hozzá, mert a szatumárei embernek éppenhogy nem elég a szaga, azt mind föl köll falni!

Búzáék előbbre vannak, Erzsike éjfélkor ágyba kerül, anyja virraszt, hogy bírna aludni, két éve egy éjszakát nem aludt végig, néha, hajnaltájba elszenderül, hát, néha, mama meg inkább kint ólálkodik, még mindig a budit meszeli, nem lát, de ott batramoskodik, hagyja el, anyám, majd holnap, holnap is nap lesz, nem, fiam, az ünnepnap, nem félünnep, ünnep, hallod, fiam, én addig le nem teszem magam, míg evvel nem végződöm, jól van, anyám, meszeljen, mama meszeli az eget. Hát, szép fehérre.

Feri meg a péknél.

Hallod, igyál!

Köszönöm, nem kérek.

Ne kéresd magad!

Na egy kortyot.

Jól húzd meg!

Jó.

Meghiszem azt!

Hazajön a falu, Boldogasszonyra hazagyün.

Leszünk vagy ötezren! Ennyien lennénk, ha nem menne szét a falu.

Hallod, most sokan visszajönnek. Aradból elküldik az embereket a gyárból!

Az asszonyokat is.

Hát.

Annyian lennénk, mint a kurticsiak!

Tudnivaló. De búcsúra megint együtt leszünk. Legalább erre az egy napra.

Szatumaré egy napra újra Nagyfalu.

Nézd, még forró a kenyér!

Hát, azért gyüttem most! Ez még este is meleg lösz.

Hallja, nincs ilyen kenyér egész Aradba!

A szombaton érkező első vendéget szármával kínálják, a kácsa, a tyúk meg a disznó este sült, éjjel sült, az majd holnap. Aki vág, ellátja friss disznóhússal a családot.

A magyarok megjöttek?

Bélus takszival gyün, tavaly ilyenkor már itt volt, most majd biztos reggel.

A misére csak ideérnek.

Tudnivaló.

Azt mondják, három pap lesz! Az öreg pap, meg az új, a Zsóri plébános, és hazagyün a Gulyás, tudod, az öreg Gulyás Misa, Tömösvárrul!

Hát már nem Új-Aradon öspörös?

Öspörös volt, az ma is, de hogy becsukták, nem kapott öspörösséget, csak segédpap Tömösváron. Örült, hogy kiengedték, négy évet ült.

Hallod, ez nagy magyar! Új-Aradon váltva misézett magyarul, németül, románul, nem tetszett a szekunak, elvitték, hazaáruló, kocsija van, biztos abból vette, amit a németektől kapott, Nyugat-Némötországbul, hát, járt hozzá valami nyugati némöt, hát, azt fogik rá, most eresztötték szabadon. Négy vagy öt évet ült, mondom. Plébániát nem bíznak rá, hát, Tömösváron káplán. Vén fejével káplán az öspörös. Öspörös volt, ha hazagyün, úgy mondjuk, öspörös úr, hogy van?

Hány éves lehet?

Vagy hetvenhárom.

A harangozó nagybátyja.

Harangozó Pétöré?

Nem, a Kása Veca bátyja. Nem is tudod, hogy két hónapja Veca harangoz?

Nem én.

A kántor is majdnem asszony lőtt, hogy meghalt bátya, aztán mégse, Torma Palcsi lőtt, Tót Jani mög az orgonanyomogató. Hát, Veca harangoz.

Akkor jóccakát!

Jóccakát.

Szatumárei Vasárnap, így hívják, az állam így nevezi: Szatumárei Vasárnap. Az állam jól tudja, hát még a párt, hallja, az nagyon jól tudja, dörzsöltek ezek, hogy a nép így is, úgy is Szatumáréba árad Nagyboldogasszonykor, Szatumáréba meg Radnára, fele ide, fele oda, újabban egyre jobban ide, hisz Radnára Máriáhon máskor is lehet menni, hát, tudja meg, máskor meg máshová, ahol éppen búcsú van, a nép megint nagyon szereti a búcsút. Hát. Szatumáréba várják magyar Aradot, még Aradról is sokan jönnek, nemcsak a rokonság, jön mindenki, aki jól akarja magát érezni, akinek csak munkatársa van Szatumárén, már idejön, azt mondják, jönnek a Kurticson dolgozó magyarok is, hát, a közös állomás magyarországi vasutasai, lökösi, kevermesi emberek, kétegyháziak, hát, jön mind, a fele itt lesz, jönnek a dolgozótársaikhoz, meghívták őket, hogyne, Szatumáréban búcsú lösz, Szatumáréi Vasárnap! Jól kifundálták. Nagyfalú így éneklé meg Romániát.

A kultúrban, az újban, kiállítás, a kollektív eredményeit mutatja be, táblázatok, termékek, minden, meg kiállítás, valami aradi festő képei, hát, azt meg kell nézni, búcsú helyett állami népi ünnepély, bolondkocsi mégse lesz, veszélyes, azt mondja a néptanács elnöke: túl kicsi a piac, az emberek fölakadnak a fák között, leveri őket a hintáról a gally, hát, azért jobb lett volna, valamikor itt körhinta is volt, ringispil, csak éppen a kiállítás éppen akkor nyílik, akkor van a megnyitója, amikor kezdődik a templomban a nagymise, úgyhogy, hát, az öregfalusiak früstök után indulnak a templomba, végig a falun, mén a falu, a gazdája, a volt gazdája, a Zsillérről csak néhány öregasszony, hát, meg az asszonyok, menyecskék, az uruk nem, hát, minek mennék, a régi gazdák fiastul, mén Búza Pista is, vele anyja, fia, leánya, a mamát két-felől átkarolják, úgy, szegény Piros, hogy jött volna, hallod, vöszök neköd kocsit, tolókkocsit, neköm te ne vögyél, én abba bele nem ülök, hát, így van ez, bátya, itt vannak a magyarok, hát, hol lönnének, megjöttek a takszival, jönnek a templomba, hát, hogyne mönnénk, azért gyüttünk, ne röhögtess, mi nem azért gyüttünk, tudom, tudnivaló, hát, várjatok meg, addig mi átnézünk húgomékhoz. Ebédre hozzánk gyertek! Lányom, jövünk, csak megnézem Annust, aztán jövünk! A gyerekek addig játszanak az udvaron, ennyi jószágot életükben nem láttak.

Hadd viháncoljanak, itt nem éri őket baj, ha kimennek az uccára, legföljebb beleesnek az árokba, majd kimásznak, mi is kimásztunk, hadd erősödjének, tudod, öcsém, azért szeretünk hazajárni, azért jön a menyem is szívesen, mert itt végre szabadon vannak a gyerekek, az én kis unokáim! Otthon csak a flaszter, házrengeteg, itt még ez a nagyfalusi csönd, szatumárei nyugalom. Szegény anyád ilyen beteg? Azt hittem, talpra áll.

Hát, a templom száz éves. Száz éve épült, most a templomnapra megújnodva várja a nyáját az öreg egyház. Sokba került, de a nép összeadta, az emberek ott dolgoztak, Varga Jóska az 1883-tól esőt le, festötte be, a biztonságos övet kikötötte, onnan a tetőre, aztán a földre. Csak zúzódás, a bokája, sarka. Világosra főtötte a templomot, az összes templomtornyot világosra főtik, olyanra köll, ne repüljenek neki, éjszaka is látszódnia kell. Összetörte magát, de nem lett semmi baja.

Álló nap négy busz hordta oda és vissza a népet, szombaton is kettő. Azt mondta a kurticsi tanácselnök, mert hogy itt megszűnt a néptanács, bevitték a néptanácsot Kurticsra, román embör, nézd, milyen elegáns, mén a kultúrba, tisztára a Matyi, azt mondta: úgyis egybe tartozunk, aztán lögyön ölég busz! Lött is.

Hát, szép templom!

A harang alatti előtérben a hirdetések között: Hogy az unokáink a kétszáz éves jubileumot megérhessék, ezt kéri: ÉDESANYÁM, NE ÖLJÉL MEG! A templomajtóban is állnak, nem férnek be. A kultúrba negyedannyi nép, de ott is vannak. Hát, sokan elgyűttek mindenfelől.

Nem három, kilenc pap! Nagyboldogasszony napjára a tömösvári vikárius meg további hét pap nem jött el, sorolja a plebánus, tehenet vágott a vendégeinek. A kilencből öt szól a néphez. A plébános az egyik ígét románul is elmondja: Vannak itt román testvérek. Na most gyün a Gulyás! Eztet hallgassa. Itt vagytok mint egység! A kereszt tövében alapított faluban, e vérzivataros tájon megmaradt a nép! Mert jó helyre jöttek ide, hol már állt a kereszt. Mert a kereszt hatalom, erő! MERT A KERESZT HATALOM, ERŐ! Ez a kereszt diadalmaskodott a világon! Moszkvától a Fokföldig Vassingtonig a kereszté a hatalom! Ennek a keresztnek a hordozójának hangzottak el szavai a Holdon! Maradjatok ilyen egységesek, akkor örökre megmaradtok. Másképpen az ördög diadalmaskodik, az Antikrisztus!

Hallja, ez megmondja.

Ezért csukták be.

A jubileumra készült hímes lobogó, meg a többi, elől a gyerekhad, élén a kis virágos feszület, majd az emberek, a papok, mögöttük a szentséggel Gulyás pap, legelől a plebánus, hol itt, hol ott, röndözi a menetet, nyugodtan, tessék, fényképezzenek! Aztán a kórus emberei, végül hosszan a nők, asszonyok és leányok, lépésben körbe, vissza a templomkertből az egyházba, és ott benn még evvel nincsen vége.

Azt mondják, azért csukták be, mert feltűnt, hogy mindig tele a temploma. Ráfogták, hogy rádióadója van, aranya, fölszödték a pallóját, nem tanálták, de azért bent tartották vagy tíz évig. Tíz év meg egy nap, annyit kapott, csak elengedték, mert hogy ilyen öreg. Szegény, megszenvedett a hitünkért.

Hallja, jó lesz az új pap, a Zsóri!

Jó étvágyat.

Neked is.

Máskor a búcsú inkább csak családi ünnep. Kiül a család, a nagycsalád, az egész család, szóval a falu az udvarra, csak ott fér el, ennyi ember, a rádióban szól a magyarnóta, hát, jó ebédhez szól a nóta, amott a szomszédban ordító román zene, túl hangos, amott a román vendégek, hát, érezzék jól nálunk magukat, mi akkor vagyunk boldogok, ha a vendég jól érzi magát, hát, ögyenek, itt még van mit önni, nem úgy, mint városon, havasban, szerte az országban, hát, mi aztán nem halunk éhön, nem hagyjuk magunkat, hahaha, egészségére, Isten éltesen, sógor! Tégöd is! Hallja, ez nagyon jó, vöhetők még? Amennyi jólesik, van még! Csak nem fér az asztalra, megmutassam? Tele a kamra, konyha, a gang, hát, disznót vágunk, egészségére! Hát. De most még ez a jubileum is, hát, nagyon sokan jöttek. Maris ángyodék nem járnak úgy, mint tavaly! Előtte egész héten készült, vágott nyolc kácsát, nyulat, mindent, aztán a nyakán maradt, este jött ríva, nénje, mihozzánk nem jött senki, mi lesz evvel a sok étellel, pocsékba mögy, hadd el, lányom, az urad megeszi, majd ebből tarisznyálsz neki, el is fogyott, de hát tudod, bátya, nem azért süt-főz az asszony, hogy maga megegye! A búcsú nem arra van. De jó, hogy mind itt vagytok!

Szegény Pityu elrítta magát, Feri bátyáék Annus nénédéknél maradtak, nénje nem ereszti őket, hát, lányom, ne féljen, apám, itt van a fél szömötő, meghívtam a mérnököt is! Elfogy, ne féljen semmitől. Forduló van, falu fordulója, száz éve, hogy itt ez a templom. A kistemplom, a régi öregek mondják, a posta helyén volt. Hát. Ott löhetött.

Délután a kultúrban művészeti műsor, az iratosi Mikro-zenekar, meg még ugyancsak Iratosról a citerások, a dorobánci tánccsoport meg népi énekes, hallja, ezek jól összezavarik, félig román, félig magyar a dorobánci tánc meg zene, úgy húzzák, mintha Kurticson lennének, hallod, űk is Kurticszon tartoznak, őket is hozzácsapták Kurticszon, hát, így lesz város Kurtics, így lőtt, hogy minket beolvasztottak. A kürtösiek zenekara, aradi táncegyüttes, kurticsi táncosok, nagyiratosi furulyás fű jó pásztordalokat, Bús János, az, Pécskai palotás, Nagy Károly szatumárei énekes, Darumadár útnak indul, Jegenyefán fészket rak a csóka, Jaj de szeretek a falu végén lakni, Ennek a kislánynak rövid a szoknyája, hallja, a kántor se tudná ilyen szépen, a pécskai lányok üveges tánca, Miklya Mária kurticsi román éneke, hát, hallottad, azt mondta az igazgató, Nagyfalu, jól hallotta, de régen hallottam, azt mondta, azt mondják délelőtt a kiállításon az elnök is azt mondta, hogy Nagyfalu, hát, az, nem az, ez már Szatumáre, hallja, éppen ő mondja, az elnök, ő akarta annyira a kolhozt, most meg visszafordítaná a dolgot, neki megint Nagyfalu, éppen ő mondja, hogy nem röstelli el magát, én elsüllyednék a föld alá az ő helyében, jól mondja, a pályán közben labdarúgó mérkőzés, a kuglinál már egymás fejével gurítanak, hallja, azok jól bekaptak, Hajrá Szatumáre! Hajrá! Kettő nullra nyer Szatumáre, jól megkentük Sofronyát, kaptak a pofájukra!

Este bál, búcsúi bál, evvel végződik a Szatumárei Vasárnap. Ez jól sikerült. Tudnivaló.

Láttad a dorobánciakat? A kisiratosi tánccsoport a kurticsi fúvósok román muzsikájára ropta a csárdást, nem, magyar volt az, csak elkapkodták, én azt hittem, román zenére járnak a csárdást, nem, magyar dallam román ütemére kapkodták, emelgették a lábukat meg a lányt, hát, ez a zenekar azonnal beolvaszt.

Ugye milyen jó ez a zene?

Beolvaszt, mondom, beolvaszt.

Az apja faszát magának!

Látod, a fiatalságnak már ez tetszik.

Hadd el, nekünk már mindegy.

A sátrak közt románcigányok húzzák, maguknak, a románost, maguknak, mert más rájuk se hederít. Pompásan érzik magukat, húzzák maguknak. Nagyritkán rázendítenek egy-egy magyar nótára, énekelnek, mondanák, nem bírják, nem bírják a nyelvet, hát, ez nem megy, másikat, hallod, a miénket, és már megint a sajátot húzza, a rományst.

A városi majd másnap, vagy már aznap este, szóval rögtön utána olyan bűdöset ereszt, hogy a szomszéd is megérzi. Hallja, azokban a szellős blokházakban. A ganéja meg fekete lesz, fekete, mitől, tán a rengeteg hústól. Tudja, ha Szatumaréba mögyök búcsúra, utána rosszul vagyok, annyit öszik az embör, hogy rosszul lösz tüle!

Ezek még értik a módját.

Hát, van miből!

Bitang parasztja, ezen nem fog ki a rendszer!

A bálban a szatumárei banda: villanyorgonával, szakszofonnal, villanygitárral, dobbal. Jól muzsikálnak! Feri arra gondol, ez komplett, ezeket hívja a lagzijába. Ha ezek játszanak, lehet mulatni! Régit, újat, mindent bírnak.

Hallod, Ibolya?

Tudd meg.

Azért beszélünk románul, hogy ő is értse!

Átjöttek Búzához a bányaiaik, a Piros húga az urával, meg a három család. Tudd meg, egy szót se tudnak magyarul, a szomszéd gyerekekkel jól elvannak, azok már megtanultak az iskolában románul.

A szomszéd gyerekek az iskolában egész jól, én mondom, perfekt, nagyon jól megtanultak perfekt románul. Tudd meg, az iskolában ma már úgy megtanítyák a gyerekeket, hogy nem éri őket semmiféle hátrány! Épp úgy tudnak románul, mint maguk a románok, úgyhogy teljes az egyenlőség, tudja meg.

Tudnivaló.

Dutyele draku.

Hát.

Szigur.

Tudd mög.

Pásáportom nincs, a pémisz még nem járt le, Szent Mihálykor átmögyök Csabára. Mögvöszöm az ünneplőt. Abba mögyök hozzátok!

Hát, az ott, jól nézze mög, pokait, hívó! Idejött a Szalaihon, együtt dolgoznak a cséefernél, Kürtösön sokan vannak, a többség román, de sok magyar is van, a vezetők is pokaitok! Valahogy nem elég nekik se a vallás, se a párt. Azt mondják, jön Karter, tán két éve, nyolcvan-egybe ezt mondogatták, jön az amerikai elnök, mert hogy ű is pokait, ellátogat Kurticsra. Énekkaruk van, olyan szépen éneklük a Kilencedik szimfóniát, az Örömóda, nagyon szeretem.

Hozzámgyössz?

Ha köllök.

Köllesz, tudd mög!

A múltkor itt nálunk éneköltünk, kint azt mondták, itt pokaitok vannak? Azt hitték. Nagyon szépen énekelnek. Pétörnek adják a könyveket, még Bibliát is kapott, nézd milyen finom papiros, a hívők rászálltak, mert olyan csöndes.

Átmék Csabára, mögvöszöm a fekete öltönyt, és akkor beállítok hozzátok! Itt nem löhet kapni egy röndös ruhát, Csabán Misa bátya elvisz, üsmer minden bótót, azt mondja a bizományiba nagyon finom dógok vannak, meg az amerikai bótba, tudd mög, ott az is van, Misa bátya mondta, tudod, Feri bátya fia, Feri bátya az apám nagybátyja, a tatám öccse, Misa bátya meg az unokabátyám. Hát. Unokanagybátyám.

Mondom neki, ezt ne csinálja! Szépen énekelnek, de ki nem állhatom őket! Éppen az ilyen csöndes emböröket kapik el, akiről gondolják, hogy nem ellenkezik!

Ne szorítson ilyen nagyon! Meglátják!

Nem románul.

Hát, farsangkor jó lönne, a régi öregek farsangkor házassodtak, de télön sátrat hogy állíthatnánk, a házba mög nem térünk.

Tudja, ez a Régen. Nagy vaddisznó, látta este a tévében? Ez nem hagyja magát.

Szünetbe szólok Ferinek, ha már a druszám, muzsikáljon ű a lagzinkban!

Tudnivaló.

Május? Jó lösz május?

Kum ül kéámö? Rádnev Ilié, Radnev Illés, hát, halkabban, meghallja, ennyit azért megért!

Hallja, ne csókolgasson.

Mulcumeszk, o duk biné.

Majd, ha a felesége löszök.

Árötác biné! Hát, a pálinkátul! Szünt biné diszpusz, nagyon. Ám foszt bolnáv, dár m-ám résztábilít, meg se látszik kenden! Üm páré biné kö vác vindékát! Köszönöm, mulcumeszk. Anyád, szegény semmit se ért az egészből.

Most köllene!

Bunikul é ün vürsztö? Dár buniká? Jól? Jól vannak, akkor jó. Látja, anyám, szegény. Ávéc si un fráté máj mik déküt. Hát.

Beállt a trén, fordul, mén vissza Csabára. Vö rog un bilét, hát, Csaba, Csabára. Majd az oficér. Nem viszek sömmít. Nem is akarok. Fákö din cincár ármöszár, nics uszturoj ná münkát nics gurá nuj miroászé. N-aré nics ün klin, nics ün münékö! Mindjárt el is visznek.

Majd hagyom, hogy elvögye. Úgy kiabálok, mint egy igazi román.

A trén tele, mennek az asszonyok a piacra. Visznek lejt, jól el kell gyugni, jön a jegy-gyuggató a jegy-gyuggatójával gyuggatni a gyuggatni való bilétet, hallja, az uraság inkább kiszúrta volna a szömit, mint hogy ilyenkor így álljon a kendör! Rég kazlakba állna szeptember tizennyolcadikán, csé fács francsiszk, viszik az üveget, üvegdiszeket, mindenféle üveghal, hát, a csabaiak nagyon szeretik az üveghalat, üveghal meg törülkező, lepedő, römi, nem a kártya, olyan, mint a dominó, százhúsz lej, de adnak érte kétszáz forintot, ha adnak, egy az egybe adja, akkor is megéri, tudnivaló, viszik a konyakot, feleannyi nálunk, mint Magyarba, csak a granicsár észre ne vögye, nem az, a vámos oficér, kontrolor dé vámö, törülközőt, inget, a piacon végkiárusítás, mindennek el kell mennie, haza csak nem viszik, gyerekjáték, hát, az is,

fa építőkocka, műanyag autó, mindön, de mindön, vissza meg szintén mindenféle, ez, az, jól bevásárol a kurticsi asszony a csabai áruházban, jól körültekeri magát, az egyik asszony a múltkorában vajjal rakta körbe a derekát, a derekára kötötte a nagy szoknya alatt, mind elolvadt, folyt le a lábán, a vámos a tócsát vette észre, azt hitte odacsínált, hát, a másik meg szállt le a vonatról, Kurticson megvolt a kontrol, mén le a lépcsőn és ahogy lelép, a szoknyája alól lóg ki a csabai kolbász, a vastag, volt vagy tizenkettő körbe, a vámos leszerelte róla, hát. A szatumáréi asszontól meg, Kis Boris volt, ángyi, mind elvötte a magyar a kakaót, kávé, margarint, erős paprikát, belet, az volt a baj, hogy túl sokat vitt, hús csomag belet vitt volna haza, nemsokára disznótor, előre beszerzi, időben, hát, elkapták. Engem nem fognak el.

Nincs miért. Búza Feri csak ruhát vősz Csabán. Szép fekete ruhát. Ami rajta van, otthagyja bátyánál.

A maradékboltban ezörnégyszázért kap olyat, hogy szeme-szája eláll az embörnek. Leértékelték, hidd el, vitték volna külföldre, itt a cédulája, némöt, vitték volna Némötországba, valami kis hibája löhet, észre se löhet vönni, sömmi az, ezörnégyszáz lejért hol kap kend ilyen, tudja meg, anyámnak azért vőszök egy kis kávé, betöszöm a zsebömbe, csak nem vősz észre, ha megláti, adok neki szappant, egy Amó szappanért átengedi, tudnivaló, anyámnak hiányzik a kávé, azt mondja, nagyon lemén a nyomása, kiszalad a vér a fejből, és röttön rosszul van, esik le a székről, lassan ülni se bír, a lábától ülni még bírna, de hogy úgy néz ki, kiszalad a vér belőle. A magyar azt mondta, kávé, mosóport, apjafaszát nehogy hozzanak, elszedjük! Hát, jön a magyar a zsákkal, mindnél egy zsák, van, akinél kettő, mire végigérnek a trénen, megtelik, majdnem mindent elsződnek, lassan nem éri mög az asszonyoknak átmenni, úgy látszik, mégiscsak mögéri, mert sehogy se löhet lebeszélni őket a csabai vásárról, hadnagy elvtárs, hát, továris, ne vegye el, székelőföldiek vagyunk, megyünk haza, ezt a kis kakaót a kis bubámnak viszem, ne vegye már el, legyen szíve, az a négy szappan nem olyan sok, látja, maga magyar, kérem szépen, ez tilos, világosan megmondtuk maguknak, mindenki tudja, hogy nem lehet, mégis viszik, mit gondolnak, így kirabolják az országot, nem és nem, hiába sír, asszonyom, adja ide!

Székelő vagy nem székelő, adja ide.

Tudja meg.

Az aradi vonat is bejött, jól összejött a nép, de busz nincs, majd csak két óra múlva.

Addig hazaérek. Nézzünk oda, micsoda csinos lány ez a Horvát Julis! Abban a farmerban. Most vehette.

Legközelebb én is hozok. Ha a plán meglesz.

A falu első házának kerítésén, éppen a SATU-MARE tábla mögött: FTC UTA HONDA mázolás.

Jobb lenne, ha nem engednének át bennünket.

Látni.

Aszonta.

A Hold. Nem a Hold, kocsifényszórója.

Mentő! Valaki nagybeteg lehet.

Rendőrkocsi! Kurticsiak.

Mi történt?

Ahogy a kanyarba ér, látja: a templom előtt, ahol egy szem körte világítja meg a szatumárei éjszakát, villás, fejszés emberek rohannak Öregfalu felé.

Most leszámolunk velük!

Jól hallom?

Mit kiabálnak ezek?

A milicista telefonál, úgy hallom, erősítést kér Aradról.

Most már elég, elég volt a zsarnokságból! Leszámolunk velük!

Atyaisten.

Gyere te is, állj be! Agyonütjük őket!

Kizavarjuk őket a faluból! Ítélet! Azt mondták, ők üznek ki minket a faluból, hát most mind egyenként! Evvel a fejszével!

Mi történt?

Nem tudja? Bogdán, Késes Misa mög Pintye megtámadta Klájn előtt a Horvát sógort, tudod, Matyit! Jött ki a csárdából, azok meg hárman utána, a cigányok rámentek, a fővezér, a Bogdán vasdarabbal úgy fejbe verte, hogy kettévált a koponyája! Az emberek fölkapták, vitték Szabadaihon, az orvos telefonált a mentőknek, aztán meg hirtelen megjelentek nála a cigányok, odavitték Horvát Matyi feleségét meg fiát a röndölő ablakához, fölmutatták, bemutatják neki, és azt ordították, hogy ha Szabadai hozzá mer nyúlni a fejihez, röttön mögölik a családját! Ott tartották fölemelve az ablakban, a nyakukon kés. Szabadai nem is nyúlt a nagybeteg sógorhoz, úgy láttam, elvérzik, nem érnek be evvel Aradra! Matyi öccse, Bélus erre elordította magát, meghallotta, futottak haza a hírrel, összeszaladt a Köröszt ucca, meg az egész család, a fél falu, azokat láttad erre fölfegyverkezve, mennek szétverni a cigánytanyát!

Öregfaluban vagy tíz ház már az övék, egyre hangosabbak lettek, hogy ők ebből a faluból, Szatumáreből cigány falut csinálnak! Elzavarik a magyart, hozzák ide az idegen cigányokat, ahány ház eladó, mind ők veszik meg, na most többet nem!

Feri elnéz arra Öregfalunak.

Hát. Ezt jól elröndözték, hallja.

A fölfegyverzett emberek rátörtek a már alvó, aludni készülő, a földön szanaszét fekvő cigányokra, és ahol érték őket! Most itt futnak, erre, világgá. Már aki, már aki bír, aki föl bír állni. Mert a Horvát gyerek betört az első házba, a többi utána, a fejszét az asztalba vágta és adj neki! A többi is kente!

Itt folyik a vér. Vérzik, hallja!

Tudom.

A tíz ház szedi magát, mehet világgá.

Állj arrébb!

Mi az?

Vigyázz, most ütik Misát meg ottan a Pintyét, azokat elkapták. Ha azokból ember marad.

Bogdán megszökött. Szerencséje, ha elfogják, fölakasztják. Én mondom, meglincselik.

Emberek, hát nincs törvény?!

Megjöttek az aradi milicisták. Azt mondja a tiszt.

Vannak vagy húszan.

Jó, hogy jöttek.

Emberek, a törvényre kellett volna bízni!

Horvát elvérzett, útközben meghalt. Majd jön a vizsgáló bizottság. Holnap vagy holnapután, esetleg csak a gyüvő héten. Hát.

Emberek, a törvény! Mit tettek?

Úgy teszik föl a két félig agyonütött cigányt a kocsira, mint a hímes tojást. Kezük, lábuk, gerincük, mindenük összetörve. A csontjuk.

Ezek megkapták. Nem akarnak még egyszer, tudom isten, cigány Szatumárét!

Nem kellett volna, majd kitelepítjük őket.

Gyere haza, apád tiszta ideg, úgy remeg, mint a kocsonya!

Mi történt apámmal?

Búza Pityu?! Avval mi történt? Őt is agyonverte a cigány banda?

Nem! Ő is ott volt a kocsmában, mielőtt a cigányok kimentek volna Horvát Matyi után, apámba belekötöttek. Azt mondta neki Bogdán, vigyázzon, mert Misát ráuszítja, belevágja a kést a hasába! Amikor meghallotta, mi történt Matyi bácsival, a legjobb komája! Úgy elkezdett reszketni, most is reszket még, keresi a fejszét, gyere, bátya, gyere, segíts!

Hát, akkor őt is fejbevághatták volna.

Apámat.

Emberek, a törvényre kellett volna bízni!

HALLJA, MINKET CSAK AZ ISTEN VÉD.

Aszonta.

1983

-&-